MARCEL PETRIȘOR

CUTEZĂTORII

CRIȘAN

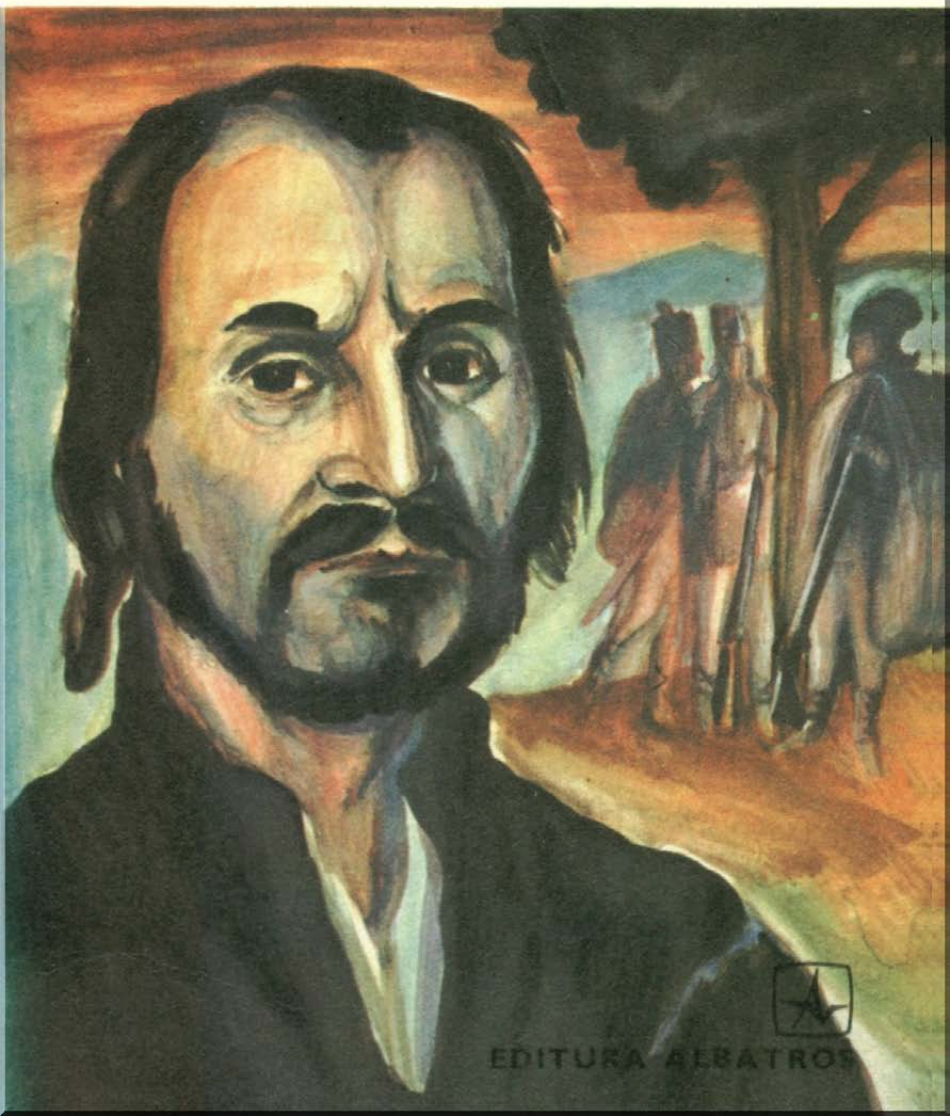

EDITURA ALBATROS

MARCEL PETRIȘOR

CRIȘAN

EDITURA ALBATROS

Coperta de ADRIAN IONESCU

„Iar Crişan a
tăcut
ca să vorbească
vremurile...“

George Marcu, țăran din Vaca, de lîngă Brad, ședea pe un butuc cu capul în pumni și căciula trasă pe ochi. Zidurile încăperii din Bălgrad, în care-l băgaseră, erau cenușii și afară dădea spre iarnă. Gerul se întețise. Crăciunul trecuse, iar creștinii, deși erau la începutul cișlegilor, se frămîntau cumplit. Se frămînta și el. Răsuflarea-i șuiera ca biciul și, din cînd în cînd, omul scuipa. Deodată se ridică în picioare. Se apropie de ușă, trase cu urechea la zgomotele de pe gang și, auzind un ușor sforăit, se opri. Slujitorul împărăției dormea. Îl privi îndelung printr-o crăpătură și-l văzu cum, tolănit pe un scaun, stătea învelit într-o bundă cenușie. Nările i se umflau ritmic peste mustața-i neagră.

*

* *

„Acuma", și George Marcu își strînse șnurul făcut din nojițele de la opinci în jurul grumazului, cufundîndu-se cu totul în sine.

Treptat-treptat, încăperea se făcu în jurul lui cenușie apoi ca țundra [1], și-n cele din urmă neagră, neagră de tot. Propriu-i chip i se ivi atunci, în întunericul încăperii, ca o icoană. Se vedea bine, dar nu se dumirea cum și nici de ce. Privindu-se drept în ochi, cum se privise odinioară în oglinda izvoarelor din care băuse apă, se-n-

[1] sumian.

trebă, sau i se păru că se întreabă, de ce ar face asta ? Nu știu să-și răspundă pîn'ce se pomeni că sufletul i se destramă, lăsînd să-i izvorască din adîncuri tot ce făcuse în viață.

Nedumeririle minții, luminate altfel acum, îi cădeau pe inimă ca grindina, pustiindu-i și deslînîndu-i toate îndrituirile, pe care altă dată și le-nchegase atît de bine.

Se deșirau în el gîndurile și amintirile de la capăt, ca trama unorițe folosite la o țesătură care nu mai trebuia nimănui, reîmpletindu-se însă încet, încet, pe-un alt rost, la celălalt capăt al inimii lui, în urzeala unor vreri pe care un ochi lăuntric luneca alene precum lunecă în noapte carul mare peste Găina.

Își revedea trecutul, ca-ntr-o covată, în care se răsturnase totul. Și cum nimic nu se mai putea adăuga sau rupe din încîlceala de arătări și gînduri ce-i izvorau de nu știu unde, fu silit să-și răspundă la fiecare întrebare pe care nu și-o pusese niciodată pînă atunci.

*

* *

Totul începuse de cînd juraseră la Țebea împreună cu Clișca și Horia, acolo sub gorun, să facă și pre pămînt „precum în Ceruri". Adică ba nu ; de mai înainte, de mult mai înainte, de cînd colibele stăteau presărate printre castele, ca oile aduse la păscut printre bolovanii Găinii. Și căruțele cu ciubere mergeau șiruri, venind de nu știu unde și îndreptîndu-se tot într-acolo ; căruțe-ncete, cu ierneurile [1] cîrpite și obezile scîrțiinde, hurducînd din bolovan în bolovan în urma cailor costelivi, care le trăgeau parcă de la-nceputul lumii spre sfîrșiturile ei. Căruțașii mergeau pe lîngă ele, mai adormiți decît caii. Ce scofîlciți și trași erau la față ! Cine-i sugea, Doamne ? Ce tînguitor îi sunau în urechi îngînările lor monotone. Da, și totuși ce limpede le auzea ! Pînă și cum căzuse un cal cu ciubere în prăpastie văzu ; pagubă dusă pe apa Sîmbetei... atît de fain. Și mai vedea și pruncii străvezii ai moților umblînd prin orașele nemțești să-și vîndă fluierele și sărărițele ca să aibă un crei-

[1] coviltire.

țar de pită albă. Ce risipite erau satele ! Se vedeau ca-ntr-un vis, din Vaca pînă-n Sodol, împestrițînd pădurea și pe ici, pe colo-nconjurînd și domniile [1], ca oile măgarii. Satele și domniile ! Ce multe erau ! Într-o poartă, o femeie stătea-n genunchi și se ruga de sluga unui grof s-o păsuiască un timp, așa cum într-o biserică, printre icoane, o alta plîngea „s-o scape Dumnezeu că piere cu copii cu tot" ; le vedea și le auzea bine încolțindu-i din adîncurile uitării. ca niște muguri neașteptați.

Ceată de zdrențăroși pornită prin lume să plîngă sub opincile lui Dumnezeu ! izbucni el. Treabă-i asta ! Și totuși așa era, și așa-i vedea. Ce altceva încă mai putea face decît să-i vadă ? Să și-i aducă aminte într-o scurgere nesfîrșită prin capu-i din ce în ce mai încețoșat de strînsoarea morții ? Pînă și pe baba care căra-n spate un snop de surcele, cînd trecuse pe lîngă el, pe la Tomnatec, o văzu, auzind-o chiar cum îi spunea : „Spre-mpăratul, maică, spre stăpînire, doar-doar ne-o mîntui drăguțu' de biruri și hăl'rele" ! Și depărtîndu-se apoi, de sub povara care-o cocoșase, își răsucise capul cu gura-i strîmbă, c-un dinte da și c-unul ba, uitîndu-se după el, ca dup-un soare care apunea.

Ce cobe părea pe ceru-ntunecat de-apropierea serii ! Și noaptea aceea care-a urmat ! Cu cei trei oameni stînd strînși la gura sobei, în care ardeau pîrîind butuci de brad și de mesteacăn. Doi stăteau nemișcați, în timp ce-al treilea cînta din fluier. Îi auzea bine viersul [2] ; era tînguit ca inima-i poate, dacă nu și mai și. Nu se mișca nimic în toată încăperea încremenită-n ascultare. Și cum mai pîlpîiau flăcările pe fețele moșilor !

Deodată, ușa casei se deschise și Cloșca dădu buznănăuntru.

— Asta nu-i horă, Horio !

— Nu frate Cloșcuț, nu-i, răspunse Horia ridicîndu-se-n picioare, ca să-i dea scaun.

— Da' Crișan nu vine ? îl întrebă unul dintre bătrîni.

---

[1] domeniile.
[2] melodia.

— Io vin din altă parte ; nu știu pe unde-i, cred însă că trebuie să pice și el ; nu l-ați chemat ?

— O să vie, îl liniști Horia ; Crișan vine, orice-ar fi, că doar îl știu de-atita vreme.

Și Horia-l știa bine, bine de tot, dar nu chiar pînă la capăt.

Oo ! de s-ar ști [1] omu-n străfundurile lui ! Dar cine putea pătrunde acolo pînă ce nu se golea, așa cum începuse și el să se golească de toate cîte le cuprinsese-n-tr-însul ?

Se așezase la un colț al mesei, după ce se mai uitase odată spre pădurea din care-l aștepta să iasă, și focul lumina slab încăperea. Deodată tresăriră la auzirea unui foc de pușcă. Nici unul însă nu știa ce se-ntîmplase, pentru că nici unul nu-l vedea pe cel ce trăsese. El, Crișan, însă-l zărea foarte bine ; și pe cel ce trăsese, și pe ortacul său, amîndoi fugind spre marginea poienii, de unde le venise zvonul pașilor lui. Îi asmuțiseră pe urme cîinele care, mîrîind, nu-ndrăznea să intre-n tufiș.

— Valah sau lup trebuie să fi fost, ziceau ei.

Ce bine îi auzea ! Și ce bine-și amintea chiar și cum pășise prin hățișuri peste lemnele căzute-n drum ! Mergea pieptiș, fără ocolișuri, spre o țintă de la care nu s-ar fi abătut nici în ruptul capului. Mergea cu fruntea plecată să nu-l lovească crengile și ținea ochii-ntredeschiși ca să nu-i pătrundă lapovița printre gene. Trebuie neapărat s-ajungă să-i întîlnească pe cei doi într-un loc dinainte hotărît. Și nu mai avea mult. Cîinele cărbunarului începuse chiar să-l adulmece și mîrîia. Nu-l lătră însă, că-l cunoscu și i se gudură printre picioare. Se știau doar de-atîta vreme !

În casă. Horia se ridicase-n picioare și întors cu spatele, către cei dinăuntru, le spunea : deschideți că vine Crișan.

Flăcările din vatră-i luminau chipul, jucîndu-i umbrele pe obraz, și gîndurile-n priviri.

Iar el, Crișan, pătrunse-năuntru oprindu-se o clipă-n prag, ca-n rama vremii, chip sortit topirii-n adîncurile uitării, din care nu putea ieși decît singur.

---

[1] cunoaște.

Focul îi aprinse și lui fața bătută de lapoviță și Horia-l privi drept între ochi, întinzîndu-i mîna.

Bună sara !

— Bună sara, răspunse el, rotindu-și capul pînă s-așezară și ceilalți la masă.

— No' să ne-nțelegem acum ce să-i spun împăratului, prinse-a vorbi iar Horia.

Ca și-atunci, răspunsu-i fu același :

— Să văd-nainte ce-ați hotărît voi doi și ce spun și ei.

— Ei, ce să spună ? Se plîng, cum bine știi, de ceea ce nici n-ar trebui să-ți mai înșir. Io însă mă gîndesc cum să-i spun ca să-nțeleagă c-așa n-o mai putem duce ș-a trebui să facă ceva cu noi. Cloșca zice să-i înșir tot ce rabdă mai ales pruncii, muierile și bătrînii, iar ceștialalți, cum se poartă grofii cu noi. Tu ?

— Io socot că-ntîi trebuie scrise și pe plîngere puse toate degetele celor împricinați. Să nu fie uitați însă mai ales bătrînii, primarii satelor, și-ndeosebi să i se și amintească de toate corvezile pe care trebuie să le facem, de darurile pe care trebuie să le dăm și de obligații. De, pe Criș, io, uitați-vă ce-am strîns și ce-am pus negru pe alb !

Și pe sulul alb de hîrtie, scos din chimir, Crișan le arătă toate corvezile, darurile și obligațiile celor de-acolo scrise cu potcoave [1] de cantorul bisericii din Mesteacăn, de parc-ar fi fost plîngerile lui Ieremia.

— Pe lîngă asta, fraților, mai adăugă el, lucrurile trebuie spuse și cu grai viu. Altminteri, ar putea zice că nici nu le-au auzit. Dar vorba să-ți fie scurtă și-astfel rostită ca să priceapă și o statuie, că vreme nu-i s-o mai lungească, ci să poruncească minten [2] îndreptarea lucrurilor. Asta-i însă ce-am de spus pentru-mpărat ; pentru tine mai adaug doar atît : că dacă și după toate astea tot o mai zăbovi, cum îi e obiceiul, io cu ai mei de pe Criș ne-om face singuri dreptate.

— Nu socoți că te cam grăbești, îl întrebă atunci un bătrîn dintre cei strînși laolaltă.

— Apăi dacă ș-asta-i grabă, melcu-i copoi. Adică cum ? am răbdat șapte veacuri și mai ziceți că mă grăbesc ?!

---

[1] litere chirilice.

[2] îndată.

— Lăsați, oameni buni, se ridică atunci Crișan ; de data asta e cu neputință să nu priceapă-mpăratul ce ne doare ; și-o să le-ndrepte el, cum o fi mai bine.

— Așa să fie, Cloșco, cum zici, deși p-astea le-a mai auzit el, de nu știu cîte ori, din gura lui Horia.

— E-adevărat, fraților, întări Horia, așa a fost cum zice Crișan, dar să mai încercăm odată, ca să nu spună, în fața celor ce-or să vină după noi, că ne-am ridicat împotriva legilor prin fărădelegi ; e însă ultimul drum pe care-l mai fac la-mpărăție. Dup-aceea, dacă n-om putea și n-om putea nicidecum izbuti pe calea-nțelegerii, om umbla și-om încerca și alte celea.

— Să-ți ajute Dumnezeu, Horio, să faci cum îi mai bine, îl auzi Crișan adăugînd pe cel ce-i ura numai izbîndă fratelui său de cruce. Să faci cum îi mai bine, să nu se mînie nici Dumnezeu și s-asculte și-mpăratul ca să ne fie mai ușor, încheie cel mai bătrîn dintre ei.

— Atunci să trecem la fapte, Horio, și să hotărîm cu de-amănuntul ce-o să-i spui !

— Bine, Marcule, să trecem și să le-nșirăm una după alta. uite-așa :

Lunea : corvezi la cîmp.

Marțea : la fel.

Miercurea : la pădure.

Joia : morărit, îmblătit și cărăușie.

Vinerea : tîrșit și curățit haturile.

Sîmbăta : treburi la curte și-mprejurimi.

Duminica : hăitășie și vînătoare.

Cum le ai și tu dealtfel, pe hîrtia ta. Îi bine ? Șapte zile are săptămîna și toate-s pline. Unde-i atunci ziua Domnului și-a hodinei din cele zece porunci ?

— Numa să-i spui așa și lui, Horio, c'altfel mă tem că te-i întoarce iar cum te-ai mai întors de-atîtea ori.

*

Ce zadarnice fuseseră toate și cu cîtă credință le pregătiseră ; el, ce-i drept cu-ndoială-n suflet, dar ceilalți... și femeia aceea bătrînă din fața cuptorului cocînd merinde pentru Horia ! Cîtă nădejde-și pusese în el ! Un copil

de vreo zece ani, îmbrăcat numai în zdrenţe, o-ntreba :

— Ce faci acolo ? Mie nu-mi dai ?

— Las' că-ţi dă baba şi ţie, îi răspunse femeia, numai să isprăvesc odată cu Horia.

— Şi-n olurile [1] astea ce ai ?

— Chisăliţă.

— Da-n desagi ce-ai pus ?

— Mălae ; trei mălae şi trei oluri.

— Da' de ce trei ?

— Ca să nu greşească drumul.

— Să nu greşească drumul ? Adică cum, să nu-l greşească ?

— Păi uite aşa bine, cînd o bea cea din urmă picătură din olul ăsta şi-o mînca şi ultimul dumicat din primul mălai, a trebui să i se zărească înainte Peşta. Cînd a sfîrşi apoi al doilea mălai şi olul celălalt, ar trebui să i se piardă-n spate pusta ungurilor, iar cînd s-or găta şi stropii din cel de-al treilea şi dumicaţii din mălaiul ce o mai rămas, ar trebui s-ajungă la porţile-mpărăţiei.

— Şi-aşa oare n-o greşi drumul ? întrebă îngrijorat copilul cu ochii căscaţi şi gîndul ţintă spre ţinuturile din inima lui pe care călcau zmeii.

— Cu neputinţă maică, de-o face cum ţi-am spus, şi-acu' du-te după ungeţ. [2]

Se dusese copilul, şi după el şi gîndul babei, lunecînd amîndoi, aievea, pe urmele lui Horia şi văzîndu-l aidoma cum se pierdea cu desaga-n spate după Colnicul Scorocetului, apoi pe holdele pustei, ajungînd să zărească-n depărtare turlele bisericilor papistaşe, numai după ce-ar fi băut şi ultimul strop de chisăliţă din ulciorul întîi început. Şi-apoi, ca-ntotdeauna-n poveştile babei, mai departe şi mai departe, tot către soare-apune, pînă la gătatul mălaelor şi secatul ulcioarelor, cînd neapărat trebuia să-i iasă ca din pămînt'nainte : Viana, Oraşul ! Împăratul şi Împărăţia, cu scara care urca din palat spre cer, coborînd însă tot de acolo poate şi spre iad.

---

[1] ulcioare.
[2] cuptor.

*

Şi aşa, ca-n visele celor care niciodată nu văzuseră „casa-mpăratului" şi nici zidurile Vianei, i se năzări şi lui Crişan că-ntr-un cîmp, în faţa burgului nemţesc, poposise o căruţă. Vase albe de lemn se vedeau, de sub coviltirul tivit cu spini, revărsîndu-se în neorînduială pe iarba arsă din jur. Caii păşteau prin apropiere, iar dintr-un ciubăr mai înalt ieşeau nişte picioare-ncălţate-n opinci. Un moţ, răsturnat cu cracii-n sus, dormea pe fundul vasului privind lumea de-andăratelea.

Horia, cu desagii-n spate, îl văzu de departe ; şi ca şi el, şi Crişan, rătăcind prin covata gîndurilor nemărturisite şi răsturnate polog dinaintea ochilor minţii lui.

— Hodină bună, frate !

Cel din ciubăr tresări, ridicîndu-se pe jumătate-n afară. Cunoştea glasul.

— Barem d'asta, Horio, dacă altele nu-s.

— D-apăi aşa ? Cu picioarele-n sus ?

— Cum dară ? dacă tăte-s de-a-ndoaselea ; pot eu altminteri să le văd cum trebuie ? Aşa, dacă lumea-i cu susu-n jos, mă uit şi eu la ea de jos în sus, şi tot acolo-s.

— Hm ! şi nu te-ai căznit niciodată s-o pui la loc ?

— Io s-o-ndrept ? Îndrepte-o împăratul !

— Şi dacă el n-o vede cîrnă ?

— Treaba lui atunci, că doar n-am să tomesc [1] io ce-o stricat dracu.

Mai ştii dacă omul n-o fi avînd dreptate, se gîndi Horia, numai că...

—Şi-apoi, m-asculţi, Horio, tresări iar moţul din ciubăr, dacă drac la drac nu-şi scoate ochii pe lume, în iad nici atît.

— Aşa o fi, Dumitre, dar ştii cum îi omul nost' ? M-am gîndit să nu se spună că umblînd după dreptate am fost şi noi nedrepţi.

Şi Horia umblă mai departe spre poarta cea mare a cetăţii, pe care în visul lui Crişan scria cu litere de aur VINDOBONA, în timp ce moţul nedumerit şi-ndoielnic

[1] îndrept.

se răsturnă din nou în ciubărul lui, cu picioarele-n sus, ca să vadă lumea cum trebuie.

*

Crișan nu văzuse niciodată Viena și n-o știa decît din poveștile lui Horia și-a celor ce-o colindaseră pe la margini, cu ciubere. Îi auzise pe mulți povestind despre ea, dar niciodată nu și-o putuse închipui altfel, în ciuda tuturor spuselor, decît ca un sat mare, mare de tot, cu ulițele ceva mai drepte, cu casele mai țanțoșe și făcute numai din goruni, cu gardurile neapărat streșinite cu jnepeni și c-un palat în mijloc cu turlele de aur. Nu lipsea, firește, din visul lui, nici turla bisericii, care ar fi trebuit să fie mai înaltă decît oricare altă ridicătură, dar care, din nefericire, se pierdea printre cele ale palatului. Pesemne cei doi, Împăratul și Dumnezeu, trebuia să fi fost vecini, și nu răi, de vreme ce unul îngăduia tot ceea ce făcuse celălalt. Nu putea însă vedea palatul înconjurat de ziduri, cum spuneau drumeții și Horia. Trebuie să-l fi văzut ei cu alți ochi ca să-și dea seama că nu-i decît un gard mai zdravăn de jneapăn peste care, la o adică, s-ar fi putut sări chiar și fără pîrleaz, dac-împăratul nu ți-ar fi deschis vramița [1]. Și-ar fi fost oare cu putință să nu ți-o deschidă dacă l-ai fi găsit stînd pe laviță-i de la uliță, cu pipa-n gură, și așteptîndu-și vacile de la pășune ? Nu, în nici un caz nu, numai că Horia n-avusese noroc și nu-l găsise niciodată așa ; sau poate că ăsta nu era decît un vis ? O amăgire a minții îndulcite de ceața poveștilor uitate ? Și totuși, căruțașii cu ciubere povestiseră că-l văzuseră și-așa, și chiar pe-mpărăteasă, cu poalele-n brîu, fugind cu șiștaru [2]-ntr-o mînă și cu coroana-n cealaltă să mulgă vacile. Pesemne că nici ea nu se bizuia pe slujnicele prădalnice. Și măresele [3] dîndu-i tîrcoale și poveți pe care ea nu le-asculta, sau ținîndu-i de urît cu povești strînse de pe la toți vîntură-lume pe care-i întîlniseră pe la șezători. Ah, șezătorile domnești ! Ce trebuie să fi fost acolo ! Ce vorbărie, ce cleveteli și urzeli ! Acolo de

[1] poartă de nuiele.
[2] vas de muls lapte.
[3] doamnele de la curte.

s-ar fi putut Horia face-o muscă să fi auzit tot ce s-a pus la cale pe seama moților ! N-ar mai fi trebuit să bată drumurile-n zadar și pe la porți degeaba. Ar fi știut clar ce cale s-apuce și căror urechi să le vorbească. El îi spusese dealtfel de-atunci, de-ntîia oară, chiar fără să fi văzut, așa, numai pe simțitelea ; dar cine să te-asculte cînd oameni-s umblați printre case cu ziduri și uliți făr'de glod ? Viena, burgu-mpăratului ? Ce născocire ! cînd toate-s la fel sub orice straie ! Uite, de pildă, împăratul ce altceva putea fi și el decît un gospodar, mai mare, ce-i drept, decît toți, dar om și el ca și ceilalți, iar curtea o bătătură-n care oricine ar fi umblat după dreptate ar fi trebuit să se poată așeza pe-o laviță la sfat cu luminăția sa. Pe el însă nu l-ar fi putut amăgi nimeni ca pe Horia. Săracul Horia ! robul Domnului și sluga-mpăratului ! Niciodată nu voise să iasă din calea legii și acum tocmai legea-l striveau. Poate tocmai de aceea și el ca și alții nu văzuseră în jur decît ziduri, porți și turnuri de piatră, cu porți zăvorîte, prin care nu se putea pătrunde decît cu ausweissuri [1] pecetluite. Ori dacă poarta ți se închide, de ce să-i zăbovești în față ? Sparge-o ori sari pe deasupra, iar dacă nu, întoarce-te și scutură-ți opincile în fața ei ca Sfîntul Petru, jurînd că nu mai calci niciodată pragul celor ce nu vor să știe de tine. Horia însă nu făcuse așa, nu-l ascultase, și unde ajunseseră ? Sau poate că tot acolo s-ar fi pomenit și dac-ar fi făcut altfel ? Dar atunci barem nu s-ar fi plecat în fața nimănui și nici nu s-ar fi obosit să bată pe la porți închise. Ce prostie să vorbești oamenilor care n-au urechi, nici măcar la călcîie, să te asculte ! Oameni cu urechi la călcîie ! Da, cu urechi la călcîie și cu capu' de lemn ! Așa trebuie să fi fost mulți dintre cei ce se preumblau printre zidurile curților din burguri. Și mai ales cel împărătesc unde nu se auzea om pe om decît făcînd sluș sau daruri. Horia săracul ! Ce daruri o fi făcut și el ? Fluiere ! Sărărițe ? Ciubere ? Tulnice ? Cui să-i fi trebuit astea ? Și-atunci, ce plecăciuni ! Să fi făcut oare și el ca toți ? Cum făceau oei de la Curtea din Ribița cînd intra groful ? Parcă nu-i venea să creadă. Și totuși, și Horia trebuia să fi

[1] permise.

făcut ceva, să fi-ncercat măcar. Dar de-asta nu-i povestise niciodată ; doar atît : c-a fost, a vorbit, s-au înțeles sau nu, și c-a plecat apoi, făcînd drumu-ntors. Cum însă a fost de-adevăratelea, asta numai el o știa, dacă poate n-o fi uitat-o pe drum. Hm ! și iar Viana ! V-I-N-D-O-E-O-N-A ! Sat ? Burg ? sau Sodomă ? Iadule, iadule, ce-ți mai sticlesc turlele !

Și peste ele fîlfîia grăbit un înger roșu cu aripi de liliac, în timp ce pe uliți, pierdut poate nici el nu știa pe unde, Horia, bătînd din poartă în poartă...

*

Într-o încăpere a minții lui Crișan, o încăpere de fapt a palatului imaginar din Viena, pe care nu și-o putea șterge din adîncuri, o încăpere în care laviţe grele de stejar aproape că-l striveau pe cel ce intra înăuntru, Horia păși șovăielnic, călcînd cu opinca-i de gligan [1] pe o scoarță moale adusă de peste mări și țări. În fața lui, departe, la capătul șurincii, care parcă se-ntindea cît o holdă, se ridică din dosul unei mese de scris un funcționar împărătesc, mic, chel și-mbrăcat în negru, ca cioclii Pădurețului oaspete îi păru însă c-aduce mai degrabă a corb, decît a om, așteptîndu-l din clipă-n clipă să-și ia zborul. Arătarea însă, în loc să fîlfîie din aripi, își scoase repede, de undeva, din buzunarul hainei, o pereche de ochelari de aur pe care și-i agăță, cu gesturi grăbite, pe nasu-i coroiat. Clipi după aceea repede din pleoape și-și îndreptă privirea oblic spre cei ce se apropiau de el. În spatele lui Horia și puțin la stînga, pășea însoțitorul păzindu-l ca o sabie. Îl ținea de braț, în timp ce cu stînga îi arăta capătul scoarței la care trebuia să ajungă. Ce mic îi părea lui Crișan înaltul cancelar și totuși ce „înalt" trebuie să fi fost, de vreme ce pașii celor doi se-ndreptau spre el !

Ajunși la distanța cuvenită se opriră, iar omul cernit îi invită să se așeze. Horia însă zăbovi pînă ce însoțitorul lui îi șopti ceva la ureche, întinzîndu-i celuilalt discret jalbele. Fața-i de uliu i se lumină atunci ca la ivirea unei

[1] mistreț.

prăzi și o curiozitate nestăvilită puse stăpînire pe el. Cu o mînă își așează mai bine ochelarii de aur pe nas, iar cu cealaltă îi îmbie din nou să stea jos.

Horia se așează atunci pe scaun ca pe un bolovan, tușind și strîngîndu-și mai bine țundra albă în jurul trupului. Aștepta să rupă cineva gheața, și ăsta, după știința lui de țăran, nu trebuia-n nici un caz să fie el. Plimbîndu-și intruna ochii de la hîrtii la Horia și de la Horia la hîrtii, înaltul funcționar izbucni într-un timp : Ce văd aici scris, nu-i a bună !

— Întocmai, excelență, răspunse scurt Horia.

— Și-atunci ?

Horia dădu din umeri, parc-ar fi vrut să spună : Io nu mai pot face nimic, decît atît că v-am spus să nu ziceți că n-ați știut.

— Și oare să fie chiar așa cum scrie aici ?

— Poate și mai rău, excelență, doar știți, noi țăranii ne cam rușinăm de caznele noastre și nici n-am preandrăznit să le spunem chiar pe toate, altminteri ar mai fi fost încă de-nșirat, că de cînd ne-a uitat înălțimea sa împăratul... și Horia, în loc să-și continue vorba, oftă prelung.

— Majestatea sa nu-și uită supușii, interveni brusc funcționarul.

— Numai că la noi, în munți, din nemăsurata-i băgare în seamă, cum ziceți dumneavoastră, nimic nu mai ajunge.

— Se poate ?

— Păi cum să nu se poată dac-am ajuns mai rău decît vitele.

— Chiar așa ?

— Ba încă și mai și, doamne, cu așa stăpîni !

— Stăpîni zici ! ? continuă înaltul funcționar iscodirea, în timp ce pe față i se vedea mijind un zîmbet ; voi slujiți la stăpîni ?

— Din păcate, da, excelență, c-așa ne-am trezit. Știți, părinții, bunicii și străbunicii noștri, ei n-au slujit nimănui ; au fost oameni slobozi, cumsecade, primitori de oaspeți și cu frica lui Dumnezeu în sîn, pînă ce, într-o bună zi, goștii [1] ne-au pus picioru-n grumaz, făcîndu-se

[1] oaspeții.

stăpîni în casă cu de-a sila. Dup-aceea, mai scapă dacă poţi ! Şi-aşa o zi, apoi alta şi alta, ne-am ivit şi noi pomenindu-ne, făr'de nici o vină, cu ceea ce am scris acolo, pe cap.

— Să fi fost chiar aşa, omule ? Ca-ntr-o poveste de clacă ?

— Io cred că da, excelenţă, că v-am mai spus şi n-aş mai vrea să le-nşir iar pe toate, cînd vremea-i atît de scurtă şi treaba ne arde călcîiele.

— Păi dac-aici nu, unde altundeva ?

— Bine dară, dac-aveţi vreme, atunci bucuros, da-i pentru ultima oară.

— Păi vezi că ne-nţelegem, dar spune-mi mai înainte de unde eşti de ştii atît de bine nemţeşte ?

— De sub Biharia, excelenţă, dintr-un sat ce-i zice Albac, dar am învăţat în cătănie, la-nălţimea sa-mpăratul.

— Şi-ai tăi de pe unde-au venit acolo ?

— De unde să vină, se miră Horia, îs acolo de cînd lumea. Dar ce-a trecut peste ei, numai Dumnezeu ştie... destul că s-au pomenit cu jugu-n grumaz, cum v-am spus.

— Or fi meritat-o te pomeneşti !

— Şi eu, excelenţă, ce păcate or fi avut să merite aşa ceva ?! Poate că or fi fost prea mîndri şi s-au dezbinat în faţa vrăjmaşului !?

— Ehei, păi dac-ăi aşa, mîndria e mare păcat, şi se pedepseşte pe drept.

— N-am zice că nu, excelenţă, dar ce ne facem cu cei ce nu-şi dau seama că şi pedeapsa are un sfîrşit ?

— Şi voi credeţi că i-aţi dat de capăt ?

— Păi aşa am crede dac-am ajuns pîn'aici, pentru că uitaţi dumneavoastră, dacă, cum am zis mai înainte, pentru mîndrie am luat pedeapsă, acum cînd nimic nu ne-a mai rămas dintr-însa, s-ar cădea ca şi pedeapsa să-nceteze.

— Dacă-i aşa să v-o ridice atunci cel ce v-a pedepsit !

— Păi asta şi-aşteptăm de la măria sa, după cele spuse, adăugă Horia bucuros c-au ajuns pînă în cele din urmă la-nţelegere.

— De la măria sa ? continuă să-ntrebe înaltul cancelar ; dar ce vreţi să vă facă el ?

— Ce trebuie, excelenţă, numai ce trebuie şi-i cu dreptate ; nimic mai mult.

— Şi dacă va zice nu ?

— E cu neputinţă, doar nu degeaba-i zice luminat.

— Da, aşa-i, dar deocamdată-i plecat la Roma şi nu se-ntoarce de-acolo decît la Paşti.

— Păi dacă numai un post ne mai desparte de dreptate, măcar că-i lung, cum am aşteptat de veacuri, mai aşteptăm şi-acu dar... pentru cea din urmă oară, domnule, zise Horia, începînd totodată să se ridice de pe jilţul pe care stătuse.

Înaltul funcţionar îşi arcui atunci sprîncenele, peste ramele de aur, urmărindu-l cu privirea pînă ce se ridică de tot şi dispăru la capătul covorului, după uşa pe care de data asta n-o mai trase după el.

*

Într-un alt cotlon imaginar al unei curţi din mintea lui Crişan, poate a vreunui nobil neamţ sau poate chiar şi a împăratului, de ce nu ? dacă aşa i se părea lui în cel din urmă vis, Horia se căznea să strîngă în cercuri doagele unei cofe pe care-o împestriţase cu fierul roşu. Lăsase pe ea nişte semne pe care nimenea nu le putea pricepe, poate nici el. Şi brişca [1]-i de ciubărar crăpa nuielele-n lung ducîndu-le după privirea care-i luneca-n gol. Cercurile-nfăşurau apoi doagele ca-n nişte chingi al căror început sau sfîrşit nu se putea ghici nici unde. Se-ncolăcea jordia, se sucea şi se răsucea revenind tot de unde plecase, îmbucîndu-se ca-ntr-o ultimă îmbrăţişare. Şi după ce era gata cofa, mîna săvîrşitoare o mai ridica o dată-n aer, o răsucea ca s-o poată privi ochiul, aşezînd-o apoi în rînd cu celelalte sub bolboroseala trebuinţei pentru care fusese hărăzită : asta pentru băut, asta pentru cărat, asta pentru brînză şi cealaltă...

După cofe, fură luate-n mînă fluierele. Le mîngîie pe fiecare mai întîi cu privirea, apoi cu palma aspră, suflînd în ele domol ca să le-audă glasul. Şi atunci cînd unul i se părea că sună mai altfel decît îi spunea lui urechea că trebuie să sune, îl meşterea pînă cînd lemnul prindea glasul dorit.

---

[1] briceagul.

Ieșeau din fluierele lui, rînd pe rînd, toate șoaptele pădurii, susurele apelor, toate glasurile păsărilor, chemarea dobitoacelor și toate tainele firii preschimbate-n murmure prea puțin înțelese de urechea neobișnuită să le asculte.

Lui Crișan i se păru chiar că din cîntatul lui se face lumea din nou, pornind-o din ceturile dintîi, de unde se iviseră cerul și pămîntul, bîntuite peste față de ape și-ntuneric ; apoi lumina și-odată cu ea ziua și noaptea. Luminătorii pe cer, cu soare și curcubeu cu tot, scînteiară cînd degetele-i începură să salte pe găuri, iar în ape să mișune viețuitoare și pe pămînt să zburde sălbătăciuni, cînd cîntecul o luă de-a binelea razna prin lume. Numai cin'să le asculte nu era, pînă ce primul om izvorî din pieptul cîntărețului ca să pună-nceput raiului. Și pomul oprit crescu acolo, la sunet de fluier, cu șarpe cu tot încolăcit pe el, pînă ce se desprinse femeia din coasta primului bărbat ca să-i fie lui ispită. Și cum mușcă omul din mărul femeii, cîntă din fluier Horia ca să-l audă Crișan la capătul lumii ; și cum fu apoi izgonită din grădină prima pereche, cum începură să are și să semene, să taie lemne și să facă foc, înmulțindu-se-ntruna pînă ce ajunseră și pe Crișuri și pe Arieș. Iar dac-aici fu primul rai refăcut de om pe pămînt, prin care veniră să se verse toți cei ce nu-l putuseră găsi aiurea, fluierul nu-i mai putea opri pînă ce nu stătu.

— Frumos cînți ! îl lăudă atunci din spate o femeie care nu se asemăna cu nimeni. Era-nvăluită-n atlazuri și-n loc să pășească, plutea.

Horia se-ntoarse uimit.

— Ce cîntec e ăsta ?

— Unul de pe la noi, îi răspunse Horia, nedumerit prea bine de ceea ce i se ivise-naintea ochilor.

Crișan zîmbea. Nu l-ar fi crezut niciodată-n stare pe Horia să-și piardă vremea c-o muiere. Și totuși înaintea lor plutea ceva ce-aducea a femeie.

Năluca pieri însă tot așa cum se și ivise iar Horia, trecut prin postul îndelungii răbdări și a tuturor amăgirilor licărite-n mintea lui Crișan, apăru iar la Curtea imperială, pășind îndoielnic pe nesfîrșite scoarțe, străcurîndu-se prin odăi lungi, pînă-ntr-o-ncăpere în care se

opri față-n față cu împăratul șezînd pe-un jilț la o masă neagră.

— Șezi ! îl îmbie împăratul, în mintea încețoșată a lui Crișan.

— Mulțumesc, înălțate Crai, îi răspunse Horia rămînînd tot în picioare.

— Ce veşti ne-aduci atunci din Transilvania, oaspete rar, continuă majestatea sa.

— Rele, măria ta.

— S-a-ntîmplat ceva neașteptat ?

— Chiar neașteptat, doamne !

— Adică ?

— Adică șapte zile săptămîna are și din acestea nici una pentru noi.

— Cum nici una ?

— Păi uite-așa : lunea-i corvoadă la pădure, marți, miercuri și joi clacă pe ogoare, vineri cărăușie, sîmbăta lucrări la curte, iar duminica hăitași la vînătoarea domnului ; apoi socotește și măria ta, noi cu ce mai rămînem din cele ce-au fost lăsate de Dumnezeu pentru tot omul ?

* * *

Vorbise bine Horia, iar împăratul rămase o clipă pe gînduri cu-naltu-i sfetnic alături.

— Sfetnicii ăștia ! scrîșni Crișan din pragul visului său. De m-ar fi ascultat Horia pîn'la capăt !

Dar Horia nu-l asculta ; vorbea mai departe cu-mpăratul, ca la judecătoria din Cărpiniș, spunîndu-i întruna :

— De ce nu ni se dă și nouă, măria ta, ce ni se cuvine ? de ce nu poruncești să ni se facă dreptate după-atîta ispas [1] ?

— Faceți-vi-o singuri ! (Tut ihr das), izbucni atunci împăratul, spre uimirea consilierului de-alături și-a lui Crișan care din pragul morții retrăia aievea lucrările.

[1] ispășire

— Să ne-o facem noi ? Noi, dreptate ? se-ntrebă şi mai uluit Horia.

— Tu, da, tu, izbucni atunci şi Crişan ; ce ţi-am spus eu ? Dar Horia nu-l auzea. Ochii lui îi urmăreau întruna pe cei ai împăratului, iar mîinile întinse i se ridicară pînă-n dreptul şoldurilor, ca şi cum ar fi vrut să-i ia sau să-i dea ceva, ceva-n dar. Împăratul se sculase-n picioare şi tăcea ca un stîlp mut, chiar şi pentru consilierul care-n-cepuse să-i şoptească ceva-n ureche.

— Noi să ne-o facem, doamne ? mai' repetă o dată Horia. Împăratul însă-i întoarse spatele.

— Ce bine, oftă Crişan.

— Audienţa s-a terminat, îl lămuri înaltul funcţionar. Măria sa a spus tot ce a avut să spună, aşa că...

— Am înţeles, atunci, excelenţă, se dumiri şi Horia-n cele din urmă cu capul plecat în faţa sorţii.

— Ne-om face-o noi, atuncea dacă aşa-i şi voia măriei sale, se hotărî el cu ochii ţintă-n lungul odăilor şi a cănţălărilor pe unde avea să facă drumul întors.

*

— Şi crezi c-aşa a şi fost ? îl întrebă atunci lăuntricu-i glas pe Crişan.

— Şi de ce nu ? N-ar fi fost drept ?

— Ca să vă faceţi voi dreptate ?

— Dară cine altul ?

— Voi ?

— Noi, da, noi, răspunse-nciudat Crişan, desfăşurîn-du-şi întruna din piept pînza fără de sfîrşit a ceea ce trăise.

*

* *

Se-ntîlniră apoi la Ţebea, în casa lui Petre Ţimpău, unde Horia le povesti totul. Şi după aceea, ieşiră sub gorun să jure.

Era mult de-atunci şi parcă totuşi numai cîteva clipe se scurseră de cînd crezuse că va putea muri fără să-i pară rău de tot ceea ce făcuse. Se vedea aidoma, întin-

zîndu-le mîna dreaptă celor doi și ei prinzîndu-i-o într-un triunghi peste care căzeau întîrziate frunze ruginii, în licărirea razelor de lună plină. Îl auzea pe Horia spunînd : „O'ncepem cînd vă voi da eu de știre, după ce-oi vedea cum stau lucrurile și pe la Cîmpeni, Abrud și Zlatna." Dar el nu mai putea aștepta. Prea așteptase de mult... ca să mai scape și prilejul clipei binevenite ! Dar de ce oare tărăgănaseră de veacuri ceea ce ar fi trebuit făcut de la-nceput ? Pentru că... fiindcă... atunci... Erau o sumedenie de răspunsuri pe care și le dădea fără a se gîndi la vreunul anume. Pornirea nu i-o putea nimic stinge și nimeni apoi, după cum nimeni nu-l putuse opri, ca-n ziua aceea de bulciu [1], să dea semnalul de plecare. Îi chiar vedea aidoma pe cei ce se strînseseră-n dealul bisericii de la Mesteacăn ; gloata nerăbdătoare să plece încotro vedea cu ochii, numai să plece. Erau zdrențăroși și-n opinci cîrpite, bărbați cu mustățile-nălbite de chiciură și femei cu năframe negre, îmbrobodite pînă pe sub ochi ca să nu le-nghețe nasul. Cînd le-arătase Crucea de aur a lui Horia, tuturor li se aprinseseră privirile ca lămpașurile de pe căruțele cu doște [2]. I-ar mai fi putut opri cineva ? Nimeni. Și de ce să-i fi oprit oare, cînd trebuiau de atîta vreme porniți ? Numai de frica pedepsei ? Ori iat-o că ea vine oricum pentru cel înfrînt. Ah, de ce nu putuseră birui oare pînă la capăt ? Atunci n-ar mai fi fost un azi atît de nemernic deși, poate..., da, poate, nici cel care să se mai gîndească la toate celea.

Pentru că mai trăia încă, se gîndea totuși și nimeni nu i-ar fi putut scoate, cu nici un chip, din cap pe cel ce întreba cu de-amănuntul despre tot ceea ce fusese ca să-l judece. Dar de ce să-l judece ? Avea oarecine dreptul să-l judece cînd tot ceea ce făcuse nu făcuse decît pentru alții ? Și totuși, ei se pregăteau. De partea cui era atunci dreptatea ? Să fi greșit el oare în socotelile lui ? Se opri o clipă. Să mai reia încă o dată totul de la început și să judece cu sclipirile ultimelor zvîcniri.

---

[1] tîrg, bîlci.
[2] scînduri.

* * *

Porniseră din Mesteacăn, în ziua aceea de după tîrgul din Brad şi după ce Horia-i spusese ce-i spusese şi se legaseră cu jurămînt să facă totul cum e mai bine, ca-n Tatăl Nostru. Şi ce, nu-i bun oare ce se spune-n Tatăl Nostru ?... Precum în cer aşa şi pre pămînt... Dar dacă-n cer ?... Oh, Doamne ! Dar de ce oare m-oi fi îndoind ? Nu, cum e-n cer e bine, sau ar trebui să fie bine ca s-avem de unde pleca. Şi-apoi să răspundă cine-a făcut rugăciunea dacă-i aşa ori altminteri. Hotărîrea dintr-un început e totuşi bună.

— E bună, i se păru că-i adevereşte cineva dinlăuntrul lui, cineva care nu era nici ungur, nici român, nici judecător, nici jandarm ; cineva de a cărui voce dacă nu se sperie, se miră totuşi foarte.

Era parcă glasul vecinului de sub coastă ; glasul cuiva cu care stătuse cot la cot fără ca măcar să-l bage-n seamă. Şi totuşi îl auzise de-atîtea ori însă fără să se fi dumirit vreodată de ce şi cum îl aude.

Dar hotărîrea fusese şi cenuşie, aşa i se părea, privită-n urmă, după cum cenuşii fuseseră şi colinele din jurul Aradului, şi dîmbul bisericii din Mesteacăn, cu crucea aceea strîmbă pe el, şi cenuşie, şi apa Crişului care se scurgea pe sub picioarele podului din tîrg unde-şi dăduse întîlnire cu cei cu care avea să pornească la Alba. Venise acolo ca un cerşetor, îmbrăcat numa-n zdrenţe, ca să nu-l dibuie oamenii grofilor, şi ca să le spună că a fost la-mpăratul căruia i s-a povestit totul din fir în păr, dîndu-i şi-n scris despre cele pătimite de ei.

— Şi ?

— Şi-mpăratul l-a ascultat şi la urmă le-a dat dreptate ; adăugă el.

— Dreptate ? Nouă ? Ne-o dat-o împăratul ?

— Da, ne-o dat-o, numai că de făcut, trebuie să ne-o facem singuri.

— Noi ? Singuri ? se mirară cîţiva.

— Noi, da, noi ; adică cred eu, tu şi toţi dimpreună cu Horia.

— Dară cum ?

— Păi uite așa ; voi care sînteți aici vă împrăștiați pe la casele voastre, prin sate de unde ați venit și le spuneți oamenilor ca-n ziua de 4 noiembrie să se stringă toți la biserica din Mesteacăn. Atunci oi veni și eu pe-acolo, și cînd or fi cu toții strînși, le-oi spune că porunca împăratului e să mergem la Alba, ca să cerem să ne bage-n armata lui. După aceea o să vă mai spun eu și altele ; deocamdată însă puși pe drum să ne vedem și cătane-mpăratului să-i fim, c-apoi a noastră o fi lumea ; cu puștile-n mînă o să vorbim altfel cu grofii ca să ne audă cum trebuie. Ne-om cere atunci drepturile ca toți grănicerii. [1]

Țăranii rămaseră uluiți la vorbele lui. Unuia din Vaca i se căscaseră ochii de uimire, încît mai că nu-i putea închide, iar lui Toma, din Tomnatec, să-i pice căciula din cap de mirare uitîndu-se la ce-i iese lui Crișan din gură.

— Așa mai zic și eu dreptate și-mpărat, izbucni Rista din Mihăileni dînd cu opinca-ntr-un ciot din fața lui, ca și cum ar fi vrut, ca dintr-o singură lovitură, să năruie-ntreaga-mpărăție. Lazăr din Zdrapț se mulțumi doar să-și răsucească mai bine mustățile, iar Toader din Luncă să zică doar : hm ! hm ! pornind-o în schimb din loc, mai pus ca oricare pe fapte.

— Stați o țîră ! adăugă Crișan, adresîndu-li-se și celorlalți. Băgați de seamă să n-afle birișii și fișpaniinaintea oamenilor ; vorbiți de la ins la ins și nu le spuneți vestea decît celor de-ncredere ; altminteri ne pomenim cu jandarmii pe noi înainte de a ne și fi adunat.

— Io numa' neamurilor mele le spun și ne-adunăm de-o oaste, adăugă unul Pătru din Ribița care stătuse, tot timpul cît vorbise Crișan, sprijinit de-o bîtă-mplîntată-n prundul Crișului.

— N-au de unde să afle jandarii, întări și Huluj din Porcurea ; oamenii noștri's mai muți ca lemnele, rar scot vorba din gură ; pe la clăci ce mai oftează, încolo și cînd se roagă, mai mult cu gîndul spun ce au pe inimă.

— Fie dară cum ziceți voi și să ne vedem cu bine la Mesteacăn, le ură el ; pierzîndu-se după-aceea-n mulțime

[1] aluzie la drepturile grănicerești fixate de Maria Teresa.

odată cu oamenii care se-mprăştiară ca potîrnichele răspîndind prin tîrg şi pe toate coclaurile vestea că Horia s-a-ntors de la Viena cu porunca-mpăratului de a-şi face singuri dreptate.

Ce mulţi şi necăjiţi mai erau ! Se vedeau stînd pe lîngă garduri, care proptiţi, care înţepeniţi alături de caii înmărmuriţi şi ei sub povara ciuberelor aduse de peste munţi. Oameni şi dobitoace aşteptau acolo cumpărători care s-apropiau atît de rar.

Tîrguiala era scurtă şi mai întotdeauna moţul vindea-n pierdere. Cine să-i dea plin pe plin, cum cerea el, cînd cei de-o seamă cu dînsul mai n-aveau ce roade, iar grofii-şi aveau meşterii lor de curte ? Şi cînd totuşi se făcea tîrgul, nişte bieţi creiţari treceau amărîţi dintr-o palmă scorţoasă într-o alta şi mai şi, fără ca nici măcar să poată zornăi. Un moţ scuipă apoi printre dinţi că n-a venit degeaba la tîrg, în timp ce crişanul încă-şi mai întorcea tîrgaşul de pe o parte pe alta ca să-l vadă mai bine dacă nu cumva s-a-nşelat ; calul, uşurat de povară, îşi schimba şi el atunci greutatea trupului de pe-o copită pe alta. ca un honved [1] căruia i se poruncise : Pe loc repaus !

De şetrile cu marfă nu s-apropiau decît oamenii domniilor şi numai pe ici, pe colo, pe la „vişle" [2] şi pe la cocurile de pită, îi vedeai pe cei necăjiţi cu ochii sticlind de pofte. Iar cînd cumpăra vreunul cîte ceva şapte-l priveau mestecînd. Umblau însă toţi prin tîrg de colo pînă colo, şi-n ziua aceea, parcă bîntuiţi de-un neastîmpăr mai mare decît pofta de vişle sau de pită albă. Treceau prin faţa şetrilor chiar rîzînd de se mirau toţii [3] de ce-i apucase. Alţii simţind atunci ceva neobişnuit în aer începuseră să-şi strîngă marfa. Numai olarii din Obîrşă şi Tîrnăviţă aşteptau, pe lîngă tîrgaşul lor, atît de nepăsători precum oalele care nu trebuiau nimănui. Cine ce să bage-n ele. cînd oamenii abia aveau ce apuca-ntre degete ?! Şi totuşi din ochi clipeau şi ei şiret aşteptînd să se-ntîmple ceva ! Un zvon trecut din ureche-n ureche, îi făcuse să se plece vecin către vecin să-şi spuie ceva ce numai ei

[1] soldat din infanteria ungară.
[2] cîrnaţi de capră.
[3] negustori cehoslovaci de stămburi.

trebuiau să știe. Și-apoi pe fața-mpietrită mijea un zîmbet, în dosul căruia fiecare-ncepea să viseze și poate chiar s-o ia razna cu gîndul, pe unde altă dată nici prin minte nu-i trecuse. Dobitoacele mugeau și ele pe la răspîntii, vîndute sau cumpărate de cei mai cu dare de mînă, iar caprele abia mai erau ținute-n sfori de vișlari. Numai lor și fișpanilor ce le mai sticleau ochii în căutarea prăzii care-ntîrzia să se arate. Fusese ? Trecuse ? sau nici nu se arătase ? Și, doamne, ce-ar mai fi vrut să afle ! Cei cu căruțele cu scînduri parcă-nlemniseră și ei sub ierneu, uitînd chiar să se mai dea jos de unde se cocoțaseră.

— Cît dai țolul [1], mă, le striga din cînd în cînd, întrebîndu-i iscoditor cîte-un om al domniei.

— Trei, răspundea-mbufnat moțul de sus, nedînd însă nici un alt semn c-ar fi vrut să vîndă, decît un picior întins peste celălalt și-ndoit odată cu pălăria, care-i cădea din nou pe ochi.

Ședeau așa parcă de veacuri ; unii cocoțați și moțăind sus pe scînduri, sub ierneu, iar alții răsturnați cu picioarele-n sus prin cîte-un ciubăr dezlegat din spatele calului sau din vîrful vreunei căruțe cu care colindau lumea-n lung și lat. Forfota dimprejur însă nu-i prinse decît pe crișeni, în timp ce moții stăteau împietriți de parc-ar fi fost din altă lume. Să nu fi știut nimic de Horia ? De faptul că se-ntorsese de la-mpăratul ? Să fi aflat numai crișenii de-asta ? Era cu neputință. Și totuși, în nemișcarea lor nici o ureche nu era mai ascuțită ca cea-nfundată sub căciuli, și nici un ochi mai ager decît cei ce priveau pe sub sprîncene. Aflaseră de mult ceea ce ăstora abia acum le-adia pe sub mustăți privindu-i de la distanța vremii cuvenite cum se frămîntau de cele ce-aveau să-i încerce.

Oamenii grofilor și jandarmii umblau însă prin tîrg, adulmecînd primejdia ca jivinele. Nu știau și nici n-aflaseră ce anume se-ntîmplase, dar că se-ntîmplase ceva, nu mai aveau nici o îndoială. Vestea că se-ntorsese Horia de la-mpăratul cu porunci se răspîndea ca zvonul tulnicelor, ca scînteierea focurilor în faptul serii.

---

[1] Unitate nemțească de măsurarea grosimii.

„Au luat munții foc și cîntă", se spunea prin sate și pe la curțile domnești. Oamenii-s veseli ; nu le mai pasă de nimic, se-nfiorau fișpanii și birișii privind cu mînie spre crestele licărinde.

Paznicii se-nmulțiră, veghea fu sporită și porunca grofilor de a fi prins și-adus la curte oricine era bănuit că știe ceva anume, se răspîndi amenințătoare prin urechile tuturor oamenilor supuși. Solgăbiräii umblau ca porumbu-n ciur, iar jandarmii nu mai aveau o clipă de hodină.

*

La curtea grofului, din Brănișca apăru însă într-o bună zi, în poartă, un cerșetor cu o barbă mai încîlcită ca a sfîntului Petru și cu părul zbîrlit ca o coamă de mistreț. În mînă purta un toiag în formă de cruce asemeni sfîntului Ioan Botezătorul, venit însă ca să-l blesteme acum pe grof așa cum îl blestemase odinioară pe Irod. Cîinii săreau la el ca la urs, trăgîndu-se însă-ndatnapoi ca de la nu știu ce arătare cerească, pe care s-ar fi cuvenit mai degrabă s-o cinstească decît s-o latre.

Grofii cu oaspeții și cu familia stăteau pe terasă privindu-l cu mirare. Cine era și ce voia oare în straiele astea ? Să fi fost un simplu cerșetor ? O arătare picată din cer ? Sau poate vreunul îmbrăcat anume astfel ca să se poată apropia mai ușor de ei, să-i omoare ?

Doamna, o femeie înaltă și chipeșă, îi ieși atunci în cale coborînd treptele verandei, cu pas hotărît, ca să-l întrebe ce vrea. În mînă ținea și o bucată de pîine pe care nu știa cui s-o arunce : cîinilor care lătraseră sau cerșetorului ivit ca spaima-n poartă, în mijlocul zilei. În cele din urmă, înmărmurită mai mult de mirare, îi întinse omului pîinea. Acesta însă nici n-o atinse, înlăturînd-o cu bîta-n formă de cruce ca s-o apuce cîinii. Și cînd haita flămîndă dădu s-o-nhațe, din ea sau din trupurile jivinelor învălmășite, țîșniră stropi de sînge. Ochii tuturor se-nțepeniră în gol.

— Ești nebun, omule ? ! izbucni furios grofu, pornit să-i tragă cerșetorului sau arătării aceleia o chelfăneală-n plină zi.

— Ba nu-s nebun, răspunse atunci puțin mișcat cerșetorul, ridicînd și bita-n formă de cruce-n sus ; eu îs venit aici să vestesc vărsare de sînge.

— Aha ! Vrei să verși sînge ? Va să zică de asta ai venit aici ?! izbucni într-ajutorul grofului unul dintre oaspeți ; atunci să-i arătăm noi ce-nseamnă vărsarea de sînge și ce leacuri avem noi pentru astfel de pofte.

— Leacuri ! Voi și leacurile pentru vărsarea de sînge care-o să vie ! Voi nu sînteți în stare să v-apărați pe voi, dar mi-te să-l vindecați pe altul de cele ce-or să se-ntîmple. Or să vă calce-n picioare ca pe niște năpîrci și-o să ardeți ca făcliile-n noaptea de Paște ; n-o să rămînă decît povestea de voi și-aceea amară, amară.

— Prindeți-l, prindeți-l ! se auzi atunci țipînd ca o cucuvaie glasul unei contese venită-n vizită de la Deva. Să fie biciuit ! adăugă ea în timp ce toți ceilalți se uitau cu stupoare unul la altul neștiind ce să facă. Să-l prindă ? Să-l biciuiască și să-i facă ce ? cînd omul pieri ca o nălucă din poartă, lăsînd în urmă mirare și spaimă pe chipurile celor ce încă nu-și veniseră-n fire.

*

— Și sîngele vărsat era dreptatea pe care voiați s-o scoateți la lumină ?

— Fără sînge cum altfel ar fi putut ieși la lumină, dacă se-nțepenise-ntr-atîta-n mintea stăpînilor ? îi răspunse Crișan glasului care i se păruse că-l întreabă izvorînd din adîncul uitat.

*

În ziua de duminică, 4 noiembrie a anului aceluia, ziua Sfinților Ioanichie cel Mare și a Nicantei, după calendarul cel vechi, în biserica de lemn din Mesteacăn se strînseseră la liturghie mai mulți oameni decît îi călcaseră pragul chiar poate de la-nceputurile ei. Veniseră cu mic, cu mare, cu femei și cu prunci puși pe fapte, și dornici toți s-o ia-ncotro o fi numai să plece odată la drum. În biserică nu mai era loc nici cît să se aplece omul ca să-și facă metaniile, iar cei de afară le dădeau mereu ghes celor dinlăuntru să-i lase și pe ei să vadă și s-audă

mai bine ce spune și ce face popa. Chipurile zbîrcite ca scoarța de gorun și brăzdate de cîte le fuseseră date spre patimă, li se mai înseninaseră totuși la gîndul că Horia și Crișan le-ar fi putut aduce mîntuirea.

Glasul popii Silvan era și el mai tremurat ca oricînd și luminările ardeau pocnind ca-n nici o altă dată. Pînă și sfinții de pe pereți, mai îngrijorați ca de obicei, ar fi vrut să le spună ceva dacă popa le-ar fi îngăduit sau dacă s-ar fi putut coborî printre muritori. De altminteri, văzîndu-le îngrijorarea de pe chipuri, oamenii nu se speriau ci, ținînd-o drept bună, își ziceau : „și ei îs cu noi, și-apoi dacă nici ei n-or ști ce-i bine și ce-i rău, cine altcineva să mai știe ?" Maica Domnului ce era mai îndoielnică, dar de, ca femeile, îi treceau repede cu vederea neliniștile punîndu-i-le pe seama firii mai slabe. Cei mai porniți dintre toți, și gata oricînd să le sară-ntr-ajutor erau sfinții Ilie, Precup, Nicolae și mai cu seamă sfîntul Gheorghe care, pînă să-i vină rîndul sau să fie chemat la vreo socoteală îi și făcuse seama balaurului, dînd prima pildă de cum și ce trebuie să-i faci celui ce se-mpotrivea dreptății și binelui. Praporii fîlfîiau și ei a nerăbdare, fremătînd de-un sfînt fior care-i cuprinsese pe toți. Utrenia se sfîrșise însă ; și-ncepuse și liturghia, dar Crișan tot nu se ivise... Pe la Crez, printre mărturisirile făcute lui Dumnezeu, se-mpleteau în mintea cantorului și a ascultătorilor tot atîtea gînduri și legăminte făcute celui ce-avea să le-aducă vreo izbăvire și pe pămînt. Evanghelia ascultată cu multă sfințenie și habotnicie de către credincioși fusese și ea înpestrițată cu fel de fel de îndemnuri și adeveriri dintre care, hotărît lucru, n-ar fi putut lipsi Cuvîntul Domnului Dumnezeu, Împărat și Stăpîn, precum că cel ce-ar fi vrut să fie peste toți, slugă ar fi trebuit să le fie el mai întîi tuturor. Apăsase și popa glasul pe aceste vorbe mai tare ca pe orice, pentru că dacă nu fusese așa, vina celor ce s-auziseră trebuie ispășită și-ndreptată pe loc sau în orice caz fără prea multă întîrziere. Pentru a nu pricinui însă vreo neînțelegere, popa Silvan se hotărî ca și predica să-i urmeze imediat evangheliei. Își dădu seama de asta de cum privise mulțimea peste ochelarii legați cu ață, care-n timpul citirii îi alunecaseră pînă spre vîrful nasului. Acum era momen-

tul ca să toarne povața pentru ca-n cupa sufletelor celor credincioși Crișan să mai aibă doar de pus ultima picătură.

„Oameni buni ! începu el, evanghelia de azi ne învață și cele de cuviință stăpînilor și cele de trebuință slugilor, pentru că Domnul nostru Iisus Hristos, înainte de a se adresa robilor, stăpînilor le-a spus cum trebuie să se poarte, bogaților ce trebuie să facă și mai marilor cum să cîrmuiască. Ori dacă pînă azi cei pe care-i avem noi deasupra nu s-au gîndit la toate acestea acum e vremea să le-amintim de cele uitate. De bună seamă însă că nu ne e dat nouă să-l înlocuim pe Domnul nostru Iisus Hristos, dar de ajutat cu orice chip trebuie s-o facem fără întîrziere. Altminteri cum dară s-ar putea împlini cuvîntul cel sfînt ?"

Și credincioșii, încremeniți întru ascultare, cu ochii țintă la preot izbucniră-ntr-un cor : „așa-i, așa-i, părinte, dar ce să facem ?"

„O să vi se spună toate la vremea lor precum i-au fost spuse și lui Moise cînd trimis a fost el să-i scoată pe jidovi din robia Eghipetului, în care căzuseră pentru păcate și-ncercare. Deocamdată să mai aveți însă răbdare, pentru ca desfășurarea faptelor voastre să nu s-abată-n făgașul fărădelegilor și pentru ca dușmanul cel pizmaș să nu se bucure de varsarea de sînge a fraților. Dreptatea trebuie însă cerută cu glas tare și strigată cu mîinile-n sus. Altminteri să nu se spună pe la răspîntii c-am fost tilhari și că le-am făcut pe toate sub obrocirea-ntunericului. Datu-i este omului totul spre încercare și răsplată, dar cînd i-au ajuns toate acestea la marginea răbdării și a putințelor sale, de datoria lui e să spună că nu mai poate. Au n-a trimis Stăpînul lucrători în via sa și pe toți i-au ucis vremelnicii săi îngrijitori ? Au nu l-au omorît chiar și pe Fiul Lui, de s-a mîniat Domnul foarte și-a trimis pedeapsă cumplită asupra tuturor ? Via sa e însă lumea, iubiți credincioși, îngrijitorii sînt mai marii noștri, iar slugile trimise spre lucru dimpreună cu însuși Fiul Său sîntem noi toți. Bătuți am fost însă pînă acum și osîndiți peste poate, dar iată c-a venit și ceasul dării de seamă. Cînd porunca Domnului e : Destul ! Furii să-și ia pedeapsa, îngrijitorii netrebnici ce li se cuvine și ucigașii osîndă !

Nu cereți însă ce nu se poate și nu măsurați cu măsurile cu care vi s-a măsurat căci nedreptatea-ntr-însele-i ascunsă. Faceți-vă auziți, dar nu cu țipete și nici cu fapte de moarte, căci plata nu-i toată aici. Nu dați însă nicicînd înapoi pentru dreptatea lui Dumnezeu, căci ea trebuie-mplinită cu orice preț și pe pămînt, iar cei ce fug de ea netrebnici și nemernici trebuie numiți."

„Așa-i, părinte, să trăiți, așa-i. Netrebnici să fie cei ce-or da-napoi de la-nfăptuirea dreptății Domnului, adăugară glasuri din mulțime.

„Nu uitați însă totodată nici celălalt adevăr că dreptatea fără milă făcută, răzbunare este ; iar slujitorilor și-nchinătorilor lui Dumnezeu mila le este dată drept călăuzitor pentru ca nu cumva măsurile să fie aceleași. Răsplată cuvine-i-se oricui după faptă, dar mai întîi deschiși trebuie ochii făptașului asupra tuturor celor săvîrșite de el, pentru ca singur să-și dea seama de cum au fost toate cele ce i-au ieșit din mîini și din gură."

Nu sfîrșise însă bine popa predica, cînd din mijlocul mulțimii strînsă-n biserică și-mprejur de nu puteai scăpa acul jos, se ivi un ins zdravăn făcîndu-și loc cu coatele și cu umerii de parc-ar fi mers printre lemne.

Era el, Crișan, și se revedea atît de bine ! Ajuns în fața iconostasului, după ce se opri și se-nchină și el la icoanele-mpărătești și după ce stătu o clipă în fața străinilor de se holbaseră copiii la el ca la urs, iar cantorilor le pieri glasul și popii vorba, se-ntoarse ca o arătare picată din cer spre mulțimea care aștepta semn. Nu deschise însă gura decît atunci cînd preotul din spatele lui izbucni iar : „Iubiți credincioși, Dumnezeu le vorbește oamenilor prin oameni, ascultați acum ce spune fratele Crișan și-mpliniți-i voia, pentru că din porunci de sus grăiește, iar harul Domnului cu el este."

Și el, Crișan, care nu s-așteptase la o atare laudă din partea popii, îi zîmbi, apoi, scotocindu-se prin chimir, scoase dintr-însul crucea de aur pe care-o ridică-n aer cu dreapta. Mulțimea, care pentru o clipă crezuse că scoate de la brîu vreun pistol, văzînd strălucirea aurie a crucii, muți. Se uitau toți încremeniți la mîna-i ridicată așteptînd izbăvirea din clipă-n clipă. De semnul pe care avea să-l facă și de vorbele ce-avea să le spună atîrna

totul. I-ar fi putut ține așa împietriți pînă la sfîrșitul lumii sau numai pînă la capătul ei, dac-ar fi dat porunca. Cu mîna ridicată stătu totuși o clipă-n cumpănă și-apoi un gînd îl fulgeră din cap pînă-n picioare : Și totuși trebuie !

* * *

— Să fi trebuit într-adevăr ?! se-ntrebă el încă o dată-nainte de-a trece pragul despărțitor al lumilor...

— Da, da, negreșit trebuia, cu toate că...

* * *

Nici Ioan Botezătorul nu fusese mai amarnic cînd îl afurisise pe Irod, de cum era el, Crișan, îmbrăcat în țundra-i mițoasă și cu dreapta ridicată-n sus. Sfîntul Ilie se oprise parcă anume pe peretele pronaosului drept în fața-i, strunindu-și telegarii ca să-l poată pofti în căruța de foc ! Numai că nu-i vorbea și nu-i zicea : Suie ! Încolo totul era pregătit ca pentru un mare fișpan [1]. El însă, din stînga popii, de la strana copiilor, în loc să plece, prinse glas adresîndu-li-se tuturor. „Oameni buni ! Știți cu toții că Horia a fost la-mpărăție după dreptate"...

— Am auzit, răspunseră cîteva glasuri înfundate.

— Ei bine, aflați că-mpăratul ne-a dat-o ; și mîna care ținea crucea se ridică și mai sus în timp ce stînga, cotrobăind prin chimir, mai scoase la iveală încă ceva, pe care strălucea tot semnul crucii. Era o carte mică, neagră, pe care-o ridică încet, încet, la-nălțimea celuilalt braț : Trăiască-mpăratul ! s-auzi atunci un alt glas din mulțime.

— Trăiască !, răspunse scurt Crișan, dar de făcut dreptate, a rămas să ne-o facem noi, pentru că el numai ne-a dat-o.

— Ne-om face-o ! Ne-om face-o ! strigă atunci toată mulțimea. C-așa zicea și părintele !

— Să ne-o facem atunci, dăr fi-vom oare-n stare să ne-o facem cum trebuie ? mai adăugă el.

— Cum să nu fim ! izbucni iar gloata.

---

[1] autoritate administrativă.

*

* *

Ce porniți fuseseră atunci și cum s-alesese praful de toți !... Dar... dar de-ncercat tot trebuia-ncercat, răspunse Crișan uitîndu-se la cite-i treceau pe dinaintea ochilor din cele ce-i fuseseră date.

*

* *

— Păi vedeți, oameni buni, că nu-i tocmai așa ușor, pentru că dreptatea fiind de partea celui mai tare, noi încă nu sîntem tari. Pentru asta ne trebuie pușți, iar mîna pe ele nici c-om pune-o dacă nu ne-om vedea cătane.

— La Alba atunci ! s-auzi iar gloata.

— Văd dară c-ați priceput cu toții că trebuie să mergem la Alba și să cerem înrolarea în regimentele de gardă, adăugă Crișan.

— Așa-i ! Așa trebuie ! Om merge și la-mpăratul, izbucniră iar o seamă de glasuri sub cerul boltit al bisericuței de lemn cu veșmîntu-i de barșon[1] cărămiziu, obladuitor, deschis peste toți.

— La-mpăratul nu mai trebuie pentru că avem scrisoare din parte-i, îi potoli el iar, întinzîndu-i popii o hîrtie de care atîrnau peceți de ceară roșie.

Lumea se potoli atunci iar popa, străbătînd dintr-o privire slovele, prinse iar glas. Era mai molcom decît Crișan dar tot atît de hotărît ca el.

— Oameni buni ! în carte scrie tot ce-a spus și fratele Crișan c-o zis împăratul, adică precum că noi avem dreptate dar de făcut trebuie să ne-o facem singuri, și mai zice aici — iar popa se-aplecă pe foaia de hîrtie, cu ochelarii căzuți pe nas, ca șobolanul pe prescură — că uite : „Dările să nu se mai plătească grofilor, ci numai slujbașilor imperiali, iar pămînturile să fie date oamenilor și nici un țăran să nu mai slujească decît împăratului și numai lui."

*

* *

— Și chiar așa spusese-mpăratul, cum citea popa ?

— Cel adevărat sau cel care-ar fi trebuit — cum s-ar fi căzut unui împărat — să fie, da ; celălalt însă nu știu

[1] catifea.

ce i-a spus lui Horia ; dar pentru gloata aceea a noastră împăratul era unu, şi-acela nu se putea să nu fie drept, iar scrisoarea se potrivea cu ceea ce avea el în mintea-i tulbure,... îşi răspunse Crişan în gîlceava cu sinele care nu-i putea fi nicidecum potolit.

* * *

— Trăiască-mpăratul ! Trăiască-mpăratul ! izbucni gloata, iar cei rămaşi mai pe de lături : La Alba ! La Alba !

— La Alba, dară ! încuviinţă-n cele din urmă şi Crişan mulţimii fierbînde plecarea. Biserica era ca o oală-n clocot, începînd să curgă din ea iobagii-n zdrenţe ca laptele vărsat pe-un foc, pe care nimeni nu-l mai putea stinge. Praporii fuseseră smulşi de la locurile lor şi cel cu Sfîntul Gheorghe omorînd balaurul se transformase parcă-ntr-un catarg, în care sufla nu vîntul, ci deşteptenita vrere a unor oameni pentru care nu mai era nici o stavilă. Crişan şi popa fură luaţi pe sus, cum se găseau : popa-n odăjdii, iar celălalt cu ţundra suflecată pe el şi parcă n'atingeau pămîntul, aşa-i purta valul. Nimeni nu mai vroia s-audă de nimic decît de Alba, şi cetele prinseseră să curgă spre vale ca puhoaiele primăverii. În urma lor, clopotele bisericii din Mesteacăn se mai auziră încă multă vreme bătînd în dungă, a bocet şi a chemare, zvonul lor lăţindu-se mai departe şi mai departe, pînă-n adîncul munţilor şi-a visului pentru care se suna deşteptarea.

— Se pleacă la Alba ! Crişan cu-ai lui sînt pe drum ! se răspîndi vestea ca pîrjolul, dusă din tulnic în tulnic, peste Biharia şi Găina ca să se scurgă şi pe Arieş. Şi nu era casă-n care pătrundea zvonul, din care să nu-l apuce măcar pe unul „strechea" şi să n-o ia la sănătoasa, spre cetatea Bălgradului, ca s-apuce o flintă-n mînă.

* * *

— Ce puhoi pestriţ ! Şi-n ce baltă de sînge l-ai topit !

— Cu mine cu tot însă, îşi răspunse Crişan oftînd, pe marea de capete pe care se vedea mereu îndreptîn-

du-se spre Alba, ca pe un șuvoi pe care nimeni nu-l mai putea stăvili.

*

* *

Turlele domeniului din Hălmăgel se iviră roșii și ascuțite în fața călărețului, care trecuse aproape-n zbor peste dealurile Obîrșiei și ale Țoheștiului, ca să le vestească celor de-acolo că gloata de la Mesteacăn o și pornise spre Alba. Calul era alb de spumă, iar părul călărețului, tot atît de răvășit în vînt, precum coama de care se apucase cu desperare. Ochii i se căscaseră și cuvintele i se-nțepeniseră pe buze cînd vru să-i spună contelui Hallmagy, în fața căruia descălecase din fugă, că „pîrjolul" a și-nceput la Mesteacăn.

Contele, sau „joarda de oțel a Crișului", cum mai era poreclit, îl întîmpină rîzînd de spaima-i dezlînată.

— Și cine a plecat ? insistă el după ce solul curții domnești din Ribița fu poftit în balconul mare al conacului. Omul însă nu-și venise în fire și cu părul vîlvoi și mîna mereu îndreptată înspre o direcție oarecare, arăta și bîlbîia ceva pomenind mereu de satul Mesteacăn, în care se-ntîmplaseră lucruri înspăimîntătoare.

— Dar ce s-a-ntîmplat, omule ? încercă contele să-l liniștească, ca să se poată dumeri de cele ce voia să spună.

Era însă cu neputință. Solul n-avea astîmpăr și-n jurul lui se strînse toată curtea din Hălmăgel, molipsită ca prin farmec de neliniștea și de spaimele lui.

— Îmi spui acum limpede ce s-a întîmplat ? îl mai întrebă o dată contele, rezemat de data asta-n picioare de colțul uriașului șemineu din salon, cu o mînă frecîndu-și ușor mustața, iar cu cealaltă ținînd strîns coada unei cravașe, care-i luneca șerpuind pe lîngă pantalonul turnat pe corpu-i suplu. Era ca o lamă-n vibrație așteptînd să șuiere la prima destindere.

— George Marcu din Vaca a pornit azi, după liturghie, spre Alba, cu sute de oameni ca să ceară să-i înroleze în regimentele imperiale de acolo, izbuti în cele din urmă să-și închege răspunsul solul, tremurînd ca varga în fața contelui Hallmagy, de parcă-ar fi fost un osîndit înaintea morții.

Deci ați auzit, domnilor, se-ntoarse atunci contele spre ceilalți oaspeți pe care-i avea în ziua aceea la el : gloata a pornit să calce totu-n picioare și-ar trebui, ca noi s-o oprim pentru că-n ținuturile noastre se petrec lucrurile. Înrolarea e un pretext pentru a obține arme. E singurul lucru care le lipsește ; cît despre drepturi, și le cunosc ei prea bine. Ce, nu-i știu eu, de-atîta amar de vreme, de cînd mă lupt cu ei ?! De aceea, eu am să și plec chiar acum spre Baia de Criș cu ai mei. Să fie înșeuați caii și-ntr-un ceas anunțați și pregătiți de bătălie toți oamenii mei de-ncredere. Pornim îndată.

Și porunca fu atît de scurtă încît cei doi majordomi nici nu crîcniră, ieșind ca din pușcă să-mplinească ordinele celui cu care niciodată nu putuse nimeni glumi.

Stupefacția care cuprinsese salonul în urma lui îi zăpăcise însă pe cei de-acolo în așa fel, încît toți umblau ca bezmetici, nevenindu-le deloc să creadă că o ceată de iobagi pornise haihui prin lume, după o liturghie, ca să ceară să intre-n armata de la Alba... sau poate că Hallmagy avea dreptate, cu pretextul lor, se mai gîndiră cîțiva.

Cu toate acestea, singur contele Hallmagy, știind ce vrea, nu mai întîrzie o clipă, și punînd pe picior de luptă, în cel mai scurt timp, fioroasa-i ceată de slugi, porni cu ei ca un iureș spre Mesteacăn, trecînd potop-potop peste dealuri și văi ca s-ajungă din urmă pe cei plecați spre Alba. Călcau totu-n picioare, voind de fapt să-nghită nu numai drumul, ci însăși vremea care-i despărțea de cei pe care-i urmăreau. Contele călărea-n față, aplecat mereu pe calul alungit cu burta la pămînt, ca să poată mai ușor spinteca văzduhul, iar soarele apunînd peste vîrful colinelor făcuse din umbrele călăreților strigoi porniți spre morminte sau spre treburi rămase încă neîmplinite afară. Majordomii călărind cînd alături, cînd puțin în urmă, pentru că armăsarii lor nu puteau ține pasul iepei pur sînge căreia stăpînul îi dăduse frîu liber, începuseră să se sperie. Nu-l văzuseră niciodată pe conte atît de pornit să distrugă, în fond, ce altceva decît o ceată de slugi care o luaseră razna și pentru care poate-ar fi fost prea mulți și jandarmii din Brad. Dar porunca fusese poruncă și cine-ar fi îndrăznit să-i stea împotrivă contelui Hallmagy, cînd se dezlănțuise cu-atîta furie impo-

triva propriilor năluciri ? Îl şi vedeau lovind cu cravaşa, împuşcînd şi călcînd în picioare toate „cojoacele" şi „ţundrele" ajunse din urmă.

Numai că-n zare încă nu se ivise nimeni care să poată fi prins.

* * *

Puhoiul de ţărani pornit din Mesteacăn, cu popă, cu Crişan şi cu prapuri cu tot, se oprise din drum, pentru o noapte, în satul Curechiu de pe drumul Albei. Era un sat pierdut prin văgăunile unor văi, pe unde după-nserat te puteai întîlni cu ceea ce nici nu ţi-ar fi putut trece prin minte, începînd cu fiare şi oameni, şi sfîrşind cu sfîntul Petru sau cu însuşi necuratul.

Casele, ca nişte căciuli de obşte zvîrlite-n ciudă pe după fagi, zăceau în neorînduială cu uşa deschisă oricui. În seara aceea, şi Crişan îşi amintea bine de ea, toate prinseseră viaţă de parc-ar fi fost în zori. Îşi deschiseră larg uşile ca să-i primească-n pîlpîirile de seu ale luminărilor sau ale vetrelor, pe cei porniţi la drum.

Înviase tot satul în fapt de seară, ca în ajunul Paştilor, iar zvonurile şi oamenii umblau de parc-ar fi fost prinşi de frigurile Patimilor. Copiii nu mai cunoşteau porţi, iar gardurile şi pîrleazurile trosneau sub picioarele iscoadelor puse de pază, de parc-ar fi fost călcate-n copitele ţapilor scăpaţi la pere. Foia toată aşezarea de suflarea aprinsă a băştinaşilor şi de înflăcărata vrere a celor porniţi la drum să se-nscrie cătane la Alba. Nimeni nu era obosit şi toţi zvîcneau de colo-colo legaţi însă ca-ntr-o plasă de paianjen de nevăzutele fire ale vrerilor lor, înmănunchiate toate-n mîna lui Crişan. Pin-a nu se aşeza însă mai bine-n jurul vetrelor şi pîn-a nu aţipi măcar atît cît era nevoie ca să le treacă oboseala frămîntării din cursul zilei trecute, Crişan îi mai strînse o dată pe toţi în ograda lui Culae Orbul, la care şi trăsese, avînd mai multă-ncredere-n singurul ochi rămas decît în toţi cei cu doi, pe care i-ar fi putut oricînd cuprinde somnul. Casa, acoperită cu paie-nnegrite de vreme, văcălită cu lut şi proptită pe-alocuri cu bîrne ca să nu se dărîme,

avea în față un tîrnaț [1], dat tot cu lut pe jos, de pe care Crișan, cu popa Silvan din Mesteacăn în dreapta, și cu cel din Curechiu în stînga, ținu să le mai vorbească o dată celor porniți pe drumul Albei. Ar fi vrut ca-n popasul acesta să le limpezească, mai bine mințile, ca nu cumva unora să le pară rău de calea pe care o porniseră ; și pe cei rămași să-i întărească mai mult întru cele ce aveau să se mai întîmple, iar pe cei ce încă n-auziseră bine de cum stau lucrurile, să-i lumineze cumsecade, ca să știe oamenii ce au de făcut și ce-i așteaptă.

Se-nvăluia ziua cu noaptea și el, Crișan, stătea drept în cumpăna vremii, ridicat în picioare între cei doi de parc-ar fi fost gata și pentru Judecata de Apoi. Era însă îmbrăcat în veșminte sure, iar popii-n reverende ca să-i înghită mai ușor întunericul și-n mintea ascultătorilor să rămînă înfipți ca stîlpii Sionului în duhul Israelului.

Se apropie așa de capătul treptelor de lemn care coborau de pe prispă și, sprijinindu-se cu o mînă de săgeata de lemn care susținea streașina, începu iar să le vorbească celor adunați. Mulțimea-l asculta cuminte, îmbulzindu-se pînă-n marginea prispei ca nu cumva să-i scape vreo vorbă. iar copiii, cu mic cu mare, se urcaseră-n pomii și copacii de primprejur, atîrnînd pe crengi ca niște fructe coapte, gata-gata să cadă la cel dintîi scuturat. Numai fumul băburilor [2], ieșind prin coperișurile de paie, ca aburii de vinars prin cușmile beților, se-nălța lin, ducînd spre cerul înstelat prinosul jertfelor de gînd.

— Ajunși aici, oameni buni, să vă mai citesc încă ceva ce-a spus împăratul, s-auzi glasul lui Crișan. Ia ascultați numai ce spune în cartea asta. Și de undeva din chimir scoase același sul de hîrtie cu peceți și cu slove aurite de pe care le mai citise și-n biserica de la Mesteacăn. Îl desfășură, ținîndu-l cu amîndouă mîinile și, uitîndu-se de parcă n-ar fi văzut bine să citească, se gîndi că-i mai bine să-l dea tot popii Silvan să-i descurce slova.

— O să vă citească, dealtfel, tot părintele că-n spusele lui din cărți aveți mai mare-ncredere și el îi mai dedat

---

[1] prispă.
[2] coș de vatră țărănească.

la astfel de lucruri. Popa Silvan, zîmbind, îi luă sulul întins din mîini și, după ce zăbovi o clipă ca să ia slova de unde o lăsase la Mesteacăn, începu ridicîndu-și ochii spre mulțime : „Mai întîi de toate iubiți credincioși trebuie să vă mai atrag luarea aminte ca să știți că domnii grofi ne-au luat urma și nu s-or lăsa pînă nu ne-or ajunge. Dar înălțimea sa împăratul ne spune aici — și ochii și-i aplecă atunci asupra slovelor din scrisoare — că „dacă ei — adică grofii — se vor împotrivi, țăranii să se răscoale și să-i stingă pe toți grofii din Transilvania care nu se vor supune poruncilor sale."

— Chiar așa ? Noi să-i stingem ? întrebă cu piciorul pus pe prima treaptă de lemn și mai înrăit ca oricare altul, Rista din Mihăileni, omul care sub podul Crișului din Brad, cînd se-ntîlnise prima dată cu Crișan dăduse cu opinca-ntr-un ciot de parc-ar fi vrut să mături întreg imperiul dintr-o singură lovitură.

*

* *

Erau, dealtfel, întipăriți pe veci în amintirile care-l covîrșeau fără-a le putea stăvili și ceilalți cu care-și dase-ntîlnire atunci la Brad, sub pod, și care-i strînseseră pe toți cei cu care pornise spre Alba : Georgiuț din Vaca, cel pururi mirat cu ochii ca cepele și inima vraiște ; Toma din Tomnatec, cu căciula-n primejdie să-i pice oricînd din capul ațintit mereu în sus ; Lazăr din Zdrapț, răsucindu-și mustățile odată cu gîndurile ; Tudor din Luncă, spunînd întruna hm ! hm ! și Huluj din Porcurea, drept ca lumînarea și pururi în zdrențe. Toți erau numai ochi și urechi la ceea ce-i ieșea popii din gură citind cartea împăratului, dar nici unul ca Rista voind pe loc să crape pămîntul și toți potrivnicii să piară-nghițiți de flăcările iadului. Ce oameni ! și cum se topiseră toți în amintire, îmbulzindu-l mereu cu năzuințele lor stinse.

*

* *

— Păi cine alții dară, le răspunse el scoțîndu-și mîna din chimir ; numai să-i vedem acum ce-or face cînd le-om spune verde-n obraz.

— Şi dac-om ajunge să le-o spunem, adăugă popa Silvan mai mult ca pentru sine, gîndindu-se că drumul Albei încă nu s-a sfîrşit.

— Părinte, noi de-ncercat om încerca, cu toate puterile noastre, iar de-ajutat să iasă bine, asta-i treaba lui Dumnezeu.

— Aşa-i ! Aşa-i cum zice Crişan ! întări şi Huluj cu glasu-i ca de lăută scîrţiită pe la nedei.

— Apăi atunci dac-aşa-i, fraţilor, la hodină acuma că mîine, cum s-o crăpa de ziuă, să ne vedem iar de drum, că încă mai avem de mers.

— Domnul cu voi, făcu peste ei semnul crucii popa Ilie din Curechiu, aşa ca să nu se spună că nu făcuse şi el ceva. Iar gloata se-mprăştie şuşotind, murmurînd, cîţiva chiar chiuind de bucurie pentru ceea ce nici prin gînd nu le trecea că-i aşteaptă.

*

* *

— N-ar fi mai bine, excelenţă, să-l anunţăm şi pe prefectul comitatului de ceea ce se-ntîmplă ? i se adresă Kereş contelui Hallmagy, chinuindu-se să călărească cîteva clipe alături de el, înainte de a intra în Baia de Criş.

Deşi porniseră nebuneşte şi noaptea se lăsase peste ei pe-ndelete, drumul se zărea tot mai greu şi caii începuseră să se poticnească. Contele, care oricît de pornit ar fi fost, nu-şi pierdea totuşi cumpătul, se gîndi că propunerea lui Kereş nu era de lepădat şi hotărînd să se abată din drum pe la prefectură, îşi struni calul luînd-o la dreapta pe drumul Băii de Criş.

— Nu-i o idee rea, îi răspunse el tăios majordomului, şi-apoi într-adevăr nu strică să vedem ce-au hotărît şi ei, dacă nu cumva dorm.

Sosirea cetei contelui mări şi mai mult fierberea oraşului, care şi-aşa intrase de dimineaţă în panica răscoalei. S-aşteptau din clipă în clipă, ca cetele de ţărani să năvălească asupra lor sau poate cei plecaţi spre Alba să se-ntoarcă din drum.

La prefectură era însă lumină ca-n ajun de an nou şi oamenii contelui împresurară clădirea cît ai bate din

palme. În jur, pe la celelalte clădiri, ferestrele se deschideau și se-nchideau întruna, pentru ca oamenii să-și dea mai bine seama de cele ce se petreceau pe străzi. Bufnițe și cucuvaie, speriate de cei ce se urcaseră-n poduri, de frică sau la gîndul apărării, zburau și ele una-ntruna peste oraș, încrucișîndu-se-n văzduh cu liliecii și înfiorînd cu țipetele lor ascuțite pe cei ce poate încă nu se speriaseră destul.

— Strig-a moarte ! șușoteau femeile.

— A moartea iobagilor ! le-mbărbătau bărbații pe cele gata să leșine.

Contele Hallmagy urcă scările de la intrare mai mult sărind decît pășind, nestăvilindu-și cîtuși de puțin elanul cu care pornise din Hălmăgel. Printre cei doi paznici care-i săriră-nainte, neștiind bine pîn-a nu-l recunoaște, dacă trebuie să-l oprească sau să-l lase, trecu ca săgeata și nu se mai opri pînă-n fața subprefectului din cabinetul de la primul etaj.

Anunțat încă de dimineață de cele ce se petrecuseră la Mesteacăn, de toată hotărîrea și pornirea iobagilor, subprefectul comitatului aștepta destul de liniștit lăsarea nopții pentru ca iscoadele trimise de el să-l poată prinde pe Crișan, în locul unde avea să poposească-n drum spre Alba. Încă nu i se adusese nici o știre, cînd sosise contele Hallmagy cu tot tărăboiul celor strînși după sine, în cea mai mare grabă. Cînd intră în birou, dînd ușa-n lături, s-o smulgă, nu alta, din țîțîni, subprefectul, de la biroul lui de lucru, la care se înconjurase și cu un mic grup de jandarmi și gornici, îl primi jovial c-un „servus" de parcă l-ar fi așteptat la chef. Se și ridicase dealtfel de la birou pregătindu-se să-l îmbrățișeze. Contele Hallmagy în loc să-i răspundă la fel, se proțăpi-nainte cu mîna pe biciușca șfichiuitoare, cu care-și bătea întruna pantalonul și carîmbul cizmei drepte.

— Ascultă ! Voi sînteți nebuni sau inconștienți ?

Întrebarea contelui păru mai întîi că nici nu-l privește, și subprefectul încercă-n continuare să-l îmbrățișeze.

— Voi sînteți beți ? repetă contele.

— Uite ce-i Pișta, dacă mă mai iei așa, nu-ți pot spune decît că ești un mare înfumurat ; sau poate te-i fi crezînd încă dînd ordine pe răzoare, la domeniul din Hălmăgel ? Ce dracu ! Numai tu ești stăpîn pe lume ? Iar noi ăștilalți păzim porcii ? i-o reteză atunci și mai scurt subprefectul, desprinzîndu-și mîna de pe brațul lui.

— Înfumurat spui ? pentru că mă gîndesc la ce ne-așteaptă ?

— Dar tu crezi că noi dormeam ? Află însă că înainte de a-ți ajunge ție nu știu ce veste la urechi, noi ne și-ncheiasem socotelile de luptă.

— Veștile sînt aceleași pentru toți și altele, de aceeași importanță, nu cred c-ar mai putea fi.

— Ei, ei, vezi că te apropii de realitate, așa mai putem discuta : și-ar fi și mai bine dacă te-ai apropia de birou. Ia spune, ce se mai întîmplă pe la Hălmagiu, c-am auzit că pe-acolo o țineți numai în chefuri ?

Contele, văzîndu-se întîmpinat cum nici nu bănuise de către jovialul subprefect, se hotărî în cele din urmă să se așeze, ca să vadă exact ce le trecea acestora prin cap și ce hotărîseră cu privire la gloată.

— Cei de jos, ai mei, să mai aibă răbdare, i se adresă el atunci unui jandarm din cei aflați în sală, ca să-i fie comunicat ordinul celor de-afară.

— Și să mai aștepte puțin, adăugă zîmbind pe sub mustața-i răsucită-n coadă de rățoi, subprefectul. Domnul conte le va spune-ndată ce au de făcut, apoi întorcîndu-se iar spre conte : Nu-i așa, dragul meu, că ești pus pe fapte ?

— Dar nu-nțeleg, răspunse contele nedumerit și iritat la gîndul că subprefectul nu numai că-l înfruntase, dar îl lua și peste picior.

— Dacă te pățolești, o să-ți spun și-ai să pricepi îndată. Uite, și sper că de asta erai neliniștit ; pe cei de la Mesteacăn i-am aranjat de mult, numai că pentru la noapte am mai avea încă nevoie de o mînă de ajutor. Sper că ești dispus să ne-o dai ?

— Să vedem despre ce este vorba, doar am fost primul aici.

— Asta așa-i, conte, dar primul numai de la Hălmagiu în jos.

— Bine, bine, lăsați astea și spuneți-mi mai degrabă cum a fost totuși posibil să se strîngă aici, sub ochii voștri, tocmai în inima comitatului, o ceată de iobagi fără ca voi nici măcar să nu vă-ntrebați de ce ?

— Ei, uite, conte, că s-a putut : idei iluministe pe care tot dumneavoastră le aduceți de prin Europa ! îi răspunse subprefectul, dînd și el mirat din umeri.

— Idei iluministe ? Farse ! Otravă ! Niciodată n-am dat doi bani pe ele ! Dealtfel, sînt sătul de tot umanismul Vienei și al Parisului. Astea ne-au adus unde sîntem, dar să lăsăm frecușurile ; spuneți-mi mai bine ce-ați hotărît ca să trecem odată la fapte, se-nfurie-n cele din urmă de-a binelea contele Hallmagy, așezîndu-se picior peste picior în fața biroului deasupra căruia se zărea portretul augustului suveran.

Subprefectul cu căpitanul de jandarmi, rămași în picioare, se pregătiră atunci să-i explice. Gornicii din jur ascultau și ei cu-nfrigurare, iar ceilalți jandarmi aproape că-nțepeniseră de respect.

— Uite, domnule conte, ce s-a hotărît : Gloata care a plecat dimineață din Mesteacăn cu Crișan și cu popa Silvan s-a oprit ca să facă popas peste noapte-n satul Curechiu.

— La Curechiu ?

— Exact. Și să mai știi că a ocolit Bradul și că nimănui de-acolo nici măcar nu i s-a tăiat vreun fir de păr din mustață.

Uimirea de pe fața contelui crescu ; își bătea iar joc de el ?

— Da, stimate conte, nici un fir de păr ! Probabil că-i interesează mai mult capetele noastre, decît mustățile.

Contele tresări.

— Pînă le-avem însă pe umeri, și pentru a nu ni se-ntîmpla să le pierdem, cu ele am chibzuit următoarele : Vom pleca de aici cu cîțiva jandarmi și cu gornicii aceștia, iar la noapte îl vom prinde pe Crișan chiar în bîrlogul lui. Vrei să ne-ajuți ? Primele iscoade-s trimise de mult, iar vînzarea-i făcută.

— Cum adică să v-ajut ? dar pentru ce altceva-s eu aici cu oamenii mei ? Însă planul îmi pare prea complicat

și nu văd de ce să-i prindem, cînd am putea foarte bine să-i nimicim fără nici un fel de bătaie de cap !

— Ei uite, conte, tocmai de asta unii sînt sortiți pe lume să facă politică, iar alții să-și vadă doar de pămînturile lor. De ce să iști o răzmeriță cînd o poți foarte ușor ocoli ?

— Dar de ce să n-o stingi mai bine din fașă, dacă tot ați îngăduit să se iște ? Parcă armata-i interesează pe ei ? Să se vadă numai cu armele-n mîini și-apoi ține-te iobăgie !

— Pentru că în iluminatul nostru imperiu există, conte, libertate și-nțelegere pentru toate manifestările. Nu se stăpînește numai cu sabia.

— Atunci, faceți cum știți, eu nu mă amestec, răspunse contele.

— Deci, nu ne-ajuți ? întări subprefectul insistînd anume pe nu.

— V-ajut dar nu mă amestec, se răzgîndi contele.

— Adică-ți lași oamenii singuri, după ce i-ai cărat în galop peste șapte hotare ! reluă subprefectul.

— Nu în sensul acesta am spus că nu mă amestec ; dimpotrivă, voi participa în persoană cu-ntreg efectivul cărat pînă aici ; dar nu-mi asum nici o răspundere de izbîndă a unui plan, pe care nu l-am făcut eu.

— Nici nu ți-a cerut nimeni aceasta, stimate conte ; noi îți cerem doar să ne ajuți numai dacă îți convine planul, dacă nu, nu.

— Bine, accept, și ?

— În cazul acesta pornim peste o oră. Pînă-n Brad mai facem încă una și apoi pîn'la Curechiu tot pe-atîta ; așa că acolo vom fi tocmai cînd se vor fi așezat toți pe la vetre. Așa-i, Petruț ? îl întrebă subprefectul pe unul din gornici.

— Întocmai, excelență, răspunse gornicul luînd și el poziția de drepți ca orice alt jandarm în exercițiul funcțiunii.

— Dar vă bizuiți și pe cei de-un neam cu ei ? îl mai întrebă contele dîndu-și seama că gornicul era român.

— Nu pe ei, cît pe ce sînt în stare să facă dacă sînt deștepți. Cu oamenii însă trebuie să știi să te porți dacă vrei să-i conduci.

— De acord, dar aș vrea să știu totuși mai exact ce am eu de făcut în toată treaba aceasta ?

— Ce ți-am spus, conte : să ne-nsoțești pînă acolo și-n caz că „la tîrg nu ne vor ieși socotelile făcute acasă", să ne ajuți să ieșim din încurcătură. S-ar putea, în cazul acesta, chiar să ne încăierăm cu ei, ceea ce iar nu ți-ar displace, pentru că adevărata vitejie a brațului pe cîmpul de luptă se vede.

— Din păcate mai mult a brațului, excelență, adăugă oftînd căpitanul de jandarmi.

— E și singurul lucru deștept pe care l-ai spus azi, căpitane, ținu să i-o sublinieze subprefectul. Se vede că încă mai păstrezi ceva pe umeri ; nu-ți atîrnă numai brațele de ele.

Căpitanul se supără. În Baia de Criș toți îl cunoșteau pe Copacsoni și nimeni nu-i scăpase de șfichiul limbii. Jovialitatea lui, pe lîngă mofluzitatea prefectului, era ca ziua cu noaptea și lumea din Baia de Criș se obișnuise cu ei, așa cum erau.

— Dacă nu, voi sta de pază, cum s-ar spune, pînă cînd dumneavoastră vă veți duce sau nu la bun sfîrșit planul, conchise contele.

— Ceea ce ați și spus că nu v-ar displace, mai ales dacă, din păcate, n-am izbuti noi, conte.

— Cam așa ceva, răspunse el începînd să-și frece ușor mustața ; bineînțeles, însă, în cazul intervenției mele, corectîndu-se doar eventualele erori de concepție.

— Sau de execuție chiar, recunoscu ironic subprefectul. Socoteala-i una și-mplinirea alta.

— Deci plecăm ?

— Da, dar nu acum ; nițeluș mai tîrziu ; pînă atunci însă, să mai închinăm un pahar ; noi dealtfel și-ncepusem cînd excelența voastră a dat buzna în biroul nostru. Fii binevenit însă și *prosit !* închină subprefectul un pahar în cinstea lui și a întregii urzeli pe care o puseseră la cale.

Încăperea se umplu apoi de veselie și, la scurtă vreme după aceea, de ceea ce era sus, în cabinetul subprefectului, se molipsiră și cei de jos.

— Nici n-a-nceput războiul și s-a și făcut pace, rîse primul majordom din Hălmăgel închinînd cu ceea ce le fusese trimis de către conte.

— Nu se știe, nu se știe, îi răspunse Jancsi îndoindu-se de vremelnica pace a superiorilor. Dă-mi mai bine încă o dată sticla. Și Jancsi i-o smulse din mînă, topindu-și în ea cu zgomot tot oful nemărturisit.

La o oră după aceea, din Baia de Criș, pe poarta dinspre răsărit a orașului, ieșeau în galop toți cei puși să-l prindă pe Crișan și să-mprăștie gloata strînsă cu atîta trudă de vestitorii mult visatelor porunci crăiești.

*

* *

El, Crișan, însă nu se culcase deloc pe urechea izbînzii. Îndelungata-i slujbă de crîsnic [1], la biserica din Vaca, îi ascuțise atît de mult presimțirile, încît niciodată nu se lăsa furat de somn înainte de a-și face trei cruci și a-și lua toate măsurile de prevedere pentru ca nici drac, nici om să nu-i poată tulbura visele, luîndu-l pe nepregătite.

Împotriva oamenilor și mai ales împotriva celor „dați" cu grofii, n-avea însă decît un singur mijloc : prevederea, adevărată mamă a-nțelepciunii, care-l făcuse să scape din toate pînă a nici nu intra măcar în ele.

— Măi Culae, i se adresă el gazdei sale din Curechiu, cine știe că dorm eu la tine-n noaptea asta ?

— Tot natul, Marcule.

— Ei, atunci, fă bine și spune-i vărului tău că, după ce s-or liniști toți, m-oi duce și eu să dorm în podul șurii lui, pe fîn ; dar de asta nu știm decît eu, tu și el, auzit-ai ? Sau nu ; nu-i sufla nici o vorbă pînă ce mergem acolo ; am să i-o spun io atunci de-a dreptul, înainte de a mă culca. Roagă-l însă pe Rista să nu se prea depărteze de ogradă și s-aibă-ntruna vramița sub ochi. E cu neputință ca grofii să fi stat cu mîinile-n sîn și să nu fi pus ceva la cale.

— Simți tu asta, Marcule ? îl întrebă Culae.

— Cum mă vezi și te văd ; numai că nu știu cînd s-or țîpa [2] pe noi ca uliul pe pui.

---

[1] îngrijitor.

[2] arunca.

— Aci n-au cum, Marcule. Toți îs oameni de-ncredere.

— Toți zici ?

— Toți să fie dară, deși drept să-ți spun io mă tem de puterea ispitei, în ziua de azi, printr-atîtea nevoi.

— Adică ?

— Adică s-ar fi putut să trăncănească oarecine c-aș fi aici și c-am tras peste noapte la tine. Lumea-i mare și cine-i poate înfunda gura cînd, dac-ar deschide-o, i-ar pica bani în ea.

— Asta așa-i, dară...

— Nici un dară, că io tocmai de aceea ți-am spus ce ți-am spus.

— Cum vrei tu atunci, dar cu Rista și cu Huluj să vorbesc ?

— N-ar strica.

Și Culae îi aduse de-afară cît ai bate din palme. Amîndoi erau numai ochi și urechi.

— Uite de ce vă chemai !

— Ha, răspunseră ei.

— Țineți voi s-ajungem cu bine la Alba ?

— Da' cum să nu ?

— Dar la mine țineți ?

— Ca la lumina ochilor, Marcule.

— No' p'atunci rogu-vă fiți noaptea asta cu ochii-n patru toți trei, cu Culae, și schimbați-vă pe rînd ; cînd a obosi unul să-i ia locul celălalt. Să nu pierdeți însă nici un moment din vedere casa în care-s acuma și podul șurii lui Sabin, vărul lui Culae, de peste gardul ăla, unde am s-aținesc și eu oleacă. Uite, aveți aici și bunda mea, că mie-mi ajunge numai țundra, și-apoi acolo-i otavă.

— Om face cum zici, dacă crezi tu c-așa-i bine, dar noi credem c-o fi degeaba.

— Măcar să fie, c-asta nu strică ; ar strica dacă, Doamne ferește, l-or fi ispitit pe careva grofii.

— Mda, își spuse mofluz în barbă Rista, apucînd mai bine-ntr-o mînă bîta-i cea de toate zilele, de care jurase să nu se despartă nici în copîrșeu [1]; așa-i mai bine,

---

[1] coșciug.

și fii fără grijă că nici pasărea măiastră nu te-o putea atinge fără ca să n-o adulmec eu.

— Și nici huhurezii, se simți obligat s-adauge Huluj.

— Cît despre mine, Marcule, n-ai nici o grijă, îl asigură Culae. La o adică-s aici, și de-ar umbla, și-ar putea să mă ieie, atunci să mă ieie ; om vedea noi care pe care.

Dup-aceea mai băură două-trei guri de vinars tare, mîncară niște mămăligă și ieșiră din casă pe furiș, ca să treacă gardul spre podul șurii lui Sabin.

— Știi ce, Marcule ? nu-i mai spunem nici lui unde te culci, fu de părere Culae ; te duci acolo și te bagi în otavă fără să știe el, iar mîine i-oi spune eu, n-avea grijă.

— Nu-i rău ce spui, măi Culae, numai să n-adormiți toți trei după atîta vinars.

— Păi ce crezi că-i las în casă ? Pe Rista-l pun de pază aci la pîrleazul ăsta, peste care trecurăm, iar pe Huluj în ograda mea. Io am să stau pe tîrnaț, iar șura uite-o colo.

— No' bine atunci.

— Noapte bună, Culae, și n-avea grijă că m-oi descurca eu în otavă, îi răspunse Crișan, topindu-se în întunericul șurii lui Sabin.

Era o beznă prin care nu vedeai la doi pași fără să te uiți de două ori unde pui piciorul ; o beznă prin care numai liliecii și iobagii se puteau descurca făr'a da greș nici cu mersul, nici cu gîndul. Otava din podul șurii lui Sabin era însă atît de moale, încît lui Crișan i se păru că se-nfundă-n mătase. Și-avea toate mirosurile dealurilor de pe care fusese strînsă cu grebla. Nu putu însă adormi cu grabă, pentru că grija zilei ce-avea să vie îi măcina somnul. I-or lăsa oare s-ajungă pînă la Alba ? Și-acolo le-or da arme ?

Caprele și vacile se auzeau rumegînd sub el

* * *

— Cin'să le fi dat însă puști, cînd tu bine știai că nimic din așa-zisele porunci ale-mpăratului nu erau decît născociri, ca să-i pui pe drumul răscoalei ? Doar Horia

cu totul altceva adusese de la Viena. Biata lui carte și bietele lui semințe ! Ce erau ele și drept ce le luaserăți voi ?

— Ceea ce-ar fi trebuit să fie, iar dacă nu, ceea ce-am făcut din ele era tocmai ceea ce trebuie să fie ; altfel oamenii nu ne-ar fi ascultat ; dar pîn'aci-i bine. Mîine-om vedea noi !

Mîinele însă dispăruse în potopul unei conștiințe, în care totul înota spre limanul scăpării și în care nimic nu se lăsa-necat fără a se-ntoarce de zeci de ori înapoi, sub forma celor mai neliniștitoare-ntrebări. Își luase asupra lui toată răspunderea pornirii unor gloate de năpăstuiți și trebuia s-o scoată la mal. O scosese oare ?

— Nu, dar am vrut și-am făcut tot ce mi-a stat în puteri.

— Și totuși, asta nu era destul ; trebuia să prevezi totul pînă'n ultima clipă, pînă-n amănunt. Horia oare de ce te prevenise să nu-ncepi ? Nu cumva judeca mai bine decît tine ? Nu cumva socotelile lui ar fi fost mai drepte ?! îl necăjea ceva și mai din adîncuri.

— N-am putut fi altcineva decît cine sînt, nici Horia și nici Dumnezeu. Numai El le știe pe toate și cine știe, dacă știindu-le și El, ce-o fi în sufletul lui. Cît despre Horia, nu știm ; poate o fi avut dreptate, dar de ajuns unde s-a ajuns, nu mai încape nici o îndoială că așa ar fi fost, chiar dacă făceau cum zicea el. Sau, știu eu ? poate că totuși Horia...

În pod însă aținise, răpus de oboseală, și-n lat, zbătîndu-se încă, sub povara întrebărilor fără răspuns, se opri o clipă.

* * *

Un strigăt de cucuvae sfîșie însă deodată tăcerea nopții, și-n lungul văii apa-ncepu să clipocească, sub copitele cailor contelui Hallmagy, a subprefectului și a oamenilor cu care aranjaseră să-l prindă pe Crișan. În capul satului îi aștepta Nicula din Criștior, unul care aflase unde trăsese Crișan și care le aranjase toate, ca să-l poată prinde legat.

Subprefectul, căpitanul de jandarmi, sublocotenentul Toth și gornicul Petruț din Țebea, își înfășuraseră-n cîrpe pînă și copitele cailor ca să nu-i simtă cîinii pe unde aveau

să treacă. Pe contele Hallmagy îl lăsaseră însă, de pază, în capătul satului, urmînd ca o parte din oamenii lui, în timp ce subprefectul avea să intre pe ulița ce ducea spre casa lui Culae, să ocolească așezarea și-n caz de primejdie să poată ataca din două părți. Consemnul de ajutor erau trei focuri de pistol trase de căpitan sau de subprefect.

Cum însă, din binefacerile împărăției, în Curechiu n'ajunseseră decît jandarmii și perceptorii, nici pe ulițele sale nu putea lumina altceva decît luna noaptea și soarele ziua, iar furișarea cetei, condusă de subprefect, nu era tocmai ușoară. Nicula, oricît ar fi fost el de obișnuit cu Crișiorul lui, în Curechiu însă trebui totuși să sară peste mult mai multe garduri decît și-ar fi închipuit, luptîndu-se cu toți cîinii satului.

— Am să dau ordin să fie împușcați pînă la unul, îi șopti subprefectul căpitanului.

— De ce n-ați făcut-o mai de mult ? îi răspunse acesta, ștergîndu-și cu mîna stîngă nădușeala de pe frunte.

— Pentru ce nu mi-ai atras atenția, căpitane ?

La gardul ogrăzii lui Culae, în casa căruia subprefectul știa că doarme Crișan, Nicula, încercînd să se apropie de prispă, călcă pe-un vreasc, care-i trosni sub bocanc ca un pistol.

— Care ești acolo ? s-auzi glasul lui Huluj de pe prispă.

— Io-s Nicula din Crișior ; Crișan îi acolo ?

— Crișan ? dar ce ai tu cu el tocmai acum la miezul nopții ?

— Io nu, alții care-s acum la Crișior au ; mor să stau de vorbă cu el.

— Care alții ? Ia vino-ncoa și spune-mi mai limpede ce vrei, îl pofti Huluj, Nicula atîta aștepta și cînd fu la doi pași de el tăbărî asupra lui cu pistolul.

— Dacă mai scoți o vorbă te pușc, și-acum pe foale ! De spaimă, bietul Huluj s-aruncă cu fața la pămînt, tocmai cum îi spusese Nicula.

Rista însă, care păzea-n ograda vecină șurei cu pricina, părîndu-i-se că ceva nu e-n regulă la Culae, se apropie, pe furiș, de colțul casei. De acolo, văzînd că Nicula tocmai se pregătea să-l lege pe Huluj, tăbărî asupra

lui și-l dobori la pămînt. cu o singură lovitură de bîtă. Pistolul îi zbură gornicului din mînă peste trupul lui Huluj pe jumătate mort de frică.

— Aaa ! Va să zică tu erai ! strigă Rista întorcîndu-l cu piciorul, ca să-l vadă mai bine-n bătaia lunii.

În clipa aceea însă căpitanul apăsă pe trăgaciu.

— Dobitocule ! țipă subprefectul, luînd-o la goană peste garduri, cu o liotă de cîini pe urme.

Petruț dădu s-o zbughească și el, dar fu prins și legat fedeleș de popa Silvan care, trezit de pocnete, și repezindu-se spre casa lui Culae, îl recunoscuse.

Rista, scăpat ca prin minune de-mpușcătura jandarmului, se aruncase la pămînt făcînd pe mortul. Era un șiretlic pe care-l mai încercase și-n cătănie, cînd se bătuse cu franțujii, și-i mersese. Căpitanul de jandarmi crezînd că-l nimerise, se repezi atunci pe prispă, cu pistolul în mînă, strigîndu-i lui Crișan din fața ușii : „În numele legii ești..." dar n-apucă să-și termine bine amenințarea că, dinăuntru, bubui pușca lui Culae făcînd țăndări ușa. Prin gaura făcută, Culae numa-n cămașă și izmene întrebă : Care-i acolo mă ?

— Uspătoi [1], strigă Rista de jos cît putu ca să-l audă Culae din casă, da'vezi că nu știu cîți îs, adăugă el rămînînd tot nemișcat.

Între timp, focurile de armă treziseră tot satul, iar gloata-ntr-o clipă fu-n picioare dînd năvală spre casa lui Culae. În drum, toți prinseră în mînă care ce apucară și furia le era atît de mare, încît vreo doi-trei din ceată fură gata-gata să-și spargă capetele necunoscîndu-se și luîndu-se drept oameni ai grofilor. Țipetele femeilor sfîșiau văzduhul, plînsetele copiilor îți împuiau urechile, iar cîinii lătrau de parc-ar fi fost sfîrșitul pămîntului. Într-o clipă, casa lui Culae, în care toți îl credeau culcat pe Crișan, se umplu de oameni. Se umpluse și ograda, și prispa, și gardurile pîrîiau de parc-ar fi fost călcate-n picioare de ciurda grofului Kristsory. Toți se-ntrebau : Unde-i Crișan ? Unde-i Crișan ? că nu-l vedeau ivindu-se de nicăieri.

---

[1] oaspeți.

— Aci-s și io, răsună-ntr-o vreme glasu-i înăbușit de tuse. N-aveți de ce vă teme. Nu m-a luat dracu și nici strigoii.

Cînd auzise împușcăturile sărise din culcuș, ca ars, dar nu-n șură, ci, prin acoperișul slab de paie, pe partea-i dinafară. De acolo, dîndu-și seama de-nvălmășeala dinaintea casei lui Culae, coborî ca mîța, se apropie de prispă pe furiș, ca să vadă ce-i, și dumirindu-se că primejdia trecuse, se ivi în mijlocul gloatei care-l înconjura, cum înconjoară puii cloșca.

Plin de firele de paie și de otravă, care i se-ncîlciseră în cap și-n barbă, arăta ca un urs scociorît din bîrlog înainte de vreme. Unii, ca să fie mai siguri că-n față n-au un strigoi, se apropiaseră de el pipăindu-i țundra.

— Nu-s mort, nu vă temeți ! Îs în carne și oase, îi potoli el, dar asta nu-mi place, adăugă apoi dînd cu ochii de jandarmul ucis, pe prispa casei lui Culae.

— Ce și-or căutat or găsit, îi spuse atunci Rista, dîndu-i mortului un picior. Era să mă omoare cînd îl doborîsem, colea-n ogradă, pe ăl de-l lega pe Huluj.

— Îhî, aprobă Huluj, care încă nu-și venise bine-n fire după cele pățite : O fost ăla, Nicula din Criștior, care s-o țîpat la mine cu pistolul și mi-o spus să mă-ntind jos și să nu scot o vorbă.

— Și tu ce-ai făcut ? îl întrebă Culae. Te-ai țîpat făr' să zici nici pis, ca să te poată lega-n tăcere și să dea apoi buzna peste noi ? Noroc de Rista, Marcule, că l-o zăpsit [1] la vreme.

— Ba noroc a fost că nu m-o nimerit jandarul, c-altfel azi nu știu zău cu ce mai plecam spre Alba.

— Dară să fi fost numai ăștia ? întrebă Crișan.

— Mai e și ăsta, strigă popa Silvan, tîrîndu-l de ceafă pe Petruț. Uite-l ici, nemernicul. Îl cunosc bine : îi gornicul din Țebea care-n loc să fie cu noi la liturghie, umbla pe la prefectură, prin Baie ! Așa-i, nemernice ? Spune aici, în fața lui Crișan, ce-ați vrut să faceți, așa cum mi-ai spus și mie, rugîndu-te să-ți dau drumul.

Gornicul, văzîndu-se în fața lui Crișan, căzu în genunchi, dînd să-i sărute opinca. Mulțimea-l huiduia și

[1] observat.

scuipăturile zburau spre el ca creițarii duminica spre talerul cantorului.

— No ! Destul ! le porunci atunci Crișan celor ce-l înconjuraseră. Să-l vedem mai întîi ce vrea să ne spună ; apoi, luîndu-l de mînă pe Petruț, îl ridică și, privindu-l în ochi, îi zise : Acu', că te-am iertat, spune-mi limpede ce-aveai de gînd.

— Să te prindem și să te dăm legat subprefectului.

— Tilharul ! Omoară-l ! Spînzură-l ! Taie-l ! s-auziră atunci strigînd niște glasuri dintre cei adunați acolo.

— Liniște ! îi potoli iar Crișan, făcîndu-le tuturor semn cu mîna să tacă ; s-auzim mai departe ; și cu cine erai, omul lui Dumnezeu, de voiați să mă prindeți ?

— Cu subprefectul însuși, cu căpitanul ăsta de-l văd aici mort, cu Nicula din Criștior și...

În clipa aceea, din două părți ale satului, de sus, de pe vale și din josul ei au auzit iar un ropot de-npușcături, apoi niște strigăte clare : Cătanele contelui Hallmagy ! Fugiți ! Fugi, Marcule !

Crișan, care-și auzise limpede numele, hotărî însă pe loc : „Cu noi sau cu ei, măi Petruț ?" Drept răspuns gornicul i se aruncă iar la picioare.

— Acum nu-i vreme de vorbe. Părinte, sloboade-l și om mai vedea noi.

— Nu m-oi mai despărți de tine, Marcule, nici în groapă și dă-mi putința să-ți arăt asta, se rugă el, privindu-l drept în obraz.

— Așa să fie, măi omule, dar spune-mi iute acum, nu mai ai vreun pistol pe la tine ?

— Nu, că mi l-o luat părintele, fie-i binecuvîntat pumnul, cu care m-o pus pe calea cea dreaptă.

— Aci-i, la mine, Marcule, na-l ! că haina-mi nu se cade a fi pătată de sînge. Pumnu-mi ajunge la o adică, și-ncolo mila Domnului.

Contele Hallmagy, împărțindu-și oamenii-n două, trimise o jumătate condusă de Kereș să ocolească satul, pe partea dreaptă, ca să le cadă-n spate iobagilor venind din susul văii. Cu cealaltă jumătate rămaseseră să năvălească de jos, el și cel de al doilea majordom, urmînd apoi să se-ntîlnească la casa unde zicea subprefectul că-l știe

pe Crișan și unde urmau dealtfel să-l și prindă și să-l lege cei ce-o porniseră înainte.

El însă, contele, avînd despre satul Curechiu o reprezentare foarte vagă, după cum i se explicase pe o hartă improvizată de subprefect și de Nicula din Criștior, nu-și prea putuse da bine seama de cum stau lucrurile. Planurile lui ar fi fost de a lupta pe lumină, dar socotelile acestora fuseseră altele. Acceptase totuși să-l însoțească pe subprefect, cu oamenii lui, pentru că prea-l luaseră peste picior și pentru că-l covîrșiseră cu asigurările unui plan, în care totul părea pus la punct : cunoașterea locului, casa, oamenii cumpărați și știrea că gloata nu era-narmată decît cu bîte. O adunătură de slugi, deci, care să poată fi spulberată cît ai bate din palme ; și totuși, iată că acum planurile se schimbaseră în cîteva clipe. În loc de-un singur foc de pistol, două, dintre care unul de pușcă hoțească, dosită de careva din gloată, și-apoi răcnetele, chiuiturile, plînsul și lătrăturile atîtor cîini ! Ce se putuse-ntîmpla ? Să-l fi prins pe Crișan și să nu-l poată aduce din pricina gloatei ? Să-i fi prins gloata pe ei și să-i fi omorît sau să vrea să-i omoare, dacă n-or fi avut cu ce se apropia de ei ? Și-ntr-un caz, și-n celălalt trebuia însă să le sară-ntr-ajutor, cît mai grabnic. Trase astfel primul foc de pistol în aer ca să-l audă Kereș și să-nceapă și el de sus.

Kereș însă, pornind în susul apei, cum se-nțeleseseră, necunoscînd bine satul și greșind drumul, nu-și mai putuse da seama la un moment dat nici unde-i, și nici spre ce se-ndreaptă. Vedea doar case-n toate părțile, împrăștiate pînă hăt departe pe dealuri, là mari depărtări una de cealaltă. Atunci răsună primul foc de pistol al căpitanului de jandarmi. Îl recunoscu, dar nu se hotărî ce să facă pînă cînd auzi și pușca. Galopară așa, spre locul de unde veniseră împușcăturile. La marginea primelor ogrăzi, neputînd să mai călărească și nici să sară, cu caii peste garduri, fură nevoiți să descalece și să înainteze pe jos. Cîinii îi simțiseră însă și erau grămadă pe ei. Nu se opriră totuși decît, cînd ajunseră la un loc, unde casele și ogrăzile păreau că se-ndeasă. Atunci auziră din nou focul pistolului contelui, care nu putea fi confundat cu al nimănui. „Ceva nu e-n regulă !“ își spuse el, și planul n-a

reușit pentru că-i prea mare hărmălaie. Pe lîngă toate celea, se mai și rătăciseră căci în loc să le cadă-n spate țăranilor, le picaseră dintr-o parte, nu departe de locul unde era și contele cu Jancsi și cu ceilalți oameni. Kereș scoase totuși pistolul și trase un foc înspre sat. Contele-i răspunse, parcă aprobativ, cu o altă împușcătură, după care urmă ropotul puștilor oamenilor lui, și-ntr-o clipă lupta-ncepu, pe viață și pe moarte. Țăranii lui Crișan, speriați de atita răpăială, începuseră fie s-alerge care-ncotro, fie, ca jivinele, să se ascundă și să se urce prin copaci, prin pomi, pe garduri, pe coperișurile șurilor și-ale caselor așteptînd să vadă sfîrșitul. Puști n-aveau decît două, trei : a lui Culae, a lui Ionii braconierul, a lui Țăndură și cea a lui Crișan pe care o purta Medrea, crîsnicul popii Silvan, să-i fie-ntotdeauna la-ndemînă.

Crișan însă dîndu-și seama că-s atacați de oamenii contelui, gîndindu-se că noaptea nu se poate trage la țintă cu pușca, porunci :

— Toată lumea sus !

Într-o clipă, cei din jurul lui se-mprăștiară ca potîrnichile, ascunzîndu-se care pe unde. Rista se suise cu nelipsita-i bîtă și cu pistolul jandarmului într-un frăgar ; Huluj dîrdîia pe un coteț ; Culae și Petruț rămăseseră-n podul casei așteptînd, la gura lui, să-i facă de petrecanie primului venit.

Petruț îi spunea întruna lui Culae :

— Nu-s decît vreo douăzeci ! Nu-s decît vreo douăzeci ! iar Culae-i zicea :

— Să fie, numa' că pe tine te-azvîrl primul în gura lor.

— Nu trebuie să m-azvîrli tu, că m-arunc eu.

— Da, da, ca să ne trădezi iar, îl înțepă Culae.

— Ai să vezi tu atunci cu cine-i Petruț în inima lui, îi răspunse celălalt.

— Numai să nu fie prea tîrziu, dar pssît ! că se și aude nu știu care venind.

Crișan cu nelipsitu-i popă Silvan în dreapta erau în nucul dinspre ogradă, așezați acolo așa ca să poată vedea mai bine cine intră-n casa lui Culae, și cine iese, iar la o adică, s-o poată lua și la fugă spre pădure, dac-ar fi fost să-i dovedească oamenii contelui.

Ceilalți, fugind spre pădure, se-ntîlniră repede, pe după garduri, cu altii hărțuiți de cîini și descoperiți de copii. Păruiala, care-ncepu atunci, fu atît de crîncenă încît nu mai rămase din mulți decît niște șomoioage de carne, mutilate oribil și hățite de colo-colo, de cei rămași în viață. Țăranii îi copleșiseră cu furia, cu frica și cu desperarea, pe după gardurile care-i împiedecau să se vadă și prin ogrăzile prin care se rătăciseră, nemaiputîndu-se ajuta unul pe altul.

Grupul contelui avu însă o cu totul altă soartă ; atacînd și-naintînd strîns puse pe goană gloata pînă-n ograda casei lui Culae, unde contele dînd peste leșurile căpitanului și ale lui Nicula, se aruncă ca o fiară pe prispă. Ajuns în dreptul ușii podului cînd tocmai dădea să intre în casă, de sus i se prăvăli-n creștet Petruț. După aceea se mai auzi doar glasul lui Culae strigîndu-i : „Dacă mai miști, conte Hallmagy, și nu poruncești oamenilor tăi să lase armele, te împrăștii de aici ca pe-o grămadă de gunoi. Așa-i măi Petruț ?" îl întrebă apoi Culae pe gornicul care-l doborîse.

— Așa-i, Culae, și să știi, conte Hallmagy, că ăsta nu glumește, răcni Petruț.

— Dacă mă scapi, îi propuse atunci contele, pe jumătate șoptind, pe jumătate porumcind, te fac majordom la Hălmăgel.

— Prea tîrziu, conte, îi răspunse însă Petruț, de acum nu mai putem face nimic unul pentru altul.

— Jancsi ! răcni atunci contele, trage-n mine.

Iancsi însă nu era nicăieri.

* * *

N-aș fi ayut cê face, altfel îmi mai împușca el vreun om, ș-apoi cine peste cine dăduse buzna ? Că doar n-o începusem eu.

* * *

— Acum e însă momentul să le făgăduiești iertare celorlalți, îl îndemnă popa Silvan pe Crișan din nucul în care stăteau. Fără să-i răspundă dacă da ori ba,

deşi vedea roşu la gîndul că grofii-ncercaseră să-l lovească tot prin ai lui, se pomeni totuşi strigîndu-le celor rămaşi în picioare :

— Sînteţi înconjuraţi de peste tot. Predaţi-vă şi zvîrliţi puştile din mîini dacă vreţi să scăpaţi cu viaţă !

La-ndemnul lui, după ce se mai auzi pocnind odată şi puşca lui Ionii de pe-un coteţ, cei zece oameni ai contelui se-nşirară cu mîinile-n sus în faţa prispei.

— Acum scoală-l pe conte să-şi vadă trupa, îi strigă Culae din pod lui Petruţ.

Cei ce se predaseră amuţiră.

— Laşilor ! le strigă contele ridicîndu-se-n picioare, mai bine mureaţi decît să vă-nşiraţi aşa aici.

— Conte ! strigă atunci Crişan, nu cu ei trebuie să stai de vorbă, ci cu mine ; aş vrea şi eu să-ţi spun ceva.

Între timp ograda se umpluse de oameni, iar mulţimea se apropia şi mai furioasă de casa lui Crişan. Erau puşi să calce-n picioare şi să sfîşie orice. În vramiţă îi opri însă popa Silvan stînd înaintea lor cu braţele-ntinse ca-naintea unei ciurde căreia-i striga întruna : Hoo ! Hoo !

— Or tras în noi ca-n curcubete [1] ! ţipară nişte glasuri.

— Aştia de-aici nu, răspunse popa ; şi-apoi nu-i vedeţi că s-au predat ? Ori nu se cade a-l omorî pe cel ce ridică mîinile-n sus ; unde mai pui că ne-au adus şi nişte puşti, aşa-i, Marcule ?

— Părintele are dreptate, oameni buni ; nu se cade să-i omorîm pe cei ce i-am prins şi-apoi nu uitaţi că noi nu sîntem ucigaşi, ci oameni care vor dreptate. Uite-l avem aici-n faţa noastră şi pe contele Hallmagy din Hălmăgel ; să-l întrebăm mai bine ce-a vrut de la noi, de-a dat aşa buzna-n Curechiu cu atîţia oameni ; ne spui, conte ?

— Ce să ne mai spună, Marcule ? N-ai văzut că era gata, gata s-o păţim dacă nu prindeam la vreme de veste; şi să-ţi mai caşti gura cu aştia, ba mai bine să le dai la cap şi să-ţi vezi de drum ; ce, noi le-am ieşit lor în cale sau ei nouă ? Şi apoi, la urma urmei, el ar trebui să fie stăpîn în Hălmăgel ? Un conte străin ? sau cei ce se ştiu acolo de cînd lumea ?

---

[1] dovleci.

— Nu-i așa, Risto ; omu-i în mîinile noastre, și trebuie să răspundă dacă nu de alta, de moartea celor pe care i-a adus pînă aici.

— Nu răspund în fața unor slugi, se răsti atunci contele ; iar dacă trebuie să mă judece cineva pe mine, atunci pentru asta-s alți judecători.

Pentru o clipă, Crișan păru încurcat ; nu știa ce să-i răspundă, cînd popa Silvan îi veni-n ajutor.

— Conte, glăsui el, e adevărat că judecata trebuie să fie dreaptă, dar asta numai Dumnezeu o poate face, ori pîn'la El, eu slujitorul Lui, aci pe pămînt, printre alte slugi aș zice...

În clipa următoare răsună însă o bubuitură în urma căreia contele se prăbuși împușcat pe la spate. Jancsi împlinise cuvîntul stăpînului său aflat la mare strîmtorare. Bîta Ristei se abătu apoi degeaba peste capul lui Jancsi care plesni ca o păstaie.

— Nu trebuia, Risto ! îl dojeni popa Silvan.

— Omorîți-i pe toți, strigă din nou mulțimea înfuriată și aținată din nou de vederea sîngelui.

— Ho ! strigă atunci Crișan, dîndu-l și pe popa la o parte și făcîndu-se parcă și mai înalt în ochii tuturor. Da' ce-i asta ? Haită de lupi sau sat de oameni ? !

Ochii tuturor se ațintiseră spre el.

— Să fie strînși toți morții și-ngropați în țintirim ; oamenii ăștia ai contelui să plece de unde au venit. Și să le spuneți celor ce v-au trimis, adăugă el vorbindule-n obraz; că cei ce se vor mai împotrivi dorinței noastre de a-l sluji pe-mpărat, vor păți ce-au pățit și cei pe care-i vedeți întinși pe jos. Noi am pornit spre Alba, și la Alba om ajunge. Orice s-ar întîmpla. Ați înțeles ?

Și povestiți-i și domnului subprefect, care văd că n-a vrut să dea oricum fața cu mine, că noi tot o să ne vedem de drum.

*
* *

Odată cu ivirea zorilor, pe după garduri și prin ogrăzi se văzură zăcînd morții, unii jeliți, alții blestemați, după cum fuseseră de-o parte sau de alta. Și cîini, și oameni, și dobitoace răsuflau însă duhoarea morții, care se abătuse

peste ei nemaiputîndu-i părăsi. Se ridicau astfel odată cu jalea spre ceruri și bocete, și blesteme învăluindu-se-ntr-un fel de vîrtej, căruia nimic nu-i mai putea sta în cale. Iar popa Ilie parcă-și pierduse mințile trăgînd întruna de funia clopotului ; trăgea cu atîta nădejde de ea, încît credeai că vrea parcă nu să-și îngroape morții, ci să-i trezească și mai hodiniți la luptă.

— Ho ! părinte, că s-a gătat, îi spuse Mitru cantorul lui, văzîndu-l că nu se mai oprește.

— Ași ! îi răspunse popa, care de spaimă o ținea-ntruna ; pleacă unii ca să vină alții, iar nouă știu că ne trebuie ajutoare, nu glumă.

— Oprește-te, părinte, și hai la slujbă ! răsună atunci glasul popii Silvan, din ușa bisericii. Hai, că-s mulți de-ngropat și noi nu sîntem decît doi.

— Să-i blestemi, nu să-i slujești părinte, îl mai povățui o babă speriată, care s-ascunsese de groază după o strană ; să-i mînce iadu pe cei ce-or tras în noi, după ce-atîta amar de vreme ne-or tăt supt !

— O să aibă Dumnezeu grijă de toți, maico, îi răspunse popa Silvan îndreptîndu-se spre altar, ca să-și ia de-acolo cele de trebuință.

Gropile fură săpate însă în două locuri ; una mai în fața bisericii, iar alta mai la marginea țintirimului, către spinii, sub care aveau să-și doarmă somnul de veci cei ce veniseră cu gînduri rele-n sat. Nicula din Criștior fu chiar scuipat de muieri cu toată-mpotrivirea popii Silvan care-ncerca degeaba să-și lumineze credincioșii că, cu cei morți numai Dumnezeu și diavolii se mai socotesc. Ba chiar cîteva femei din sat ai căror bărbați fuseseră uciși, au vrut, să-l lase așa, neîngropat, la ulii și la ciini, pe sub gardurile peste care se furișaseră. Noroc de Țăndură, pușcașul, care-l tîrî de un picior zvîrlindu-l în cele din urmă și pe el peste ceilalți. Toți fuseseră dealtfel trași pînă la groapă de cineva, dar nici unul într-atîta bătaie de joc ca Nicula.

Ceilalți, morții din Curechiu, rămaseră să fie îngropați cum trebuie, în copîrșeuri de lemn, geluite sau negeluite, dar în copîrșeu totuși, cu brațele cruce pe piept, cu lumînări la cap, cu priveghi și cu pomană, cum era datina. Cei de prin alte sate, de pe unde-i strînsese soarta ca să

moară aici, fură băgați cam în același fel, în pămînt cu dușmanii. Cin'să-i jelească dacă ai lor erau departe, iar lumea se grăbea așternută dealtfel pe cu totul alte fapte decît pe-ngropăciuni ? ! Și după ce popa Silvan, urmat de popa Ilie, rostiră cele din urmă mîngîieri, alinîndu-i pe cei rămași deasupra, cu nădejdea vieții de apoi, și cu gîndul că viii-s cu vii și morții cu morții, Crișan, tot răsucindu-și mustața, și-ntorcînd lucrurile pe toate părțile, hotărî dintr-odată să se abată din drum și pe la Criștior, ca să stingă pentru totdeauna cuibul celor din mijlocul cărora se ivise vînzarea.

* * *

Și să nu fi fost oare nici un gînd de răzbunare în dosul hotărîrii tale ? Acolo s-a pus totul la cale, Marcule, ascultă ce-ți spun eu ! îi veni-ntr-ajutor atunci glasul popii Ilie, răsunîndu-i în amintire ca dintr-o altă lume, si dacă nu-i sfîrșim pe ăștia-ntîi nici c-om mai ajunge la Alba !

* * *

— Nu zice rău părintele Ilie, Marcule, deși, știu eu, n-ar fi rău nici dacă ne-am urma drumul.

— Știi ce, părinte Silvan, eu n-am vrut-o, dar dacă acolo s-a pus la cale prinderea mea, tot de-acolo să-ncepem să-i stîrpim și noi pînă la unu pe cei ce nu se vor supune legii noastre, încheie Crișan.

Popa Silvan, la drept vorbind, nu se prea aștepta la o atare hotărîre, dar nici nu i se-mpotrivi de vreme ce știa bine că abia împotrivirea ridică și mai ușor împotrivire ; și-apoi la ce să se-mpotrivească dacă nici Dumnezeu nu i se-mpotrivea nimănui ? Fiecare era slobod să facă ce voia, pentru că tot fiecare apoi era nevoit să răspundă de cele-nfăptuite. Datoria lui fusese să-i spună ce credea, și-i spusese, încolo tot de datoria lui era să nu-l părăsească de vreme ce cu el și cu gloata porniseră-mpreună la drum.

— Haida, dacă tu socoteşti aşa, Marcule, se-nvoi şi el în cele din urmă, însă ceva parcă s-a-ntîmplat cu tine.

— Ceva, părinte ? S-or întîmplat mult mai multe, şi-abia acum m-am hotărît să-i stîrpesc de pe faţa pămîntului ăstuia pe toţi cei ce n-or trece de partea noastră.

— Dar cum ai să-ţi dai seama de asta, chiar dacă ţi-ar spune ei ?

— Cum ? Cum am să-mi dau seama de asta ? Cu ajutorul dumneatale am să-mi dau seama, îi răspunse Crişan cu ochii arzînd ca jeraticul.

— Adică ? întrebă, puţin neliniştit, popa Silvan.

— Adică nu pricepi ? se repezi popa Ilie, ca străluminat. i-om boteza pe toţi în legea noastră şi cel ce n-o primi-i semn că nu-i cu noi.

— Aaaa ! făcu popa Silvan cam mirat de născocirea „fratelui" său ; să-i botezăm în legea noastră ? ! Fie, deşi eu zic că orice trecut de partea noastră astfel e cu unul mai mult la noi, dar nu şi cu unul mai puţin la ei.

— N-are-a face părinte ; ăsta-i semnul ; ce-o fi-n sufletele lor, treaba lor, om vedea mai apoi ; deocamdată ăsta să fie-nceputul cu cei de la Criştior, care şi-au renegat legea şi neamul.

Pînă a nu pleca însă la drum, de la ţintirim, Crişan, cu cei doi preoţi şi cu cei ce nu se despărţeau nici o clipă de el, mai trecură încă o dată pe la casa lui Culae, unde hotărîră şi-n scris ceea ce trebuiau să facă.

— Totuşi Marcule, parcă pornisem spre Alba, mai încercă o dată popa Silvan să-l abată pe Crişan din ultima-i hotărîre sau... cine ştie, poate ca să-l adeverească şi mai mult întru ea ; parcă te ştiam altfel ?

— Părinte, aşa am fost de cînd mă ştiu, numai că nu ştiam de unde s-o-ncep, iar acum că văd, nimic şi nimeni nu m-ar mai strămuta din cale.

— Păi ce-ar zice Horia, Marcule, să ştie c-ai şi început, de unul singur, să te baţi cu grofii ?

— Eu să mă bat, părinte, cu ei ? Sau ei cu mine ? Cu ce-am început eu şi ce-au vrut ei să-mi facă ? Treaba lui Horia dac-o sta cu mîinile-n sîn. Io dealtfel i-am spus chiar de cînd o-nceput să umble pe la-mpărăţie, cu plîngerile. că degeaba se zbate : cu grofii ăştia n-o scoţi la capăt decît cu bita. Şi vezi c-am avut dreptate ? ! Uite !

Nu mai mult decît ce-au făcut ei cu noi ! I-am făcut eu, ieri, ceva contelui Kristsory cînd am trecut prin Crișior ? Nu. Și, drept urmare, în casa lui se pune la cale prinderea mea. N-am eu vreme acum că i-aș prinde pe toți cei amestecați, în treaba asta, că doar n-a fost numai unul, dar deocamdată, fie, treacă de la mine ; pe conte însă nu-l iert.

— Dar pe Hallmagy de ce te codeai să-l omori ? îl întrebă popa Silvan, mai mult ca să vadă cum răspunde.

— Pentru că s-a bătut sau pentru că vroia să se bată. Era dealtfel singurul din tagma lui care lovea pe față. Și-apoi eu nu-mi omor prinșii. Nu-i pot însă uita nici pe cei rămași fără sprijin, în satul ăsta, pentru c-au vrut să-mi apere viața ; și dacă ei și-au dat-o pentru mine, nici eu n-am dreptul să mi-o cruț pentru ei.

— Dar parcă nici n-aveai de gînd să ți-o cruți ? sau cel puțin așa o porniseși.

— Da, părinte, dar acela a fost începutul, plecarea, iar acum, odată cu zorile văd și cărările pe care trebuie s-o iau. Povestea din noaptea asta m-a luminat ; așa vom face : vom începe cu Crișiorul, iar Horia zică ce-o vrea ; cred însă c-așa cum mie nu mi-o picat bine povestea de azi-noapte, nu i-o pica nici lui ceea ce ni s-o-ntîmplat nouă.

— Crezi ?

— Cred, pentru că tot timpul era temător ca nu cumva să zică cineva că, vezi doamne, a fost în afara legii. Ori, uite, părinte : Ce era nedrept în dorința noastră de a merge la Alba ? Nimic. Iar dacă pe drum mi-au făcut ce mi-au făcut, eu să stau cu mîinile-n sîn ? Nu, și-am să le arăt eu lege ! Legea noastră ; legea după care am răbdat și noi ce ne-au pus ei în spinare ; și să-l văd eu pe cel ce n-o respecta-o ! De fapt stai ! că uite mi-a și venit gîndul cel bun. Horia mereu zicea că legea inimii noastre-i așa și așa ; ei uite, tocmai în legea asta vreau să-i bag și pe ei, e bine părinte ?

Părintele stătea cu capul plecat în barbă, asculta cu luare aminte tot ce-i ieșea lui Crișan din gură și, mestecîndu-și în sine gîndurile domol, zîmbea subțire. Popa Ilie în schimb n-avea astîmpăr urmărindu-l pe Crișan din ochi, cum se mișca de colo-colo, tunînd și fulgerînd

pentru și-mpotriva legii. Ceilalți se uitau posomoriți la el, așteptînd ba proptiți în bîte, ba-n țeava puștilor prinse, hotărîrea-i din urmă.

* * *

Chibzuința popii Silvan, cu toată împotrivirea popii Ilie, îl făcu pe Crișan, ca-nainte de a se duce cu gloata peste cei din Criștior, să le trimită totuși o solie cu propunerile cele mai judecate. Erau dealtfel niște spuneri limpezi, așternute de popă pe hîrtie în amîndouă graiurile, și-n cel unguresc, și-n cel românesc, așa ca nu cumva să se spună la urmă că n-ar fi fost înțelese. Iar sulul de hîrtie, înfășurat într-o năframă albă, fu vîrît de Culae sub cojoc și dus cu mare alai pînă la Criștior într-o ceată din care făceau parte și Țăndură și Ionii. Cei trei, ca să fie apoi și mai luați în seamă, mergeau călare, Ionii purtînd însă-n față, într-o prăjină, un ștergar alb, semnul soliei de pace. Cînd ajunseră la Criștior, în sat, parcă totul era pustiu ; oamenii o luaseră fie la sănătoasa, fie stăteau ascunși ca să vadă ce-avea să se aleagă pînă la urmă. Era-n definitiv satul grofului și nimeni nu știa de la-nceput care pe care. Totuși, zeci de ochi erau ațintiți spre cei trei călăreți care treceau pe uliță, țanțoși și mîndri foarte de treaba pe care-o făceau. Dar Ionii, puș-cașul, se mai pipăia din cînd în cînd și pe la „oțele", cu gîndul că dacă cineva nu le-ar fi respectat solia, și-ar fi tras în ei, să-i răspundă și el cu aceeași măsură. Cum nimeni însă nu se gîndea la așa ceva, drumul le fu slobod pînă la curtea nobiliară, unde le ieși-ntru întîmpinare însuși contele însoțit de un ofițer de jandarmi, din Brad.

— Ce vreți ? îi întrebă scurt jandarmul.

— Și ce-i cu prăjina asta din mîna ta, măi ? adăugă contele rățoindu-se la Ionii.

— Una și bună, le răspunse Culae, să citiți asta ; și, scoțînd năframa în care era înfășurată hîrtia făcută de popa Silvan cu Crișan, i-o-ntinse nedîndu-se jos de pe cal. Și-apoi prăjina asta, din mîna lui Ionii, să știți, adăugă tot el, nu-i șuliță nici bîtă, ci semnul nostru de pace.

— Pace ? ! rînji contele mai slab la chip decît moartea din visele iobagilor ; umblați cu pacea-n bîtă și vreți să și fiți luați în seamă ? ! o să v-arăt eu îndată ! Pînă atuncea însă, Göry, i se adresă el ofițerului de jandarmi de alături, ia-le merindeața din mînă și vezi ce-i în ea, iar voi dați-vă jos ca să stăm altfel de vorbă.

— Asta a fost pînă mai ieri conte, de azi înainte însă mai stăm și noi cum vrem, și te rugăm încă o dată, înainte de-a ne pofti să descălecăm, să citești mai repede propunerea lui Crișan.

— Propunere ? mie propuneri din partea unor nespălați ? Ia vezi ce zic ăștia, Göry, și spune-mi mai repede ca să știu ce fac cu ei.

Ofițerul, care-ntre timp își și aruncase ochii pe hîrtie, înțepenise, cu o mie de semne de-ntrebare pe frunte.

— Ce-ai amuțit, locotenente ? sau nu le poți citi potcoavele ? Ia dă-o-ncoa' !

Jandarmul îi întinse hîrtia, iar contele văzînd prima spunere, scrisă negru pe alb, scoase o-njurătură. N-avea obiceiul să suduie, dar nu se putuse stăpîni văzînd cele scrise pe ea. După aceea, scrîșnind din dinți, citi totul pîn-la capăt, toate propunerile care-i sunau în urechi mai limpede decît susurul morii.

1. Să treci, jurînd pe cruce, la legea pe care ai avut-o din moși strămoși și pe care ai părăsit-o pentru anume foloase.
2. Să-mparți tot pămîntul țăranilor.
3. Să fii în rînd cu toți oamenii la dare [1] și să ai mai multă milă față de cei de jos.

Sfîrșind de citit ambele versiuni, cea ungurească și cea românească, și voind la-nceput să se bucure de greșelile pe care le-ar fi găsit în scris, izbucni-n cele din urmă, cerîndu-i jandarmului să-i aducă pe loc cerneală și o pană ca să le răspundă și el numaidecît, tot în scris, nespălaților din Curechiu. Ba-ntr-un moment nechibzuit, voi chiar să le dea ordin să fie împușcată toată solia, și-ar fi făcut-o dacă ceva din lăuntrul lui nu l-ar fi

[1] impozit.

povățuit că mai mîndru ar fi fost să le răspundă cu aceeași monedă, vînîndu-i numai după aceea ca pe iepuri.

Cînd se văzu însă cu pana în mînă, tremurînd de furie, scrise pe dosul aceleiași hîrtii, întregu-i răspuns pe care-l și rosti răspicat așa ca să-l audă toată lumea.

1. Cruce veți avea doar la cap, și pe aceea voi jura că nimeni nu vă va mai scoate de sub ea.
2. Pămînt vă voi da fiecăruia de o groapă.
3. Milă s-aveți de la Dumnezeu pe lumea cealaltă, dacă altceva mai bun n-o avea ce face și El, căci dreptatea va fi întotdeauna de partea celui mai tare. Cît despre botez, acesta doar în sînge.

După aceea, hîrtia răsucită-i fu-ntinsă lui Țăndură care-o vîrî sub cojoc, strunindu-și cu cealaltă mînă calul care sforăia a mare primejdie. Culae și Ionii erau și ei gata de plecare, iar cînd contele-i amenință că dacă nu-i pier imediat din ochi îi nimicește ca pe șobolani, caii o luară ca vîntul din loc lăsîndu-i pe cei doi să-și pecetluiască singuri soarta.

— Acum o să-i distrugem fără cruțare, îi spuse contele ofițerului de jandarmi. Nu mai e nici o-ndoială c-a-nceput răscoala și-ar fi foarte bine să fie anunțate și garnizoanele din Baia de Criș, și din Deva ca să fie pregătit tot comitatul.

— Le voi comunica, îi răspunse scurt jandarmul pregătindu-se de plecare. Pînă mîine veți avea tot sprijinul nostru.

— Pînă mîine ? Dobitocule ! Azi, înainte de căderea nopții, să-mi fii aici cu-ntreaga garnizoană din Baie, altfel nu știu dacă-i mai avea la ce te-ntoarce, Hans ! mai strigă el majordomului, să fie totul pregătit de luptă.

— Este, îi răspunse o voce tăioasă dinăuntru. Trăgătorii-s la posturi și-i așteptăm numai să vie.

După aceea Göry, ofițerul de jandarmi, dispăru spre Brad, iar contele se-nfundă-n casă, ca să inspecteze locurile de unde se putea trage cît mai adăpostit. Trebuia rezistat cu orice chip pînă la venirea garnizoanei din Baia, cînd trebuia să înceapă „Marea Vînătoare".

* * *

— No' păi dacă asta li-i voia, să vedem care pe care, se hotărî Crişan, după ce se-napoiară solii cu răspunsul.

— Aşa că vezi şi dumneata, părinte Silvan, ce-aveam în spate cînd voiam s-ajungem la Alba.

— Păi îi ştiam de ce-s în stare, dar mă gîndeam că nestîrniţi am fi putut mai uşor ajunge la Alba să ne-narmăm.

— Om ajunge şi-acolo, n-ai frică, numai să-i gătăm[1] pe cei ce ne-au vrut pieirea dintru-nceput, adăugă popa Ilie.

— Degeaba vă mai sfădiţi, cinstite feţe, că acuma hotărîrea-i luată şi oamenii aşteaptă afară să le dau drumul. Ia uite, părinte, cîţi s-au adunat ! Parcă-s mai mulţi decît cînd am venit.

— De, Marcule, s-or mai fi sculat şi morţii, la dangătul clopotului tras de părintele Ilie, răspunse popa Silvan ; dealtfel şi-n carte spune că din orice „bob de grîu pus în pămînt" răsare-n lume un spic întreg.

— No', mergem ori ba ? îl întrebă Huluj pe Crişan.

— No' gata ? îi răspunse, tot întrebîndu-l, Crişan.

— Apăi cum dară ? După cele ce ni le-ai spus că le-ai scris, mai poate fi zăbavă ?

— Nici gînd ! se-nfiinţară atunci ca două săbii popa Silvan în dreapta lui Crişan, şi-n stînga, popa Ilie ; numai să fiţi hotărîţi şi să nu daţi înapoi ca să-i arătăm contelui cine are dreptate.

— Uraaa ! strigară cît putură şi cei din faţă, pornind călare, cu pedestraşii după ei, cete, cete, înarmaţi cu coase, cu topoare, cu furci şi cu cele cîteva puşti capturate sau scoase la iveală din cine ştie ce locuri tainice de pe unde fuseseră ţinute.

Era o mulţime pestriţă de iobagi agitîndu-şi în aer semnele trudei şi pusă pe adeverirea unei dreptăţi, care nu li se făcuse de veacuri. În fiecare ceată erau şi cîţiva călăreţi, şi cîţiva puşcaşi, şi, nelipsite ca-ntotdeauna de la toate, cele mai inimoase femei, spetite de trudă,

[1] distrugem.

dar dornice să-şi vadă înfăptuite adîncile ofuri. Vreo două sau trei mame sau văduve proaspete, de cînd cu omorul de peste noapte, nu voiau altceva decît să vadă cu ochii lor şi sfîrşitul celor ce le trimiseseră pe lumea cealaltă bărbaţii şi feciorii. Ar fi stat să-şi apuce duşmanii şi cu dinţii şi pîndeau necontenit prilejul. O dată, măcar o dată, s-apuce să sfîrtece o bucată din cei ce le obidiseră pe veci !

În fruntea tuturor, ţinîndu-şi însă gloata mereu în frîu cu ajutorul lui Culae, Ţăndură, Ionii şi Rista, care nu-i slăbeau o clipă din ochi, mergeau Crişan şi popa Silvan. Din cînd în cînd dădea porunci scurte celor ce le transmiteau mulţimii, umblînd şi el de colo-colo ca să vadă cum îl ascultă oamenii. Era peste tot înconjurat de cei care-n pornirea lor mai mult îi împiedicau drumul, decît îl ajutau. Fără însă ca să se supere de stăvilire, el înainta încet, pe potriva gîndurilor sale greoaie, pe care odată pornite, nu le mai putea opri. I se dase un cal moţesc sur şi scund, dar răbdător şi sigur ca bîta, care să-l poarte tocmai acolo unde trebuia să ajungă. Şi popa Silvan se ţinea după el ca umbra, aprobînd, adeverind sau numai luînd aminte cu multă băgare de seamă la toate cele auzite, văzute sau trăite.

Prin Criştior nu li se-ntîmplă nimic ; ba, dintre cei ascunşi în case, văzînd puhoiul mulţimii, li se mai adăugară cîţiva, punînd mîna pe ce putuseră apuca-n grabă şi sfătuindu-i să nu se apropie făţiş de castelul de lîngă Criş, unde-i aştepta contele.

Deşi nu prea arăta, castelul cu aspect părăginit era apărat de la fiecare geam şi de prin toate ungherele, de pe unde se putea trage. Cu cîţi oameni îi fuseseră încredinţaţi de subprefect, cînd puseseră la cale prinderea lui Crişan, ar fi putut face faţă însă numai pînă la sosirea ajutoarelor, chemate-n grabă după eşuarea trădării şi după respingerea soliei. Pe marea luptă nu se putea conta decît mai tîrziu, cînd ar fi fost să-nceapă şi „Marea Vînătoare". Pînă atunci, trebuia însă rezistat cu orice preţ şi contele ţinea cu tot dinadinsul să le dea iobagilor o lecţie tot atît de neuitat, pe cît de neuitată îi fusese şi lui neobrăzarea soliei.

Hans, majordomul său neamț, îi organizase toată apărarea pe care-n furia sa, nemaiputînd decît s-o aprobe, lăsă ca lupta să-i facă și probe. Nu se așteptase însă în nici un caz să se pomenească în față cu o gloată atît de numeroasă. I se spusese că sînt mulți, dar nu voise să creadă pînă ce nu-i văzu cu ochii lui. Se bucură însă cînd, în primele rînduri, nu-și recunoscu pe nici unul din țăranii lui. Dar de unde totuși izvorîseră atîția ? Ce-avea să-i mai secere cînd vor fi trecut de stavila primelor garduri și cît de înfrigurat aștepta momentul primelor rafale !

Ruginitul dar experimentatul neamț dăduse ordine foarte clare : nimeni nu trage decît cînd este sigur că-și va doborî ținta. Iar apărătorii erau plasați în locurile cele mai potrivite, de unde se putea trage fără a fi împușcat nici de către cel mai dibaci ochitor.

În loc să se apropie însă buluc de castel, țăranii se răspîndiră jur împrejurul lui, ținînd-o tot timpul la o depărtare mai mare decît bătaia puștii celor dinlăuntru. Așteptau așa pitiți pe după garduri, prin șanțuri sau după copaci lăsarea nopții. Sub întunericul ei, cine i-ar mai fi putut ochi ? Iar Crișan dăduse porunci aspre ca nimeni să nu facă nimic de la sine, fără poruncă sau învoială de la el. Pierduseră dealtfel la Curechiu primii oameni și la Criștior nu mai voia vărsare de sînge pe degeaba.

Huluj și Ionii nu se astîmpărară totuși și voind să-i încerce pe cei din castel se apropiară de ziduri, în dosul cailor. Urmarea fu că Ionii scăpă ca prin minune, după ce-i fu ucis calul, iar Huluj rămase-ntr-un șanț, făcînd pe mortul pînă la lăsarea nopții. Era limpede deci, pentru toți, că cei dinlăuntru n-aveau de gînd să se predea făr'a-și vinde cît mai scump pielea.

Crișan cu Rista și Culae, care cunoștea bine locurile și castelul, își făcuseră dealtfel planul s-aștepte întunericul și sub oblăduirea lui, să se strecoare în curtea castelului. La lăsarea nopții pătrunseră astfel în curte, furișîndu-se dinspre Criș. Țăndură, Rista și Culae. Odată apărați de zidurile grajdurilor, se strecurară-năuntru, dezlegară vitele și puseră foc în paie. Dobitoacele înnebunite de groază la simțirea fumului, țîșniră-n curte, mugind și călcînd totul în picioare. Flăcările cuprinseră, cît ai bate din palme, acoperișurile, apoi clăile de fîn, gardurile și

o parte din celelalte acareturi. Pocniturile țiglelor, trosnetul grinzilor arse și mugetul vitelor înnebunite de groază îi făcură pe cei dinăuntru să se gîndească la o salvare. Contele alerga de la o fereastră la alta, neputincios în fața primejdiei, dar spumegînd de furie împotriva iobagilor, în timp ce Hans, majordomul, își îmbărbăta oamenii s-aștepte ivirea gloatei năvălitoare, în care să poată trage din plin.

— Ne-au aprins grajdurile, dar ne-au și făcut lumină, îi strigă el contelui, care umbla neliniștit de colo pînă colo.

— O să-i prăjesc în focul ăsta și morți, de-mi cad în mînă, îi răspunse contele.

În salonul cel mare, rudele și oaspeții, aflați atunci în castel, tremurau ca varga. Mugetele, flăcările, trosnetele și-mpușcăturile îi înnebuniseră de-a binelea și așteptau cu înfrigurare clipa cînd iobagii aveau să se năpustească asupra lor sau cînd avea să li se prăbușească vreo grindă aprinsă în cap. Martha și Ilonka, cele două nepoate ale contelui, începuseră să plîngă și să se adăpostească în crinolinele mamelor lor, care-și blestemau și ele gîndul de a fi părăsit tocmai atunci Baia de Criș, ca să vină la Crișfor să-și vadă ursuzul frate. Era prea tîrziu însă pentru regrete și lucrurile trebuiau trăite așa cum li se-nfățișau.

Crișan și popa Silvan priveau vălvătaia din podul unei case, în timp ce părintele Ilie își îmbărbăta oamenii la fața locului.

— Dați-le pace, ca să se curețe de toate păcatele, îi îndemna el întruna.

— Numai s-apucăm, îi răspundeau unii, întinzîndu-i și lui cîte un ujog de paie-n flăcări, ca să-l arunce peste orice s-ar fi putut aprinde.

Era atîta sîrg în toți la pus foc, încît ai fi zis că se pregătește sfîrșitul lumii și popa Ilie îi prohodește capătul.

Ionii, care-odată cu lăsarea-ntunericului se ridicase de după calu-i răpus de gloanțele celor din castel, împreună cu Rista pătrunseră-n pivnița castelului. Butoaiele stăteau acolo, unele peste altele, pline cu vin, cu țuică sau cu mied. Să dea foc țuicii, ar fi putut, dar se temeau

de explozii ; s-aprindă altceva, n-aveau ce, şi-apoi tot acolo s-ar fi ajuns. Trebuia totuşi să pătrundă sus.

La poartă, cei ce se furişaseră pe lîngă garduri, opreau să iasă vitele, ca să se-nvîrte numai în curtea castelului. Printre ele cîte un iobag, doi reuşeau să se furişeze pînă sub acoperiş adăpostindu-se-n locurile, de unde nu mai puteau fi nimeriţi de cei ce-ncepuseră, speriaţi, să tragă de la ferestre în orice mişca. Cîteva vite fură totuşi împuşcate şi odată cu ele nimeriţi şi cîţiva ţărani care voiau să traverseze curtea.

Mult aşteptata armată de jandarmi din Brad sau din Baia nu se arăta însă de loc grăbită să-i vie contelui într-ajutor. Pesemne că se-ntîmplase ceva şi-n Brad. Sau poate îi cuprinsese frica pe toţi. „Ce laşi !" îşi spunea contele neştiind ce să mai creadă şi-n cine să mai spere. Ţipetele celor din salon îl scoteau şi ele din sărite, şi-n sinea lui îşi blestema nefericitul gînd de a-i fi chemat şi primit tocmai atunci la Criştior. Vitele mugeau afară, iar oamenii de pază îşi părăsiseră locurile înjurînd îngrozitor, la vederea flăcărilor care se-ntindeau ca nişte şerpi uriaşi peste tot ce apucau.

— O să ne dea foc şi nouă, ţipă unul dintre ei.

— N-au cum, pentru că zidurile-s de piatră, îi răspunse, tot strigînd, neobositul Hans.

— Dar acoperişul ?

La asta nu se gîndise nimeni.

— Ăla-i sus, şi-acolo n-au cum ajunge, încerca să-i liniştească de data asta contele.

— Şi dacă ?

Trosnind atunci, puşca lui Ionii îl nimeri din întîmplare pe Hans, rănindu-l la umăr. Stătuse neprevăzător, în faţa unui geam, ca să se uite cît de sus e acoperişul.

La vestea rănirii lui Hans cei mai mulţi îşi părăsiră posturile, alergînd, chipurile, să-i vină într-ajutor.

— Vedeţi-vă de treburile voastre, nătărăilor, îi certă el, că de mine-mi văd eu singur. Şi-nveşmîntat veşnic în negru, cum era, se legă singur cu o fîşie de pînză albă peste umăr, asemenea celor care duceau ciumaţii la groapă.

Contele, foarte neliniştit după rănirea lui Hans, umbla de colo-colo cu o puşcă, trăgînd la întîmplare în duş-

manul rareori văzut, de afară. Nu mai spera-n nici un ajutor şi căuta să-şi vîndă cît mai scump pielea. Pîndea de după un geam poarta cea mare, pe care tot aştepta să intre gloata, cînd, de sub pervaz, auzi glasul lui Culae.

— Predă-te, conte, c-altfel aprindem şi castelul. Drept răspuns contele-şi descărcă puşca, ţintind undeva în gol. Atunci Rista aprinse viţa sălbatică din ungherul, de unde urca spre acoperiş, în timp ce Ionii, scoţînd un butoiaş de ţuică tare din beciu, îi dete foc, rostogolindu-l spre scările de la intrarea cea mare. Neştiind ce ariciu înflăcărat se apropia de castel, un om de pază dinlăuntru ţinti şi trase din plin asupra lui. Ghemotocul de foc se-mprăştie atunci într-o baltă arzîndă cu flăcări albastre.

Fără să mai întrebe pe nimenea dacă-i bine sau nu ce face, Marika Kemeny, sora contelui, care venise acolo de la Baia de Criş cu cele două fete, se repezi atunci înnebunită de spaimă afară din castel. Pînă s-o poată împiedica cineva, ajunse-n curte. Acolo, vitele speriate de foc o făcură să se retragă spre gura pivniţei, unde tocmai o aşteptau Rista şi Culae. O-nşfăcară repede, trăgînd-o-n adînc, cu şuviţe rupte din propria-i rochie.

— Ce foc ar mai lua asta s-o aprindem, îi zise Rista lui Culae.

— Ca o căpiţă, adeveri celălalt. Dar stai, deocamdată s-o punem să-i strige contelui să se predea.

— Nici moartă, izbucni femeia, şi-o să fiţi şi voi arşi de vii, nenorociţilor, pentru faptele voastre.

— Om vedea noi care o fi mai înainte ars, dar deocamdată strigă ! o îndemnă Rista apropiindu-i de obraz o torţă aprinsă.

În loc de strigăt, un răcnet de om desperat izbucni din pieptul femeii.

— Bun şi ăsta, zise Culae, apoi ieşind mai la lumină strigă şi el cît putu în sus :

— Ai auzit conte ?! Dacă nu ieşiţi, îi dăm foc doamnei şi-ai s-o vezi arzînd ca făclia !

Contele, înnebunit de furie, ţîşni atunci pe urmele soră-si. În capul scării se opri însă o clipă cu puşca în mîini, ezită, şi-apoi iar dădu să se întoarcă. Ionii însă-l şi luase la ochi, şi dintr-o lovitură îi sfărîmă arma odată

cu mîna care o ţinea. Ce mai putu face apoi fu să se arunce jos strigînd : Opriţi !

— Porunceşte atunci să iasă toţi afară şi să se predea zvîrlind puştile-n ogradă, se răsti Rista la el.

— Predaţi-vă toţi ! le strigă contele celor ce se şi pregătiseră dealtfel să iasă.

— Deschideţi porţile să iasă vacile, le porunci atunci şi Culae celor ce s-aţineau pe după garduri, ca să nu poată ieşi nimic din curte. Şi iureşul vitelor, năvălind spre ieşire, se petrecu în acelaşi moment cu cel al oamenilor ieşind din castel, ca să se predea. De după ziduri şi de după garduri năvăliră atunci şi ceilalţi răsculaţi, în frunte cu popa Ilie, strîngîndu-se-n jurul celor ce stăteau cu mîinile-n sus. O femeie din Curechiu, văzîndu-l pe contele Kristsory neputincios, se repezi la el cu un fus să i-l înfigă-n coaste. Rista dădu s-o împiedice, cînd de după un geam mai trosni un foc de pistol. Hans trăsese ultimul foc ca să-şi apere stăpînul, iar cînd cinci iobagi intraseră în castel să-l scoată de acolo, se aruncă pe o fereastră cu capul în jos. Muri pe loc, în ciuda tuturor celor ce se repeziră la el să-l sfîşie.

— Mai e cineva-năuntru ? întrebă Rista strigîndu-le celor ce cotrobăiau prin castel.

Drept răspuns, Georgiuţ le scoase afară şi pe cele două fete, nepoatele contelui, care muţiseră de spaimă.

— Astea doar, adăugă el.

— Aduceţi-o şi pe doamna din uşa pivniţei, îi porunci Culae lui Iohii.

Adusă la faţa locului, Marika Kemeny, cînd îşi văzu fratele cu o mînă sîngerîndă, îşi sfîşie crinolina dînd să-l oblojească.

— Prea tîrziu, soră, acum totu-i degeaba ; mai bine nu ieşeai atunci din castel şi am fi fost cu toţii la adăpost. Ea însă nu-l băgă în seamă şi continua să-l lege. Cele două fete se uitau mute la ea şi, tot uluiţi, o priveau şi cei ce se predaseră. Numai Hans zăcea pe locul unde căzuse, mărturie mută a unei credinţe nestrămutate faţă de „domni" şi-al unei neîmpăcate uri faţă de „robi".

Crişan cu popa Silvan se-ndreptară şi ei la faţa locului, de-ndată ce vestea predării castelului le ajunse la urechi.

— Să ne grăbim, aș zice, Marcule, c-altfel te pomenești că nu mai găsim decît duhuri pe-acolo.

— Voia Domnului, părinte, cum a fost dealtfel și pînă acum.

— Așa-i, dar totuși, totuși, îl zori popa din ce în ce mai îngrijorat de ceea ce avea să găsească acolo. Ajunseră însă tocmai la timp cînd sora își terminase de oblojit fratele.

— În flăcări cu el, strigau niște glasuri dintre cei sosiți în ultima clipă.

— Ne-a supt și sîngele, lipitoarea ! adăugară alții ; și încă mai zicea că-i de-al nostru !

— Așa-i conte Kristsory ? s-auzi atunci glasul lui Crișan, ivit la fața locului.

— Nu stau de vorbă cu cei ce-și împing oamenii la moarte.

— Te pomenești atunci că vrei să stai numai cu morții ? O să stai și cu ei, n-ai grijă, acum însă trebuie să le răspunzi celor vii, așa cum ai mai făcut-o dealtfel și-n scris. Dar să nu stăm oameni buni în ogradă ; să intrăm și înăuntru, că-l văd pe stăpîn prăvălindu-se de pe picioare.

În salonul mare al castelului, lumea se adunase stup în jurul celor prinși și judecata trebuia făcută pe loc. Toți erau nerăbdători, iar oglinzile mari de pe pereți făceau sala și mai încăpătoare pentru mulțimea tot mai viermuindă.

— Nimeni să nu se atingă de nimic, pînă ce n-oi porunci eu, tună iar vocea lui Crișan, care văzuse cum le sticleau unora ochii ; apoi, întorcîndu-se din nou spre conte, continuă :

— Și-acum ce-ai zice conte dacă pentru fiecare din familia dumneatale aș face cîte un coșciug și i-aș da pămînt numai de-o groapă-n care abia să intre, așa cum ne-ai scris dumneata în răspuns !

Martha, nepoata cea mare a contelui, nemaiputîndu-se stăpîni atunci de frică, izbucni strigînd : — „Fie-ți milă"... dar palma Marikăi îi astupă gura.

— Milă, domniță ? Unchiul dumneatale spunea într-o scrisoare, pe care ne-a trimis-o, că așa ceva numai în cer se găsește.

— Nu eşti drept cu noi, ţipă atunci Ilonka, cealaltă fată a Marikăi.

— Dreptatea, domniţă, tot după spusa unchiului dumneavoastră, e de partea celui mai tare. şi cum aici, acum, io-s mai tare, tot io hotărăsc şi-asupra vieţii dumneavoastră.

— Ucigaşilor ! izbucni atunci mama fetelor.

— Deocamdată numai cîştigătorii unei bătăi, doamnă, îi răspunse popa Silvan.

— Nelegiuiţilor ! continuă ea.

— Apăi nu-i aşa doamnă, grăi Crişan, noi nu sîntem nelegiuiţi ; nelegiuiţi aţi fost dumneavoastră cu noi şi nedreptatea o vom îndrepta chiar pe loc, hotărînd acum, în faţa tuturor, că tot pămîntul să le fie-mpărţit celor ce l-au lucrat cu sudoarea frunţii lor, iar aici la curtea asta, să nu mai rămîie decît atît cît a fost la-nceput, cînd domnul se dase cu stăpînirea.

— O să fie o baie de sînge cînd va veni armata, îi şopti contele surorii sale.

— Nu te teme conte de moartea noastră ; botezul numai voi îl faceţi cu sînge ; noi doar cu apă, dar cine nu-l va primi va muri. Ţi-o jur asta. Apoi întorcîndu-se spre cei doi preoţi care-i stăteau în spate îi îndemnă : Şi-acum să-i vedem părinţilor pe cei ce nu-l vor primi !

Popa Ilie-ntre timp şi ceruse să i se aducă un blid cu apă peste care făcu-n pripă semnul crucii şi, spunînd în grabă o rugăciune, se pregătea de botez. Popa Silvan, mai încet în hotărîri şi-n mişcări, îşi plimba doar privirea de la unii la alţii, neliniştindu-se chiar la gîndul că-n clipa următoare putea să-nceapă iar botezul sau moartea. Şi contele, în faţa aghiasmei pregătite, se retrăsese într-un colţ, unde Rista-l ţinea de aproape.

— Deci cu cine-ncepem, conte ? întrebă Crişan. Primeşti au nu legea pe care-ai părăsit-o pentru cele dobîndite mai apoi ?

— Nici mort, nemernicilor ! răspunse contele retrăgîndu-se speriat din faţa gestului pe care popa Ilie se şi pregătise să-l facă.

— Atunci aşa fie, dar pînă mîine dimineaţă ţine-l tu Risto sub pază şi vezi să nu scape ; noaptea e uneori bun sfătuitor.

— Şi cu ăştilalţi ce fac, Marcule ? îl întrebă popa Ilie.

— Ceştialalţi părinte, nu ne mai interesează şi facă Dumnezeu ce-o vrea cu ei, că pentru noi tot una-i !

— Atunci botează-se ei întru Domnul nostru Iisus Hristos, în numele Tatălui şi-al Fiului, şi-al Sfîntului Duh, făcu popa Ilie semnul crucii peste ei, stropindu-i cu apă din blid. După aceea se-ntoarse zîmbind spre popa Silvan care, cu privirea aţintită-n pămînt, fără a aproba sau blestema cele făcute, îi invită pe toţi la odihnă. Şi mîine dimineaţă om mai vedea noi, nu-i aşa, Marcule ? încheie el.

— Aşa-i părinte, şi acum faceţi-vă culcuşul, care pe unde ştiţi, ca la o adică să puteţi sări oricum din el, le porunci cu vocea-i groasă Crişan.

*

* *

Castelul, forfotind de lumea ţăranilor adunaţi de prin împrejurimi, nu se linişti de fapt toată noaptea. Focurile nu se stinseseră decît tîrziu, şi scîntei, din bîrnele grajdurilor scrumite încă, se mai ridicau spre cer, cînd cocoşii începuseră să vestească zorile.

Ţăranii care apucaseră să pătrundă-n pivniţă se-mbătaseră şi rămăseseră acolo, căzuţi pe lîngă butoaie, pînă ce Crişan, trecînd să-i vadă, îi lovi cu piciorul în coaste.

— Şi cu ăştia pornisem la drum ! izbucni el dezamăgit.

— Asta-i gloata, Marcule, încercă să-l mîngîie popa Silvan, care nu-l părăsise nici o clipă ; unii mor, alţii beau şi mănîncă, iar ceilalţi... care cu ponoasele, care cu foloasele ; aşa a fost de cînd lumea şi aşa va fi veşnic.

Cîţiva, mai strîngători, începură să care de prin curte, spre casele lor, ceea ce mai găseau întreg : pluguri, care, grăpi, unelte şi tot ce socotea fiecare că i-ar putea folosi în truda cea de toate zilele. Cei mai prevăzători însă, şi mai lacomi la cîştig, se repeziseră asupra turmelor şi cirezilor, pe care le mînau în grabă spre pădure, acestea fiind bunul cel mai de preţ pentru cei ce slujiseră pe la grajdurile domneşti. Numai nevolnicii şi cei mai slabi la minte s-apucaseră să jefuiască-ncăperile, punînd mîna

pe tot ce strălucea. Vasele de argint fură băgate pe sub ţundre, iar ce nu-ncăpea acolo, părăsit sau călcat în picioare. Vitrinele fură făcute ţăndări, cupele de cristal sparte, dulapurile răsturnate, tablourile sfîşiate, iar ţurţurii de cristal ai candelabrelor tot timpul zornăiţi cu bîta.

— Am spus să v-alinaţi parcă ? tună iar glasul lui Crişan care se ivi-n balconul cel mare, cu o torţă aprinsă-n mînă.

Cine să-l audă însă cînd toţi cei ce se mişcau erau puşi pe strînsură.

— Nemernicilor ! izbucni atunci el azvîrlind făclia din mînă.

— Nu-s nemernici, Marcule, îi răspunse popa Silvan aplecîndu-se să i-o ridice ; aşa-s de veacuri toţi cei zăgăzuiţi de nevoi ; odată i se iveşte poate şi omului în viaţă prilejul...

— Prilejul, părinte ? Ăsta-i prilej ?

— Pentru mulţi da, Marcule ; căci dac-au fost aduşi în starea care sînt, ei atîta pricep şi atîta fac. Şi-apoi să mai şi ştii că n-ar fi prea cu cale să-i împiedici pe cei ce-au semănat vînt să-şi culeagă furtuna.

Crişan puse atunci capul în piept : „Aşa o fi părinte, dară..." şi ieşiră amîndoi din castel să se-aciueze pe afară.

Nu se culcară însă înainte de a pune-n capul satului dinspre Brad o seamă de străji sub porunca lui Ionii, a lui Lazăr şi a lui Georgiuţ. Erau oamenii cei mai de credinţă pe care se putea bizui, ca pe coarnele plugului, şi care dealtfel îl şi întîmpinaseră sub podul Crişului, la Brad, atunci cînd începuseră răzmeriţa. Ionii avea ochii ca uliul, şi pe cine-i aţintea era pus la grea cumpănă ; Lazăr, mereu înciudat, era pornit tot timpul împotriva nedreptăţilor cu care nu mai ştia cum s-o scoată la capăt iar Georgiuţ, mirîndu-se veşnic de ceea ce vedea, era pus pe-o veghe ca-n iad. Era poate omul căruia, ca şi popii Silvan, nu-i scăpa nimic din ceea ce-i cădea sub priviri.

Dinspre miazănoapte mai veghea şi Huluj, pentru că de acolo n-aveau a veni decît morţii, rămaşi la Curechiu sau viii, plini de poftele-navuţirii peste noapte. Era un

prilej rar, mai ales cînd toţi auziseră de pîrjol ; şi prea puţini ar fi vrut să-l scape făr' să s-aleagă măcar cu mîngîierea că arde asuprirea, şi cu ceva pe care ar fi putut pune mîna.

*
* *

Pe contele Kristsory, Rişta-l păzea cu ajutorul lui Amos, un om din Criştior, în încăperea pivnicerului de lîngă beciu. Era o cameră boltită, cu arcade ţepene, ca să poată ţine parcă deasupra toată averea-ngrămădită de veacuri peste ea şi strîmtorată foarte pe alocuri, ca să-ncapă într-însa cît mai multe butoaie cu vinars. Pereţii încăperii erau daţi cu alb şi ochii a tustrei se plimbau, în tăcere, pe tencuiala zvîrlită grosolan pe zidul luminat doar de o făclie înfiptă undeva într-o crăpătură a lui.

Se aşezaseră toţi pe nişte laviţe ; Rista mai lîngă uşă ca să păzească ieşirea, iar Amos, ajutorul lui, lîngă conte la un fel de masă făcută din topor şi negeluită, nici măcar să-ţi poţi aşeza coatele pe ea fără să-i fi simţit dungile.

Cînd contele-şi lăsă însă capul în palme, chipurile s-aţipească sau să se gîndească mai bine cine ştie la ce, Amos începu :

— Dormi numa' conte, că mîine io am să-ţi scot sufletul din oase ; uite chiar cu mîinile astea ! Şi sfîrşindu-şi vorba, îşi privi palmele mai aspre decît coaja cireşului.

— Numai să poţi, îi răspunse Kristsory.

— Oho ! şi încă cum, mai ales cînd îmi aduc aminte cum m-ai pus în obezi cu nevastă cu tot ! Şi ne mai şi spuneai : ori birul, ori sufletul. Io însă n-am avut cu ce-ţi plăti şi tu nu m-ai iertat ; ori de la unul fără suflet nu mai ai nici tu la ce te aştepta ; uită-te încoa ce-ţi spun, c-aşa-i : n-am să te iert nici eu, cum nu m-ai iertat nici tu pe mine.

Contele-şi ridică atunci capul din palme privindu-l drept în ochi. Iobagul nu minţea, avea în priviri ceva din fiara ajunsă să se răzbune pe vînătorul rămas fără

gloanțe. Îi trecu atunci prin minte toată viața, ca fulgerul, dar nu se opri la nimic din ea ; nu-și aduse măcar aminte de chipul celui ce-l amenința, deși amenințarea-i era mai apăsătoare ca boholtul [1], care venea-ntotdeauna dinspre munte. Atîta doar îi scînteie prin minte că era la mare strîmtoare, cea mai mare poate din toată viața lui și din care trebuia singur să iasă. N-avea însă nici cum și nici pe unde, căci ușa era păzită de Rista, alături de care ședea Amos... Altfel zidurile erau de nezdrobit și tot așa, și gratiile de la geamul ce dădea-n curte ; iar nervurile arcadelor îi păreau gheare, din înșfăcarea cărora nu mai era nici o scăpare. Și totuși nu se putea ca el, contele Kristsory, să nu găsească vreo ieșire. Îi sticli atunci prin minte ultimul gînd : Apă ! Vreau niște apă, omule !

— Apă ? îi răspunse Rista, du-te atunci după popa Ilie că văd că i-au venit mințile la cap.

Amos rămase uluit ; să-i scape atît de ușor din mîini omul pe care-l pîndise o viață-ntreagă și pe care-l avea în stăpînire ? În nici un caz.

— Du-te și fă ce-ți spun, se răsti Rista la Amos. Vrea să moară creștin, în legea noastră !

Lui Amos îi veni inima la loc ; îl va aduce pe popă și apoi îi va face de petrecanie ; bun ! și plecă sărind cîte trei trepte deodată.

După ce-i dispăru însă din încăpere ortacul, Rista, rămas singur cu contele, își zise că nu se cade osînditului să-i refuzi ultima dorință și-l mai întrebă o dată :

— Chiar vrei apă ?

— Dac-am pierdut sînge, cum să nu vreau, îi răspunse contele, gîndindu-se la prilejul pe care nu voia cu nici un chip să-l scape.

De fapt și fiarele-nsîngerate trag la apă, își spuse Rista, ducîndu-se și el să-i caute apă de băut. În urmă-i, ușa masivă de lemn, care se-ncuie cu două zăvoare, scîrțîi prelung.

— Acum, ăștia mă jupoaie de viu, se gîndi contele-n dosul ei, făcîndu-și un șnur din fașa cu care era legat la umăr. Se urcă apoi pe masă, băgă capul în lațul pe

[1] furtuna.

care-l prinsese de zăbrea, și sări în gol. Fața i se crispă, picioarele-i se bălăngăniră neputincioase și-n clipa în care Rista intra cu apa de băut și Amos cu popa Ilie, el le trimise, din pragul peste care ei nu mai puteau trece, un ultim rînjet de sfidare.

— Am să mă țin după tine și-n lumea de dincolo, îi strigă Amos, zguduindu-l în laț în timp ce Rista-și pregătea cosorul să-i taie șnurul.

— Neiertat va fi în veci pentru păcatul făcut ! izbucni popa Ilie, închinîndu-se înfiorat de o spaimă lăuntrică, pe care pîn-atunci n-o mai simțise, dar și cuprins de un tainic regret că-i scăpase din mînă. Ar fi simțit o poftă nebună să-i fi putut spune :

— Să botează în numele Tatălui și-al Fiului... răzbunarea lui pîndită de veacuri.

— O fi, n-o fi, părinte, treaba Domnului de-acum încolo ; io însă una știu : că ne-a scăpat, și încă din pricina mea ; dar nu-i bai, c-asta mi-o fi și învățătură, mai adăugă Rista, în clipa cînd puse mîna să-l dea jos.

— Ce-ați făcut ? se auzi din prag un alt glas. Era Crișan cu ochii căscați cît cepele, cu țundra trasă numai pe umeri și cu picioarele depărtate, în ușa pe care nimeni nu mai putea intra, nici ieși. O umplea, și rămăsese stană în pragul ei.

— L-am scăpat, Marcule, îi răspunse Rista întorcîndu-se ; și nu l-am mai putut prinde nici măcar de nădragi ; dar io-s vinovat de asta.

— Păcat, c-aș fi vrut să mai stăm oleacă de vorbă !

*

* *

Și de pe drumul pe care porniseră amîndoi, unul după celălalt, se gîndea să-i mai spună că sosise ceasul socotelilor și că nu vrusese să-l îngroape, ca să-l vadă și să știe toți ce se-ntîmplă cu cei ce-și uită de unde-au răsărit.

Dar cine-și mai aduce aminte asta ? se păru că-l întreabă cineva din lăuntricu-i întuneric.

— Cei nerăsădiți și rămași așa dintru-nceput.

Un început însă prin ale cărui prăpăstii rătăcea și nădejdea, dar și rînjetul sleit pe buzele contelui, pe care-l văzuse-n laț, rînjetul acela care se prelungea răzbunător și plin de sfidare pînă la el, dintr-un loc care nu mai cunoștea margini, nici vreme, nici început și nici sfîrșit ; o lume-n care se pierdea încet, încet și el rătăcind însă pe cu totul alte căi decît cei pe urmele cărora pornise.

*

* *

— Și-acum. dacă tot am început și-am început cu d-astea și dacă încă-n vremea nopții n-a venit nimeni dinspre Brad să ne-atace, io zic, Marcule, c-ar fi nimerit să ne năpustim noi peste ei ; că pînă-or prinde ei să se-nfiripe cu toate garnizoanele din jur, îi și dăm gata, zise popa Ilie.

— Și la Alba ? îl întrebă la rîndu-i Crișan.

— O să ajungem și acolo, dar să facem întîi rînduială-n spate dacă tot ne-au arătat că de-aci ne pot veni mai ușor de hac. Nu vezi că nici împăratul nu-i cu ei, de vreme ce nu le-o trimis cătanele-ntr-ajutor ? !

— Din păcate însă nici nouă, adăugă popa Silvan, așa... mai mult ca să-i pună pe gînduri.

— E drept părinte, dar de aici se vede că el nu se amestecă și dacă nu se bagă, și nu se bagă pînă la urmă în toată zarva, ăsta-i semn că ne lasă pe noi să hotărîm. Nu-i așa, Marcule ? îl întrebă iar popa Ilie pe Crișan.

— Dar-ar domnul să fie așa, dar io nu prea cred, răspunse-ndoindu-se nu Crișan, ci popa Silvan ; să-ncercăm însă. dacă ziceți, ca să nu vă pară rău în urmă, adăugă el. Cumpănindu-le pe toate, Crișan hotărî însă pe loc, chiar în dimineața aceea, să pornească numaidecît spre Brad, apoi spre Baia de Criș ca să-i nimicească pe toți cei ce li se puseseră pe urme, împiedecîndu-i s-ajungă la Alba. Dealtfel, zvonul a ceea ce se petrecuse la Curechiu, în noaptea de pomină a primului lor popas din drumul spre Alba, se răspîndise pe toate văile și peste toate coclaurile, aducîndu-le într-ajutor pe toți cei în stare de răzbunare. Pîrîia veacul și-ar fi fost păcat să nu-l împrăștie tocmai cei pe care-i strînsese mai rău.

Ceata cea mare, împărțită pe pîlcuri, conduse fiecare de cîte unul mai priceput în mînuirea bîtei, a furcilor sau a puștii, se puse astfel în mișcare, pornind însă, de data asta, nu spre Alba, ci-napoi spre Brad, spre cuibarul cel mai apropiat al grofilor.

Crișțiorul rămăsese-n urmă ars, prădat și jefuit, ridicînd spre cer ultimele rotocoale de fum pe care pîcla dimineții le trăgea-n jos. Vitele se-mprăștiaseră și ele primprejur și prin ferestrele deschise ale castelului zburau liliecii întîrziați. Numai cioburile vaselor sparte dinlăuntru își răspîndeau parcă vesele primele sclipiri ale dimineții în ochii celor iertați de Crișan.

— Ce urgie ! exclamă atunci sora contelui, văzînd întregul dezastru ; și oare pentru ce păcate, Doamne ! se-ntreba ea, ridicînd pentru prima dată ochii spre cer.

Spre Brad mai coborau și-ntîrziații de prin pădurile de la miazăzi și cei de prin împrejurimile, care n-apucaseră să se-ndrepte cu gloata spre Alba. Era o scurgere de oameni, ca-n zi de tîrg, numai că-n loc să vie aici ca-n alte dăți, cu doște, cu oale și cu ciubere, veneau cu furci, cu coase și cu topoare. Orașul fusese astfel înconjurat din toate părțile de țărani răsculați și cînd sosi ceata de la Crișțior fu dat doar semnalul de atac al bisericii reformate, bastionul în care se strînseseră, ca să reziste, grofii și nobilii de primprejur.

Era o clădire cu pereții groși, cu porți ferecate-n fier și-n care să fi tras chiar cu tunul, tot nu s-ar fi dărîmat. De jur împrejurul curții bisericii se mai aflau și zidurile împrejmuitoare pe care, ca să le treci, trebuia să folosești scara, prilej pentru apărătorii din turn de-a nimici cu arme de foc pe toți cutezătorii.

Țăranii o înconjurară însă din toate părțile și neștiind parcă de unde s-o ia, primele gloanțe trase din turn îi hotărîră s-o atace pieptiș. Nu se cocoțară totuși pe zidurile din jur, ci forțînd cu grinzi poarta de intrare a curții, năvăliră înăuntru ca apa. Dintre primii cutezători, cîțiva trecînd pragul, fără a se gîndi cîtuși de puțin dac-or să ajungă sau nu undeva, își găsiră moartea pe loc. Porniseră spre ceva și trebuiau să meargă, să meargă și să nu se mai oprească niciodată. Ceilalți însă, ajunși sub ziduri și la ușile de intrare ale bisericii, scriș-

nină neputincioși. Acolo nu mai puteau fi împușcați atît de ușor de sus, dar tot acolo nici ei nu mai puteau folosi berbecii de spargere ai ușilor. Fu orînduit atunci primul rînd de pușcași, condus de Ionii și de Țăndură, care trebuiră să tragă spre turn, în timp ce jos se punea la cale spargerea ușilor cu praf de pușcă.

Ușile din față rezistară însă cu succes la toate încercările, deși din turnul mare nu se mai trăgea nici un foc. Pușcașii lui Ionii îi făcură pe cei de acolo să-și păzească mai bine capul și să se baricadeze mai zdravăn pe dinăuntru.

Nenorocirea lor fu însă că o ușă de ieșire dinspre altar cedă în fața grinzilor asediatorilor și primul grup, condus de Rista și de popa Ilie, pătrunseră-năuntru ca un iureș. Nu s-aștepta nimeni la năvală, și cînd își dădură seama de ea se-nghesuiră toți într-un colț. Rista și Huluj aveau puștile-ndreptate spre ei, în timp ce prin deschizătura făcută-n ușa altarului intrau tot mai mulți. O împușcătură trasă de undeva de sus, îl doborî la podea pe popa Ilie, iar Huluj, care se pregătea să-i răspundă nesăbuitului, se văzu însă împiedicat să tragă tocmai de victimă.

— Nu m-au doborît și nu se cade să omori nici tu tocmai aici, îi zise popa, trăgîndu-l de pulpana țundrei.

Omul mirat, neștiind ce să-i răspundă, holbă totuși ochii la el și scăpă un foc spre boltă. Se sperie apoi singur de-mpușcătură și ațintindu-și ochii în sus, rămase încremenit de albeața zidurilor. Nici un sfînt pe ele și nici un înger ! sau poate se speriaseră toți și-și luaseră zborul spre cer ca să-i lase singuri pe grofi în mîinile lor ? ! se gîndi el. Era un semn însă și prilejul nu trebuia scăpat.

— Predați-vă ! le strigă atunci tuturor Rista. Toți ridicară mîinile în sus holbîndu-și însă ochii la preotul ortodox care, sculat și el de jos, se-ndrepta spre ei, cu ciomagul în formă de cruce, aducînd mai degrabă a haiduc decît a slujitor Domnului. Tot atunci se dădură-n lături, deschise pe dinăuntru, și ușile cele mari, care lăsară să intre-n lăcașul reformat, odată cu văpaia răzmeriței, și tagma celor răsculați.

Erau oameni care, în loc să-nalțe rugi spre cer, înălțau bîte, coase, furci și topoare, îngrămădindu-i pe cei prinși înăuntru.

— Temeți-vă de Domnul ! se auzi atunci glasul pastorului Keresteș din amvonul în care-și ținea de obicei predicile duminicale, arătînd cu mîna spre imaginea Domnului Hristos de pe peretele altarului.

Rista, speriat de glasu-i răsunător, se-ntoarse spre el gata să-l împuște. Norocul lui fu însă că tocmai atunci pătrunse și Crișan înăuntru cu popa Silvan, care prinsese, dacă nu frîntura din îndemnul „fratelui" său, cel puțin semnificația brațului întins spre altar.

— Trebuia de mai demult să li-l arăți, părinte, îi răspunse el.

— Toți cei ce ridică sabia, de sabie vor pieri ! continuă pastorul.

Lumea amuțise. Topoarele, furcile și coasele fuseseră lăsate-n jos, prefăcute-n sprijin bărbaților aplecați pe ele, iar ochii tuturor fugeau întruna de la amvon, spre chipul popii Silvan, și-napoi, neștiind încotro să se fixeze. Urechile însă le erau ațintite, ca niște tolcere [1], spre glasurile ambilor „păstori".

— Adevărat grăiești, părinte, numai că nu noi le-am ridicat cei dintîi, și ceasul socotelilor iată-l c-a sosit ; fulgerul...

Dar nici n-apucă să-și sfîrșească vorba cînd Rista, la auzul cuvîntului fulger, socotind că într-adevăr a sosit ceasul Marei Judecăți, mai slobozi un foc în aer.

Pastorul, speriat, crezînd că se trage asupra lui, căzu-n dosul micului parapet al amvonului.

— Nu trebuie tocmai aici, îl dojeni popa Silvan.

— Mi-a scăpat părinte, și nicidecum în el, ci-spre slava Celui de sus care ne-a adus și nouă apa la moară. Uită-te la ei numai, c-au înghețat de spaimă !

Și-ntr-adevăr, toți cei prinși înăuntru înmărmuriseră retrași la jumătatea dintre amvon și altar.

— Și-apoi, îi vezi, părinte, că n-au nici icoane. De aia le e atît de gol sufletul. Poftim apoi de strigă-l aici pe Dumnezeu că tot pe tine te auzi : Hăi, Doamne !

— Hăi, Doamne ! răspunse ecoul boltei.

— Ai văzut, părinte ? Apoi, întorcîndu-se-nspre ei, continuă pe același glas : Degeaba v-ați pus cocoși și

[1] pîlnii.

măciuci ghintuite pe turle, că Dumnezeu nu știe de frică.

Un grof izbucni atunci :

— Pe Dumnezeul vostru, iertare !

— Dumnezeul nostru e și al vostru, îi răspunse Crișan, iar voi ne cereți milă în numele Lui ? Dar voi de ce n-ați avut oare, tot în numele Lui, milă de noi ? Nu v-am rugat și noi de-atîtea ori să ne iertați de corvezi și de dări, și nu ne-ați iertat ?

— Lasă-i, Marcule, nu-ți mai răci gura cu ei că pînă la urmă ne cred și proști dacă le vorbești așa, se auzi un glas din mulțimea iobagilor.

— Proști ? îi răspunse un altul proptit într-o coadă de sapă ; proști da, c-am fost buni cu ei, continuă tot el, dumirit în cele din urmă de propria-i neștiință.

— Nu proști, ci buni ; buni de frică, izbucni și un grof din grupul celor înmărmuriți lîngă altar.

— De frică ? răspunse Rista. O să v-arătăm noi atunci frică, și toată ceata se năpusti spre ei ca o haită de fiare.

— Nu aici ! mai avu timp să strige popa Silvan, scoateți-i afară ! Cine însă era să-l mai audă, cînd gloata era atît de flămîndă de ceea ce n-avea niciodată să se sature.

*
* *

Retrăi totul, și așa cum își închisese atunci pentru o clipă ochii, încercă să și-i închidă întruna și pe cei ai minții trezite la veghe.

— Asta v-a fost deci mila în numele Lui ? i se păru că-l întreabă cineva dinafară.

Nu mila, ci furia ; și-apoi au cules ceea ce semănaseră, răspunse el redumerit însă pe deplin de cuviința răspunsului dat.

*
* *

Cînd căpitanul de jandarmi Göry năvăli în biroul jandarmeriei din Brad s-anunțe că ceata răsculaților, pornită spre Alba, se întorsese din drum ca să dea foc tuturor

curților nobiliare de pe valea Crișului Alb, nu-l mai găsi înăuntru decît pe caporalul de serviciu pe jumătate beat, care-i raportă că garnizoana orașului — după zvonul răspîndit de subprefectul Zarandului — se retrăsese parte spre Deva, parte spre Baia de Criș să mai apere acolo ce se mai putea sau s-aducă întărituri de la Sibiu.

— Și nobilii din Brad ce fac ? întrebă căpitanul speriat.

— Unii-s fugiți la Baia de Criș, iar alții la Deva ; și cei mai inimoși se bat în biserica reformată de aici. Sînt acolo cu pastorul Keresteș care le ține predici.

— Nenorociții ! exclamă el, gîndindu-se la ceea ce-i aștepta. Dealtfel nici lui nu-i venea la-ndemînă să stea locului ca să le facă singur față tuturor ; ar fi fost poate cea mai mare nebunie. Dar nici să se retragă în biserica reformată, să fie pîrjolit împreună cu toți cei de acolo.

Să fugă atunci la Baia de Criș. Da, asta ar fi fost ceva, deși ce-ar fi putut face și acolo cînd însuși subprefectul pățise ce pățise ? Și-apoi pe cine să conteze cînd toată garnizoana județului nu număra decît cîteva zeci de jandarmi ? Ar fi intrat apoi și-ntr-un fund de sac, dacă ceata venită dinspre Crișior le-ar fi tăiat retragerea spre Deva. Doar pe Criș în jos ar fi fost drumul liber, dar cine știa ce se-ntîmplase și cu nobilii din jurul Hălmagiului dacă cel mai viteaz dintre ei, contele Hallmagy pățise ce pățise ? Și atunci ? Nu, hotărît că nu ! Trebuia s-o ia neapărat spre Deva, iar de acolo, dacă nimeni n-ar fi dat ascultare mărturiei sale, mai departe spre Sibiu, spre guvernatorul întregii Transilvanii.

— Ce faci acum ? Vii cu mine sau rămîi aici ? îl întrebă el pe caporal.

— Păi dacă plec eu, cine mai rămîne ? îi răspunse pe jumătate trezit din plăcuta-i amețeală, caporalul. Aa ! cei ce nu știu ce-i așteaptă, continuă apoi tot el aplecîndu-se și scoțînd de sub birou o sticlă cu rachiu.

— Inconștienților ! îi strigă ieșind, scîrbit și revoltat, căpitanul.

* * *

Dacă însă-n spaima lui, Copacsony, subprefectul Zarandului, nu se mai opri nici la Baia de Criş, reşedinţa comitatului său, decît ca să-şi ia careta şi să fugă undeva spre Budapesta sau spre Viena, răspîndind peste tot vestea dezastrului apocaliptic care, după părerea lui, nu mai putea fi oprit decît cu ajutoare trimise de-a dreptul din capitala imperială, un alt grup de nobili, strînşi întîmplător la un ospăţ de la curtea contelui Hallaky, la auzul incredibilelor veşti se hotărîră pe loc să-i nimicească pînă la unul pe toţi iobagii, care se răsculaseră. Era o decizie luată în pofida oricăror interdicţii imperiale de a-şi face nobilii singuri dreptate, dar ce mai conta împăratul în faţa spaimei dezlănţuite ?

— Pămînt au vrut, pămînt să le dăm, exclamă contele Hallaky ridicînd paharul în cinstea hotărîrii luate. Era înalt şi lat în spate cît un credenţ [1] săsesc.

— La pămînt cu ei ! ţipă atunci şi Lucás Bethlen cel mai entuziast grof din toată adunarea. Se ridicase pe un scaun ca să fie la înălţimea gazdei, şi mai ales să fie auzit de toţi.

Hotărîrea fu pecetluită apoi prin osîndirea iluminismului imperial şi prin ciocnirea a treisprezece pahare deasupra unei mese masive de stejar, în jurul căreia se strînseseră toţi. Şi erau atît de porniţi încît, repezite unele-ntr-altele, cupele crăpară mai bine de jumătate. Cioburile fură azvîrlite apoi pe jos şi călcate-n picioare ca să se sfărîme precum aveau să se sfarme, sub aceleaşi cizme, şi oasele celor înfrînţi. Era hotărîrea uneia dintre cele mai frumoase înmănuncheri a nobilimii de pe Crişuri.

— Şi după aceea, cu cine vom mai lucra pămîntul ? întrebă zîmbind, retrăgîndu-şi mîna cu paharul ştirbit, din fastuosul clinchet în care se ciocnise cu ceilalţi, contele Imre.

---

[1] bufet.

— Cu şerbi din Ungaria, distinse oaspete, îi răspunse prompt Arany Iosef. Avem destui şi o repopulare a acestor ţinuturi cu ei n-ar strica ; ar fi poate mai docili.

— Numai că mutarea nu le-ar transforma şi caracterul.

— Şerbul sau iobagul rămîn aceiaşi oriunde ar fi ; sînt doar sortiţi pentru asta, continuă Arany.

— Da, dar atunci nu mai pricep necesitatea intervenţiei noastre, sau poate...

— Cîteodată conte, şi omul ca şi ceasul, mai trebuie totuşi pus la punct, altfel am uita poate fiecare cum sîntem.

— Şi credeţi că acum e prilejul cel mai nimerit să facem asta ?

Un hohot de rîs izbucni din piepturile tuturor.

— Cine altcineva s-o facă, conte, dacă nu noi ? Kristsory, pe care l-au strivit ca pe-o omidă fiindcă era de-ai lor ? sau subprefectul care a vrut să se joace cu ei de-a baba oarba ?

— Dar parcă cel ce a adus vestea spunea ceva şi de moartea contelui Hallmagy ?

— Aaa ! Exaltatul care întotdeauna n-a făcut altceva decît ceea ce i-a trecut prin cap. De fapt ne-a oferit tocmai prilejul pe care-l aşteptam de mult domnilor, aşa că...

— Aşa că ne-aşteaptă cîmpul de bătălie, adăugă gazda. Dealtfel, caii mei sînt gata-n grajduri şi armele vă stau la dispoziţie. La nevoie, dacă nu ne vor ajunge, jandarmeria e peste drum. Avem acolo tot ce ne trebuie.

În nu mai puţin de un ceas după aceea, din curtea Hallakylor, de la Aciua, şi din jandarmeria de peste drum, ieşi să-i nimicească pe răsculaţii lui Crişan, cea mai închegată formaţie nobiliară de pe valea Crişului Alb. Cei treisprezece nobili de vază călăreau în fruntea a tot atîtea grupuri de jandarmi pedeştri, înarmaţi pînă în dinţi. Comanda grupului nobiliar o avea Lucás Bethlen, iar a jandarmilor Asztálos, căpitanul pe care de fapt se bizuiau mai mult ca pe orice.

Aveau în faţă o zi şi o noapte pînă s-ajungă la Baia de Criş, pe care trebuiau eventual apoi s-o despresoare sau s-o apere. Nu se grăbeau însă, precum se grăbise

Hallmagy, iar de veștile iscoadelor trimise înainte se ținea seama la orice pas.

Se miza însă mai mult pe surprindere, și mai ales pe una nocturnă, cînd țăranii, obișnuiți să se culce devreme, cu găinile, puteau fi atacați și stîrpiți pînă la unul. Gabor și Tibor Telleky chiar jubilau la gîndul bătăliei, iar Szekely Ladislau se și vedea judecîndu-i pe loc pe cei scăpați întîmplător cu viață. Franz Iaray țintea și el mereu în gol, exersîndu-și ochiul, în timp ce Nagy Peter călca înpenii-n picioarele calului cu aceeași sete cu care și-ar fi călcat dușmanii. Pentru baronul Apafy însă, ar fi fost mai chibzuit ca sceleraților să fie trimiși la muncă în minele lui Silagy Francisk, iar conducătorii distruși la fața locului sau eventual trași în țeapă, pe la răspîntii. Numai Arany Iosef, groful cu „mîna de fier", tăcea întruna pășind mereu alături de cinicul conte Ady Imre, pe care nimeni și nimic nu l-ar fi putut opri să spună ce gîndea. Nu-și vorbeau, dar parcă-și simțeau gîndurile urmărindu-l amîndoi cu privirea pe Lucás Bethlen.

— Îl vezi, parc-ar fi vrut să-i spună contele Imre, e atît de semeț încît ard de nerăbdare să-l văd ce va face, cînd va fi împresurat de furci și de topoare.

— Își va accepta sau nu destinul de friptură prinsă-n frigare, se gîndi însă tot el c-ar fi putut să-i răspundă baronul Arany. Sau poate, cine știe... Și totuși ce o fi gîndind acest baron despre sfîrșitul semeței încercări ? Trebuie neapărat să-i tulbur tăcerea. Nu se poate înainta întruna așa, cînd toți ceilalți se văd numai eroi.

— O să murim glorioși baroane ? îl întrebă el cu voce tare, și cu veșnicu-i zîmbet sarcastic în colțul buzelor.

— Depinde de rapiditatea acțiunii, îi răspunse scurt groful Arany, dînd pinteni calului.

— Și dacă vor fi ei mai iuți ? se-ncăpățînă cinicul conte să continue, îmboldindu-și totodată calul.

— Atunci, sper că vei vedea și dumneata ce se va întîmpla ! i-o tăie scurt baronul.

„Nu se poate sta de vorbă cu el, își spuse contele Imre. Se pare că-i, fie-nspăimîntat, fie prea grijuliu cu propria-i soartă."

— Baronul Arany, conte, e poate singurul luptător pe care nu-l va putea nimeni înfrînge, se apropie de el

murmurînd căpitanul Asztálos, bucuros că are cu cine sta de vorbă în zorii unei dimineți atît de apăsătoare.

— Crezi într-adevăr ?

— O să-l vedeți dealtfel cînd ne vom întîlni cu răsculații. Va fi poate ultimul în angajarea luptei, dar tot ultimul și la sfîrșitul ei. Are mîna precum porecla și ochiul de uliu. Nu-i scapă nimic din ceea ce-și pune-n gînd și taie-n jur ca briciul. Parcă-s din unt făcuți, dușmanii-naintea lui ; îl știu doar din bătăliile cu italienii. Nu i-a putut sta nimeni împotrivă ; și-am întîlnit doar cavaleri unul și unul.

— Da, se poate, căpitane, numai că aici o să ne-ntîlnim cu slugi viclene de la care te poți aștepta la orice.

— E adevărat, conte, dar slugile rămîn slugi orice ai face ; îi cunosc doar atît de bine ; ce dracu, doar am de-a face cu ei toată ziua.

— Mda, dar, spune drept, te-ai fi gîndit la asta ?

— Și da, și nu ; dealtfel nu s-a întîmplat pe domeniile noastre.

— Nu pe domeniile, ci-n comitatul nostru, îi răspunse ironic contele.

— Da, dar prefectul și subprefectul au fost demult preveniți de ceea ce se punea la cale. Ce, doar Horia ăla, din Albac, pe unde trecea-n drum spre Viena ? Nu pe aici, pe la țăranii de pe domeniile noastre ? Eu doar nu știu ? Și nu i-am spus-o de atîtea ori contelui Hallaky ?

— Și-atunci de ce nu l-ați împiedecat ? ca să afle și Curtea de la Viena și să le dea tacit aprobarea ? cum spunea cel ce a adus vestea răscoalei.

— Minciuni conte, cum crezi c-ar fi stat alteța sa imperială de vorbă cu-n nespălat ca Horia. Aste-s doar amăgirile lor ca s-amețească gloata.

— Și n-au amețit-o căpitane ?

— Ba da, dar tocmai de aia o s-avem și noi ce dezmetici ; dealtfel, astea sînt consecințele unei politici imperiale prea îngăduitoare cu iobagii ; de, idei iluministe ; și-ar cam fi cazul să le stingem.

— Iluministe, neiluministe, numai să nu amețim și noi între timp.

— Adică ?

— Adică de prea multă-ncredere în ceea ce am dori să facem şi nu mai sîntem în stare. Pedestrimea, uite, se cam freacă la ochi, în timp ce nobilii abia se mai leagănă-n şei.

— Ar cam fi vremea unui popas, conte, şi-ar trebui să le-o spuneţi şi celorlalţi. Eu nu-mi permit. Dealtfel uite şi Carul Mare e cu oiştea-n jos, iar luceafărul de zi sclipeşte bine-n vîrful Bihariei.

— Văd că stai bine cu cerul, căpitane. Să vedem însă ce spun cei ce se leagănă-n şei, dacă nu cumva or fi adormit, încheie contele grăbindu-se să-l ajungă din urmă pe Lucás Bethlen.

— Eşti nebun ? îl apostrofă nobilul conducător de-ndată ce-i auzi propunerile. Acolo arde, zise el arătînd spre Baia de Criş, şi noi să ne oprim ? Să caşte cît vor, să se legene, să doarmă de-a-n-picioarele, dar să mergem !

— Să mergem, atunci, dacă o spune conducătorul. Probabil că nici moartea n-are vreme s-aştepte, îşi încheie el gîndul în sinea lui, lăsîndu-şi totodată şi calul la pas.

Nu de aceeaşi părere fură însă şi ceilalţi, şi deşi n-o mărturisiră făţiş, gîndul unei opriri pentru refacerea de pe urma chefului atît de prelungit le surîse de-a binelea. Mai era apoi şi pedestrimea care, ca să se ţină pe urma cailor celor ce-i conduceau, făcuse pe nepusă masă, şi mai ales în toiul nopţii, un efort la care nu se prea aşteptaseră. Mergeau totuşi în virtutea inerţiei şi pentru că ordinul era ordin. Gîndurile le erau însă cu totul aiurea. Unora la cei rămaşi acasă, în pustă, cu atîtea griji pe cap, tocmai în toiul toamnei : treierat, strîns, dări, corvezi, şi acelaşi du-te-vino şi acolo, ca la curtea Hallakylor, cu aceleaşi strigăte, cu aceleaşi ameninţări şi cu aceleaşi văicăreli. Dar porunca era poruncă, legea, lege şi armata, armată. Noaptea pe trecute îi îmbiase pe mulţi la un fel de visare cu ochii pe jumătate închişi ; o visare pe care şi-ar fi dorit-o aievea, dar de care mulţi se şi temeau văzînd cum li se-nfiripează-naintea ochilor amintirile plăcute, amestecate de temerile unui „cine ştie ce avea să vie". Erau doar şi ei ţărani, pe dedesubt, cu frică de strigoi, de morţi, de lumea de dincolo şi cu grija strecurată-n măduva oaselor ca mustul în trunchiul copacilor.

N-aveau însă ce face și mergeau întruna ; mergeau mînați, atrași, goniți, amenințați și ademeniți, dar mergeau pe urmele celor ce „știau încotro se-ndreaptă" și-a celor ce „știau ce-aveau de făcut". Dealtfel, care dintre acești treisprezece nobili conducători, în afara cinicului Ady Imre, s-ar fi îndoit de sine și de ceea ce avea de făcut ? Fiecare știa că trebuie să stăpînească și că, pentru aceasta, trebuia să se țină bine-n șea, vocea să nu-i tremure-n porunci și nici vrerea să nu i se-ndoaie, după vreun imbold nestăpînit al inimii.

Hallaky se trăgea dintr-un neam care condusese armate-n lungul și-n latul Europei, fără ca vreodată mîna cuiva să le fi putut opri în loc armăsarii. Lucás Bethlen nu dăduse nici el vreodată-napoi din fața vrăjmașului, iar pentru Apafy Antal, învinsul era totuna cu tîlharul, care trebuia stîrpit pentru ca niciodată gîndul vreunei răzbunări să nu-i mai poată încolți în minte. Cei doi Telleky, Gabor și Tibor, își călcaseră mereu în picioare supușii pentru îmblînzirea cărora alergaseră-ntruna din pustă, pînă în vîrful munților, fără hodină. Dealtfel, nici taciturnul Leopold Horvat, cu care călăreau alături, nu era mai prejos. Odată pornit, ar fi fost în stare să nu se oprească nici în Ierusalimul strămoșilor căzuți în cruciadă. Silagy Francisk cu oaspetele său Franz Iaray se credea aidoma la o mare vînătoare, de pe urma căreia s-ar fi putut alege cu-mprospătarea băieșilor sfîrșiți din minele lor de fier, iar Szekely Francisk se înfoia în șeaua calului, după ritmul gîndurilor lui de răzbunare, împotriva unor nelegiuiți pentru care legea trebuie scrisă cu sînge și respectul față de nobil cu țeapa. „O pădure-s îobagii aceștia, în bezna căreia trebuise să tune vocea celui ce vrea să fie stăpîn", zicea el adeseori. Mîna de fier a comitatului, groful Arany Iosef, nepăsîndu-i însă de nimeni dimprejur, călărea mereu în frunte, strîngînd frîul calului atît cît trebuia ca să n-o ia razna, și-mboldindu-l întruna să nu se oprească nici o clipă, nici măcar atît cît ar fi vrut Ady Imre să stea de vorbă cu el. Era omul de la care nu se putea smulge nici o concesie și nici vreun dar, altul decît cel cuvenit la cutia milelor din Stefanes Dom, cînd o dată la nu știu cîți ani vizita Viena. Hotărîrile-i erau nestrămutate, vrerea de oțel și pasul

una cu gîndul. Niciodată nu se-ntorsese din drum pentru că uitase ceva şi niciodată nu-l chinuise vreo aducere aminte. Înfrîngeri nu cunoscuse şi nimeni din cei ce i se puseseră împotrivă nu se alesese cu mai puţin decît cu pierderea vieţii. Dealtfel cine ar fi îndrăznit să-l contrazică vreodată fără a pierde ceva sau să-l aprobe ca să cîştige ceea ce pierduse ? Măsura întotdeauna de trei ori înainte de a tăia o singură dată, iar împotriva hotărîrii luate nu-şi mai putea sta nici singur în cale. Nu făcea niciodată ce nu găsea că trebuie neapărat făcut şi nimeni nu-l văzuse vreodată dormind. Slugile spuneau că n-are somn, iar iobagii care-i auziseră de nume se-nfiorau la gîndu-i ca la apropierea necuratului. Prieteni nu-i erau nici cîinii şi nici caii, iar îndărătu-i se întindea întotdeauna, ca un strigoi, numai propriul pustiu. Nu stătea alături decît cu oamenii în mişcare sau cu cei pe care-i vedea porniţi să facă ceva, neadresînd însă nimănui decît porunci saú reproşuri. Vorba-i trebuia însă smulsă, gîndul bănuit, vrerea ghicită şi hotărîrea numai ascultată. Aşa era întotdeauna şi niciodată nu l-ar fi putut scoate cineva dintr-ale lui nici măcar dacă l-ar fi trăsnit.

Cînd ajunseră deasupra Hălmagiului ochii-i de oţel pururi întredeschişi scrutînd însă nu zarea, ci parcă un fel de nedumerire, care-i fugea dinainte, îi rămaseră de data aceasta înfipţi pe siluetele turlelor celor două biserici, care străjuiau tîrgul. Se opri atunci locului, îşi frecă pleoapele cu degetele mîinii stîngi şi cînd îi deschise din nou văzu cum crucea turlei bisericii ortodoxe îi stătea-nainte ca o interdicţie, în timp ce coperişul celei gotice îi îmboldea gîndul în sus.

— Ar trebui să ne oprim puţin la Hălmagiu ca să aflăm mai bine cum stau lucrurile la Baia de Criş şi ce s-o mai fi întîmplat pe la Brad, îi şopti atunci la ureche contele Szekely.

— O să aflăm în trecere, dădu el repede din cap.

Bucuros că sugestia nu-i fusese totuşi respinsă categoric, contele trecu însă şi pe la ceilalţi cu aceeaşi propunere. Spera să-i cîştige totuşi, deşi Lucás Bethlen îl refuză vociferînd la gîndul întîrzierii. Ceilalţi însă, socotind că lupta nu începuse, hotărîră totuşi să se oprească şi să se consulte, încă o dată, cu cei care i-ar fi putut

informa și mai exact în legătură cu evenimentele petrecute la Brad... N-aveau ce pierde mai ales că lungul unei zile tîrzii de toamnă era atît de scurt. Noaptea dealtfel fusese întotdeauna-mpotriva iobagilor și a celor ce de veacuri se temeau de strigoi, de moarte, de lumea de dincolo și de Dumnezeu. Se deciseră astfel să poposească-n centru, ca să se vadă și să se știe de toți că nobilii comitatului Zarand n-aveau de gînd să stea cu mîinile-n sîn, cînd le luase foc ținutul. Soldații primiră cu bucurie vestea, căpitanul Asztálos cu puțină-ndoială, iar groful Arany îi dete ascultare numai după ce se văzu singur în mijlocul cimitirului prin care voise să treacă cu orice preț ca s-arate tuturor că nu-i pasă de morți.

— Degeaba cavalere ! îi strigă din urmă contele Imre, pentru că de bîntuit tot te bîntuie.

Atunci se-ntîmplă ceva cu totul neașteptat : Mîna grofului Arany slăbi frîul, calul se opri, și capul se-ntoarse pentru prima dată-napoi. Trupul greoi se plecă apoi înainte, piciorul drept fu scos din scăriță și omul fu, dintr-un salt, lîngă calul care sforăia ținut de dîrlogi, pe aleea din mijlocul cimitirului. „Mda !" își spuse el, în timp ce privirea-i lunecă peste cruci.

*

* *

Noaptea se lăsase peste satul Tîrnava cum se lăsa de cînd lumea, venind dinspre Găina, pe valea Strîmbei, înmănunchind deasupra satului toată bruma de ceață, pe care-o mai putea strînge de pe apa Crișului. Holdele de cucuruz nu dispăruseră de tot în întuneric și frunzele hulujilor [1] încă mai foșneau de adierea serii, cînd prima iscoadă pătrunse-n ele. Era un jandarm adus la curtea Hallakylor din pustă, un flăcău însă pe care-l ademeneau întinderile, bucurîndu-l în orice clipă cu adierea bucatelor rămase nestrînse pe cîmp. În cucuruzul foșnind se simțea ca acasă ; și n-ar mai fi plecat de-acolo dar cine să-i îngăduie cînd datoria era datorie, iar porunca poruncă ?

Înainte-i însă, în capul serii, pe stînga se lăsa Brotuna, iar pe dreapta Tîrnava, sate pierzîndu-și amîndouă

[1] coceni.

casele pe cîte-o vale ascunsă și ea de frica domnilor, a grofilor și poate chiar a bunului Dumnezeu. Erau ca niște biete uleie, zvîrlite-n neorînduială printre tîrși și pe sub copaci, așteptînd zorii cu grijă și noaptea cu spaimă.

Cu tîrnăvenii se petrecea însă în seara aceea ceva neobișnuit. Se părea că-i cuprinsese o foială ca-n zi de bîlciu și du-te-vino-ul multora, mai ales spre Strîmba și sprè Birtin, nu prevestea nimic bun celui ce i-ar fi privit pieziș. Iscoadei de pe Măgura Brotunei i se părea chiar că și turla bisericii se-nălțase mai sus în amurg, ca să le facă loc, sub streașină, tuturor celor ce se foiau în jur. Din sat ieșeau și veneau întruna soli anunțînd apropierea oștirii lui Crișan, iar țăranii prinseseră viață ca-n zorii unei neobișnuite robote. Se mișcau ca guzganii, alergînd de colo-colo și pierzîndu-se în crîngurile de pe marginile satului, de parc-ar fi fost năluci. Din ele ieșeau apoi cu alții și numărul celor aduși — de parc-ar fi răsărit din pămînt — creștea odată cu întunericul. Cînd se lăsă însă noaptea și ochii iscoadei abia mai putură străpunge zarea, de după dealurile Birtinului, se ivi și grosul armatei lui Crișan, apropiindu-se pîlcuri, pîlcuri, spre marginea de răsărit a satului. Cei ce veneau pe drum erau așijderea unei omizi groase în fața căreia nu mai putea sta nici o frunză. Ridicaseră-n aer furcile, topoarele și coasele, părînd, cum se scurgeau, mai degrabă o fiară apocaliptică, decît o lume adunată să facă ceva. Cei ce veneau dinspre Strîmba înaintau în mănunchiuri mai strînse, uneori sărind ca iepurii, din tufiș în tufiș, iar alteori scurgîndu-se pe răzoare ca lupii ieșiți la pradă. Toți, însă, se strîngeau în cele din urmă undeva în jurul bisericii, precum puii în jurul cloștii. Și acolo, așteptînd ca din ușa sfîntului lăcaș să le vină mîntuirea, stăteau toți șusotind întruna. Era o mulțime cenușie de țărani strînși cum dase Dumnezeu, mai mult parcă la porunca Lui decît a oamenilor, voind însă toți să ia o hotărîre după care să nu mai fie grofi pe pămînt și nici în ceruri. Se adunaseră-n Tîrnavă, de prin toate satele presărate pe văile Crișului Alb ; băieși cu sape și tîrnăcoape din Curechiu, Ormindea, Musariu și Luncoiu ; pădureți de pe la Vîsca și de prin preajma Bradului, oameni scurți și-n-

desaţi ca butucii, cu gurgoaele opincilor-nalte şi cu cioarecii strînşi pe picioare, vară şi iarnă ; moţi cenuşii, înalţi ca păhuii [1] şi tăcuţi ca mormintele, strînşi şi ei cum se putuse de prin Blăjeni, Buceş şi Mihăileni, la zvonul celor petrecute-n Curechiu şi Criştior. Veniseră pe jos, peste deal, şi unii chiar călare pe nişte cai tot pe măsura stăpînilor. Ar fi fost de-ajuns să-i porneşti să nu se mai oprească, decît răpuşi de foame, boală sau moarte. Cei mai numeroşi erau însă tot crişenii, aşezaţi pe ceastălaltă faţă a Găinei, mai la-ndemînă, şi mai hotărîţi dealtfel decît oricare alţii să ducă la bun sfîrşit ceea ce începuseră. Crişan le spusese că venise vremea răfuielilor cu cei ce nu ştiau nici de lege şi nici de Dumnezeu ; şi ei pe asta o ţineau, vrînd numai pe asta s-o facă. Se coborîseră la vale, cu mic cu mare, şi toţi ce puteau ţine în mînă vreun par sau vreo unealtă pusă pe strîns sau dărîmat. Nu lipseau din cete nici femeile şi pe alocuri furiile n-ar fi fost mai stîrnite decît ele. Se porniseră de pe coastele munţilor cu copii cu tot, cu cîini şi cai, cu coase şi cu topoare puse pe ras şi pe strîns. Năvăliseră toţi ca şuvoaiele-n plin boholt, adunînd în jur tot ce putuşeră aduna. Copiii strigau întruna, ridicînd prăjini în aer şi-nvîrtind în mîini reteveie, pe care le slobozeau încotro-şi imaginau duşmanii. Cîinii lătrau şi ei pe lîngă stăpîni, iar rumegătoarele-n grajduri ciuleau îngrijorate urechile foarte neliniştite de soarta lor sîngerie. Nimeni şi nimic nu scăpase de fiorii morţii şi-ai aşteptării, în care se putea-ntîmpla orice.

„Sînt mulţi ca ciupercile şi foiesc ca omizile", îşi spuse iscoada-n sine după ce nu mai putu zări spre Tîrnava decît luminiţele unor lămpaşuri nu prea bine ascunse, sub ţundre. „Să le spun atunci şi celor ce m-au trimis ce-i aşteaptă", se hotărî el urnindu-se din loc, neliniştit de ceca ce-i trecuse prin faţa ochilor.

*

* *

În mijlocul satului, ieşit înaintea mulţimii care se strînsese în jurul bisericii, Crişan se gîndi să-i mai spună

[1] arbori cu coroana foarte înaltă.

o dată ce-o mai poate aştepta. Alături de el, stăteau cei pe care se putea bizui ca pe sapă : popa Silvan nedezlipit de soarta-i, deşi totdeauna mai în spate, urmărindu-i vorbele şi binecuvîntîndu-i hotărîrile, chiar şi atunci cînd nu-i erau întru tocmai pe plac ; popa Ilie, bun şi el la o adică, Ţăndură şi Culac peste care nu se putea trece nici în zbor, Georgiuţ, Ionii, Lazăr, Petruţ şi Huluj, care-l înconjurau ca cele patru vînturi, făcînd să-i zboare poruncile ca gîndul ; Toma din Tomnatec, Toader din Porcurea, Mitru — cantorul popii Ilie şi Vujdugan din Ocişor putînd şi ei prin preajmă-i, potrivit numelui şi a virtuţilor lor, să-i dea oricînd dovada a ceea ce erau în stare, voiau şi doreau să facă.

— Am ocolit Baia de Criş, începu Crişan să le spună din uşa bisericii, ca să ne cruţăm puterile şi să ne răfuim la urmă cu cei ce-au mai rămas acolo. Forţa lor e mai jos şi-ntăririle le pot veni numai din cîmpie sau de la Deva. Deocamdată însă, să ne pregătim să-i ştergem de pe faţa pămîntului sau să-i trecem în legea noastră — şi zicînd aceasta, privi cu coada ochiului spre popa Silvan — pe cei din jurul Hălmagiului, a Vaşcăului şi a Gurahonţului. Aici sînt cuiburile tari de grofi, din care era să ni se tragă pieirea, şi la Curechiu.

— Aşa-i, oameni buni ! strigă Huluj ca şi cum ar fi tras deodată cu puşca.

— Aşa-i, aşa-i, îi răspunseră alte cîteva zeci de glasuri.

— No' dacă-i aşa fraţilor, apoi să nu mai rămînă picior de grof în Hălmagiu, Hălmăgel şi pînă la Gurahonţ. Trebuie să băgăm de seamă că nici ei nu dorm, dacă n-ar fi poate pe drum, adăugă el cu voce mai scăzută — şi că nu-i de glumit cu cei ce-şi apără pielea. Să fim de aceea uniţi, în bătaie strînşi, şi să nu faceţi decît ceea ce vă poruncesc eu şi numai cînd trebuie ; altfel, cu priceperea pe care o au într-ale războiului, ne-ar putea birui foarte uşor. Noi însă om fi mai mulţi şi dacă-i vom lua pe nepusă masă, sorţii noştri de izbîndă cresc.

— Acum ori niciodată ! izbucni atunci Ionii, puşcaşu' ridicîndu-şi arma-n sus.

— Hoo ! Mai încet ! dacă de-acum începeți s-o luați razna, ce-o fi mîine ? V-am spus asta doar ca să fiți gata, și s-așteptați porunca ; încolo, de urmări, io voi răspunde.

— Așa-i, așa-i, Marcule, că bine zici, se auzi iar un glas din mulțime.

— Apăi dac-așa-i, gloata să se culce devreme că mîine-n zori pornim, iar conducătorii pîlcurilor și-a cetelor să vie la mine ca să ne socotim ce-om face la Hălmagiu. S-a-nțeles ?

Drept răspuns oamenii-ncepură să vorbească tare unii cu alții, împrăștiindu-se care pe unde era primit, în timp ce capii cetelor și-ai pîlcurilor se strînseră ciopor în jurul lui.

— Să mergem la părintele Iuăn că-i casa mai largă, îi sfătui popa Silvan.

— Dacă ne primește, de ce nu, îi răspunse zîmbind Crișan.

— Domnul cu voi și cu casa mea, se auzi atunci glasul popii Iuăn, răsunîndu-le în urechi ca o toacă de paltin. Îl luă apoi de mînă pe popa Silvan și, cu capul întors către Crișan și-ai lui, le făcu semn să-l urmeze.

Înăuntru preuteasa-i primi la masă cu pită neagră și cu ceapă, plîngîndu-se că n-are ce le da altceva mai bun decît o țîră de vinars, dacă s-o duce părintele s-aducă din pivniță că ei îi e urît.

— Fii pe pace femeie, că toate s-or orîndui dacă ne-om înțelege cum trebuie, o liniști părintele dispărînd ca s-aducă cele de trebuință.

După cîteva clipe popa se ivi din nou cu vinarsul pe care-l puse pe masă, alături de pită și ceapă.

În frunte stătea Crișan, de-a dreapta popa Șilvan, de-a stînga Rista, apoi Huluj, și-n stînga popii Silvan, Culae cu Mitru cantorul din Curechiu cu popa Ilie, avîndu-i în față pe Ionii, pe Lazăr și pe Petruț. În rînd cu ei stăteau Toma, Toader și Georgiuț, păziți în celălalt capăt al mesei de Vujdugan.

Erau toți oameni simpli, dintr-o bucată, zdrobind ceapa cu pumnul, rupînd pita cu mîna și bînd vinarsul unul după celălalt dintr-o glajă [1] pe care și-o treceau din

[1] ploscă.

mînă-n mînă. Unde mai pui apoi că şi cătănia şi-o făcuseră-mpreună sub acelaşi stindard şi-n aceeaşi împărăţie, soldaţi tot unul şi unul.

Popa Silvan era însă totuşi cel mai impunător dintre toţi, nedîndu-şi reverenda jos şi stînd pururi cu picioarele pe pămînt, mai statornic ca o căpiţă pe care nici o furtună n-ar fi putut mai mult s-o răsucească în loc. După alţii, era scutul dumnezeesc al lui Crişan, apărîndu-l atît de cele bune, cît şi de cele rele : de ispite şi de porniri, de păcate şi de slăbiciuni, punîndu-se veşnic pe sine chezăşie între el şi Dumnezeu.

Crişan la rîndu-i, deşi slujise şi el la-mpărăţie în tinereţe, nu s-ar fi despărţit de popă nici în ruptul capului. Îi era „ca sabia duhului" cu care putea lovi şi pe cei văzuţi şi pe cei nevăzuţi, rezemîndu-se pe el, ca pe-o bîtă, şi neieşindu-i din cuvînt decît cînd era prea pornit. Nu-i nesocotea nicicînd sfaturile, deşi totdeauna făcea numai cum îi trăsnea lui prin cap. Ţinea la el ca la ţundra lui şi cînd nu-i era prin preajmă, simţea că-i era frig. Cînd îl vedea privind în sus credea că stă de vorbă cu Dumnezeu ; iar de se răstea vreodată nu se îndoia că diavolul era primprejur. De stătea posac, alături, privind în gol sau în sine, nu-l tulbura, dar nici nu scăpa prilejul să facă sau să poruncească tocmai atunci ceea ce el nu i-ar fi îngăduit decît după îndelungă chibzuinţă. Dealtfel, se-nţelegeau unul pe altul ca ziua cu noaptea amestecîndu-se-n crugul vremii, ca iţele-n trama unei pînze, pe care se desfăşura însăşi viaţa celor din mijlocul cărora se trăgeau. Prin mintea amîndurora fulgera bunăvoinţa şi braţul lui Crişan nu se ridica decît spre împlinirea hotărîrilor care nu se putuseră-nfăptui pînă atunci. Dealtfel şi pe chipu-i aspru nu se putea citi decît încăpăţînarea şi veşnic căutarea celei mai nimerite fapte pentru izbăvirea nedreptăţilor. Cînd păşea, dîrdîia podina sub el şi pe urmele lui, de pe cîmp, puteai pune crumpe [1]. Ţundra şi-o strîngea mereu pe trup, împăturîndu-şi-o întotdeauna de la dreapta spre stînga ca şi cum n-ar fi vrut să-i scape nimic în afară şi nici să-i intre ceva străin sub piele. Doar pe popa Silvan îl îngăduia mai aproape,

[1] cartofi.

privindu-l deseori cam pieziș pentru ca măcar o dată să-l prindă pe nepregătite. Neputîndu-l însă surprinde, pleca privirea-n jos.

— No', păi iacă ce zic eu, îi se adresă atunci Crișan numai căpeteniilor strînse în jurul lui : Așa cum am spus-o și gloatei mai adineaori, vom porni mîine împotriva Hălmagiului și a Hălmăgelului și după aceea om mai vedea noi ce-o mai fi cu Aciua, cu Gurahonțul și cu Văș-căul.

— Vezi însă Marcule, să fii cu ochii-n patru pîn-atunci ca să n-o pățim ca altădată, îi atrase atenția popa Silvan.

— Adică ? se-ntoarse Crișan mirat spre el.

— Așa cum ți-am spus, că doar nici ei n-or fi stînd cu mîinile-n sîn.

— Nu-i rău ce zice părintele, interveni și gazda, că pe ăștia nici Dumnezeu nu-i mai știe ce au de gînd.

— Știi ce, părinte ? Treaba lor ce-or face și ce au de gînd, că eu le știu pe ale mele. Iar mîine, om intra în Hălmagiu orice ar fi ; așa că la hodină acum, îi îndemnă Marcu pe toți.

— Domnul cu voi ! își binecuvîntă gazda binevenitii oaspeți, în timp ce preuteasa zorea să mai umple o dată paharele și să-i mai îmbie cu încă o îmbucătură.

Crișan însă se mulțumi cu ce luase pîn-atunci în gură și privindu-l pe popa Silvan drept în ochi îi zise : Mergem părinte ?

— Mergem, cum să nu mergem, dacă trebuie, îi răspunse mătăhălosul popă pășindu-i în urmă, peste pragul casei. Nu l-ar mai fi părăsit dealtfel nici pe lumea cealaltă, necum în toiul unei desfășurări, pe care-o-ncepuseră făr-a ști însă bine unde avea să ducă. Se porniseră așa, amîndoi, din Mesteacăn, cu gloata, și-aveau să meargă poate chiar pînă sub opincile lui Dumnezeu, dac-ar fi fost nevoie s-ajungă pîn-acolo. Nimeni de altminteri nu le-ar mai fi putut sta în cale, căci chiar de li s-ar fi oprit trupurile în loc, sufletele lor tot ar fi luat-o înainte cu jalbele proțap.

Se aciuiară apoi, pe unde putură, sub aripile-ntunericului, nu făr-a ști însă unul de celălalt, ca la o adică, s-aibă pe ce se bizui. O pățiseră odată la Curechiu și-a

doua oară n-avea să li se mai întîmple. Își aduceau aminte amîndoi de asta și nimic nu le-ar mai fi putut șterge din suflet noaptea aceea de pomină. Nu puteau uita nimic de-atunci, nici morții, nici țipetele și mai ales ticăloșia stăpînirii. Dar fie, odată se-ntîmplase și altădată n-avea să se mai repete. Străjile puse erau la locul lor și fiecare știa ce-avea de făcut. N-ar fi putut intra nici liliecii-n sat făr-a prinde de veste vreun paznic, necum picior de grof sau de gornic, pus pe răfuială.

*
* *

Se lăsaseră însă în vremea aceea, peste satul Tîrnavă, un șir de nopți fără lună plină, cu o ceață groasă ca smîntîna, prin care bîjbîiai ca și cum ai fi apucat-o pe calea laptelui. Gardurile, casele și ulițele își pierduseră marginile, iar liliecii și cucuvăile de mult nu se mai încumetau să zboare printre case mulțumindu-se doar să-nconjoare turla de lemn a bisericii. Era, dealtfel, singura clădire care veghea peste celelalte, ca un motan cu scufă ghemuit la gura sobei. Turla ascuțită împungea cerul, sprijinindu-l să nu cadă peste muritori, în timp ce pe acoperișuri de șindrilă-nnegrită șițele se zburliseră a vreme rea. Gropile țintirimului îi ajungeau pînă-n coastă, îngrămădindu-se însă mai mult în față, pentru ca-n urmă, și pe margini să lase loc pășunii și țarinii.

Totul se pierdea acolo, sub holde, împrăștiindu-se parcă jur împrejur de pe sub lodbele [1] de gorun ale pereților. Strigoii și cucuvelele tot de-acolo-și luau zborul, îndreptîndu-se care spre lumea aceasta, care spre cea de-apoi, după cum îi era fiecăruia felul. Pe locul acela, se-ntîlneau la praznice și viii cu morții, adăstînd la umbra gorunilor sau a crucilor, pe cîte-o merindeață cu toate roadele, pe care le putuseră încropi, cinstindu-se după datină. Lîngă biserică se făceau pomenile, paosele [2] și parastasele, și tot acolo se lua în sat orice mare hotărîre pentru trebile acestei lumi ori ale celei de dincolo. Spre ea se

[1] bîrnele.
[2] colaci pentru morți.

îndreptaseră și popa Silvan cu Marcu, urmînd să doarmă unul la marginea țintirimului, sub acoperișul clopotarului, iar celălalt chiar în lăcașul pe care-l slujea și de la care-i luase-n mare taină popii Iuăn cheia. Erau dealtfel locurile cele mai păzite de morți, dar și cele mai pîndite de diavol, pînă la ele însă neputîndu-se ajunge fără ca Dumnezeu sau Ionică, fiul clopotarului Niculae, să prindă de veste, orice-ar fi fost, noapte sau zi-mprejur.

Crișan însă adormi de-a binelea, de cum se-nveli în bundă, după vatra lui Niculae, iar popa Silvan căzu răpus de oboseală chiar pe propriile-i gînduri. Cei din gloată, strînși și ei în pripă, ațipiseră care pe unde apucaseră, împărțind cu gazdele dărabul de mălai ori ulciorul cu chisăliță cu care-și duceau zilele de post. Atîta aveau și ei, atîta le dăduseră și oaspeților mîncîndu-și laolaltă amarul. Se bucuraseră însă toți la pîlpîirea gîndului că robia avea să sfîrșească și că fiecare avea să-și primească rodul obidei, după merit. Se bucuraseră peste, chiar prea mult, bînd tot ce le mai rămăsese prin ulcioare, și căzînd frînți de istoveală. Unii chiar se luaseră la harță cu nevestele, dar ce mai putea să-nsemne o sfadă pe lîngă marea bucurie ce-i aștepta ? Și într-adevăr, la o depărtare nu mai mare decît o fugă de cal, drept deasupra Brotunei, îi aștepta ceea ce nici nu visau.

*

* *

Toată armata de nobili, strînsă-n pripă de contele Hallaky și condusă de fapt de grofu1 Arany se afla gata de atac pe Măgură ; năvala-n satul Tîrnava, urmînd să se facă pe furiș, după miezul nopții, cînd țăranii adormiți ar fi putut fi luați ca din oală.

— Dar or fi dormind oare toți ? se-ntrebă scepticul conte Szekely.

— Buștean, conte, mai ales în noaptea asta, îi răspunse rîzînd Ady Imre.

— Domnilor, se auzi atunci glasul grofului Arany, e timpul să lăsați gluma ; aici nu sîntem în salon, ci pe cîmpul de luptă. Iscoadele ne-au informat cum stau țăranii și ce se-ntîmplă în tabăra lor, așa că trebuie să

atacăm fulgerător. Nici o iscoadă sau paznic de al lor să nu poată spune mai mult decît pis înainte de a-şi da duhul, iar armele de foc le scoateţi doar în caz de alarmă. Ordinea de bătaie am conceput-o astfel : v-o spun şi vă rog să fiţi cu luare aminte pentru că-n toiul luptei n-o să am timp să v-o mai repet. Sîntem în definitiv oşteni şi trebuie să ne aşteptăm la orice, mai ales cînd s-au dezlănţuit asupra noastră instincte ale unor oameni care nu-s cu nimic mai prejos decît fiarele. Vom ataca astfel din două părţi. O parte, jandarmii şi pedestrimea condusă de căpitanul Asztálos, va încercui satul dinspre Brotuna şi Birtin în aşa fel, încît nimeni să nu mai poată scăpa de acolo decît fugind spre apus, unde pe aceşti „norocoşi" îi va aştepta grupul domnilor Iaray şi Silagy, ca s-aibă şi ei ce îneca. Da domnilor ? Sînteţi în stare să faceţi faţă unor desperaţi ?

— Numai noi doi ? se-ntrebară îngrijoraţi nobilii.

— Ba nu, şi cu oamenii dumneavoastră. Ce naiba, doar sînteţi vînători !

— Cealaltă parte, adică noi ceştilalţi, reluă groful, privind în jur, ne vom furişa pe uliţe pînă spre biserică în trei grupuri, pe trei direcţii : unul venind dinspre răsărit — grupul domnilor Hallaky, Bethlen şi Apafy. Biserica satului o întrezăriţi totuşi dacă din pricina ceţii n-o puteţi şi vedea cum trebuie, da ?

— Oarecum, îi răspunseră ceilalţi murmurînd.

— Bun, atunci celălalt grup, al doilea, condus de domnii Telleky şi Nagy, se va strecura mergînd pe şoseaua care-nconjoară aşezarea pînă la han. De acolo o veţi lua şi dumneavoastră pieptiş spre dreapta ca să ne-ntîlnim în centru. Eu, cu domnul baron Horvat şi cu groful Teller vom fi lama de cuţit care-i va lovi drept în inimă, apucînd-o chiar de aici, pe cel mai scurt drum spre cimitir ; uitaţi-vă numai bine că parcă acum se vede şi biserica ; ne-ajută pesemne puţin şi luna.

Conturul turlei se vedea într-adevăr ca un stîlp.

— Ea ne va fi dealtfel reperul, pe care nimeni nu va trebui să-l piardă din vedere.

— Şi eu ce voi face, domnule Arany ? întrebă iar contele Imre.

— O clipă, că n-am terminat. Dumneavoastră şi contelui Szekely v-am rezervat postura de coordonatori exteriori ai acţiunii şi de sprijinitori ai căpitanului Asztálos. Veţi avea astfel posibilitatea să ne şi „retuşaţi" dacă va fi nevoie. Sper însă că nu va scăpa nimeni spre Brotuna şi că pe inelul dumneavoastră de foc ne vom putea bizui ca pe o chingă de fier. Ea va aduna totul spre mijlocul satului unde va fi dealtfel şi cea mai scurtă judecată la care aţi asistat vreodată.

— A noastră sau a lor ? îl întrerupse iar, chipurile nedumerit, Ady Imre.

— A cui vreţi dumneavoastră, conte, pentru că succesul sau eşecul depind aici numai de rapiditatea acţiunii. Noi însă, cei ce vom ataca concentric din cele trei părţi, după cum v-am spus, va trebui să ajungem cît mai repede la biserică pentru ca să nu apuce careva să tragă clopotul. Orice încercare de acest fel, a oricărui ţăran, va trebui curmată fără zgomot în cel mai scurt timp. Păcat însă că nu ştim precis unde-s ascunse căpeteniile, deşi după obiceiul şi credinţele lor nu se poate să nu fie prin preajma locaşului de rugăciune. Îi cunosc doar de atîta vreme, mai ales că la ananghie speră să-l atragă şi pe Dumnezeu de partea lor. Ce să-i faci ?! Astea li-s gîndurile şi altceva nu le trece prin cap. Mai mult decît le spun preoţii lor nu ştiu. De aceea fiţi cu ochii în patru îndeosebi pe cei cu sutană şi cu barbă căci dacă pe aceştia-i distrugem turma se împrăştie uşor. Şi acum, plecarea ! Întîi grupul care va ataca dinspre Birtin; dup-aceea grupul al doilea, apoi eu cu baronul Horvat şi cu groful Teller. Trebuie însă să ne sincronizăm bine acţiunea pentru ca oamenii căpitanului Asztálos să aibă şi ei ce aduna şi „chinga" contelui Imre ce strînge. Da ?

— De acord, răspunseră toţi într-un glas în afara contelui Apafy, care mai ceru încă o dată să i se precizeze ceea ce avea de făcut.

— Păi am stabilit : atacaţi concentric, nu e limpede ?

— Atacăm, atacăm, dar ce facem în timpul atacului acestuia fără folosirea armelor de foc ?

— Cum, ce faceţi ? exclamă atunci enervat groful Arany. Ce găsiţi treaz şi de veghe, doborîţi, iar ce găsiţi

adormit ucideți pînă ajungem să ne întîlnim cu toții. Dup-aceea atacăm cu armele de foc din amîndouă părțile : și dinăuntrul satului în afară, și dinafară înăuntru. Odată începută însă răfuiala va trebui să ne folosim de spaima lor în așa fel, încît să nu mai scape nici unul, nici viu, nici mort ; clar ?

— Și dacă totuși ne vor scăpa ? întrebă Franz Iaray.

— Sînt întrebări puerile, domnilor, și nu m-așteptam să mi le puneți tocmai acum, cel puțin nu dumneavoastră, domnule Iaray. Contele Imre, mai zic, că-l cunosc ; un posesor de mine însă n-are ce se-ndoi, mai ales cînd conduce și destinele altora.

— Și totuși, se mai auzi atunci iar glasul contelui Imre ; dacă totuși... ?

— Ce totuși, domnilor ?! sau poate vreți să devenim noi în mîinile lor ceea ce ar trebui ei să devină într-ale noastre ? Dar să nu ne-ncurcăm în îndoieli ; am dat semnalul de plecare și vă rog să plecați după cum am hotărît, dacă mi-ați încredințat mie comanda ; cui nu-i convine însă, îl rog să se retragă de la bun început ca să nu ne încurce. S-a înțeles ?

— Da, mormăiră toți atunci, neavînd încotro ; mîndria nobiliară nelăsîndu-i dealtfel pe nici unul să rămînă mai prejos decît celălalt și-n nici un caz pe cineva-nafara luptei. Doar jandarmii ce mai întîrziară ; parte fiindcă aveau să intre cei din urmă-n jocul morții, și parte fiindcă așa le era firea de țărani strînși cu sîla, de pe cîne știe ce-ntinderi ale pustei.

Porniră astfel toți călare-n grupurile hotărîte urmînd s-ajungă fiecare cît mai iute la biserică. Pînă acolo însă mai era de mers și noaptea-i înghiți rînd pe rînd, strecurîndu-le tuturor fiorii întunericului în suflet.

* * *

Tîrnava însă, pe vremea aceea, nu era o așezare-n care să te descurci ușor, mai ales noaptea, cînd, oricît de bine ar fi fost pregătite lucrurile de cu ziua, un cîine, un gard, un cocoș sau o nălucă te puteau împiedica la orice pas. Unde mai pui că multe uliți, în loc să dea

unele-ntr-altele, dădeau în garduri, în ogrăzi sau aiurea, scoțîndu-l mai degrabă-n cîmp pe cel ce-ar fi vrut să intre-n sat, fără călăuză sau fără lumînare. De voiai să ajungi la biserică, la popa sau la primar, trebuia să cunoști bine locul, să poți sări gardurile, șanțurile și numai la o adică să deschizi porțile de lemn, pe care lumea intra la marile sărbători. Altminteri te-nghesuiau cîinii înfundîndu-te în gardurile de spini, ca pe iepuri.

Oastea grofului Arany însă, deși nu era străină de rînduiala unor astfel de așezări, sfidă din plin harababura gardurilor pe care dădu să le sară, la-ntîmplare, după ce ajunse la ele.

Surcele, călcate sub cizme, începură atunci să pîrîie, de parc-ar fi fost pistoale descărcate, iar cîinii speriați să latre a sfîrșitul pămîntului. Caii rămași priponiți de gardurile mărginașe nechezau și ei după stăpînii rătăciți prin ogrăzi, în timp ce cotcodocitul găinilor mărea și mai mult zarva. Străjile lui Crișan însă, prinzînd de veste, o luaseră care-ncotro încercînd să-i trezească pe cei adormiți și să-l anunțe pe stăpîn de urgia care se abătuse asupra lor. Multe însă fură surprinse-n drum și căsăpite pe loc, cu toată apărarea lor, căci nobilii nu glumeau. Nimeni nu era cruțat, nici mic, nici mare, și din toate părțile satului s-auzea, prin hărmălaia dobitoacelor speriate, icniturile morții și strigătele celor ce daseră de dracu.

Ucigînd însă și tăind la-ntîmplare, mulți uitară unde aveau s-ajungă, rămînînd prin ogrăzi, pe sub garduri sau pe prispe cu victimele de gît, războindu-se-ntr-o-ncleștare din care încă nimeni nu știa cine va ieși-nvingător. Și cînd hărmălaia cuprinse toată așezarea, oamenii contelui Imre și jandarmii căpitanului Asztálos începură și ei să atace concentric. Nu se putea însă ieși din mijlocul cercului lor de foc decît spre Criș, iar cei ce-o apucau la-ntîmplare-ntr-acolo erau căsăpiți de cei care-i așteptau anume în partea aceea.

Crișan însuși nu știu bine ce să creadă, cînd popa Silvan îl trezi luîndu-l de piept ca-n cea mai cumplită răfuială.

— Ce-i părinte ? se-nfurie el.

— Moartea-i pe noi, Marcule !

— Care moarte părinte ? Visezi ?

În clipa aceea popa îl privi mai speriat ca oricînd cu ochii holbaţi cît cepele. Va să zică nu-şi dădea seama nici însăşi căpetenia de primejdia în care se afla ! Doamne Dumnezeule, ce se-ntîmplase ? Pe ce drum apucaseră ?

Norocul fu însă c-atunci din vîrful clopotniţei răsună llangătul clopotului tras într-o dungă. „Primejdie de foc ! pricină de moarte !" părea el că strigă în urechile tuturor celor ce încă nu-şi veniseră-n fire. Şi Ionică, fiul lui Niculae clopotarul, îl trăgea nu glumă. Tremura văzduhul, se clătina clopotniţa şi luna-şi scosese bine capul de după nor. Pe marginea lui poposise şi pasărea morţii, cea care-l trezise din vis pe micul clopotar. „Trage ! trage !" parcă-l îndemna ca-ntr-un prohod nemaicitit de mult, peste acoperişurile ţuguiate de paie ale Tîrnavei. Şi Ionică trăgea de funie cu amîndouă mîinile vrînd să-l facă să sune ca-n Ziua de Apoi. Luna-l bătea cu argint pe creştet şi copilul creştea odată cu zvonul răspîndit prin urechile celor ce trebuiau să moară.

— Va să zică, iar ! şopti atunci înfiorat Crişan. Şi eu dormeam !

*

* *

Da, adormise şi se căia amarnic de nefericita-i aţipeală. Dar străjile ? Ce făcuseră ele oare ?

Cînd doarme stăpînul, ce-s braţele de vină, îşi răspunse însă tot el, cu ţipetele celor înjunghiaţi în urechi şi cu privelişlea morţilor, de-a doua, în ochi. Dar şi apostolii adormiseră, şi popa Silvan ! Unde erau însă aceştia ? Şi unde era el ? Nimeni însă nu-l mai putea ajuta acum cu nimic. Nu se mai putea ajuta decît singur, înfruntîndu-şi vedeniile cu aceeaşi îndrăzneală cu care-şi înfruntase duşmanii.

— Şi totuşi fraţilor nu v-am minţit şi-napoi n-am dat !

Ei însă-l priveau întruna neauzindu-şi nici o spusă şi neştergîndu-i-se dinainte decît sub îmboldeala altora, care voiau să le ia locul.

* * *

— Apăi atunci să se țină bine, izbucni el, ieșind iureș pe ușă cu popa Silvan alături. Cînd fu afară auzi bine clopotul și toată larma. O clipă nu știu însă încotro s-o apuce, cînd în urechi îi sună o împușcătură.

Și clopotul amuți, apoi își reveni și iar tăcu. Proptit de o cruce veche de lemn, grofu1 Arany trăsese în clopotarul care dăduse alarma. Își lua tocmai pușca de la ochi cînd Crișan îl văzu de după colțul bisericii.

— Aha ! Va să zică acolo ai ajuns ! izbucni și Crișan ; no'păi dacă tot ești în țintirim, de ce să-l mai părăsești !? Și ducîndu-și pușca la ochi trase-n grof doborîndu-l chiar pe mormîntul, pe care stătea cu picioarele.

— Asta-i căutat, asta ai găsit, murmură Crișan cînd deasupra țintirimului clopotnița încă scîrțiia sub bălăngănirile clopotului, pe care nu mai avea cine-l trage. Ionică se prăbușise și el pe podeaua clopotniței, cu ochii țintă la pasărea care-l trezise, care-i bătuse în fereastra bordeiului și care-l ademenise pînă acolo sus, ca să dea alarma. Nu mai era însă demult la locul ei, pe buza de nor, după cum nici Ionică nu mai putea trage-ntruna clopotul. Fugiseră amîndoi din lume, jucîndu-se pe aceeași creastă de spumă, pe care voia să lunece și luna.

La bubuiturile celor două puști răsunară atunci altele și altele sculînd și morții-n picioare. Fiecare țăran sărea-n cioareci și, apucînd ce putea-n mîini se repezea desculț în ogradă ca să omoare sau să fie omorît. Nimeni n-avea vreme de zăbavă.

Mica oaste nobiliară pătrunsă-n sat, cu tot avantajul surprinderii, se pomeni astfel năpădită din toate părțile de țărani numa-n cămașă și izmene, mișcîndu-se și sărind ca nălucile prin ogrăzi.

Unii foloseau săbiile și cuțitele ; ceilalți parii, furcile și coasele ; unii cunoșteau locul, alții-și cunoșteau interesele ; unii erau speriați, alții-ngroziți și toți se băteau pe viață și pe moarte, căci nimeni n-avea scăpare din încleștarea-n care se prinseseră. Se bătea toată suflarea din sat ; femei, copii, bătrîni, cîini, cai, cocoși, bărbați, și tot ce se putea mișca o zbughea de colo pînă colo, dacă nu

de altceva măcar să-ncurce dușmanul ca să nu se poată urni din loc.

Săreau capete, se-mpungeau trupuri, se despicau mîini și se sfărîmau țeste-ntr-o harababură, căreia nimeni nu-i mai putea da de capăt.

Trupele de jandarmi ale căpitanului Asztálos înconjuraseră și ele satul neîndrăznind însă să intre în el pe ulițele, care nu duceau nicăieri. Trăgeau totuși de pe la margini mărind și mai mult zarva și uitîndu-se mereu c-un ochi înainte și cu altul înapoi, ca la nevoie s-o poată șterge din loc.

* * *

Nu s-aștepta nimeni să fie atîta suflare-n sat și-atîta deznădejde-n luptă din partea oricui. Cei ce pătrunseră pe uliți intraseră-n ogrăzi și-acolo se băteau pînă cînd cineva cădea lat. Armele morților erau luate apoi de supraviețuitori, care continuau mai departe bătaia împotriva altor dușmani răsăriți primprejur, la-ntîmplare. Răgaz n-avea nimeni și nici timp de pierdut, căci încleștarea era necruțătoare și-nvinsul șters de pe fața pămîntului.

Tras de popa Silvan, care-i luase lui Ionică locul, clopotul îi scotea din bîrlog și pe cei mai fricoși și chiar și pe cei mai amețiți de băutură. Ieșiseră țăranii afară, ca furnicile din mușuroaie, răspîndindu-se vii sau morți prin toate ogrăzile, pe toate ulițele, pe toate gardurile. Nenorocul lor însă era că fiind în cămăși și în izmene se cunoșteau printre nobili ca porumbeii printre ciori. Nimeni însă nu-și vindea pielea ieftin și fiecare pînă să moară mai trăgea vreo unul, doi, după dînsul. Nobilii văzîndu-se prinși într-o atare-ncleștare și dîndu-și seama că sînt prea puțini față de puzderia nebănuită a țăranilor ieșiți ca din pămînt la dangătul clopotului, încercau cu tot dinadinsul să se strîngă spre locul de unde se auzea venind sunetul. Așa le spuse de fapt groful Arany și așa-i împingea și instinctul. Numai că biserica, țintirimul și clopotnița erau în mîinile lui Crișan și ale popii Silvan, care-i așteptau la fața locului înconjurați de Huluj,

de Rista, Ionii, Țăndură și Culae. Fiecare-și făcuseră rost de puști și de topoare și-așteptau tupilați, pe după cruci și pe după căpițele de fîn nestrînse, să li se iveaască cei îmbrăcați cu haine negre. Și cînd puștile nu luau foc, parii și bolovanii s-abăteau potop peste capetele celui prins.

Rînd pe rînd, după aceea, căzură în cursă toți cei ce sperau să apuce venirea jandarmilor lui Asztálos sau a oamenilor lui Ady Imre.

*
* *

Ce măcel cumplit fusese și ce bine-i vedea Crișan pe toți cei morți acolo ; cum îi mai musteau în amintirea vie toate rănile de pe leșurile lor întinse, fără suflare pe iarba brumată. Nu-i zicea însă nimeni nimic, iar cei ce-ar fi trebuit să-i vorbească fugiseră parcă-ntr-alt colț al uitării. Erau niște morți tăcuți, dușmani desființați, în care gîndurile i se împlîntau ca lingura-n mămăliga cu brînză. Să fi dat oare bir cu fugiții atît de timpuriu sau să i se fi părut lui doar c-aiurează.

*
* *

— Apăi nu așa fraților, că doar nu ne-om mai bate și cu morții, s-auzi glasul lui Crișan răstindu-se la gloată cînd bolovanii, bîtele și furcile învingătorilor se repeziră și asupra leșurilor.

— Și nici cu prinșii, adăugă popa Silvan, în clipa în care tot spre cimitir mai erau împoldiți sub ciomege și cîțiva jandarmi, care cereau întruna iertare.

Făcuseră parte din cetele lui Asztálos și a contelui Imre, rătăciți însă mai mult prin ogrăzi și pe ulițe, decît puși pe bătaie. Mulți dintre ei fuseseră omorîți la-nghesuială, dar parte scăpaseră tocmai pentru că se ascunseseră, ca să treacă de greu. Erau doar din aceeași tagmă sătească, măcar că veniseră din pustă, aduși de poruncile cătăniei crăiești și n-ar fi vrut să-și lase mădulare-n bătălie, cu niște oameni de care nu se deosebeau decît prin grai.

Unii țărani însă-i loveau mai departe, alții-i îmboldeau spre cimitir, iar alții strigau să fie judecați și uciși pe loc. Era singura dorință de răzbunare care putea fi împlinită fără zăbavă, potolind setea de sînge pe care le-o dezlănțuise bătaia. Era mare mirare totuși că-i tîrau spre cimitir în necuprinsa furie de care toți ardeau, și-i îmboldeau întruna spre locul acela ca spre sfîrșitul de obște al tuturor, ca spre ceva de unde nu mai putea fi scăpare, orice s-ar fi întîmplat.

— Opriți ! tună iar glasul lui Crișan.

— Mai stai că mai vin și alții, îi răspunse atunci Rista din clopotniță.

— Să fie aduși aici toți prinșii și toată lumea celor vii să se-adune-n fața bisericii. Părinte Silvan ! mai adăugă el, să fie aduși aici de față și părintele Ilie și părintele Iuăn. Voi a face o judecată dreaptă pentru toți ca să mă dumiresc cum s-a putut întîmpla măcelul din noaptea asta.

— Degeaba vrei judecată, Marcule, că nici părintele Ilie și nici Iuăn nu mai suflă, îi răspunse tînguindu-se glas de femeie, și preuteasa se dă de ceasul morții pentru ei chiar pe prispa casei.

— Dumnezeu să-i ierte atunci, iar pe noi ceștilalți să ne ajute, ca să ne vedem mai departe de treabă. Părinte Silvan, șezi de-a dreapta mea, iar tu Mitre, fiindc-ai fost cantorul popii Ilie, șezi de-a stînga și să începem judecata. Așa, fără prea multă vorbă, și aduceți-i pe toți cei prinși aici.

De prin ogrăzi se scurseră atunci spre țintirim și mic și mare, și zdravăn și ciuntit, și viu și beteag, și îmbrăcat și dezbrăcat, strigînd, suduind și făcînd o larmă de nu se mai auzea om cu om. Cîinii nu-nceteaseră nici ei lătratul, iar caprele și oile scăpate de prin staule și grajduri împestrițau forfota ca-n preajma Zilei de Apoi. Ici și colo, cîte un soldat descoperit sau cîte un jandarm nu prea bine ascuns era-nșfăcat și, dacă nu i se făcuse seama pe loc, era dus spre țintirim la marea judecată. Toată furia se spărgea-n capul celor prinși și de la judecata lui Crișan s-aștepta nu numai sfîrșitul robiei, ci chiar a tuturor relelor de pe fața pămîntului. Cei prinși îi erau azvîrliți înainte ca niște buturugi, ca niște zdrențe

sîngerînde, în care însă mai zvîcnea totuşi nădejdea iertării. Se bătuseră ce-i drept şi ei, dar vinovaţii mari fuseseră cei ce-i tîrîseră-n luptă ; şi-apoi ordinul era ordin şi cine i s-ar fi putut opune, mai ales înainte de începerea năvalei ?

— Aduceţi-i aici şi pe cei din biserică ; în dreapta să şadă jandarmii şi soldaţii, iar în stînga domnii nobili. Risto ! Tu vezi de-acolo să nu se mai amestece careva. Sînt toţi aici ?

— Numai cei ce ne-au scăpat sărind în Criş nu-s aici, îi răspunse Petruţ, fostul gornic, care se-ntorsese tocmai de la faţa locului ; păcat însă că pe aceia nu i-o putut prinde nimeni, că i-au ciuntit pe-ai noştri de nu-i mai cunoşti. Zac acolo săracii ca snopii sfîrtecaţi de sus pînă jos.

— D-apăi spre Birtin ce prăpăd a fost ! adăugă Ţăndură ; îs pline ogrăzile şi uliţele de leşuri. Noroc c-am fost noi mai mulţi c-altfel, cum ne luaseră, ar fi putut să ne taie pe toţi.

— Şi parcă spre Brotuna nu-i la fel ? ţinu s-adauge cu ciudă şi Lazăr.

— Să-i stingi, Marcule, ca pe feştile, cum ne-au stins şi ei ce-am avut mai drag pe lume ! izbucniră în cor nişte femei care se dădeau de ceasul morţii.

— Fulgere-i Dumnezeu şi-i trăsnească pe loc, ziceau unele sfîşiindu-şi cămăşile de durere.

— Nu-i primească pămîntul ! strigau altele.

— Face-i-ar dracu' slugi în iad şi răspîndi-le-ar sămînţa în cele patru vînturi să s-aleagă melesatul [1] de ei, blestemau alte şi alte glasuri, adăugînd fiecare cu oful lui şi gîndul pedepsei vrute din mîna Judecătorului sau a lui Dumnezeu.

— Oameni buni ! se ridică atunci Crişan în picioare pe subtoaia [2] troiţei din faţa bisericii. V-aud, vă văd, vă ştiu şi vă simt, dar faceţi oleacă de linişte să ne putem înţelege.

În juru-i, şi puţin în dreapta, stăteau jandarmii şi soldaţii prinşi, la stînga nobilii şi, roată, în dosul tuturor,

---

[1] praful.
[2] bază de lemn.

o mulțime viermuindă de bărbați, femei și copii, fiecare ținînd în mînă cîte o bîtă, sau cîte o armă, gata, gata să s-arunce în orice clipă asupra celor aduși spre judecare.

— Cum bine știți și-ați simțit, astă noapte domnii nobili pe care-i aveți în față, vii sau morți, au năvălit peste noi ca să ne stîrpească fără cruțare, continuă Crișan. Așa-i, domnule Hallaky ?

— Da, răspunse dîrz contele ; păcat însă că n-am putut-o face pe de-a-ntregul.

— Păcat, nepăcat, conte, iată-ne-acum în starea de a vă întreba noi de ce ați vrut să faceți una ca asta ?

O piatră zbură atunci, din mîna cuiva, spre capul contelui dimpreună cu zeci de-njurături de pe buzele tuturor.

— Omoară-i, omoară-i pe loc... mama lor de grofi !

— Liniște-am spus, tună iar Crișan. Doar v-am mai rugat o dată, că doar nu sîntem în pădure.

— Nu, dar cînd ei vorbesc cum vorbesc ; păi și-acum cînd sînt în mîinile noastre să tăcem ? Nu-i vezi c-ar fi și-aci în stare să ne sfîșie ?

— Liniște am spus, repetă Crișan.

— Degeaba, țărane, că tot nu te-ascultă, izbucni atunci Gabor Telleky.

— I-auzi, Marcule ? îi atrase atunci atenția Mitru ; nu cred că merită să-i cruți, mai adăugă el.

— Bine, bine, asta nu-i treaba ta, îi răspunse scurt Crișan, întorcîndu-se din nou spre grupul nobililor.

— Vă-ntreb însă, domnilor, de ce ați făcut-o, noaptea, și atît de hoțește, cînd noi v-am slujit numai pe lumină ?

— Pentru că și voi ați fi făcut la fel dacă erați în locul nostru, se grăbi să răspundă de astă dată Tibor Telleky.

— N-am prea dat dovadă de asemenea fapte noaptea, zise Crișan, și pentru dumneavoastră-i a doua oară cînd ne atacați pe la spate ; dar fie, așa ne-ați învățat minte și pe noi cum să vă lovim — și, făcînd un semn celor ce le stăteau în spate, îi sorti celei mai neașteptate morți.

— Nu, nu, Marcule ! încercă popa Silvan să-i mai oprească pe cei ce-i uciseră pe frații Telleky, în timp ce soldații și jandarmii prinși își acoperiseră ochii cu dosul palmei.

— Ce-au semănat aceea au cules, părinte, îi răspunse tăios Crișan rămînînd în sinea lui tot atît de neînduplecat pe cît de neclintit rămăsese și contele Hallaky, așteptîndu-și lovitura izbăvitoare.

Căpitanul Asztálos, văzînd ce se petrece-n fața ochilor lui, se aruncă la picioarele părintelui Silvan.

— Îndurare ! Rugămu-te, nu ne lua viața !

În clipa aceea, clopotarul care cobora cu copilul mort din clopotniță, fu oprit în loc de Crișan.

— Nu-mi cereți mie iertare, și nici părintelui Silvan, ci copilului acestuia, îi se adresă el atunci căpitanului Asztálos.

— Drepți, nemernicule, se mai putu auzi atunci glasul contelui Hallaky, străpuns fulgerător de furca de fier a unuia care-i stătea-n spate. Muri însă-n picioare sfidîndu-l pe Crișan cu același zîmbet cu care-și sfidase mereu iobagii.

* * *

Era un zîmbet pe care-l păstra contele pe chip și-n amintirea-i neiertătoare, zvîrlindu-i-l mereu în obraz, chiar și din pragul de peste care nu se mai putea trece-napoi.

* * *

Toată suflarea rămăsese însă-nmărmurită cînd o babă din mulțime izbucni pe neașteptate : Nu ! nu ! nu ! pe ăștia iartă-i căci sufletul de copil nu cere răzbunare.

Era ca o arătare cernită, venită parcă de la capătul lumii să-i bîntuie amintirea.

Crișan se-ntorsese atunci întrebător și mirat către popa Silvan.

— Așa-i, Marcule ; sufletele de copii nu vor răzbunare, și ele tocmai de aceea se sting pentru ca printr-nsele să se stingă pofta de sînge, dădu să-i spună popa Silvan.

— Așa o fi, Niculae ? îl întrebă atunci Crișan și pe fatăl copilului.

Cantorul rămas însă mut, ca pasărea pierdută-n norul după care pornise şi sufletul copilului lui.

Unul dintre soldaţii prinşi se desprinse atunci de-ai lui şi-i zise lui Crişan :

— Voi ne-aţi lăsat în viaţă, noi vă dăm hainele şi armele noastre, poate o să vă prindă bine.

Crişan rămase surprins. Nu se aştepta deloc la aşa ceva.

— Fie ! le răspunse el, vă iert şi...

— Trădătorilor ! izbucni atunci de jos glasul grofului Telleky, care de-abia se putuse ridica într-o rînă din pricina rănilor. Eşti un trădător, repetă el, arătîndu-l pe căpitan cu degetul singurei mîini pe care o mai putea mişca.

— Dacă-mi răscumpăr viaţa ? se bîlbîi căpitanul.

— Ucigaşilor ! Ucigaşilor ! începu atunci să răcnească şi Hans Teller, văzînd cum doi inşi se apropiaseră de el, ca să-i reteze capul cu ferăstrăul.

*
* *

— Şi astea vă erau pedepsele ?

— Uneori, da, recunoscu Crişan în sinea lui.

*
* *

— Mai bine împuşcaţi-mă ! se rugă de ucigaşii lui grof Teller.

— Ai vrea tu, îi răspunseră ei rînjind ; şi proptindu-i ferăstrăul pe gît : tu ai să mori cum ai vorbit.

Simţind însă dinţii ferăstrăului cum îi pătrund în piele, grofu se smulse din mîinile lor şi cu ultimele puteri ce le mai avu încercă s-o ia la fugă. Nu făcu însă decît cîţiva paşi căci o bîtă-l lovi-n creştet. Toţi năvăliră spre el. Crişan se apropie atunci să vadă ce se-ntîmplase şi cel răpus, în ultimele-i zvîrcoliri mai avu doar timpul să-şi înfigă dinţii în opinca lui.

Un nobil îl muşca de gurgoiul opincii !

— S-a răsturnat ceva-n lume, Marcule, se mai auzi de-alături glasul popii Silvan.

Fără să-l bage însă în seamă cu cele spuse, Crișan porunci ca groful să fie-ngropat singur într-o groapă, iar ceilalți într-un șanț de la marginea țintirimului, unii lîngă alții așa cum fuseseră și-n încleștarea ce-avusese loc.

*
* *

În ziua următoare, privind și numărînd trupurile tuturor celor uciși, popa Silvan nu se putu reține să nu ofteze : „Of, doamne, în noaptea asta a fost ca-n vremea lui Thomas Münzer ; cu adevărat un război țărănesc !" Citi apoi toate slujbele trebuincioase morților, în timp ce țăranii nemaiprididing cu oblojitul rănilor și pusul pomenilor, se gîndeau întruna la cei care le scăpaseră din mîini nemaioprindu-se apoi din goana lor decît în Pesta.

— Fuga-i rușinoasă dar ne-am salvat onorabil, exclamă într-un tîmp, neoprindu-se însă din galop, baronul Horvat.

— Am tăiat însă în ei ca-n sfecle, adăugă Franz Iaray.

— Și n-avem nici o zgîrietură, se laudă Silagy Francisk.

— Mie însă era să mi se-nfunde dacă nu mă scăpa calul, recunoscu norocosul Ladislau Szekely.

— Li s-a mai întîmplat și strămoșilor, la Ierusalim, necum nouă la Tîrnava, le răspunse cu mîngîietoare ironie contele Imre, întinzînd și mai mult pasul calului.

*
* *

Vestea răzmeriței începute de Crișan pe Criș, și mai ales zvonul celor două isprăvi ale lui de la Criștior și Tîrnava, se răspîndi ca focul viu și pe Arieș și pe Ampoi, ajungînd la urechile lui Horia mai înflorite decît macul.

Se spunea de către unii că n-a mai rămas picior de nobil pe Criș, c-au trecut toți la legea ortodoxă, iar cei care n-au vrut au pierit sau au luat-o razna prin lume, spre Pesta și Viena.

Alții ziceau că cei de pe Criș s-au și îmbogățit, c-au luat tot ce-au părăsit domnii ajungînd „bunii bunilor", și că acolo-i „trai pe vătrai".

— Pe albia Crișului curge numai lapte și miere de cînd s-o scuturat Crișan de domni, cleveteau cei care nu-și puteau pune stavilă-nchipuirii.

— Și-i ca în rai, adăugau bătrînii nemaiavînd mult pînă s-o „apuce" pe calea laptelui. [1]

— Numai că toate astea nu s-or fi făcut cum ai bate din palme, le răspundeau cei puși pe fapte să-mplinească făcătura [2] lui Crișan și prin părțile lor.

Horia însă nu s-aștepta de loc ca Crișan să i-o ia înainte și mai ales s-o pornească în felul în care-ncepuse. Planul lui ar fi fost altul, dar odată pornite lucrurile de celălalt, cine le-ar mai fi putut pune stavilă ? !

Era-n Albac, acasă, lucrînd ceva la niște ciubere-ntr-un colț al unei cămări, cînd Cloșca-i aduse vestea „isprăvilor" lui Crișan.

— Horio, Crișan o-ndălit-o [3].

— No' cum adică ?

Și Cloșca-i povesti, din fir în păr, tot ce-auzise că se-ntîmplase pe apa Crișului.

— Va să zică n-o mai avut răbdare să-ncepem toți deodată ! Doamne, că grăbit mai e omul ăsta ! Toată vremea l-o mînat neastîmpărul din urmă !

— L-o mînat, nu l-o mînat, asta e ; treaba-i însă ce ne facem noi acuma ?

— Apăi, ce să ne facem ? Om porni-o și noi ; mai încet și mai chibzuit, dar de pornit, tot om porni-o !

— Adică ?

— Păi uite cum : tu ai să mergi și ai să-i vestești pe toți de primprejurul Cărpinișului și de pe Ampoi să fie gata și să se adune, aș zice eu, către Mihăileni, ca să ne-ntîlnim cu Crișan, și de-acolo, hotărînd toți trei, să ne-mpărțim cum trebuie ca să ne fie lucrul cît mai de folos. Aceeași treabă am s-o fac și eu cu ai mei, pe Arieș ; am să-i vestesc să fie gata ca să nu mai pățească ce-au

[1] calea lactee.
[2] acțiunea.
[3] a început-o.

pățit cu miedul[1] la Cîmpeni. Om strînge astfel cîteva mîini bune de oameni și nădăjduiesc să nu ne fie-n zadar. Ori tu ce părere ai ?

— C-așa o fi, precum zici, îi răspunse Cloșca bucuros că-i dase dezlegarea și lui să-și adune oamenii.

— No' p-atunci nu mai zăbovi, ci poimîine să ne-ntîlnim la capătul Mihăilenilor dinspre Blăjeni ; bine o fi ?

— Cu toată lumea ?

— Cu toți, și dacă-i putea să-l aduci și pe Marcu cu ai lui.

— No' bine ! Și Cloșca-și luă tălpășița din Albac mergînd să le vestească tuturor marea poruncă a lui Horia. Așa-i socotea el cestuilalt vorba și nu i-ar fi ieșit din ea nici mort. Se bucura însă atît de tare de ceea ce avea să le spună oamenilor, încă parcă nu pășea, ci luneca pe iarba brumată, tăind coclaurii spre Cărpiniș pe cele mai cunoscute scurtături. Oriunde își știa prieteni se oprea o clipă și din ușă le vestea spusa „căpeteniei celei mari", nemaiașteptînd nici un răspuns. Dealtfel ce răspuns ar mai fi putut să primească de la niște oameni, care de veacuri mocneau ca tăciunii în cenușă ? Vorbele lui îi dezlegau să izbucnească într-o bucurie fără margini. Iar cei vestiți în pripă „zburau" și ei mai departe, tot mai departe, să ducă „marea chemare" pe la toate colibele.

„S'o îndălit țara" ! ajunse să se rotunjească vestea dusă din gură-n gură pe Arieș și pe Ampoi, pînă-n urechile celor mai nevolnici.

Coborau toți coastele și umpleau văile, tîrîndu-se pe sub brazi ca omizile puse pe ros. Nu le mai putea sta nimic în cale și domnii de prin Cîmpeni, Zlatna și Abrud își trăseseră toate storurile la uși, ca să nu mai poată pătrunde nici un zvon înăuntru.

*

* *

A doua zi, cu ce putuse strînge la Cărpiniș, Cloșca o porni peste munte, la Baia de Criș, să-l întîlnească pe Crișan. Nădăjduia să-l găsească acolo, să-i povestească

[1] aluzie la busculada din tîrgul Cîmpeniului cînd li se interzisese moților să-și mai vîndă băutura de miere.

şi lui totul şi-mpreună s-ajungă la Mihăileni unde se-nţeleseseră să se-ntîlnească cu Horia. Şi avea în juru-i pe toţi cei pe care se putea bizui, cum se putea bizui pe propriile-i picioare. Nu lipsea unul din nici o colibă, iar din casele mai înstărite veniseră chiar doi, trei, cu tot ce-i trebuia omului pentru luptă şi lucru : topor, coasă, furcă, iar pe ici, pe colo şi cu cîte o puşcă mai ruginită sau cu vreun pistol căpătat cine ştie cum. Era o ceată îndesată de vreo sută de bărbaţi, îmbrăcaţi pestriţ, cum se-mbrăcau dealtfel toţi moţii, cu cioareci şi ţundre, cu obiele şi opinci, şi-n cap cu căciuli negre, sparte însă pe alocuri de năduful cu care fuseseră aruncate-n clipe de ciudă, la pămînt.

Pe umeri îşi purtau lăncile sau furcile, şi la brîu, cei ce le aveau, cu multă mîndrie, pistoalele. Mergeau toţi buluc după Cloşca şi-abia aşteptau să se vadă-n valea Crişului Alb unde alţii, mai harnici, de mult ajunseseră să-şi facă dreptate. Alţii chiar fluierau sau cîntau uitîndu-şi, de bucurie, toate necazurile şi gîndindu-se numai la ceea ce avea să fie. Cei mai mulţi spuneau ce-aveau de gînd să facă şi dintre aceştia nu puţini erau cei fugiţi de urgia Măresei din Ociu.

Călcau astfel coborînd la vale nu numai potrivniciile ce le stătuseră-nainte, ci vremea toată, cu tot ce-avea să le mai pună-n faţă.

Cînd ajunseseră însă la Baia de Criş, oraşul li se deschise-nainte pustiu. Pe străzi nu era ţipenie de om, iar uşile şi ferestrele parcă fuseseră bătute-n cuie.

La prefectură acelaşi lucru. Clădirea mare c-un cat, singură dealtfel de acest soi din oraş, îi primi parcă mai mută decît oricare altele. Atîta doar că, lăsată vraişte, nu mai aveai cu cine să stai de vorbă-ntr-însa, decît poate cu hîrţoagele de prin dulapuri sau de pe birouri. Nici ţipenie de om nu se mai afla prin cănţălări şi vîntul sufla-n voie prin toate gangurile-i lungi.

— Oare unde-or fi domnii ? se-ntrebau nişte feciori mai puşi pe scotoceală.

— Şi-or fi luat zborul dacă n-or fi fost stîrpiţi de Crişan, le răspunse Cloşca.

— Păi chiar așa ? Nouă să nu ne lase nici unul ? se-ntreba destul de mîhnit un tinerel de vreo cincisprezece ani.

— Dar ce-aveai tu cu ăștia, că doar nu ești de aici ? îi răspunse un altul cam de aceeași vîrstă.

— Nuu ? dar cine oare ne-o globit [1], nu mai departe decît chiar anul trecut, pentru c-am lăsat caii cu ciubere să pască, pe marginea drumului ?

— Apăi dacă nu-s la primărie și la prefectură, neapărat trebuie să fie la biserică, își dete cu părerea un altul.

— Că bine zici, măi Petre, adeveri Cloșca ; unde altundeva să fie strînși oamenii la ananghie dacă nu-n locul de unde așteaptă să le vie scăparea ? Să mai încercăm dară și acolo.

Pînă la biserica cea mare din centrul orașului nimeni însă nu-i stînjeni, nimeni nu-i încurajă și capetele speriate ale localnicilor priveau îngrijorate de după jaluzelele ferestrelor ca-n vreme de ciumă. Parc-ar fi trecut ciocli pe uliță, nu oameni, așa se-nspăimîntaseră de ei socotindu-i purtătorii morții neașteptate. Nici fumul căminelor nu-ndrăznea să iasă pe coșuri decît sfios, foarte sfios, codindu-se în trei rotocoale, înainte de a lua-o în sus. Stăncuțele cîrîiau și ele stingherite pe acoperișuri și ochiurile de țiglă rămăseseră holbate la cele ce vedeau scurgîndu-se pe jos. Vopsite-n felurite culori, casele se-nșirau la uliță ca niște cloște uriașe păzindu-și cu strășnicie averea vie dinlăuntru. Nici cîinii nu lătrau decît ici și colo, cu glasul sugrumat de amenințarea unor stăpîni, care ar fi vrut orice numai să se dea de gol nu.

Degeaba băteai la porțile-nchise și zăbrelite pe dinăuntru că nu-ți răspundea decît propriu-ți ecou, dac-avea și acela de unde-ți veni.

— Haideți ! Haideți ! îi zorea Cloșca pe cei mai tineri și mai curioși, că pînă la biserică n-om prea avea cu cine sta de vorbă ; acolo cred că-s toți.

Biserica catolică se-nălța puțin mai la marginea orașului, ca un bastion a cărei menire fusese să sprijine din coastă toată așezarea. Zidurile sale înalte întreceau de trei ori înălțimea oricărei alte clădiri și acoperișul ascuțit

[1] amendat.

peste măsură o făcea să fie şi mai semeaţă, în stăpînirea-i fără margini asupra locurilor şi a oamenilor. Brazii sădiţi pe alături îi mîngîiau streaşina cu vîrfurile parcă anume înălţate pînă acolo, lăsînd numai după ce sufla vîntul bine printre ei să i se întrevadă zidurile masive de piatră.

Ferestrele lungi erau păzite nu de zăbrele ci de pavezele unor sfinţi, cu totul străini de firea ţăranilor de primprejur, iar uşile ferecate ca porţile de cetate. Pe braţele crucii semeţe stăteau însă nişte ciori croncănind a toamnă tîrzie, şi neliniştea răspîndită-n jur înfiora orice suflare.

— 'Naltă-i, măi Petre ! Îţi pică cuşma din cap uitîndu-te la ea, zise unul din gloată privind în sus.

— 'Naltă Simioane, dar nici de-a noastre nu mi-e ruşine, 's cu săgeţile trase spre Dumnezeu.

— Oare ajuns-o careva pînă la El ?

— Nu ştiu dacă o ajuns cineva pînă acolo, dar de ce-o făcut Crişan, e cu neputinţă să nu se fi auzit şi-n cer.

— Zău mă ! Să se fi chiar auzit ? !

— No ! Staţi ! se auzi atunci glasul lui Cloşca, oprit în faţa uşii mari a bisericii. Intrăm peste ei, ori ba ?

— Păi cum să nu intrăm ? ! răspunse Simeon ; dac-am venit pîn-aici să ne oprim numa-n faţă şi să nu-i întrebăm ce au de gînd ?

— Atunci, zise Cloşca, cred c-ar trebui ca o parte din noi să rămînă afară, în jurul bisericii, iar alţii să intrăm înăuntru. Care se-ncumetă să vie cu mine ?

Într-o clipă gloata se-mpărţi-n două şi cei din spatele lui Cloşca dădură să bată în porţi. Cloşca fu cel care ciocăni întîi şi, nerăspunzîndu-i nimeni dinăuntru, apăsă hotărît pe clanţă. Era atît de mare încît unul cu o palmă mai subţire nu i-ar fi putut cuprinde nici floarea.

El o apăsă totuşi cu putere şi, după ce se auzi un hîrşîit ruginit, şi după ce o trase puţin spre sine, simţi cum jumătate din poarta aceea ferecată se deschide încet, încet. Nu se ivi însă deodată în deschizătura-i făcută decît după ce aşteptă puţin în dosul ei să vadă dacă nu cumva dinlăuntru se descarcă vreo flintă-ntr-însul.

Din lăcaşul „Domnilor Neînduplecaţi" nu se auzi însă decît scîrţîitul prelung al ţîţînelor uşii, iar cînd primii ţărani pătrunseră înăuntru mirarea puse stăpînire pe toţi. Mai văzuseră multe biserici catolice prin lumea prin

care umblaseră cu ciubere, dar parcă nici una nu li se deschisese în față atît de goală, de flămîndă și de rece, ca aceea în care se aflau.

— Parc-ar fi-n gheţar, la Scărişoara ! murmură din gloată cel ce fusese globit, c-un an înainte, pentru că lăsase caii să pască pe unde nu trebuia.

— Taci și scoate căciula, îi răspunse vecinul, atrăgîndu-i pe şoptite atenţia că nu fusese destul de cuviincios cu-ncăperea, în timp ce el și-o răsucea-n mînă de cum păşise pragul. Mulţi îşi lăsaseră și parii, și furcile la poartă păstrîndu-şi doar bîtele, în care se sprijineau holbîndu-se la tot ce vedeau în jur.

Arcele bolţilor se rupeau ascuţite în sus obligîndu-le privirea să se-ndrepte-ntr-acolo, în timp ce stîlpii susţinători de piatră le insuflau toată chezăşia greutăţii care-i apăsa. Nu se-ndoia însă nimic, sub nici o greutate, în afara capului lui Hristos răstignit pe crucea din fundul altarului. Îi despărţea de El două rînduri de bănci, aşezate ca la şcoală, de o parte și de alta, și din dosul cărora preotul, îmbrăcat în odăjdii și purtînd în mîini un crucifix enorm, îi privea scrutător vrînd să se apropie și mai mult de ei. Înapoia lui stăteau însă strînşi toţi cei ce-şi temuseră viaţa sub simplele acoperişuri ale caselor lor din oraş. Erau oameni de rînd sau mai de seamă, speriaţi însă toţi pînă-n măduva oaselor de cele auzite că se petrecuseră la Brad şi la Tîrnava, şi de cele ce credeau că s-ar fi putut întîmpla cu ei la năvălirea ţăranilor. Mulţi dîrdîiau ca varga sau se rugau în genunchi, nici ei nu mai ştiau la cine.

Sfinţii transparenţi de pe vitralii se uitau neputincioşi la ei, iar statuia Sfîntului Anton de Padua era mai înconjurată decît oricînd de rugători.

Cele două cete ale ţăranilor uluiţi de priveliştea bolţilor frînte, și cea a mulţimii de după preotul cu crucifix care le stătea înainte ca un străjer, se confruntau fără ca nici unul dintre cei cuprinşi de teamă, de uimire sau de respect să poată cuteza ceva.

În cele din urmă, cel ce rupse-mpietrirea fu preotul catolic apropiindu-se de ceata iobagilor în fruntea cărora Cloşca rămăsese statuie. În faţa lui se opri însă și, neştiind ce să zică, ridică crucifixul în sus.

— Fie ! În numele Tău, îi iertăm, Doamne, glăsui atunci Cloşca privind însă tot numai spre Christul de pe crucea preotului ; deşi tot în numele Tău, ei nu ne-au iertat niciodată, cînd i-am rugat şi noi, adăugă el retrăgîndu-se încet, încet, pînă cînd se opri lîngă ai lui.

Chipu-i pletos se-nseninase şi ţundra-i albă i se lăsase mai jos de umeri la ridicarea mîinii către Hristosul răstignit. Gestul n-avea însă nimic ostentativ, şi nici amenin-ţător într-însul, ci parcă numai semnul unui rămăşag de care pînă la urmă ar fi avut să se convingă şi Fiul lui Dumnezeu.

Preotul catolic rămase însă pe loc plecînd ochii în jos, în timp ce crucifixul se înclină şi el oblăduitor peste mul-ţimea din jur.

— Să ieşim, fraţilor ! le porunci Cloşca oamenilor lui, frîngîndu-şi atunci în sine cea mai cumplită pornire.

— Ieşim, dară ?... murmură Pătru, vrînd întrebător să mai adauge ceva.

— De data asta ieşim, Petre, şi-atîta tot, iar mîine vom vedea noi ce-o zice şi Crişan.

Nedumeriţi, dar ascultători totuşi, ieşiră toţi de-a-n-dăratelea, impresionaţi însă nu atît de cei ce tremuraseră rugîndu-se, cît de Christul spînzurat pe crucea care domina singuratică tot golul încăperii.

Era stinghereala de veacuri a ţăranilor care nu se pu-teau nicidecum dumiri de ce Dumnezeu, dacă era mare şi drept, răbdase atîtea nedreptăţi pe lume, trimiţîndu-l după aceea, colac peste pupăză, chiar şi pe unicul Său Fiu între oameni şi lăsîndu-l apoi să-l răstignească fără ca măcar să ridice un deget pentru el ?

Săracul Hristos ! De fapt de El se sfiiseră ţăranii să-şi răzbune obida, lăsîndu-i pe nobilii din Baie să scape cu faţa mai curată decît oricare alţii din valea Crişului Alb...

* * *

După ce se codi să-i distrugă pe cei găsiţi la biserica catolică din Baia de Criş, în după-amiaza aceleiaşi zile, Cloşca se-ntîlni cu Crişan, la Luncă. Venea şi el din Tîrnava, unde păţise ce păţise, şi auzind de sosirea lui

Cloșca de peste munte, se gîndi că-n loc să-și continue atacul asupra Hălmagiului, Gurahonțului și a Vașcăului, ar fi fost mai bine să asculte și părerea celorlalți doi cu care de fapt hotărîseră, sub gorunul de la Țebea, să-nceapă răscoala.

El n-ar fi început-o singur, și n-ar fi vrut să se-ntîmple ce se-ntîmplase, dar dacă fusese silit de ticăloșia nobililor din Valea Crișului să facă ceea ce făcuse, de bună seamă, c-avea să le arate că nici el nu era de paie. Și le-a arătat. Mai rămînea însă să le povestească și celorlalți doi, lui Cloșca și lui Horia, cum se-ntîmplaseră lucrurile, ca să spună și ei dacă făcuse bine ori ba.

Era adevărat că Horia nu se-nțelesese cu el să strîngă oamenii și să plece spre Alba Iulia, dar aceasta o făcuse ca să-i arate că cei de pe Criș nu mai rabdă nici o amînare, de nici un fel, nici măcar tactică. Și dacă i se-ntîmplase ce i se-ntîmplase, cu asta dovedea încă o dată și ticăloșia domnilor nobili, dar și vrednicia unor oameni puși, în sfîrșit, să nu mai sufere nedreptățile care li se făceau. Pieriseră, ce-i drept, mulți din ei la Tîrnavă, dar asta-i îndîrjea și mai tare, cu atît mai mult cu cît, în sfîrșit, văzuseră că și nobililor le putea sta cineva-mpotrivă.

Cine s-ar fi gîndit pe-atunci că-n Brad se putea pătrunde ca-n orice sat, sau că-n Tîrnavă, putuseră fi înfrînți pe nepregătite treisprezece nobili, cu toate oștile și jandarmii lor ? Ori el putuse și asta voia să i-o spună și lui Horia ; probă, faptul că pe Crișul Alb curățase toate cuiburile de nobili, rămînînd aici singurul stăpîn.

— Da, da, îi zise Cloșca atunci cînd se-ntîlniră ; numai că asta nu-i totul.

— Păi da, pentru că nici noi n-am fost atîția aici, ca să ne-ntindem și pe Arieș și pe Ampoi, dar ia să ne fi ajutat și voi, și-ți fi văzut apoi de-ar mai fi rămas picior de domn care să n-o ia la sănătoasa sau să nu treacă în legea noastră.

— Da, Marcule, dar noi am zis că trebuiau altminteri începute lucrurile, cum vorbisem dealtfel și cu tine, atunci la Țebea, numai că dacă s-o-ntîmplat și s-o-ntîmplat așa, Horia a zis să te aduc cu toți ai tăi la Blăjeni, ca să pornim de fapt nu numai spre Alba, ci-n toate părțile. De aceea,

de fapt, nu mi-am pus nici eu mintea cu cei din Baia de Criș.

— Dar ți-or făcut ceva ? că pe ăștia noi îi lăsasem la urmă, zise popa Silvan.

— Da de unde, i-am găsit pe toți strînși în biserică, iar orașul era pustiu.

— Și ? Și ? întrebă curios Crișan.

— Și-acolo i-am și lăsat că s-au rugat de iertare.

— No'păi dacă ți-o venit să-i ierți, iertați să fie și de mine, că-s sătul de ce-am pățit la Tîrnavă, numai c-ar trebui să fim totuși cu ochii-n patru, pentru că de la ăștia te poți aștepta la orice.

— Să mai încerce careva dacă-i dă mîna, și-apoi o să mai vadă ei iertare ; ținu să adauge și Rista stînd prin apropierea lui Crișan.

— Nici o grijă, că-s sperieți ca iepurii și neajutorați ca puii de cloșcă. De i-ați fi văzut cum stăteau strînși în dosul popii lor !

— Dar orașul ?

— Orașul mort și nici țipenie de om nu s-a arătat pe ulițe, iar prefectura stătea goală și cănțălăriile vraiște, îi spuse Cloșca ; dar să nu crezi că ne-am prins de vreun lucru crăesc.

— Asta nu-i rău, Cloșco, pentru că deocamdată, dacă împăratul nu ne ajută cu trupele lui nici nu trebuie să ne împiedice cu ele, și bine-ați făcut c-ați lăsat totul neatins în cănțălării. Dealtfel și noi am ocolit orașul din aceeași pricină, numai că pe cei din biserică tot trebuia să-i scarmeni oleacă.

— Nu mă bat, Marcule, cu nevolnicii și n-oi face așa ceva niciodată.

— Mda ! își mușcă Crișan mustața, că voi n-ați pățit ce-am pățit eu.

— No' bine, lasă asta, treaba-i ce facem de acu-nainte. Vii au nu la Blăjeni, ca să știu ce-i spun lui Horia ?

— D-apoi că n-om rămîne aici să ne batem cu muierile și cu pruncii celor fugiți, îi răspunse înaintea lui Crișan popa Silvan.

— Și-aici nu rămîne nimeni să păzească lucrurile și să ne apere spatele, în caz că vin alții de pe Criș în jos sau de pe la Vașcău ? întrebă Rista.

— Ba are să rămînă o mînă de oameni în frunte cu Țăndură și cu Huluj ; dar să nu cumva să v-apucați de jaf, că-i vai de voi, hotărî Crișan amenințător.

Veți sta de aceea în afara orașului sau pe la cei din margine și o să vă împărțiți în două : o parte să fie cu urechile-n vînt la ceea ce-ar auzi de pe Criș în jos, iar ceilalți gata oricînd în ceea ce s-ar putea ivi de pe la Deva.

— Ba mai bine, Marcule, strînge-i pe toți ca să ne-ntîlnim cu Horia la Blăjeni și după-aceea om vedea noi ce-o mai zice și el. Aici nu văd cine te-ar mai putea lovi prin spate ; niște amărîți speriați ?

— Nu de ăștia mă tem, Cloșco, ci de cei fugiți și mai ales de ce-ar putea aduce ăia cu ei, mi-e frică. Așa că, ce-am zis e bun zis, încheie Crișan. Și-apoi, cu sau fără o mînă de oameni, Horia tot acolo va ajunge. Nu-i sîntem destui noi doi și cu ai noștri ? zise el, strîngîndu-i pe lîngă sine, în fața lui Cloșca pe Rista și pe popa Silvan.

— Fie cum zici atunci, dar să ne grăbim că mîine Horia ne-așteaptă la Blăjeni și de aici pînă acolo mai e o țîră.

* * *

În ziua următoare, în partea de jos a Blăjenilor, pe cîmpul Păltinișului era strînsă aproape toată suflarea bărbătească de pe Criș, de pe Ampoi și de pe Arieș în jos, pînă la Buru.

Erau bărbați de toate vîrstele, căci veniseră la chemarea lui Horia cu mic, cu mare, începînd cu cel ce știa să mînuiască coasa și pînă la cel pentru care facerea unui ciubăr era o jucărie. Și tot ce putuseră apuca-n mîini, unealtă de lucru sau armă de bătaie, fie aceasta furcă, topor sau coasă, era ridicat în sus. Îmbrăcați în țundre și cojoace cu lîna-ntoarsă, căci era burniță și-ncălțați cu opinci, cu obiele sure ce se-nfășurau pînă sus pe cioareci, păreau niște arătări venite din altă lume, să-și facă mendrele-n voie printre muritori. Și cînd mai vedeai și toată pădurea de furci, de coase și de topoare, pe care le țineau în mîini sau pe umeri, gîndul că te aflai în

fața lor, te-nfiora pînă-n rărunchi. Erau puși și pe tăiat, și pe-ntors, și pe-nțepat, căci ce altceva s-ar fi putut face cu niște scule țărănești de lucru folosite în loc de puști și pistoale ? Și chipurile tuturor erau adumbrite de lîna căciulilor negre și-a sprîncenelor răsărite, ca niște tufișuri deasupra ochilor. Mustățile, pline de brumă, erau căzute peste colțurile buzelor rareori deschise pentru vorbă și toți stăteau încremeniți într-o așteptare, în care parcă ceva trebuia să le pice din cer.

Pădurea se-ntindea pînă-n marginea cîmpului plin de suflarea ce se strînsese pe el, iar freamătul brazilor, prelungit peste gloată, îi dădea mereu imbolduri de pornire. Toți priveau însă spre prispa unei case de lemn ascunsă în cetină, așteptînd ca de acolo să iasă cineva. Și-ntr-adevăr, deodată, dinlăuntru ieșiră trei bărbați îmbrăcați, ca toți ceilalți, cu țundre și cojoace, pășind șăgalnic ca toți să-i vadă. Crișan mergea-n dreapta lui Horia, stîndu-i în coastă ca un stîlp de sprijin, în timp ce Cloșca i se unduia-n stînga, precum un frasin bătut de vînt în jurul bisericii cînd tună.

— Oameni buni ! începu Horia să-i vorbească mulțimii. Ne-am strîns aici pentru ceea ce bine știți. Împăratul ne-a dat dreptate.

— Trăiască măria sa ! Trăiască măria sa ! începură atunci a striga oamenii.

— Numai că de făcut a rămas să ne-o facem noi.

— Ținã-l Dumnezeu ! Mai bine că ne-o lăsat pe noi să ne-o facem, că doar cine știe mai bine ca noi ce ne arde ? izbucniră alte glasuri din gloată.

— Pentru asta însă, „io, Ursu Nicola din Albac, George Marcu din Vaca și Ion Oargă din Cărpiniș, jurăm să facem dreptate după porunca lui Dumnezeu, să luăm înapoi ce-i al nostru și ni s-a furat, iar în calea-n care am plecat să nu mai lăsăm viu picior de grof sau slujbaș al lor, dacă n-or primi botezul în legea noastră păstrată din moși strămoși. Așa să ne ajute Dumnezeu".

— Așa să ne ajute ! pecetlui întreaga mulțime sfîrșitul hotărîrii într-un singur glas.

— Și-acum toată mulțimea asta, cîți v-ați strîns aici, să se-mpartă în două cete mari : una care să meargă cu mine spre Cîmpeni, iar cealaltă, cu Crișan și cu Cloșca,

spre Abrud, ca să-l ia cu sila, dacă nu s-o preda de bună voie.

Mulțimea se porni apoi să freamăte ca pădurea, și-n mai puțin de un ceas se-mpărți-n două, așa cum i se porunci, luîndu-se jumătate cu Horia, spre Cîmpeni, și cealaltă cu Cloșca și Crișan spre Abrud. Nimeni nu se codise să-i urmeze și oamenii se aleseseră pe prietenii și vecinătate, crișenii toți rămînînd cu Crișan, cei din jurul Abrudului cu Cloșca ; iar arieșenii, de pe toate văile vecine, mergînd în urma lui Horia precum cea mai ascultătoare turmă, în jurul păstorului celui bun.

*
* *

— Și cînd ai jurat, credeai într-adevăr că împlinești vreo poruncă de sus ?

— Așa mă-ndemna inima...

— Să faci ce-ai făcut ?

— Am făcut ce-am putut și am crezut de cuviință.

*
* *

Lupta din jurul Cîmpeniului fu mai crîncenă decît s-așteptaseră toți, dar mai scurtă decît oricare altele din cele date pînă atunci de Crișan.

Așezat în vărsarea unei văi în Arieș, orășelul fu luat de oamenii lui Horia, cum ai lua de pe masă o năframă pe care o prinzi cu trei degete. Nu scăpă din el nici o casă nedereticată și nici un locuitor viu ne-ntrebat dacă mai vrea să trăiască, trecînd de partea învingătorilor.

Pieriseră mulți în luptă, dar nu puțini fuseseră și cei ce nu-și lepădaseră legea numai pentru că fuseseră-nvinși. Nu se glumi însă cu nici unul și oamenii lui Horia făcuseră după cum și juraseră.

Stăpînindu-l astfel, în mai puțin de o jumătate de zi, moții umblau pe ulițele lui nu ca-n alte dăți, cînd veneau aici la tîrg, ci fuga și-n grabă, alergînd de colo pînă colo, ca să vadă dacă nu cumva mai rămăsese ceva, dosit, ascuns sau necercetat pe undeva.

Casele stăteau cu uşile şi ferestrele deschise, iar prin păduri şi prin pivniţe rămăsese totul vraişte. La birturi şi-n bolte[1] se zăbovea însă niţel mai mult, dar nu cît ar fi vrut fiecare, ci cît îngăduia Horia, care-şi dăduse din vreme seama de primejdie.

Ce s-ar mai fi-nfundat mulţi în butoaiele jinduite de veacuri şi ce s-ar mai fi înfruptat din cele ce n-apucaseră neam de neamul lor să se-nfrupte !

Porunca lui Horia fusese însă scurtă : odată curăţate toate casele, toată lumea să se strîngă în curtea grofului Inţe, din marginea de sus a oraşului, pentru noi hotărîri !

Şi, vrînd, nevrînd, cei mai mulţi porniră să se adune după „marea spusă". Aici, în curtea grofului, de pe o verandă a castelului, Horia ţinu să le mai amintească încă o dată semenilor scopul răscoalei şi legămintele făcute, adăugînd însă totodată şi felul pedepselor, pentru cei ce n-ar răspunde marii chemări.

— „Pentru înfăptuirea a ceea ce am început, grăi el, nevoie mare este să nu rămînă nimeni pe dinafară şi tot omul, care mîncă mălaiul robiei, să se scoale şi cu ce o putea, să dea-n cei ce ne-au luat ceea ce era al nostru. Iar celui dintr-o lege cu noi care nu va face aşa, poruncesc eu, cu puterea pe care mi-a dat-o încrederea gloatei, să i se aprindă casa şi să fie tras în ţeapă !"

Mulţimea-l asculta înfiorată şi vestea noului adaos, faţă de ce se spusese la Blăjeni, îi trezi din ameţeală şi pe cei ce-şi uitaseră de sine cu glaja la gură.

— Rău cu grofii... greu cu ţapa ! oftă un moţ mai şugubăţ, lăsînd din mînă bruma de „agoniseală", pe care reuşise s-o adune şi el la-nghesuială, cînd auzi de hotărîrea luată.

— Tăt mai bine-i cu „ţara", căută să-l împace un altul.

Pînă-n seară însă, o socoteală a tot ceea ce fusese prins şi strîns îi fu înaintată lui Horia de către Ionuţ Dandea, unul dintre nepoţii lui mai îndepărtaţi, în care avusese întotdeauna mare încredere.

— Uite iei, ţinu el să-i atragă şi cu glas tare luarea aminte : atîta băutură, atîţia bani, astea şi astea ca mărfuri din bolţile rămase fără stăpîni ; iar ce-am găsit în casele

[1] prăvălii.

domnești, acolo am lăsat, sub pază și fără nici o împărțeală.

— Bine, bine, îi răspunse Horia, vîrînd în chimir toată socoteala făcută, dar ce zic oamenii de toate acestea ?

— Ce zici tu, aceea zic și ei ; că doar n-au fost aduși aici cu sila.

— Dar de morți ce zic ?

— Să-i ierte Dumnezeu, că doar nu i-ai omorît tu, iar pe-ai domnilor să și-i îngroape singuri, c-am cruțat destui.

— Dar ia spune tu drept, măi Ionuț, din cele găsite și văzute prin tîrgul ăsta, ție nu ți-a făcut nimic cu ochiul ? continuă să-l ispitească Horia, șezînd la masă cu el în lumina unei lumînări de seu, pe care le-o dăduse gazda, o bătrînă care uitase de mult cîți ani mai are.

— Ba, drept să-ți spun, m-a ispitit ceva ; o cîrpă [1] care tare bine i-ar fi venit Măriei mele ; am văzut-o-n castelul Înțeștilor, dar acolo am și lăsat-o, cînd mi-am adus aminte de ce-ai spus tu !

— Ce-am spus io ?

— Să nu luăm decît ce-i al nostru...

— Și cîrpa ?

— Apăi dacă n-o lucrase mama, de ce s-o iau ? Dar oricum, de fainâ tot fainâ era, și tot bine i-ar fi venit Măriei.

— No' bine, măi Ionuț ; acuma du-te și tu la culcare și așteaptă, că de-om birui pînă la urmă și Măria și-o putea face cîrpe cîte o vrea, și încă poate la Viena, zise Horia stingînd lumînarea de seu, cu două degete aspre la care unghiile încă n-ajunseseră să se-ncovoaie peste burice.

Dup-aceea se-ntinse și el pe-o laviță, așa îmbrăcat cum era, iar Ionuț Dandea ieși afară, amintindu-le, încă o dată, străjilor, să-l păzească pe Horia ca pe ochii din cap.

*

* *

Dacă însă Cîmpeniul, căzut în mîna lui Horia, avu soarta pe care o avu, mai rea sau mai bună, după cum

[1] năframă.

se nimerise, cu Abrudul avea să se întîmple cu totul şi cu totul altfel.

Fiind mai straşnic apărat decît Cîmpeniul de cele cîteva detaşamente locale, era firesc ca şi oamenii lui Crişan, pentru care încleştările sîngeroase nu mai erau o piedică, să-l atace cu şi mai multă înverşunare.

Aşezaţi pe trei văi, apărătorii oraşelului se gîndiră atunci să se aţină, mai întîi pe poziţiile atacate de cetele venite dinspre Cărpiniş şi dinspre Brad.

Jandarmii surprinşi pe la spate de ceata lui Crişan, care ocolind oraşelul se abătuse asupra lor venind dinspre Roşia şi de pe drumul Albei, nu se putură însă nici ei apăra fără a-şi împărţi forţele în două.

Cu cei ce alergaseră înspre drumul Albei, grupul lui Ionii puşcaşul isprăvi însă destul de uşor, pentru că-i luă ca din oală tocmai cînd se aşezau în poziţie de atac. Somaţi de pe acoperişurile unor case, să se predea, cîţiva ridicaseră braţele-n sus, iar ofiţerul fu împuşcat tocmai cînd căuta să fugă.

Cu armele luate de la cei prinşi, moţii continuară lupta în oraş şi mai făţiş, şi mai aprig, neţinînd seamă de nici o pierdere. Şi totuşi, victoria n-ar fi fost de partea lor, dacă soldaţii din detaşamentele de apărare n-ar fi văzut că şi cei ce-i ataçaseră erau parte îmbrăcaţi tot în uniforme jandarmereşti. Captura de la Tîrnava fusese folosită cu chibzuinţă de Ionii, iar cei ce luaseră hainele străine pe ei căutau să le „şteargă" cît mai bine petele. Nici un glonte nu era irosit degeaba şi mulţi bărdaşi mînuiau tot atît de bine puşca, precum securea sau furcile de fin.

Soldaţii din detaşamentele jandarmereşti de gardă îşi vîndură însă şi ei cît putură mai scump pielea, nelăsîndu-se ucişi decît cînd terminară muniţia.

Cu toate acestea, către amiaza zilei, Abrudul fu aproape luat şi numai ici şi colo se mai azvîrlea cîte-o oală cu apă clocotită pe geam, în capul vreunui moţ zănatic. Populaţia, în cea mai mare parte închisă în case, aştepta însă cu nerăbdare să nu mai audă-mpuşcături pe stradă şi să afle odată sigur cine erau noii stăpîni ai oraşului.

Crișenii, aruncați mai întîi pe casele domnești, apoi pe birturi și pe boltele negustorilor, nu lăsau însă nimic nespart, nestricat sau la locul lui. Nu se lua, cît se distrugea și patima spargerii oglinzilor era parcă cea mai mare dintre toate. Aproape toți care-și vedeau chipul, dîndu-și seamă cum arată, făcea bucăți „minunea" în care se răsfrînseseră, apoi fiecare bucată în țănduri, iar țănd urile-n cioburi, care să sclipească sau să scîrțîie sub opinci. Din perne zbura puful ca din găinele jumulite, iar din draperiile de la ferestre numai zdrențe și fire. Totul era apoi călcat în picioare, frămîntat și boțit ca praful să se aleagă din toată bogăția ! Cine se-mpotrivea era căsăpit pe loc, sugrumat și făcut una cu pămîntul. Cine cerea-n-durare era întrebat cu cine ține, ce lege are și apoi după ce era „botezat" în pripă, pus să joace hora pe sfărîmăturile propriei case sau agoniseli. Nu mai rămase astfel la Abrud nimic netrecut prin foc și sabie, iar cînd protopopul Bogdan Șuluțiu, speriat de cele ce se-ntîmplau și-ar mai fi putut să se-ntîmple, le ieși răsculaților înainte, urgisindu-i și cerîndu-le să nu-l mai urmeze pe Crișan, fu cît p-aci să-și piardă viața.

Cînd însă le spuse răspicat : „Frați creștini, n-ascultați pe oamenii aceștia care vă duc la groapă și vă-mping la fărădelegi", Cloșca-i împinse-nainte o cărțulie aurie și un sul de pergament pe care le avusese și Crișan la Mesteacăn.

— Na, satană, cetește ! îl îmbie el.

Protopopul le luă, le deschise și, dîndu-și seama că conținutul lor n-avea nici o legătură cu ceea ce se auzise că le spusese Crișan odinioară oamenilor, începu să rîdă și să le cetească cu glas tare :

— „Quid quid agis...".

Popa Silvan păli, iar pe Crișan îl trecu sudorile.

— Va să zică... dar n-apucă să-și încheie gîndul, că un moț din dosul protopopului, văzînd cum se „dărîmă" o-ntreagă pornire, și cum de pe aceleași hîrtii acesta citește altceva decît citise popa Silvan, la Țebea, îi crăpă capul dintr-o singură lovitură cu toporul.

— Legea noastră-i dreaptă, satană, nu ca minciunile pe care te-ai bîlbîit tu să le scoți la iveală !

— Nuu ! izbucni popa Silvan, repezindu-se însă prea tîrziu ca să mai poată împiedica gestul. Protopopul se prăbușise fulgerat sub ochii căscați de groază ai lui Crișan și sub privirile mulțimii, care stătu o clipă în cumpănă să-i dea sau nu dreptate.

*

* *

Îl vedea bine pe protopop cum își ridicase mîinile-n sus cînd securea-i pătrunsese-n creștet.

— Cine avea dreptate oare ?

„Dreptate !... dar era cu neputință să nu facă omul ceea ce făcuse căci trebuia. Altfel... ? Dar cine te-a pus, părinte ? Nu ți-ai dat seama cui îi slujeau vorbele pe care le scoteai din gură ?"

Și chipul protopopului cu capul despicat îi stătea mereu înainte.

— Iartă-mă, dar...

— De ce m-ai ucis ? părea că-l întreabă ambele părți despicate.

— Nu eu, ci cel ce te-a văzut de partea cui ești.

— De ce m-ai ucis ? se-ncăpățîna-ntruna să-l întrebe mortul.

— Dacă nu poți ierta, ce-ai căutat la altar, părinte ?

— De ce m-ai ucis ? i se punea-nainte mereu aceeași întrebare, lui și numai lui.

— Fie ! Mi-oi ispăși păcatul. Și năluca vie din fața ochilor morți abia atunci se spulberă.

*

* *

— Aduceți un blid de oloi ! strigă Crișan și-n blidul adus în pripă își cufundă amîndouă mîinile, punîndu-l după aceea pe popa Silvan să i le aprindă. Iute ! îl grăbi el.

Popa îl privea uluit ; nu știa bine ce vrea să-nsemne asta.

— Aprinde ! răcni el atunci, și popa se supuse fără să mai crîcnească nici o iotă. Dup-aceea, ridicînd mîinile aprinse-n sus strigă : Să mergem !

— Să mergem ! Să mergem ! îi răspunse mulțimea delirîndă, gata să-l urmeze pîn'la capătul lumii.

Era minunea focului pe viu, care ardea fără să-l mistuie.

Abrudul rămase în urma lui însă prădat și prăpădit, de parc-ar fi fost un stindard călcat în picioare, precum cîrpele și perdelele zvîrlite pe ferestre din casele domnești. Nimic nu mai rămăsese întreg în el decît casieria, care fusese cruțată pentru că se știa că-ntr-însa-s banii împăratului. Și un grup de răsculați o păzea cu strășnicie, în timp ce alături un alt țăran se făcea chipurile că citește, de pe ceva alb, o poruncă de-a lui Horia în care se spunea : „cine nu s-o boteza-n legea noastră să fie tras în țapă !"

— S-a auzit ! răcni el la urmă, ridicînd ochii în sus ca să se convingă că ceea ce citise de pe foaie fusese băgat în seamă de toată lumea.

*
* *

— Și de ce-ntruna amenințarea asta ?

— Pentru că Dumnezeu în legea lor era prea-ndurător cu fărădelegile lor pe care le făceau.

— Doar voi n-ați făcut atîtea ?

— Da, dar numai cu-ngăduința, nu și cu voia Lui.

*
* *

Lucrul cel mai săritor în ochi din Roșia Montană era dealul minelor, ridicat acolo ca un mușuroi de cîrtiță pînă sub buza cerului și găurit precum furnicarul, de generații și generații de căutători de aur, care îl sfredeliseră ca niște carii.

Pîntecu-i nevăzut, ascunzînd într-însul averi ca să sature poftele tuturor, îi lăsase să treacă prin el pe toți „flămînzii", păstrîndu-și însă pentru sine cît mai ascunse tainele, vîlvele [1] și strigoii.

[1] duhurile protectoare ale minei.

Spre el se-ndreptau, în după-amiaza acelei zile de toamnă tîrzie, doi călăreți dintre care unul purtînd un coif cu pene roșii, iar altul căciulă și plete pînă peste umeri. Erau Chivără-Roșie și Horia ; unul scrutînd zarea, iar celălalt încercînd întruna să lege două vorbe cu prietenul lui. Nu-l văzuse însă nimeni la față pe cel cu coiful, și toți spuneau despre el că venise pe lume anume ca să le facă moților dreptate.

Se ivise-ntr-o bună zi, ca duhurile, pe la răspîntii, pentru ca tot pe acolo să și dispară, după ce și-ar fi împlinit datoria. Glasu-i de oțel îi era tot atît de ascultat, pe cît de ascuns îi era chipul după coiful, pe care niciodată nu-l scotea de pe cap în ochii lumii. Stătea însă mereu lîngă Horia, tot așa cum popa Silvan stătea-ntruna prin preajma lui Crișan, cerîndu-i sfatul și dîndu-i povața ori de cîte ori era nevoie. Înalt, pe calul mărunt, se apleca la urechile lui ori de cîte ori voia să-i spună ceva sau să-i audă părerea. Nu se grăbeau însă nici unul, niciodată, și-atîta vreme cît erau laolaltă se țineau în același pas.

— Ca să scoatem șobolanii din gaură, trebuie să-i „tămîiem" îi șopti Chivără lui Horia la ureche.

— Cum ți-e numele așa ți-s și gîndurile, îi răspunse Horia, zîmbind ; dar oare crezi că ies cu fum ?

— Dacă țin la viață mai mult ca la avere, da ; dacă nu, se vor înăbuși ca slăninele ; unde-ai mai auzit de domni care să piară cînd pot trăi ?

— Și totuși am auzit, Chivără : Înțe, la Cîmpeni, Szekely, la Abrud și-atîția căzuți pe alte locuri...

— Nici o grijă că ăștia din Roșia or să iasă din vizuină ca vulpile.

— Păi atunci cum facem ?

— Foarte simplu : Dă poruncă oamenilor să umple găurile de intrare în mină cu paie, să le dea foc și noi o s-așteptăm la ieșire.

— Bine, atuncea ! și Horia porunci oamenilor săi să facă precum spuse Chivără, lăsînd o parte să păzească ieșirile.

Îndopat apoi pe toate găurile cu paie aprinse, muntele se prefăcu-ntr-un ariciu de scîntei, înțepenit în privirile tuturor.

Erau acolo băgați într-însul, cu trupul, și averea, toți maiștrii, jandarmii și paznicii atît de puși odinioară pe pedepse și veghe.

După primele rafale de fum însă, la gurile de ieșire, se și auziră, tușind, primii-necați. Ieșeau ca șobolanii fugind care-ncotro, numai să scape, iar unii, trecuți prin flăcări, ardeau de vii sub cerul nepăsător. Privindu-i, Chivără rîdea c-un hohot neomenesc.

— Rîzi ? îl întrebă Horia mirat.

În loc de răspuns, un hohot și mai puternic izbucni din pieptul lui Chivără.

— Cîtă lumină-ntr-un om ! exclamă Horia.

— Arde-ntunericul ! strigă și Ionuț Dandea de-alături.

— Stingeți-l ! porunci atunci Horia înfuriat.

— Cu neputință să stingi flacăra dintr-un om, îi răspunse Chivără. Lasă-i să ardă ca să vază și orbii lumina.

— Arde iadul ! mai adăugă un țăran de alături.

— Destul ! răsună iar glasul lui Horia. Să-nceteze toate acestea și prinșii să fie aduși aici.

Scăpară astfel de flăcări toți cei ce ieșiră cu mîinile-n sus, strigînd cît îi ținea gura : apă ! apă !

Tuturor li se dădea apoi să bea, fiind după aceea imediat botezați. Cei însă care nu vrură s-audă de schimbarea legii plătiră, pe loc, curajul sau frica de a se lepăda de ceea ce fusese a lor și numai a lor.

*

* *

În noaptea însă de 20 noiembrie, primarul Gheorghe Suciu, din Bucium, năvăli cu o mînă de oameni în casa în care dormea Horia, doborîndu-i paza.

Erau șase oameni zdraveni, și cu primarul șapte, puși pe-ndreptarea lucrurilor după voie, porunca și ademenirea domnilor de la Alba și nici unul nu se-ndoia că după faptă vor primi și răsplata : ieșirea din robie, bani și slujbe și mai înalte.

Îl legară fedeleș, ca pe un butuc, dîndu-i la urmă și cîteva picioare-nfundate-ntre coaste, ca să-și amintească bine de ei și să se trezească din drumul fărădelegilor, pe care pornise.

— Ai să plătești, cîine ! Pentru toți morții și pentru toată zarva pe care-ai făcut-o, și-ai să fii spînzurat de limbă cu toți ai tăi ! îi auzi Horia spunîndu-i cînd îl loveau.

Pățise și el ce pățise Crișan la Curechiu dar mai puțin norocos decît fîrtatul lui, ajunsese chiar să fie legat și sortit unei morți la care tocmai atunci nu se aștepta.

— Și pentru cine mă zbăteam eu pe toate drumurile cu toți domnii ? se gîndi el, pe cînd cei șase îl duceau spînzurat de-o bîtă, ca pe-un cerb împușcat, spre casa lui Ion Giurcă din satul vecin.

N-aveau însă vreme să-și continue prea mult frămîntările, că zdruncinăturile și hopurile prin care trecură paznicii îi zburară orice gînd din cap, făcînd loc unei cețe roșii care-i întuneca mintea, nemaiputîndu-i trece nimic prin ea. Vedea numai cerul cu cîte o stea ici și colo, și drumul robilor pe care, în sfîrșit, o apucase și el

— Ce vînat domnesc am mai prins ! îi spuse Suciu lui Giurcă.

— Să vedem însă cu ce ne-or răsplăti domnii, că p-așa ceva nu puneau ei mîna ușor. Așa-i, Horeo ? îi răspunse acesta ridicînd capul prinsului, din bălăngăneala-n care se mișca, c-o singură smucitură.

Horia însă pe jumătate amețit, pe jumătate buimac tăcea-ntruna.

— Îi fi fost tu hoț, dar noi am fost și mai hoți decît tine, continuă Giurcă să i se adreseze de astă dată victimei ; iar mîine ai să dai seama în fața domnilor de tot ce ai făcut.

— O să spună și laptele supt de la mă-sa, adăugă Suciu.

— Dacă o fi avut așa ceva ! rînji Giurcă trîntindu-l jos, lîngă vatra pe care ardea un foc de stînjenari.

Doi inși rămaseră apoi să-l păzească în casă, iar ceilalți afară, în timp ce Suciu porni spre Alba.

De-ndată ce se văzură singuri cei rămași înăuntru și scoaseră glăjile cu vinars.

— Cînd bei, uiți de orice, îi spuse Pătru lui Mihai.

— Mai bine, răspunse acesta dînd și el o dușcă pe gît.

— Hm ! mai vru s-adauge Pătru, temîndu-se însă ca nu cumva să iasă prost şi Mihai să-i spună lui Suciu cine ştie ce despre el.

În clipa următoare patru feciori dădură buzna-năuntru prin uşa făcută ţăndări.

Mihai şi Pătru-nlemniră, neputîndu-şi lua nici măcar bîtele de jos necum puştile de gornici din cui. Cît ai zice peşte, unul primi o lovitură-n moalele capului, iar celălalt un picior sub bărbie, zburînd cît colo.

— Nemernicilor, unde-i Crăişorul nost ! ? se auzi atunci glasul lui Ionuţ Dandea, intrat ca viforu-năuntru.

— Aci-s ! Aci-s ! mormăi Horia din locul unde fusese azvîrlit.

Şi Ionuţ se repezi asupra lui, dezlegîndu-l cu cosorul cum ar fi tăiat curmeiul unui snop de grîu. Nu mai prididea apoi, pipăindu-i toate mădularele să vadă dacă-i întreg ori ba, şi spunîndu-i întruna : „Crăişorule, crăişorule, cum erau să te omoare !"

Horia nu-i putu însă decît mulţumi, că-n casă intrară şi ortacii, tîrîndu-l după ei pe Ion Giurcă.

— Şi-acum hotărăşte-i tu soarta, îi spuseră ei trîntindu-i-l la picioare.

— Să nu mă schilodeşti, Horio, că nici eu nu te-am schilodit, iar dacă vrei să mă omori, omoară-mă atunci dintr-una, se rugă Giurcă.

— Io, măi Iuane, n-am nici să te omor, nici să te schilodesc, că pentru voi am făcut tot ceea ce am făcut, dară tu şi George o să vă căiţi amarnic de fapta voastră.

— Apăi dacă-i aşa, Horio, mai credincios ca mine, de acum înainte nu ţi-o fi nimeni. Jur ! uite-aici în faţa oamenilor ăstora, care te-au scăpat, şi Ion Giurcă i se aruncă la picioare.

— Nu-i nevoie, Iuane, mai bine vezi dacă cei cu care aţi pus la cale mîrşăvia sînt întregi sau ba.

— Numai ăştia doi mai trăiesc, Horeo, că pe ceilalţi i-am trimis pe lumea cealaltă, îi spuse Ionuţ Dandea ; altfel cum să te fi scăpat ?

— No păi, Iuane, iacă-ţi răsplata, îl mustră Horia, sau voi socoteaţi să căpătaţi altceva pentru mine ?

Iuăn însă nu-l mai auzea sărutîndu-i întruna opincile.

— Lasă asta şi scoală-te, îi strigă atunci Horia-nciudat trăgîndu-şi totodată şi piciorul din mîinile lui ; nu-mi plac cei ce ling unde au scuipat. Mai bine îngroapă-i acum pe ăştia, ca să aibă ce găsi Suciu mîine, cînd o veni cu solgăbiräii. [1]

— Iar tu, Petre, şi cu ăstălalt, cu Mihai, sau cum îl cheamă, adăugă el, uitîndu-se către cei doi care fuseseră făcuţi zob de Ionuţ Dandea, lîngă vatră, sculaţi-vă şi voi şi vedeţi-vă de drum, dacă-ţi putea că v-o ajuns, cred, ce-aţi păţit.

— Crăişorule ! Crăişorule ! de-acum înainte nu te-oi mai slăbi nici ziua nici noaptea, izbucni iar Ionuţ, că uite ce era să ţi se-ntîmple, dacă nu-ţi dădeam de urmă.

— Şi cine v-a spus că m-au prins ?

— Pruncul gazdei care dormea-n coşar. O fugit sărmanul desculţ, pe brumă, pînă la mine să mă-nştiinţeze şi să-mi arate urmele pe unde o apucaseră cu tine nemernicii ăştia ; şi tu-i ierţi !

— Da, Ionuţule, îi iert că nu şi-or da bine seama ce fac, dar pe Suciu, de-l prind, l-oi pedepsi cum n-am pedepsit pe nimeni.

— Aşa să faci, Horeo ! îl îndemnă Pătru, ridicîndu-se de jos ; că de nu era el, n-am fi fost nici noi aici.

— No' bine, fraţilor, şi acuma haide, că ne prind zorile şi pe Suciu trebuie să punem mîna pîn-a nu se face ziuă. Ne-o cădea-n palmă, cu solgăbirăi cu tot, şi-atunci să-i arăt eu lui petrecere.

*

* *

De pe fereastra casei băieşului Brünek din Soimuş, se vedea bine cetăţea Devei ca-ntr-un tablou. Era semeaţă şi cocoţată pe dealul pe care fusese zidită, ca „desfrînata din Apocalips pe fiara cu şapte capete". Şi tuturor le stătea ca un zăgaz înainte, ca un gunoi în ochi sau ca un fişpan căruia nu-i putea scăpa nimic din privire, şapte poşte-n jur. Iar fumu-i domol se ridica dimineaţa deasupra acoperişurilor ca semnul unor jertfe păgîne primite numai cu mare greutate de zei.

[1] autorităţi administrative.

Ce ascundea însă-ntr-însa ştiau numai domnii, în timp ce ţăranii din jur o socoteau sălaş de duhuri necurate.

Spre ea priveau în ziua aceea şi Horia, Cloşca şi Crişan, rugîndu-l totodată pe băiatul neamţ, în casa căruia se aflau, să le scrie, pe hîrtia pe care voiau s-o trimită celor dinlăuntru cu slovă nemţească, că voia lor este următoarea :

1. Nobilul comitat împreună cu toţi proprietarii şi familiile lor să jure pe cruce.

2. Nobilime să nu mai fie şi fiecare să trăiască din slujba ce-o căpăta-o de la împărăţie.

3. Proprietarii nobili să se despartă pentru totdeauna de moşiile lor.

4. Nobilii să plătească şi ei bir ca tot poporul sărac.

5. Pămînturile nobililor să fie împărţite la lumea necăjită.

6. Dacă nobilul comitat şi nobilii stăpîni de moşii se vor învoi la toate acestea, ţăranii le făgăduiesc pacea, şi tot semnul păcii le cer şi lor să-l ridice pe cetate, iar la marginea oraşului prăjini cît mai lungi cu steaguri albe.

La urmă, semnară apoi toţi trei, înşirîndu-şi, unele sub altele, numele cu slove stinghere, întîi Horia, apoi Cloşca şi Crişan, iar dup-aceea alţi vreo zece căpitani printre care şi Ioţuţ Dandea şi Rista, aşternînd apăsat în locul iscăliturii degetul mare mînjit cu tintă [1] neagră.

— Cu asta, tu, Carol Brünek te vei duce-n cetate, îi spuse Horia, şi-o vei înmîna nobililor, urmînd ca tot prin tine să primim şi răspunsul. Dup-aceea, stînd puţin pe gînduri şi-ascultînd şi povaţa popii Silvan, mai adăugă :

— Tu însă nu mergi de voia ta, ci silit de noi ; aşa să le spui acelora, şi că te-am ameninţat cu ţeapa şi cu aprinderea casei.

Carol Brünek se uită însă din ce în ce mai uluit la el.

— Va să zică eu de la mine nu pun nimic, decît tălmăceala şi cerneala ? Asta s-o credeţi voi ! Păi n-am avut aceeaşi soartă cu toţii, şi n-am mîncat împreună acelaşi mălai ?

Drept răspuns popa Silvan îl privi pe Chivără Roşie, acesta pe Horia şi Horia pe Crişan.

---

[1] cerneală.

— No' p'atunci, grăi Crișan, dacă nu ești mulțumit cu planul nostru, fiindcă noi am vrut să te descotorosim de necazurile și ponoasele ce ți-ar fi venit asupra, mai adaugă și tu la o adică ce ți-o trăsni prin minte, dar nu la ce-am semnat noi pe hîrtie, ci la celelalte. Fă însă-n așa fel ca să și vii înapoi, c-altfel degeaba ne-am străduit noi cu acestea.

— Dar ce-ar fi să mai meargă și cineva dintre oameni cu el ? interveni Horia.

— Io-s primul, țîșni atunci Rista c-un pas înaintea tuturor ; și așa nu mai am ce pierde, adăugă el, văzîndu-i pe toți cum îl priveau cu nedumerire.

— Și eu ! Și eu ! se mai auziră pe-aproape încă vreo cîteva glasuri ale unor țărani cu ochi scăpărători și fețe supte.

— Zic că n-ar fi bine totuși să-ți bagi singur oamenii în gura balaurului, îl sfătui atunci Chivără pe Horia.

— Dară dacă eu vreau ? îi răspunse Rista.

— Păstrează-ți vrerea pentru mai tîrziu, s-auzi atunci glasul lui Crișan, că doar cu mine-ai pornit.

— Ăsta-i *tîrziul meu* și nu vreau să-l scap, se-ncăpățînă Rista.

— Atunci, dacă-i așa, du-te, Risto, dimpreună cu toți cei ce de bună voie vor să plece cu tine, îi dezlegă-n cele din urmă Horia, hotărîndu-le plecarea.

Nemulțumit, Crișan privi atunci spre Chivără, iar Chivără spre Horia, care dădu doar din umeri.

— Lăsați-i ! Oamenii știu ce fac. Lăsați-i să-și împlinească soarta, adăugă el gînditor.

— Soarta oștenilor e-n mîna conducătorilor totuși, ținu și Chivără să-i răspundă.

— Tocmai de aceea am hotărît și eu să și-o împlinească cum vor.

— Ar fi bine, Horeo, de-ai putea, să faci să se-mplinească și cum vrem noi, nu numai grofii, se băgă atunci Crișan în vorbă.

— Și să-l atragi de partea noastră și pe Dumnezeu, zise Cloșca zîmbind.

— Numai să vrea, adăugă Chivără cu amărăciune-n glas.

— Lăsați palavrele, fraților, îi opăci Horia ; iar voi plecați cum am hotărît, îi se adresă el celor destinați soliei.

În urma lor, Crișan însă nu se putu reține să nu dea amarnic din cap, iar Chivără Roșie să facă un semn care numai bine nu putea însemna. Era ca și cum ar fi spus : Da la ăștia ne putem lua rămas bun pentru totdeauna.

* * *

Solia trimisă de Horia fu primită-n cetatea Deva cu mare alai și condusă pînă-n curtea interioară de către comandantul corpului de gardă. Aici, în fața grupului nobiliar care o întîmpină, lucrurile se schimbară însă brusc și țăranii, în frunte cu Carol Brünek, văzură cu mirare cum contele Kemeny, unul dintre cei ce-i întîmpinaseră, porunci căpitanului de gardă să-i bage la închisoare.

— Sau nu, adăugă el, mușcîndu-și mai nervos buzele după ce contele Szekely, unul dintre cei care tocmai citeau scrisoarea țăranilor, îi atrase încă o dată atenția la ceva ce era scris acolo.

— Tu, cel ce ne-ai înșirat cele scrise aici, te vei întoarce la cei ce te-au trimis și le vei povesti tot ce vei vedea îndată ; iar voi ceilalți care v-ați răsculat conduși de tîlharii din munți, veți zbura-n cer, ca să vă dea Dumnezeul vostru ce vă refuzăm noi.

— Căpitane, să vie imediat călăul și să le facă nespălaților ăstora trimiterea pe lumea cealaltă, să-și aducă însă și ajutoarele ca să termine-nainte de apusul soarelui.

Țăranii, uitîndu-se uimiți unii la alții, și cu totul nedumeriți de brusca schimbare, murmurară :

— Dar sîntem soli !

— Și ce dacă ? le răspunse rînjind contele Szekely, o să vă ajutăm să vă găsiți alți stăpîni ; iadu-i plin de așa ceva și v-așteaptă.

La bătaia de joc a contelui, Rista, recunoscîndu-l, îi răspunse tot în zeflemea :

— Dar cine o să ne arate drumul, conte, dacă dumneavoastră o să dispăreți ca atunci, la Tîrnava ?

— O să-l găsiți voi singuri după ce vă vom arăta noi de unde pornește, îi răspunse contele privind spre zidul cetății, la locul unde trebuiau să se-nalțe spînzurătorile. Pînă atunci însă să facem formele de judecată. De acord, domnilor ? îi întrebă el pe ceilalți nobili.

Grupul nobililor căruia i se adresase îi răspunse afirmativ, înclinînd ușor capul și scrutîndu-i întruna cu privirile pe cei imobilizați în picioare, înaintea lor.

*

* *

Pentru ca să nu reție însă prea mult garda, pîn-aveau să fie gata toate pregătirile, consiliul nobiliar de conducere al cetății hotărî totuși ca țăranii soli să fie închiși într-o chilie de lîngă capelă, o chilie de pe fereastra căreia puteau fi mai ușor supravegheați, și prin care puteau și ei privi spre curtea interioară și spre zidurile pe care li se pregăteau spînzurătorile.

— De vreme ce, după toate fărădelegile comise în trei comitate, ei și-au permis să formuleze cele scrise-n depeșa primită, nici o lege din lume, nici chiar Codul Terezian, nu ne va putea împiedica să ne luăm măsurile de apărare, pe care le credem de cuviință într-o stare de asediu ca aceasta, se disculpă în fața consiliului de judecată, motivîndu-și punerea semnăturii pe sentința de condamnare la moarte prin spînzurătoare a țăranilor soli, contele Christophor Kemeny.

— Și totuși, domnilor, s-ar putea să avem neplăceri dacă guvernatorul dă la Sibiu ne va cere explicații, adăugă judele cetății.

— Deocamdată însă noi sîntem cei asediați, nu el, îi răspunse contele Bathory, ridicîndu-se agresiv de pe scaun și cerînd ca hotărîrea să fie executată înainte chiar de a fi dată orice explicație ; pentru acestea, în definitiv, dacă vom supraviețui, vom avea timp, domnilor, încheie el.

— Vă-ndoiți cumva, conte, de asta ? îl întrebă, nu fără o urmă de ironie în glas, baronul Telleky.

— Nu, domnule baron, dar luptătorii trebuie să-şi pună în faţă toate ipotezele.

— Şi dumneavoastră sînteţi un luptător, nu ?

— Adică, domnule baron, îmi sînteţi dator o explicaţie.

— Dacă vom supravieţui, domnule conte, sau poate că v-aţi prea speriat de-o mînă de slugi venite să cerşească ?

— Slugi aţi spus, baroane ? Astea-s slugi ? Tîlharii aceştia obraznici, care au pîrjolit Bradul, Baia de Criş, Crişiorul şi care-acum ne ameninţă pe noi ? izbucni mai furios decît contele Bathory contele Kemeny.

— Tîlhari, domnilor ? Mă mir că-i numiţi astfel ; la o intervenţie bine pusă la punct, n-am avea ce face cu ei ; dealtfel o să vedeţi, le răspunse baronul Telleky.

— Ce-o să vedem, baroane ? Ce au văzut şi nobilii la Tîrnava ? Uite, contele Szekely e martorul viu al acelui dezastru.

— Cînd orgoliul depăşeşte prevederile, aşa se-ntîmplă.

— Ei bine, de data asta, baroane, am hotărît şi eu să nu mai fiu orgolios, răspunse contele Szekely.

— Treceţi dintr-o extremă în alta, conte, dar să-ncheiem discuţia fiindcă-s în minoritate, aşa că faceţi ce vreţi ; eu însă îmi voi pregăti soldaţii pentru orice.

Şi baronul Telleky se ridică ostentativ de la masa de lucru a consiliului, părăsind încăperea gotică în care ogivele începuseră să-l strîngă ca nişte gheare. Coborî după-aceea-n curtea interioară a cetăţii, mai privi încă o dată spînzurătorile, care se-nălţau pe ziduri şi, plictisit, ceru comandantului gărzii să-i deschidă, ca să descindă-n oraşul unde-l aştepta regimentul său.

Trecînd însă pe drumul cel mai lung, pe sub toate cele trei porţi de intrare, îşi dădu seama că spaima le intrase atît de tare-n oase domnilor nobili, încît nu rămăsese nici un locşor din fortăreaţă, în care paza să nu fi fost întreită.

E ca şi cum s-ar fi aşteptat să ne atace armatele imperiale, şi nu o gloată de slugi, îşi spuse el scîrbit dînd, la cazarma de la poalele cetăţii, ordine deloc pripite, pentru cazul în care cetatea ar fi fost într-adevăr asediată de ţăranii răsculaţi.

* * *

Sentința scrisă a consiliului de judecată, formulată în grabă după plecarea baronului Telleky, rămase însă aceeași ca înainte de izbucnirea nestăpînită a contelui Kemeny.

Țăranii, înșirați pe rînd cu numele lor, așa cum și-l spuseseră cînd aduseseră depeșa, erau toți osîndiți la spînzurătoare, în afara numitului Carol Brünek, pentru „încercarea de pătrundere în cetate și de ucidere a nobililor conducători".

— La ce le-a trebuit să vină atîția ? unul nu le-ar fi fost destul ? spuse-nfuriat contele Bathory cînd își puse semnătura sub textul sentinței redactată cît se poate de laconic : „Spînzurătoare spectaculoasă pe platforma superioară a cetății, spre a fi pildă celor ce-ar mai cuteza să amenințe buna orînduire a treburilor obștești, din întreg comitatul".

Adunați toți în curtea interioară de sub platforma pe care erau înălțate spînzurătorile, nobilii conducători priveau cu satisfacție cum erau agățați în ștreang, unul cîte unul, țăranii trimiși de Horia.

Călăul, îmbrăcat în negru, cu ajutoarele lui în roșu, își arătau priceperea de parcă ar fi fost pe scena Burgtheatrului din Viena.

Țăranii, aduși unul cîte unul din chilia unde fuseseră încuiați, erau atîrnați în ștreang numai după ce li se tăiau pletele, iar înainte de moarte nu li se acordase nici măcar putința mărturisirii ; în schimb, cînd unul din ei ajungea să se bălăngăne în laț, un ofițer conștiincios, lăsat anume în fața celulei depozit, îi făcea pe toți să se scoale.

— Acuma sare ! le striga el cînd osînditului i se zbura scaunul de sub picioare.

Și-ntr-adevăr, fiecare sărea-n moarte ca-ntr-o baltă...

— Ce nemernici ! izbucni Petruț, fostul gornic, care-i jurase credință lui Crișan la Curechiu ; ne omoară astfel ca soli dar dacă ne-ar fi prins în luptă ?

— Și voi ziceați că bine a făcut Cloșca iertîndu-i pe cei din Baie. Uite acum pe cine a iertat ! ținu Rista să le mai spună.

— Cu ăștia ar trebui de-acum înainte să nu mai aibă Horia nici un strop de milă, adăugă Pavel, cel mai tînăr din oastea lui.

— N-ai tu grijă de asta, Pavele, încheie Rista tocmai în clipa cînd se văzu strigat.

— Ba nu, ăsta rămîne la urmă, hotărî contele Szekely care, după cele pățite la Tîrnavă ținea morțiș să-l privească pe fiecare cum se leagănă-n streang ; și-n locul lui Rista fu luat Pavel.

— Pe tine, Risto, se pare că vor să te și fiarbă înainte de a te spînzura, adăugă Niculae, cosașul cel mai spornic de pe domeniul domnilor din Ribița.

— Ceva-mi coc ei mie, dar și eu lor, îi răspunse Rista. Oh, Doamne, de ce nu mi-o picat oare Szekely în mînă la Tîrnavă, că l-aș fi împrăștiat ca pe un snop de grîu.

Și iar fură chemați, unul, după aceea altul, pînă cînd, lăsat să fie cel din urmă, îi veni și lui Rista rîndul.

— Pe ăsta trebuia totuși să-l spînzurați primul ca să aibă cine le arăta drumul. Îl văd parcă mai isteț. Așa-i, tîlharule ? i se adresă rînjind contele Bathory.

— Știu eu, domnule, dacă n-ar fi fost mai bine ca tot domniile voastre să ne călăuzească pîn-tr-acolo, îi răspunse rînjind și Rista. Io unul, dealtfel, nici n-am cu ce merge.

— Cum n-ai cu ce merge ? îl întrebă prefăcut și mirat contele Szekely, uitîndu-i-se la picioare.

— Uite așa bine, conte, pentru că după ce-oi sări în gol m-or părăsi și ele.

— Dar sufletul ? îl întrebă ironic contele Kemeny.

— L-am cam pierdut, căutînd să vă întîlnesc prin Crișior și Tîrnavă, ținu Rista să-i răspundă și lui.

— Vezi atunci Ianoș ce faci cu el ; poate-i găsești tu unul, se adresă contele Szekely călăului, trăgînd cu ochiul.

— I-l dau pe-al meu, rînji călăul apropiindu-se de Rista ca să-i bage lațul pe cap.

Rista, privindu-l o clipă drept în ochi, i se aruncă atunci ca un jder în gît ; ajutoarele nu-l mai putuseră deloc împiedica ; le scăpase din mîini ca o fiară slobodă.

Cînd îl descleştară, fu prea tîrziu ; din gură-i curgea sînge şi Szekely îl lovi zadarnic cu piciorul în gură.

— Pentru ăsta v-am spus eu că trebuie un supliciu aparte, exclamă el îngrijorat totuşi, ca nu cumva lovitura lui să-l fi trimis prea iute pe lumea cealaltă.

— Nu-i mort, mai suflă, adăugă însă tot el, cînd îşi dădu seama că Rista nu murise. Pînă mîine însă nu-l slăbiţi nici o clipă din ochi, le porunci el celor ce-l tîrîră din nou în temniţă.

*

* *

Cancelaria guvernatorului Ardealului era învăluită într-o lumină caldă, cernută lin prin vitraliile ferestrelor. Cald şi aromat era şi-năuntru pentru că şemineul, cu însemnele nobiliare ale clădirii, era-ndopat pînă la refuz cu lemne de brad. Mobila, barocă şi ea, ca stăpînii, reflecta lumina irizînd-o cu nuanţele brune ale lucrurilor ce-o acopereau.

Aşezaţi alături, în două jilţuri destul de incomode, contele Brukenthal discuta pe tonul cel mai calm cu baronul Preisz începerea reprimării răscoalei din Munţii Apuseni.

— În faţa celor ce mi s-au comunicat oficial de la Deva nu mai am ce mai face, spunea contele Brukenthal, decît să dau ordinul categoric de începere a represaliilor.

— Nu sînt de părere, îi răspunse Preisz ; este totuşi o chestiune locală, o replică explicabilă dată unor abuzuri seculare ale nobilimii de-acolo. Îşi merită lecţia şi s-ar putea ca prin asta singuri să se şi corecteze.

— Crezi într-adevăr ?

— Sînt convins.

— Atunci, regret, dar n-ai nici un fel de viziune politică. Răscoala aceasta e germenele unui incendiu de proporţii şi-ar trebui să fim mai prevăzători.

— În acest caz, represaliile nu ar dovedi, într-adevăr, decît proporţiile exagerate, iar interpretarea ulterioară ne-ar putea fi nefavorabilă.

— Viaţa însă şi situaţia sînt mai presus decît orice considerent istoric.

— Îmi pare rău, conte, dar judecați de parc-ați avea ștreangul de gît și permiteți-mi să vă spun că dacă într-adevăr așa gîndiți n-aveți ce căuta în funcția pe care o dețineți.

— Țin totuși, baroane Preisz, să nu-mi pierd capul din pricina unor ezitări umaniste de moment, și-aș vrea să știi că riposta o voi da peste sfatul și voia oricui.

— Atunci considerați-mă inutil din acest moment, deși nu fără a vă mai atrage încă o dată atenția că faceți totuși o mare greșeală.

— Greșeală, negreșeală, sînt însă mai înainte de orice un nobil al vremii mele.

— Și eu conte, și de aceea aș ține cu orice preț să nu fie acuzată categoria din care fac parte.

— Imi pare rău atunci, dar trebuie să te retragi, baroane, pentru că vreau să lucrez, încheie discuția contele Brukenthal ridicîndu-se în picioare.

Era un semn categoric pentru baronul Preisz că trebuie să părăsească biroul, și-l părăsi, convins fiind însă pe deplin că contele Brukenthal avea să facă cea mai mare greșeală din viața lui ; și nu se-nșela de loc.

În aceeași seară fu formulat și trimis tuturor unităților imperiale din regiunea Munților Apuseni ordinul de reprimare a răscoalei.

* * *

Tot așteptîndu-l pe Carol Brünek să se întoarcă, Chivără, Horia, Cloșca și Crișan scrutau întruna zarea de pe dealul unde era casa acestuia.

O scrutaseră dealtfel de cum plecase solia, gîndindu-se-ntruna cum să atace, ca să poată pătrunde mai ușor în fortăreață, și Horia-și chiar făcuse-n minte un plan, pe care îl urmărea cu gîndul ca pe o hartă vie, cînd Chivără, uitîndu-se mai atent în zare, izbucni : una, două, trei, patru, cinci, șase. Șase spînzurători cu șase spînzurați au ridicat nemernicii pe ziduri ! continuă el furios. Să știți că ăștia-s ai noștri !

— Dar mai lipsesc doi ca să fie toți, interveni Horia ; care or fi oare nenorociții ?

— Vezi ce-ai făcut ? îl dojeni atunci Crișan, arătînd cu degetul în direcția spînzurătorilor. Nu ți-am spus eu și Chivără să nu-i trimiți ?

— Și încă de cîte ori ? adeveri Chivără Roșie, apropiindu-se de Horia.

— Nu i-ai cunoscut bine, Horio, pe domnii nobili dac-ai avut încredere în ei, mai adăugă el ; ți-au dovedit cred acum tot ce sînt în stare. Dealtfel ai putea lua pildă din asta de ceea ce trebuie să faci, cînd vrei într-adevăr să fii stăpîn pe ceva.

— Odată și-odată o s-ajungem și noi stăpîni, îi răspunse Horia oftînd ; dar nu ca ei.

Crișan, între timp, alergase pînă-n tabăra din dosul dealului unde era așezată casa lui Carol Brünek.

— Cincizeci de inși să vă-mbrăcați ca la Abrud, în hainele soldățești pe care le-am luat de la ei, la Tîrnavă, le porunci el oamenilor lui. O să le-o coc eu !

— Și ce-i vrea să faci cu ăștia ? îl întrebară Horia și Chivără veniți și ei degrabă la fața locului.

— Jandarmul ăsta, le răspunse Crișan, arătîndu-le pe Țăndură, care se și-mbrăcase în hainele luate cîndva de la căpitanul Asztálos, va merge spre cetate c-un grup de oameni îmbrăcați tot ca el, ca și cum ar fi urmăriți de ai noștri. Cei de acolo din cetate vor crede că sînt nobili sau soldați răzleți, fugăriți, și le vor deschide prima poartă. Odată însă intrați înăuntru se vor împărți și ei în două ; o parte care va ataca paza, iar alta care le va deschide și celor rămași în urmă. Dup-aceea va urma poarta a doua, pînă la care mai e o bună bucată de mers prin pădure, apoi a treia și numai în cele din urmă marea bătălie dinăuntru. În timpul ăsta voi veniți cu grosul prin spate, pe la dealul viilor, iar eu voi ataca orașul dinspre ceangăi ; nu vă temeți însă că-i avem și pe aceștia cu noi ; încă de ieri au venit aici ca să ne spună că-s cu noi și ne ajută. Dealtfel tot de la ei am aflat și cum sînt întăriturile-n oraș, așa că dacă ne ținem bine, mîine vom și putea împlini ceea ce ne-am pus în gînd.

Horia se uită mirat la Chivără, Chivără la Horia și amîndoi la Cloșca, sosit și el în pripă la fața locului.

— Mda ! exclamă Chivără, de ce nu ? E cel mai bun plan, sau poate că tu, Horio, ai altul ?

— Ba nu, ăsta-i cum trebuie ! exclamă Horia după ce-şi muşcă din mustaţa care-i cădea-n gură.

— Atunci pe cai, fraţilor ! Şi cum v-am spus : numa 'nainte, că noi o să vă susţinem cu toate puterile.

În puţină vreme după aceea, totul fu gata de luptă şi Ţăndură porni în galop cu toată ceata după el, Chivără şi Horia urmînd să-l ajute dinspre vii, iar Crişan dinspre ceangăi.

Mureşul fu trecut în goană de toţi şi ceata se-mpărţi-n urmăriţi şi urmăritori, de cum ajunse dincolo. Ţăndură, îmbrăcat ofiţer, călărea cu jandarmii lui prefăcuţi la numai o sută de paşi de Lăzăruţ, care, chipurile, i se ţinea pe urme gata, gata, să-i ajungă.

Îndreptîndu-se însă spre poarta cetăţii, străjile, văzîndu-i că alergau desperaţi să scape de ceata lui Lăzăruţ, le deschiseră porţile de lemn ghintuit, făcîndu-le loc numai lor să treacă în goană printre ele. Urmăritorii rămăseseră afară.

Înăuntru însă „jandarmii" lui Ţăndură se-mpărţiră din nou în două, cîţiva rămînînd să imobilizeze pe cei ce le deschiseseră, iar ceilalţi să continue şiretlicul.

La poarta a doua se-ntîmplă acelaşi lucru, iar la poarta a treia, cînd erau să fie descoperiţi, fu prea tîrziu ; pătrunseseră toţi în cetate.

Nobilii şi oştenii se retrăseseră însă în bastionul dinspre oraş, neslăbind cîtuşi de puţin lupta. Erau extrem de bine apăraţi acolo şi soarta asediului nu mai putea fi hotărîtă decît de intervenţia detaşamentelor imperiale de la Sibiu.

Pînă s-ajungă însă acestea-n Deva, Horia le-o luă înainte pătrunzînd în Cetate, cu Chivără şi cu Cloşca, aşteptînd ca şi Crişan să-i ajungă dinspre ceangăi.

Nu întîrzie mult nici el, aducînd chiar vestea că şi oraşul i s-ar fi predat dacă n-ar fi avut de furcă cu prefectura şi cu cănţălăriile domneşti, pe care le lăsase totuşi pentru mai tîrziu. Trebuia cucerită mai întîi cetatea, cu orice preţ şi el pentru aceasta se grăbise. Celelalte puteau să mai aştepte.

— La noi, situaţia-i asta, îi explică Chivără ; ce-am putut am făcut, dar în bastionul dinspre oraş, unde s-au

retras domnii nobili cu toate forţele lor, încă n-am izbutit să pătrundem ; poate însă că de aici înainte, uniţi, să reuşim ; poate, zic.

— Păi să-i aruncăm atunci în aer, dacă nu le-om putea face altceva, îi răspunse grăbit Crişan ; dar unde-i pulberăria ? se mai informă el în goană.

— O s-o găsim dac-o fi pe aici, îl asigură Ţăndură, care se şi-nvîrtise de vreo două-trei ori prin toate încăperile dinspre curtea interioară.

— S-o căutăm atunci !

Şi Crişan cu Ţăndură se-nfundară-n căutarea pulberăriei. Pînă s-o descopere însă dădură peste magazia de armament a garnizoanei, şi-ntr-o hrubă boltită de prin „măruntaiele" fortăreţei peste un om înlănţuit şi-acoperit de păr pe tot trupul. Părea nebun pentru că, de cum îi văzu intrînd, le strigă :

— Trimişilor din ceruri, dezlegaţi-mă !

Crişan îl privi uimit, poruncindu-le apoi celor din preajmă să-l dezlege. Dezlegat însă, omul sări la el, oprindu-i-se brusc înainte cu braţele ridicate-n sus.

* * *

— Ce văzuse oare nebunul ?

. . . . . şi Crişan nu-şi putea nicidecum închipui pentru că-n închipuirea lui se puteau petrece lucruri pe care le-ar fi dorit cu atît mai mult să se petreacă, cu cît nu se petrecuseră niciodată.

— Să fi văzut oare ce te aştepta după aceea ?

— Pe mine ?

— Pentru nebuni nimic nu-i cu neputinţă.

* * *

Şi totuşi se mai auzi, sau ar fi vrut să se mai audă încă un glas alături de el, glasul unui ţăran răsunînd ca un tulnic prin hrubele fortăreţei :

— L-am găsit pe Rista ! Veniţi ! Aici !

Grăbindu-se spre locul de unde s-auzea strigătul, Crişan îşi văzu omul ajuns din nou printre ai lui, fără lanţuri şi povestindu-şi păţaniile.

— Aţi picat la vreme, că nu ştiu zău ce m-ar fi aşteptat azi, după ce ieri i-am rupt hoherului [1] grumazul, le spunea el celor din jur.

— Zău, Risto, cum aşa ?

— Păi uite aşa, bine ; cînd s-a apropiat de mine să-mi bage streangul pe cap, i-am sărit în grumaz şi i-am smuls glicuşul [2] cu dinţii ; a luat-o şi el, cred, după ăia săracii care-s sus pe zid. I-aţi văzut ?

— De mult nu mai sînt acolo, Risto. I-am luat de cum am pătruns aici ; îs întinşi acum pe vatră în mijlocul curţii, îi răspunse Crişan ; dar mare noroc ai avut c-am venit la vreme !

— Nu-i nimic, că tot am să-i ajung eu din urmă, îi asigură rîzînd, nu a bună, Rista.

Un alt grup de pază, pus de Crişan pe zidurile de sus ale cetăţii, îi anunţă atunci că-n zare, dinspre ciangăi, se vedeau venind trupe imperiale.

— Vin cătanele ! Vin cătanele ! izbucniră ţăranii în urale de bucurie.

— Numai să vedem de partea cui vin şi cu cine-or ţine ? se arătă puţin neîncrezător în noile forţe Chivără Roşie.

Horia-i privea şi el nedumerit cum pătrundeau în oraş. Deodată tresări : îi împuşcau gărzile pe care Crişan le lăsase în urmă.

— Asta ţi-e împăratul ! îi atrase atenţia lui Horia, Chivără Roşie.

— Ţi-am spus eu că n-ai în cine mai avea-ncredere azi, adăugă Crişan, dînd în acelaşi timp şi cea mai tristă poruncă :

— Cătanele nu-s cu noi ! Vin să-i scape pe ăştia. Aşa că toată lumea să se retragă-n afara cetăţii, spre Soimuş, cu toate armele pe care au pus mîna ; şi-acum s-o luăm şi noi la sănătoasa, Risto, că de ne-or prinde, nu ştiu, zău, cine ne-o mai scăpa !

— Io rămîn să-i întîmpin ; prea m-am legat de ăştia, îi răspunse el, arătînd spre cei spînzuraţi.

— Cum vrei, Risto, dar mai bine cu viii.

---

[1] călău.
[2] beregata.

* * *

Ce bine ar fi fost să se fi întîmplat așa ! Să fi pătruns într-adevăr și-n cetate cu toți oamenii cum ar fi vrut el ; să-l fi găsit și pe Rista acolo, chiar așa-n lanțuri ; să-l fi eliberat apoi și el să se-ncăpățîneze și să fi sfîrșit chiar așa cum îl vedea el ; și toată povestea pătrunderii să fi fost măcar o clipă adevărată, măcar una, una doar și apoi... dar nu ! trebuia, trebuia neapărat să fie așa ca-n închipuirea lui. Și parcă chiar cu atît mai mult cu cît nu fusese niciodată așa.

* * *

Pe alături se auzeau murmure.

— S-o smintit împăratul de ține cu ăștia ! spuneau țăranii, arătînd întruna spre bastionul în care încă mai erau nobilii.

— Ar trebui schimbat că nu și-a ținut făgăduințele ! izbucni mînios Crișan, în timp ce arunca spre Horia cea mai mîhnită privire.

* * *

Cînd trupele imperiale pătrunseră-n cetate, aclamațiile nobililor ieșiți din bastionul în care se refugiaseră fură de nedescris, iar bucuria lor atît de mare, încît conții se-mbrățișau pe metereze cu ofițerii, și orășenii de rînd cu soldații imperiali, peste cadavrele tuturor ciangăilor sau ale țăranilor răpuși.

Cu ocazia aceasta, însă, nu se observă că baronul Telleky rămăsese fără neatacat de garnizoană și nici că Rista ajunsese pe vîrful pulberăriei, ținînd o torță aprinsă-n mîini în dreptul unei intrări, pe care de mult o căutase.

— Bine ați venit ! le strigă el cu glasu-i dogit de sus deasupra locului în care se afla. Privirea celor din curtea interioară, care decapitau și zvîrleau cadavrele peste zid, se-ndreptă atunci brusc spre el.

— Istenem ! Istenem ! exclamară cîțiva, luîndu-l la ochi cu pușca.

— Nu ! Nu ! strigă căpitanul de gardă, dîndu-şi fulgerător seamă de primejdia în care se aflau cu toţii.

— Degeaba ! răcni atunci Rista, sărind cu torţa aprinsă în pulberărie.

* * *

Bubuitura care urmă fu auzită pînă dincolo de Mureş, iar norul de praf, ridicat în sus peste cetate, îi luă pe mulţi de acolo cu el.

— Rista, săracul ! oftă Crişan, şi toţi ţăranii îşi scoaseră cuşmele gîndindu-se însă mai bucuroşi la moartea celor din cetate, ucişi fără voia lor, decît la soarta lui.

— Iar tu, Horio, ai putea lua acuma locul împăratului că şi Dumnezeu şi-a luat mîna de pe el, adăugă Cloşca, mîhnit peste măsură de trădarea pe care o văzuse cu ochii.

— Nici n-a avut-o asupra lui vreodată, frate, îi răspunse Chivără şi mai mîhnit decît el.

— Cum se poate asta ?

— Se poate, Cloşco, îl mîngîie atunci Crişan, întinzîndu-şi uşor mîna pe umăr ; se cunosc mai de mult decît noi.

— Bine dar să ne atace cătanele !? Cătanele !? Cătanele împăratului ! Şi să le vină într-ajutor tocmai domnilor ?! Asta-i de necrezut !

— Nu-i nimic, fraţilor, o să facă cineva dreptate pînă la urmă ! suspină Horia neputîndu-şi lua privirile de pe cetate.

Dac-ar fi putut-o stăpîni, ar fi stăpînit tot Ardealul ! se gîndi cu jind Crişan ; şi altfel am fi stat de vorbă cu-mpăratul... adăugă-ntr-un tîrziu tot el.

Era însă prea devreme, mult prea devreme, pentru un vis atît de-ndrăznet petrecut doar în mintea unui iobag sortit pieirii.

* * *

Deşi armatele imperiale trecuseră prin Vinţ către Deva ca să le vină nobililor într-ajutor, ţăranii de-acolo nu vroiau nicidecum să ştie de asta. Ei o ţineau una şi bună.

— Vivat Maria Tereza ! Vivat Maria Tereza !

— Cum vivat, mă, dacă ea-i moartă de trei ani ? se trezi unul nedumerit să-şi întrebe tovarăşul de-alături, care nu mai obosea strigînd.

— Păi tocmai de aceea, să mai trăiască încă o dată, că ne trebuie ! îi răspunse omul stingherit. Şi-apoi ce pierzi tu dacă-i vie ?

— Daţi ! Tăiaţi, omorîţi şi luaţi, că-i cu slobozenia de la împăratu ! se auzeau şi alţii strigînd din cealaltă parte a satului.

— Şi dacă n-o fi aşa ? se-ndoi unul mai fricos.

— Atunci am băgat-o pe mînecă, îi răspunse popa care de mult îşi uitase de-ale lui, luînd-o razna cu gloata.

Deliru-i cuprinsese însă nu numai pe cei din Vinţ, ci pe toţi cei care auziseră de isprăvile moţilor. Luaseră foc Munţii Apuseni şi pe toate văile se prădau domeniile nobiliare, de parc-ar fi fost pîrjolul Zilei de Apoi.

La Săvîrşin însă, cînd ceata răsculaţilor pătrunse în biserica catolică s-o devasteze, preotul le ieşi înainte cu Sfîntul Potir fără a le spune nici o vorbă. Stătea drept în faţa lor ridicînd în sus însemnele sfinte, ca pe un scut, peste care conştiinţa iobagilor n-ar fi avut cum trece. Şi-i privea atît de fix, încît parcă-şi pierduse orice urmă de viaţă dintr-nsul.

— Papistaşule ! îi strigă atunci Alexe Tănase din Căpruţa, lovindu-l c-o bîtă peste mînă. Vinul vărsat însă pe pardoseală îi încremeni pe toţi.

— N-ai făcut bine, măi Alexe ! Ai vărsat sîngele Domnului ! îi şopti ortacul din dreapta la ureche.

— I-al Dumnezeului lor, izbucni, dar numai pe jumătate dezlănţuit.

— Şi dac-o fi acelaşi cu cel al nostru ? murmură Lae, stînjenaru, în timp ce toţi ceilalţi se uitau cu ochii holbaţi cum lichidul se-ntindea spre opinci. N-ajunse chiar pînă la ei, căci picioarele li se-nmuiară şi fiecare începu să se retragă-ncet, încet, către uşa pe care dăduseră buzna.

* * *

— Ştiu, Doamne, c-ai pătimit şi ai răbdat multe şi de la ai mei, dar cum ai putut să-i ierţi pe tîlharii de pe

cruce, iartă-i și pe cei ce și-au pierdut cumpătul după cîte au pățit. Dacă tu care ești Dumnezeu te-ai mîniat și-ai pus mîna pe bici, darmite aceștia care au fost numai obidiți ?...

Și Hristos rămase mereu înaintea lui, întruchipîndu-se sau dispărînd în norii de-ntrebări cărora George Marcu trebuia cu orice preț să le răspundă.

* * *

Vestea însă că armatele imperiale, acele faimoase cătane a căror haină nădăjduiseră moții s-o îmbrace la Alba, veneau să-i ajute, nu pe ei ca să facă dreptate, ci pe nobili, îi descumpănise pe mulți din gloată.

— Să vedem ce vor totuși ? îi spuse necăjit Ionuț Dandea lui Horia, că și cei din Buceș tot așa zic.

— Ce să vrea, măi Ionuț ! Vor să capete răgaz ca să ne sugrume. Asta vor.

— Dar...

— Nici un dar ! Asta e, oamenii au obosit și vor să se dumirească.

Și astfel mai de voie sau de nevoie, pentru ca toți să-și dea seama de starea în care se aflau, Horia trebui să accepte propunerea întrevederii cu solii cancelariei imperiale din Sibiu.

În casa însă din Valea Bradului, unde stăteau în jurul unei mese de brad, discutînd ce avea să mai vie peste ei, Chivără Roșie nu se putu totuși stăpîni să nu-i zică :

— Așa-i cînd fiecare se socotește în stare să judece pentru toți.

— Acuma lasă, dădu să-l potolească Horia ; odată căzuți la-nvoială nu ne mai întoarcem vorba, și pentru că s-a răspîndit zvonul în gloată, că-mpăratul vrea să stea de vorbă cu oamenii, să stea și să vedem ce-i spun trimișii.

— Trimișii ? Păi ce să spună ? Vor ca să-și lingă rănile, și-atunci să te ții pace !

— Are dreptate, îi adeveri Crișan spusele ; tocmai de aceea nu trebuie să-i ascultăm.

— E însă prea tîrziu, fraților, răspunse Horia, pentru că oamenii au și răspîndit zvonul venirii soliei de la-mpărat, și apoi dacă vor oamenii să-i audă ce zic, să-i audă atunci...

— Numai să nu ne coste prea mult curiozitatea asta !

— Să vedem, Marcule !

— Dacă o să mai ajungeți să mai vedeți ! le răspunse amîndorura Chivără Roșie, iar Horia căzu pe gînduri, sprijinindu-și capul pe cotul proptit de speteaza scaunului de lîngă masă.

*
* *

Cînd Crișan îl văzu pe Ion Molnar din Sibiu, că se apropie de vîrful colinei unde ședeau moții așteptînd solia împăratului, nu se putu reține să nu scuipe printre dinți gîndind cele mai rele lucruri despre toți domnii. Se cunoșteau dealtfel de mai înainte, de cînd umblase cu niște plîngeri pe la Sibiu.

— La ce le-o fi ajutînd cartea dacă învățătura îi orbește într-atîta încît nu-și mai dau seama de partea cui trebuie să fie și cu cine să țină ? se-ntrebă atunci un moț nu prea dumirit, în sine, de ce oare unde-i multă minte, trebuie tot pe atîta să fie și prostie. Și atunci, din depărtare, ca și cum și-ar fi recunoscut frații, de care se despărțise cine știe cînd, Molnar, apropiindu-se de ei, le strigă cu brațele deschise.

— Bun găsit, dragilor !

Țăranii neîncrezători tăcură, nu însă și Crișan care atîta aștepta s-aibă cu ce-ncepe.

— Bun și nu prea bun, domnule Molnar, dar ce să facem ? îi răspunse el, invitîndu-l să și șadă.

Puțin încurcat, dar fără a sta prea mult pe gînduri și fără a se codi cu meșteșugeală, faimosul medic se așeză atunci printre ei, ca la clacă, începînd să le explice cum ajunsese în mijlocul lor.

— Vin, spuse el, din partea guvernului majestății sale imperiale să vă-ntreb care-i cauza unei astfel de purtări ?

— Robia, domnule, robia fără seamăn, îi răspunse scurt Crișan.

— Dar nu v-ați gîndit ce va zice măria sa ?

— Ba da, că doar cu voia lui am făcut ce ne-a dat să facem.

— Ce v-a dat ?

— Dreptate !

— Vouă v-a dat măria sa dreptate ?!

— Nouă da, numai că el numai ne-a dat-o, iar de făcut noi ne-am făcut-o.

— Rău ați făcut atunci, pentru că nu majestatea sa v-a ținut în robie.

— Dară ?!

— Cele rele s-au petrecut fără știrea lui.

— Păi atunci degeaba stă acolo unde-i dacă nu știe ce-i sub el !

— Bine, bine, dar nu se cade ca tocmai voi să-l judecați pe măria sa.

— Uite ce-i, domnule Molnar, ce-or semănat domnii aceia or cules, și-apoi să te ferească Dumnezeu de cei ce nu au nimic de pierdut !

— Nici sufletul ? își schimbă brusc tactica șiretul medic.

— Nici, domnule doctor, căci multora li s-a luat odată cu birurile, s-auzi glasul popii Silvan.

— Păi atunci ce mai vreți ?

— Ce-i scris negru pe alb aici, în hîrtia asta ; citiți-o numa ! și arătați-o și celor ce v-au trimis ea să afle care ne sînt dorințele, continuă popa să-i explice, vîrîndu-i sub nas foaia pe care-și înșiraseră patru vreri :

1. Să nu mai rămînă picior de grof în Ardeal.
2. Funcționarii să fie toți nemți.
3. Pașapoarte românești pentru cei ce trec prin Zarand.
4. Trecerea pămînturilor domnești în mîna țăranilor.

— Bine, zise Molnar, după ce-și ridică ochii de pe hîrtie, scoțîndu-și totodată și ochelarii cu ramă de aur de pe nas și așezîndu-i cu dichis într-un toc care făcu pac cînd îl închise. Le voi duce și le voi arăta guvernatorului de la Sibiu, iar ce va hotărî el, aceea să se-mplinească.

— Nu ceea ce va hotărî el, domnule Molnar, ci ceea ce am cerut noi ; și toate-n termen de două săptămîni, începînd de azi înainte, c-altfel pornim din nou pîrjolul.

La auzul vorbelor lui, Molnar Piuar se sperie și, privind îngrijorat împrejur, murmură un „bine" atît de îndoielnic încît lui Crișan i se făcu greață și-l îngînă :

— Bine ! Bine ! No' dacă-i bine, atunci să-l vedem și noi, apoi întorcîndu-se către ceilalți :

— Ați auzit, oameni buni ! De azi în două săptămîni o fi bine !

— Trăiască !... și uralele mulțimii se-necară în gîtul multora din care însă „împăratul" nu mai putu „ieși" la iveală.

— Trăiască dară ! încheie Crișan ; și-acum acasă, fraților, dar fiți cu mîna pe bîte și cu ochii-n patru, ca nu cumva să... ne mintă, mai voi el să adauge, cînd doctorul Molnar tocmai își lua rămas bun, făr'a mai da însă mîna cu nici unul dintre ei, nici măcar cu popa Silvan.

* * *

În ținutul Abrudului, careta episcopului Iosif Adamovici se-nfundase bine pe drumul Buninginei, cînd țăranii, din satul în care înaltul prelat fusese anume trimis de la Sibiu ca să stea de vorbă cu ei, îi ieșiră în cale.

Văzîndu-i însemnele de pe uși, îl umflară și-l duseră pe sus, pînă la biserică unde popa Florea îl aștepta îmbrăcat în odăjdii, ca un sfînt întrupat, anume parcă, din zugrăveala de pe pereți pentru întîlnirea cu muritorii. Și atunci între cei doi, între înaltul prelat și umilul popă de țară, după un foarte zgîrcit schimb de reverențe, începu să se-nfiripe adevăratul șir de gînduri.

— Orice ați zice, părinte, faptele-ntîmplate prin locurile dumneavoastră sînt necreștinești și-n afara oricărei legi. Atîta vărsare de sînge e de ne-ngăduit ; începu dojenitor episcopul.

— Iertat să ne fie înalt prea sfinte, dar dacă semeni vînt, la ce te poți aștepta să culegi ? De mirare a fost c-a fost numai atît.

— Păi se poate, părinte ? Cînd noi trebuie să propovăduim întruna numai iertarea ?

— I-adevărat, înalt prea sfinte, dar mai întîi stăpînilor și apoi robilor, pentru că așa a făcut și Domnul nostru Iisus Hristos.

— Noi ne-am făcut datoria printre cei de sus, răspunse episcopul puțin încurcat.

— Atunci pesemne că ei nu v-au prea auzit și-au făcut tot după capul lor ; de fapt, de aceea s-a și ajuns unde s-a ajuns, căci tot scris este, și că, dacă stăpînul nu ascultă, să-i fie lui după neascultarea sa.

— Bine, bine, părinte, dar nici noi nu putem încuraja asta.

— Nu vă neliniștiți, înalt preasfinte, și nu vă temeți, că răzmerița va înceta de îndată ce lucrurile vor intra pe făgașul lor firesc, și-apoi nu uitați, că tot în cărțile noastre mai e scris că cel ce vrea să fie stăpîn trebuie să fie și slugă ; ori ce-i atîta rău dacă după-atîta supunere s-au văzut și oamenii noștri un pic stăpîni ?!

— A fost totuși, părinte, prea multă vărsare de sînge ! reveni episcopul din nou.

— Numai acolo, înalt preasfinte, unde domnii n-au vrut să dea înapoi ce-au luat, și unde n-au primit botezul în legea noastră.

— Dar de ce tocmai noi să-i botezăm ? Oare nu-s și ei creștini ?

— E-adevărat, înalt preasfinte, dar la noi e totuși mai multă milă...

— Și ?

— Și dacă s-ar fi purtat cu milă, nu s-ar fi ajuns la atîta vărsare de sînge.

— Crezi, părinte ?

— Cred, înalt preasfinte, cred foarte tare, pentru că oamenii ăștia au avut și milă, și dreptate... altfel nu știu zău unde s-ar fi ajuns pînă acuma.

— Bine, încheie episcopul discuția ; o să-ți spun și eu ce cred, dar mai tîrziu. Și făcînd semnul crucii peste capul plecat al preotului, se retrase-n caretă. Vizita-i se încheiase, nu însă fără a-l pune pe gînduri.

* * *

În același timp în care episcopul Adamovici călătorea, dus pe gînduri, prin părțile Abrudului, pe valea Crișului Alb, prin părțile Hălmagiului, înaltul prelat, episcopul Petrovici al Timișoarei, tot trimis de guvern, încercă să potolească furia oamenilor, vorbindu-le despre răscoală ca despre o rătăcire diavolească. Oriunde-l întîmpinaseră grupuri mari de țărani, cu nădejdea că-i adevereşte întru dreptatea pe care ei şi-o vedeau împlinindu-se, el le spunea :

— Fiii mei ! Sînteți în mare primejdie ! Nu asta-i voia Domnului, nu cu astfel de fapte ajungeți unde trebuie, şi nici să dobîndiți ceea ce vreți.

Auzindu-l cum încearcă să-i împrăştie turma tocmai în fața bisericii din Hălmăgel — locul de unde fusese pus la cale primul atac asupra răsculaților — popa Silvan, întors cu Crişan prin locurile de unde porniseră, ieşi din mulțime, şi fără a se da de gol cine e, îndrăzni să-i spună că rătăcirea în care se aflau o fi fost ea diavolească, dar tot din pricina diavolului petrecută, pentru că el fusese cel ce nu-şi ținuse mai întîi făgăduința.

— Au dară nu şi cînd a fost încercat Iov, Dumnezeu i-a-ngăduit diavolului orice, numai de suflet să nu se atingă ? îşi întări popa spusa în fața înaltului prelat.

— Şi s-a atins ? îi răspunse-nciudat episcopul.

— Acela nu, înalt preasfinte, dar ăştia, din zilele noastre, da. Uite pe cîți i-a lipsit de aşa ceva, dac-au ajuns să facă ce-au făcut.

Episcopul simțea că-n față are un om neobişnuit.

— Dar să răstoarne orînduirea crăiască ? continuă el să se mire.

— Nu orînduirea, ci nedreptatea, înalt preasfinte ; ori răsturnarea nedreptății nu mai poate fi şi ea nedreaptă, ci dreptate se cheamă.

— Da, numai că înaintea dreptății este mila.

— Atunci, cu atît mai mult cu cît domnii nobili n-au prea cunoscut această sfîntă pornire, să le fie de azi înainte prilej de învățătură şi-n veci să nu mai uite de ea.

— Păi aşa, cu sila ?

— Învățătorul trebuie să țină seamă de cei pe care-i învață, iar dacă aceștia n-au simțit pînă acum nevoia milei, li s-a dat acum prilej de neuitat s-o prețuiască mai mult ca oricînd.

— Dar cine ești tu, nebunule, de vorbești astfel în numele tuturor ? întrebă episcopul.

— Ce-are a face, înalt preasfinte, cine sînt eu, căci dacă sînt nebun, cu atît mai mult vorbește Dumnezeu prin gura mea ; au nu-i spus că glasul Său prin gura pruncilor și-acelor ca mine se-aude ?

Mulțimile ascultau cu gura căscată schimbul de vorbe, mutîndu-și ochii de la unul la celălalt. Pentru mulți era adevărat ce spunea episcopul, dar și mai adevărat, și mai bine venit, ceea ce spunea popa Silvan, care nu se dădea bătut la vorbă nici în ruptul capului.

— Orice ai spune, viclene, și orice ați crede voi despre faptele voastre, să știți însă că ele tot fărădelegi rămîn și așa se vor numi în vecii vecilor, continuă episcopul. Uite, nu mai mult decît uciderea nobilului stăpîn al domeniului de aici, contele Hallmagy !

— Contele Hallmagy, înalt preasfinte, n-a fost ucis aici, ci la Curechiu, cînd el încerca să ne omoare pe noi ca să ne oprească din drumul Albei, îi răspunse un țăran.

— Din drumul rătăcirii poate, și nicidecum al Albei.

— Să nu ne ascundem după vorbe, înalt preasfinte, reluă vorba popa Silvan, și nici după gîndurile cu care am venit aici, dar aflați că dacă noi prin plîngeri n-am ajuns să-l înduioșăm pe-mpărat, hotărîtu-ne-am ca, prin faptele noastre, să strigăm și la cer.

— Prin grozăviile pe care le-ați făcut ?

— Dacă cei ce trebuie s-audă n-au putut auzi altfel ? Au nu se spune că cel ce nu aude cu urechile trebuie să audă cu pielea ?

— Așa-i, așa-i, înalt preasfinte ! izbucni atunci și mulțimea, dîndu-i dreptate popii Silvan.

— Anatema asupra voastră, nemernicilor ! răcni episcopul, dîndu-se jos de pe estrada pe care i-o pregătiseră tot oamenii, ca să-l audă mai bine ce spune.

Murmurele mulțimii însă-l învăluiră, iertîndu-l în pornirea-i nesăbuită pentru că-n aceeași măsură în care

el împrăștia afurisenia, din ușa bisericii, la celălalt capăt, dinspre altar, popa Silvan, recunoscut de lume, nu mai prididea cu binecuvîntările.

* * *

La Cîmpeni însă, guvernul transilvănean de la Sibiu, în loc să trimită episcopi ca să stea de vorbă cu moții, îl trimise pe colonelul Schulz. Îi dăduse însă porunci severe : să-l întîlnească pe Horia și să obțină de la el pacéa, fără a-i mai promite însă nimic în schimb.

Moții, adunați înaintea cănțălăriilor din centrul Cîmpeniului, îl primiră cu încredere, așteptînd chiar prin el să le vină răspunsul la cererile trimise de Crișan, cînd se-ntîlnise cu Molnar.

— Cu părere de rău, începu însă Schulz, zîmbind de cum se dădu jos din trăsură, dar cererile dumneavoastră n-au fost primite sus.

Mulțimea începu să murmure.

— Măria sa iartă însă, continuă el, numai pe cei ce vor depune armele și-i vor preda pe căpitani.

Horia și căpitanii, care stăteau mai la o parte, îl fulgerară atunci cu privirile, de parc-ar fi vrut să-l trăsnească.

— Nu-s vinovat eu de acest lucru, se grăbi el să se dezvinovățească la gîndul că moții l-ar fi putut sfîșia. Așa stă scris pe hîrtia asta, pe care eu am fost trimis doar să v-o aduc și așa vă spun.

Cloșca păși atunci în fața lui atît de pornit și spuse atît de apăsat și de tare că el se miră cum împăratul una spune și alta face, încît Schulz era cît p-aci s-o ia la goană. N-o făcu totuși ci, dînd din umeri — gest prin care încerca o ultimă disculpare — le mai spuse încă o dată că acesta este ordinul imperial, unul și numai unul, și că el altceva n-are ce le mai făgădui.

— Dar cum se face atunci că-n traista lui Horia mai avem și noi unul, dobîndit chiar de el din mîinile măriei sale ? îl întrebă Cloșca.

Fără a-i da însă rágazul să răspundă, continuă tot el :

— Mă tem, totuşi, că vina nu-i a lui, ci a celor prin care se transmite ?

— A mea adică ? se-ntrebă colonelul speriat.

— Dacă dumneavoastră sînteţi singurul dintre împărat şi noi, da, dacă nu, atunci împărţiţi vina cu toţi cei ce vă despart de el.

— Cită-ncredere mai au oamenii aceştia-n împăraţi ! exclamă Chivără Roşie.

— Nu-n el, ci-n ceea ce l-a creat şi-n nevoia de rînduială ! îi şopti la ureche popa Florea, venit anume din Buningine ca s-audă ce spune „solul laic" al cancelariei de la Sibiu.

— Ierarhia e mare, răspunse Schulz, dar...

— Fie oricît, îl întrerupse Cloşca, dar să ştiţi că, de-acum înainte, noi n-om mai crede decît ce ne spune el, cu gura lui, iar pîn-atunci om ţine-o tot cum am început-o ; aşa să le spuneţi celor ce v-au trimis.

*

* *

Contele Ladislau Ballo, ofiţerul cu cel mai intempestiv orgoliu din Sibiu şi cu mustaţa cea mai răsucită în coadă de răţoi, după ce primi ordinul contelui Brukenthal de începere a represaliilor împotriva răsculaţilor din munţi, ţinu neapărat să-şi scoată trupele în faţa căzărmii şi să le înflăcăreze, cu un discurs rostit de pe un podium anume improvizat pentru acest scop.

— Soldaţi ! strigă el ca şi cum ar fi vrut să-i convingă dintr-o dată de adevărul spuselor lui, strămoşii noştri au străbătut stepele Asiei, au supus vrăjmaşi, şi-au împrăştiat tot ce le-a stat împotrivă ca să ne creeze prestigiul unei naţiuni de stăpîni ; iar noi, noi cei de azi, văzîndu-ne puşi în faţa unui fapt, care ne ameninţă cuceririle strămoşeşti, să nu fim oare în stare să-i facem faţă ? Ce-ar spune oare ei ? Că nu meritäm ceea ce ne-au lăsat ? Că ne-am pierdut virtuţile lor ? Or, dacă iobagii aceştia ne fring, nu-şi stabilesc şi ei pentru fiii lor, în dauna noastră, ceea ce străbunii noştri au stabilit pentru noi, în dauna lor?

— Ba da ! izbucniră într-un glas nobilii şi oştenii din faţa căzărmii.

— Atunci, la luptă ! Şi de mîine să nu mai fie picior de răsculat în Transilvania ! îşi încheie Ladislau Ballo discursul, dîndu-se apoi jos de pe podium de două ori mai umflat în sine decît fusese înainte.

A doua zi, din primul ţăran prins lîngă Vinţ, oamenii lui Ladislau Ballo scoaseră maţele şi, la porunca lui, scriseră cu ele pe pămînt : Dreptate !

Şi ţăranul, legat de copacul pe care fusese spintecat, înţepenit cu pleoapele deschise, se holba-ntruna la „dreptatea" de la picioarele sale.

— Dreptatea-i a noastră, măi ! Numai maţele sînt ale voastre ! îi strigă Ballo din depărtare după ce trecuse de el.

La nu mai mult de o poştă de locul acesta, la răspîntia dinspre Binţinţ, tot Ladislau bătu şi o tablă cu un anunţ în care se făgăduia 3000 de florini pentru capul lui Horia prins de viu, şi 1000, mort.

Primul om care trecu pe lîngă tablă o citi şi scuipînd pe ea nu se putu opri să nu-şi spună : „Măi, măi, de o sută de ori mai mult decît pentru Hristos !" Iar un altul : „Ce soartă, să fii preţuit ca bou-n tîrg !"

Pînă la Deva, apoi, Ladislau Ballo nu mai avu nici bucuria şi nici prilejul unei lupte susţinute. Satele din cale se pustiiseră şi oamenii fugiseră-n munţi. La Deva însă, după ce ordonă tăierea a patruzeci de ţărani români şi ciangăi, pe dealul viilor din dosul cetăţii, cînd se pregătea să-l tragă-n ţeapă şi pe Ursu Uibaru, omul de legătură al lui Horia cu cei din oraş, avu nespusa bucurie să-l audă strigînd :

— S-aibă şi Horia şi Crişan parte de aşa ceva că ei m-or cumpenit [1] s-ajung aici !

— Aşa numai le vine mintea la cap, trase el iute concluzia.

— Săracul ! suspină tot atunci o babă, ştergîndu-şi lacrimile din colţul ochilor cu cîrpa de-ncins ; îl blestemă degeaba pe Horia, nu-i vede pe cei ce ne chinuie şi ne omoară ca să ne facă să ne ponegrim unii pe alţii ?

[1] făcut.

Horia te trase oare pe tine, măi omule, de picioare ca să mori ? mai adăugă ea, uitîndu-se chiar cu ciudă la cel ce murise cu blestemele pe buze.

* * *

— Dar ăştia ?

— Mă ard, Doamne !

Şi prin faţa lui George Marcu se perindau întruna nălucile tuturor celor pe care-i văzuse, de care auzise sau de care se spunea c-ar fi fost cîndva prin preajma lui, pătimind pentru el.

Să se fi prea pripit oare ? Sau poate c-ar fi trebuit să-l asculte orbeşte pe Horia ? Atunci ar fi cîştigat desigur ; sau cine ştie ?

* * *

Consiliul imperial din ziua de... a anului 1784 se-ntrerupse brusc, cînd Majestăţii Sale imperiale Iosif al II-lea i se comunică discret că veşti de o deosebită importanţă trebuie să-i fie aduse la cunoştinţă.

Şi în sala mare de consiliu, glacială, cu masa-i neagră şi lungă, cu toţi participanţii aşezaţi ţeapăn pe scaune cu spătar înalt, se-nfiripară şuşoteli, iar zvonurile începură să zboare de la o ureche la alta.

Înaltul consiliu se suspendă apoi pentru ca-n cabinetul său personal cancelarul însărcinat cu afaceri speciale să-l informeze exact pe augustul suveran despre începerea răscoalei din Transilvania.

— Majestăţii sale i se comunică — începu cancelarul — prin nenumărate rapoarte, scrisori şi adrese urgente cărora noi le-am dat curs şi citire — şi zicînd aceasta se şi pregătea să deschidă mapa-i neagră, pe care-o agita mutînd-o dintr-o mînă în cealaltă — că „în Transilvania, populaţia din Munţii Apuseni s-a răsculat împotriva autorităţilor imperiale şi-mpotriva nobililor autohtoni, jefuind şi nimicind la drumul mare tot ce-i domn şi funcţionar administrativ".

— Tulburătoare veşti, zise împăratul, aruncîndu-şi privirea pe depeşele din mapa deschisă, şi ridicîndu-şi-o apoi spre cancelarul, care-i oferise mapa :

— Va trebui însă să mă informezi mai exact despre acest eveniment, îl rugă imperativ pe cancelar.

— Da, dar majestatea voastră nu trebuie să uite că se află în pragul războiului cu Ţările de Jos, şi că trebuie neapărat găsită o soluţie pentru aceste tulburări. Liniştea interioară, continuă cancelarul, e necesară mai înainte de orice, iar reprimarea, un fapt care se impune imediat. Capii răscoalei trebuie prinşi şi pedepsiţi exemplar.

— Bine, atunci o să examinez eu situaţia şi-o să-l anunţ personal pe comandantul Schlakin din Buda, ca să-nainteze cu două unităţi armate spre munţi. Lasă-mi însă toate hîrtiile acestea aici.

Ţinînd să cunoască neapărat starea exactă a lucrurilor, împăratul voia să studieze amănunţit rapoartele şi fu lăsat numaidecît singur. În faţa lui stăteau însă grămadă toate depeşele nobilimii speriate şi rapoartele contelui Brukenthal, care nu voia deloc să-şi piardă capul.

*

* *

O săptămînă mai tîrziu, la Sibiu, în aceeaşi încăpere în care fusese discutată necesitatea începerii represaliilor — cu sau fără aprobarea curţii de la Viena — contele Brukenthal, stînd în mijlocul unui cerc restrîns de intimi ai cancelariei, citea răspunsul împăratului Iosif al II-lea la sesizările lui privind „Situaţia Ardealului".

Tocmai ajunsese la un punct „inconvenabil" cînd izbucni :

— Aici mă dojeneşte pentru inabilitate ; vrea să cad eu prost în faţa istoriei dar... voi fi prudent, încheie tot el.

— Nu te supăra, încercă să-l liniştească contele Eszterházy. Iată ce-mi răspunde şi mie augustul suveran la sugestia pe care i-am făcut-o de a întrebuinţa metode drastice pentru potolirea răscoalei, citez : „Fiarele sălba-

tice s-ar domestici și mai ușor dacă domnii de pe pămînt ar căpăta altă educație".

Cu alte cuvinte, noi, domnilor, am fi lipsiți de educație ! Din păcate însă așa-i, continuă el, ne lipsește tocmai ceea ce au avut strămoșii noștri cînd au știut să fie stăpîni.

— Am auzit însă, printre altele, îi răspunse contele Brukenthal, că pentru rezolvarea juridică a situației s-a adresat contelui Anton Iancovici, rugîndu-l să se ocupe el personal de pedepsirea celor vinovați.

— Atunci e cert că-l vom vedea la Alba Iulia. E, dealtfel, omul de cea mai mare încredere al Curții, după cîte se pare, răspunse contele Eszterházy.

— S-ar putea, dacă lui i-a fost acordată această misiune, îi întări supoziția contele Brukenthal. De unde se și vede cum ne consideră majestatea sa în sinea lui !

*
* *

Contele Anton Iancovici fusese într-adevăr rugat de împăratul Iosif al II-lea, într-o scrisoare din care se putea vedea, pe bună dreptate, marea încredere ce i se acordă, „să se ocupe îndeaproape de cercetarea modului în care se produsese răscoala, de cauzele exacte și de rezolvarea sa juridică", aceasta implicînd, bineînțeles, și judecarea fără părtinire a tuturor făptașilor implicați real în ea și mai ales a căpeteniilor ei.

Și contele Anton Iancovici împreună cu prietenul său, colonelul Papilla, porniră de îndată spre Alba Iulia, luînd-o cu careta pe drumul ce ducea-ntr-acolo, de-a lungul văii Mureșului.

În această regiune însă, după încuviințarea intervenției de la Deva, represaliile nobiliare fiind în toi, emisarii imperiali văzură cu ochii lor ceea ce nici prin minte nu le-ar fi trecut că s-ar fi putut întîmpla aievea. Astfel, nu mai departe decît în comuna Pietriș, fu tras în fața lor în țeapă un țăran cu patru copii.

Colonelul Papilla porunci atunci să oprească trăsura și, apropiindu-se de ofițerul executor, îl întrebă ce anume făcuse omul pe care-l pedepsise atît de aspru.

— I-a condus pe răsculaţi de la Zam la Pietriş, îi răspunse scurt ofiţerul.

Colonelul rămase uluit.

— Cum adică i-a condus ? Neobţinînd însă nici un răspuns, îi spuse contelui în caretă : Sînt barbari şi unii şi alţii.

— E adevărat, îi răspunse contele Iancovici, numai că nu se ştie bine cine a început ?

— Evident că localnicii.

— Da, da, dar care dintre ei, pentru că şi nobilii şi ţăranii sînt localnici aici ?

— Ei da, chestiunea e cine a fost primul, dar să vedem...

Şi-ntr-adevăr, la Burjuc văzură pe un altul tras pe roată, în timp ce oamenii nobililor, din părţile Devei, rîdeau auzindu-i pîrîitul oaselor.

— Dar ăsta ce a mai făcut ? întrebă iar Papilla.

— Rusan, c-aşa-l chema pe cel martirizat, a fost primarul, care a sculat oamenii să ceară pămînturile islazurilor înapoi, îi explică un ţăran de pe marginea grupului de privitori, aduşi cu sila la execuţie.

— Aceeaşi motivare, îi spuse Papilla contelui Iancovici, cu deosebirea explicaţiei faptului comis. Dealtfel, cauza-i unică : participare la răscoală şi...

— Şi ?

— Şi-nfrîngere, conte ! simplu : Cine a pierdut plăteşte !

Şirul represaliilor se ţineau lanţ pe Mureş, iar colonelul Papilla şi contele Iancovici păreau din ce în ce mai surprinşi. Curioşi la-nceput să vadă în fiecare sat la ce-i dusese imaginaţia pe represori, se scîrbiră apoi repede de registrul bogat al inventivităţii lor. Indignarea cea mai mare îi cuprinsese însă în Dobra, unde tot satul mirosea a fript. Şi într-adevăr, pe un rug imens, ridicat în cimitir, lîngă biserică, era ars de viu un iobag.

Mai înfuriat atunci ca oricînd de privelişte şi iritat de miros, contele Iancovici sări jos din caretă şi-i întrebă pe localnici cu voia şi din porunca cui se fac toate astea ?

— Cu voia şi din porunca bunului lor plac, îi răspunse un bătrîn în zdrenţe, arătîndu-i cu lacrimi în ochi pe ofiţerul care prezida supliciul.

— De ce ? întrebă contele.

— Pentru că, cică, ăsta a fost un păcătos şi a intrat în biserica papistaşă din Săvîrşin să fure. Dar noi îl cunoaştem, n-o furat nimica ; îl cheamă doar Alexe, şi-a fost şi omul lui Dumnezeu.

— Mda ! mormăi contele Iancovici, urcîndu-se în caretă şi poruncindu-i vizitiului să nu mai oprească niciunde pînă la Alba Iulia.

*
* *

Pînă şi cel ce-şi „spălase" sufletul în foc se ivi înaintea ochilor minţii lui George Marcu, aşa aprins cum era.

— Pe ăsta, mai ales, Doamne, iartă-l, c-a fost ars de viu, se rugă el în sinea lui.

Şi Dumnezeu îl iertă repede, luîndu-l ca pe un strigoi din faţa ochilor lui.

*
* *

Primul lucru pe care-l făcură contele Iancovici şi colonelul Papilla, după ce ajunseră la Alba, dezgustaţi de tot ceea ce văzuseră pe drum, fu ordinul sever de încetare a tuturor supliciilor şi a tuturor execuţiilor în masă.

— Şi cu acestea, colonele, zise contele aşezîndu-se satisfăcut la biroul care-i fusese dat, în încăperea din incinta marei căzărmi a cetăţii, am pus capăt tuturor ororilor !

Părea atît de mîndru şi încrezător în ceea ce socotise că pusese bine la punct, încît nu-şi mai găsea astîmpăr.

— Era şi cazul, îi răspunse Papilla, pentru că iată ce spun nobilii localnici în scrisoarea lor către cancelarie :

„Ginta română e ingenioasă în a născoci mişelii. În consecinţă cerem expatrierea unor comune în Bucovina, pustiirea altora, şi-n locul românilor să vie şvabi. Mai cerem apoi şi pedepsirea exemplară, cu moartea, a tuturor preoţilor care i-au îndrumat la răscoală, căci în primul rînd vinovaţi de aceasta sînt ei. Părinţii noştri

au venit din pustele Asiei, au cucerit cu arme victorioase acest pămînt şi după ce i-au supus pe părinţii acestora făcîndu-i iobagi, dînşii au putut domni numai ţinîndu-i într-o aspră disciplină şi frică de moarte"...

— Destul, destul, colonele ! Toate acestea nu fac decît să mă scîrbească, îl întrerupse contele Iancovici ; şi apoi eu am şi anunţat cancelaria imperială chiar înainte de a porni spre Alba spunîndu-le „că mă voi sili să-i fac pe nobilii aceştia să judece mai omeneşte şi s-ajungă la principii mai bune decît răzbunarea".

— Şi cancelaria imperială ? întrebă curios colonelul Papilla.

— Cancelaria ? răspunse contele. Însăşi majestatea sa îmi scrie că din toate petiţiile nobililor nu se vede decît că aceştia şi-au pierdut capul, „crezînd că numai ţeapa şi roata îi vor pune pe viitor la adăpost de surprize".

— Deci nu va fi uşor ceea ce ne aşteaptă aici, conte ?

— Vom fi însă drepţi, colonele.

— Aş fi preferat totuşi cîmpul de luptă.

— Probabil, dar majestatea sa ţine mult la corectitudinea noastră, dragul meu prieten.

*
* *

În fostul castel al Inteştilor din Cîmpeni, Horia, Cloşca, Crişan, Chivără Roşie şi popa Silvan, dimpreună cu căpitanii cei mai de seamă ai cetelor ţărăneşti răsculate, socotiră că, trecînd termenul de armistiţiu stabilit cu autorităţile la Valea Bradului, să înceapă din nou hărţuiala.

— Ei, aţi văzut, fraţilor, rupse Crişan tăcerea, că domnii de la Sibiu nu s-au ţinut de cuvînt ? Apăi n-am eu dreptul să mă umplu de scîrbă cînd mă gîndesc la ei şi la ştiinţa lor de carte ? La ce-ţi foloseşte să ştii cîte ştie Molnar ? Nu rămîi mai bine la ceea ce zace-n părintele Silvan ?

— Lasă scîrba, Marcule. Vorba-i că toată lumea vede limpede acum că nici n-aveau de gînd să se ţie de vorbă

— D-apoi, nu-i nimic, fraţilor, interveni Horia, înecîndu-şi în sine încă o părere de rău.

— Văd însă că toate-s degeaba cu oamenii ăştia, oftă atunci şi Cloşca ; dar nu-i bai, c-or să afle ei, cei ce or veni după noi, cine mi-or fi fost domnii de la cănţălării.

— Or să afle, or să afle, Cloşco ! îi mîngîie Horia.

— Le-or afla, nu le-or afla, asta nu-i treaba noastră acuma, se auzi glasul lui Crişan. Noi însă nu trebuie să uităm că sîntem la mijlocul unui drum şi-al unei bătăi pe care dac-o pierdem, ţeapa şi roata ne aşteaptă !

— Atunci om începe-o din nou, zise Cloşca.

— Cam tîrziu, îi răspunse Chivără.

— Tîrziu, netîrziu, asta e, şi-o s-o pornim de unde ne aflăm, interveni Horia ca şi cum ar fi vrut să-i sară într-ajutor ortacului său.

— De fapt ai dreptate că n-avem încotro, pentru că dacă pierdem bătaia, nu ştiu zău...

— Io unul, fraţilor, n-am s-o pierd în nici un caz, sări Crişan de la locul lui. Şi cu, sau fără gloată, tot am s-o cîştig !

— Domol, domol, Marcule, se auzi atunci glasul popii Silvan. Întîi să cîştigăm şi-apoi să spunem.

— Oricum, părinte, pe mine nu m-or frînge.

* * *

— Oare ?

— Cred că da !

Şi şnurul nojiţelor se strînse şi mai tare sub cojocul lui George Marcu.

* * *

— Ei, lăsaţi acum vorbele şi să trecem din nou la fapte, s-auzi glasul lui Horia. Căpitanilor, chemaţi chiar de azi lumea din nou la luptă şi spuneţi-le tuturor că cine nu va răspunde chemării noastre va fi tras în ţeapă şi aprins cu casă cu tot !

— Lasă, Horio, c-or veni oamenii de bună voie, zise Cloşca, că dac-om folosi şi noi ţeapa, una-două, cu ce

ne-om mai deosebi de nobili ? Să fie una-ntruna omul silit s-aleagă numai între două rele ?

— Şi ca să sară asupra grofilor să trebuiască mai întîi să se teamă de noi ? întrebă zîmbind Chivără Roşie.

— Îţi arde de glume, cavalere ! îl dojeni atunci Horia simţindu-i ironia. Dar fie şi cum zici, numai să putem noi desfăşura un front de la Huedin pînă la Deva.

Uitaţi-vă aici pe harta asta. Şi invitîndu-i să se uite, le desfăcu în faţă o hartă austriacă, luată din garnizoana de la Abrud.

— Iar după părerea mea, aş zice acum că ceata, pe care o voi împărţi în patru, să meargă o parte, cea condusă de băiatul meu Ion, spre Mogoş ; altă parte, de pildă cea condusă de tine, Cloşco, spre Ofenbaya ; şi a treia, a ta, Marcule, şi-a părintelui Silvan, spre Zarand ; io cu Chivără ar rămîne să ne aţinem la ce-ar putea veni dinspre Huedin. Bine ?

— Amin ! încuviinţă părintele Silvan.

— Aşa să fie dară, căzu de acord şi Crişan.

— Îi bine, aprobă Cloşca, bucuros că iar porneşte.

— Şi-acum iată-ne iar singuri, îi zîmbi Chivără Roşie lui Horia, văzînd că ceilalţi trei şi plecaseră să-mplinească-nvoiala.

— Pesemne c-asta ni-e soarta, cavalere, îl bătu Horia prieteneşte pe umăr.

*

* *

N-apucaseră bine să se-mprăştie oştile ţărăneşti din Cîmpeni, că-n aceeaşi zi în care se luase hotărîrea reînceperii răscoalei, chiar în casa în care fusese pecetluită „pornirea cea de-a doua", se prezentă la Horia, Anton Chendi, nobil cu sînge amestecat, venind chipurile cu propuneri de-a dreptul din partea împăratului, cum că-l va amnestia, şi pe el şi pe toţi cei vinovaţi, dacă va potoli poporul.

— Zău c-aşa va fi, dragii mei, se jura el din tot sufletul.

— Ascultă, domnule Chendi, îi răspunse atunci Horia, poftindu-l chiar să stea la aceeaşi masă cu el, după ce-l ascultă cum se cade. Nici nu-i nevoie să mai spui ceva,

și nici să te juri aici pe cîte toate că spui adevărul și numai adevărul, pentru că din tot ce aud, pentru mine reiese clar că măria sa mă și vede în lanțuri. O fi, nu zic, și așa, dar pînă atunci mai este. Ori dacă io, acum, după atîtea minciuni, aș mai crede și-n amnistii, ar însemna să fiu ori prost, ori laș și, de frica pedepsei sau de dragul capului meu, să uit de toți care au murit, de toți cei închiși și prinși de prin temnițe, și să zic: „Bine-nălțate împărate, dac-așa stau lucrurile, atunci..." Ori, dac-aș face așa ceva, aș fi cel mai mîrșav om din lume, vrednic să mă blesteme și pietrele. De aceea io-ți spun să le transmiți celor ce te-or trimis aici că dac-așa înțelege să se poarte măria sa cu mine după cele vorbite la Viena, apoi atunci nici mie nu-mi trebuie nimic din cele ce mi se oferă, iar poporul și cu mine vom lupta pînă la moarte sau pînă vom cîștiga ce ni se cuvine. Așa să le spui, rogu-te, domnule Chendi, și așa să știe din parte-mi cei ce te-au trimis să mă iscodești.

Chendi însă nu s-aștepta la o atare hotărîre din partea lui Horia și, văzîndu-l cum vorbește înmărmuri, nemaiputînd zice decît:

— Așa le-oi spune, Horio!

— Așa să le spui, îl încurajă a doua oară Horia, ridicîndu-se în picioare în fața lui.

* * *

Prin sate răsuna iar chemarea lui Horia. La fiecare biserică clopotarii începură să tragă clopotele, pe vîrful dealurilor să s-audă tulnicele, și-n noapte să ardă focurile. La marginea drumurilor se tăiau pe jumătate fagii și brazii; stănoage de pietre și lemne se ridicau prin fiecare trecătoare. Nimeni nu ședea locului și neastîmpărul răzmeriței iar îi cuprinsese pe toți, cu mic cu mare. Pînă și femeile coceau mai cu sîrg mălaele prin cuptoare ca să aibă bărbații merinde, iar copiii se-ntreceau la ascuțitul furcilor și-al sulițelor. Cîinii se uitau și ei cu mirare și neliniște la „fierberea" stăpînilor, iar sălbătăciunile prin codru, cu nasu-n vînt, adulmecau mare primejdie.

— Vin cătanele ! strigă-n gura mare un călăreț, dîndu-se jos la Cîmpeni, tocmai în fața casei în care stătea Horia.

— I-așteptăm să vie ! îi răspunse Chivără, poruncind unui căpitan de ceată ca toți oamenii să treacă la locul lor și s-asculte cu supunere ordinele de atac sau de apărare.

Cîmpeniul devenise fortăreață de lemn și de zid a țăranilor, în timp ce munții-i amenințau pe dușmani cu toți bolovanii, strigoii și copacii pe jumătate tăiați, gata, gata să cadă peste cel dintîi nepoftit.

— Nu-i ușor să te-apropii de ei, îi spuse baronul Preisz, într-o casă părăsită de pe drumul Cîmpeniului, mitropolitului Ghedeon Nichitici pe care-l luase cu sine ca să-i demoralizeze pe țărani.

Iar mitropolitul, o namilă asemănătoare mai degrabă c-un poloboc decît c-un om, îl aproba, ștergîndu-și din cînd în cînd nădușeala de pe frunte cu dosul mînecii.

Erau cei mai vicleni dușmani ai lui Horia, înțelegînd, atît unul cît și celălalt, că pentru stingerea pîrjolului început în munți nu era suficientă numai puterea armelor, ci și destrămarea sufletească a oamenilor.

— E cu neputință, înalt preasfinte, ca văzîndu-te-mbrăcat cu odăjdii și mergînd în fruntea armatelor imperiale, pe acești iobagi să nu-i cuprindă-ndoiala și slăbiciunea.

— Ar fi tocmai împotriva a ceea ce-i învață căpeteniile lor și mai ales acei preoți rătăciți și rupți de biserica oficială, de catolicism, cu care a stat de vorbă și Iosif Adamovici înaintea mea. Nenorocirea este însă că pînă aș putea da și eu față cu ei ca să le vorbesc deschis, aș putea păți ceea ce a pățit protopopul Șuluțiu.

— N-aveți de ce vă teme ; cu el, atunci, nu erau armate imperiale.

— Da, dar nici țăranii n-aveau atîtea arme ca azi, și nu știau, zău, cît de lungă le-o fi bătaia puștii !

— În orice caz, nu tot atît cît distanța de la care se aude „tunetul" glasului sfinției voastre, încercă să-l liniștească, glumind, baronul Preisz.

— Știu eu ! exclamă mitropolitul, nepridîdind să-și șteargă nădușeala de pe chipul puhav.

— Păi dacă nu veţi face dumneavoastră aceasta, continuă baronul simţind că pe mitropolit îl cuprinde frica, ar trebui în orice caz, cu autoritatea pe care-o aveţi, să instruiţi măcar nişte preoţi dintr-ai lor care să meargă în fruntea detaşamentelor militare, ameninţîndu-i pe răsculaţi cu răspunderea în faţa lui Dumnezeu pentru fiecare picătură de sînge vărsat.

— Sau chiar cu Judecata de Apoi ! adăugă bucuros mitropolitul că-i venise-n minte un mijloc şi mai eficace de-nspăimîntare a sufletului ţărănesc ; dar dumneavoastră ?...

— Pe mine, răspunse baronul, nu mă-nspăimîntă nici o judecată ! nici măcar cea de Apoi, pentru că Dumnezeu e întotdeauna cu cei tari...

— Dar atunci ce vă-nspăimîntă ?

— Ceea ce ar putea să mi se-ntîmple dacă am pierde o astfel de bătălie, răspunse baronul, deşi eu i-am spus contelui Brukenthal că nu trebuie începută ; odată pornită însă, nu mai avem ce face decît „ori pe scut, ori sub scut". Restul e o chestiune de tactică, încheie ironic Preisz, gîndindu-se la încurcătura mitropolitului pus să-i găsească pe acei preoţi care să-nspăimînte lumea cu Judecata de Apoi, cînd, în numele aceleiaşi judecăţi, tot preoţii satelor îi ameninţaseră pe oameni cu flăcările nestinse ale iadului, „dacă nu se vor scula să facă dreptate precum îi poruncise lui Horia împăratul"...

Şi „muncile" mitropolitului precum şi grijile baronului Preisz nu erau fără temei, mai ales cînd se zvonise că la prima ciocnire a armatelor imperiale, conduse de colonelul Schulz cu răsculaţii, acestea dăduseră bir cu fugiţii. Se pierduseră cu totul soldaţii auzindu-i pe ţărani cum strigau îmbărbătîndu-se-ntreolaltă : „Odată cu capul să nu vă daţi fraţilor, că vine Horia cu ţara !" în timp ce cătanelor le arătau pumnul, ponegrindu-i : „Voi sînteţi cătane ! Voi sînteţi hoţi cu haine cătăneşti ! Mama voastră de tîlhari, cu stăpînii voştri cu tot !"

Într-alte locuri însă ameninţările luaseră forme de-a dreptul caraghioase :

— Voi aveţi împărat, măăă ! ? Şi noi avem împărăteasă ! Vivat Maria Tereza ! strigau cei mai înfierbîntaţi.

*
* *

Înfrîntă într-o luptă cu oamenii lui Crișan, armata colonelului Stoianovici fugea pe valea Crișului Alb. În tîrgul Hălmagiului, drept în fața bisericii ortodoxe, fu însă prins însuși colonelul care, de frica morții sau a chinurilor, jură pe sfînta cruce, pe copii și pe părinți, pe ce avea mai scump, că-l va sprijini pe Crișan din tot sufletul la-mplinirea cererilor adresate împărăției.

— Numai să nu-mi iei viața, se ruga el, sau să nu mă schilodești ! Că vă voi fi de mare folos. Personal voi interveni, cu tot ce-mi stă în putință și pe lîngă toți cei cu putere de a vă ajuta să vă primiți drepturile.

— Nu mi-e în fire să omor pe cei prinși, îi răspunse Crișan, dar nici nu cred ce spui ; mă întreb însă ce mi-ai fi făcut tu dacă-ți cădeam eu în mîini ? Cred că altfel ai fi vorbit cu mine !

— Eu sînt militar și mi-am făcut datoria, continuă Stoianovici, dar n-aș fi...

— Lasă, lasă ! îl întrerupse Crișan, dacă mi-aș face și eu datoria față de morții din tabăra noastră, urmînd glasul sîngelui și-al răzbunării, și ținînd seamă că situația e amestecată pentru noi, ar trebui totuși să te ucid ; n-o fac însă nu de dragul a ceea ce-mi spui — pentru că nu mai cred în nici o vorbă de-a voastră — ci pentru că eu nu-i omor pe cei ce nu se pot apăra ; așa că vei sta sub pază pînă ce se vor hotărî sorții.

— Bine ĭ-ai spus, îl aprobă popa Silvan, după ce Crișan îl dădu pe Stoianovici lui Huluj să-l păzească într-o încăpere de sus a birtului cel mare din mijlocul tîrgului.

— De, părinte ! Mă mai gîndesc și eu uneori la ceea ce-mi răsună prin minte din cîte am auzit spunîndu-mi-se prin pruncie.

— Cine se aseamănă se adună, Marcule, indiferent din ce parte bate vîntul, zise popa plecînd să răspundă și celor ce aduseseră vorba că pe Arieș venise de data asta însuși mitropolitul Gedeon să-i înspăimînte pe oameni cu Judecata de Apoi și cu flăcările iadului pentru orice picătură de sînge vărsat.

— Nici o frică să n-aveți, oameni buni ! le spunea el acestora încercînd să-i liniștească, pentru că la Judecata de Apoi vin întîi cei mari, căpeteniile, și-apoi robii ; iar pentru faptele celor scoși din fire, cei ce i-au scos pe aceștia răspund și nu cei ce și-au apărat mălaiul cu prețul vieții.

— Trăiască popa Silvan ! Trăiască popa Silvan ! se auzi atunci izbucnind mulțimea, bucuroasă că între om și Dumnezeu stătea chezășie vorba lui plină de duh, prin care nu putea să-i amăgească diavolul. Unde mai pui că, la o adică, tot popa îi asigura că, în aceste vremuri, amăgitorul diavol nu se va sfii să vorbească și prin gura celor mai mari, luînd chip, duh și arătare de orice sau punînd stăpînire chiar pe vlădici și mitropoliți.

Ori popa Silvan nu era dintre cei mari și prin gura lui nu se putea auzi decît cuvîntul cel bun și-ndemnul cel mai nimerit să iasă, credeau toți cei ce porniseră de la Mesteacăn cu el.

— Astfel ar fi putut să-și vadă de-ale lui, îi întărea-n spate-i Ionii, pușcașul, pe cei mai slabi de duh, pe care i-ar fi putut slăbi „marile uneltiri" diavolești și dornești ieșite din gura unor vlădici.

— Și-ar fi putut poate deveni și el vlădică cu glasul pe care-l are și cu știința-i de carte ! îl ajută Țăndură pe Ionii adresîndu-se unuia care, în birtul unde era ținut Stoianovici, nu mai contenea cu povestirea a ceea ce se auzise că spusese mitropolitul Gedeon pe Arieș.

* * *

De ce însă popa Silvan nu devenise vlădică ? De ce pornise cu gloata din Mesteacăn ? De ce nu-l părăsise nici o clipă, nici la bine, nici la rău, sau de ce nu-și văzuse de ale lui, ca alți popi ? erau întrebări la care George Marcu nu-și putea nicidecum răspunde.

Pînă cînd, odată, atotcuprinzător, însuși duhul popii îi lumină mintea cu toate opreliștile, care-i stătuseră-n calea visului neîmplinit.

De atunci însă nu-l mai văzu, dar vorbele-i răsunară parcă-n urechi ca-n zilele cînd fuseseră împreună.

* * *

Cu toate că indicațiile împăratului Iosif al II-lea fuseseră date precis, atît contelui Iancovici cît și comandantului Budei și cancelariei de la Sibiu, și cu toate că nobilii din preajma Devei și a Albei începuseră să atace și să reprime pe cont propriu, fiecare după cum îl ajutau resentimentele, sălbăticia sau putințele, marea bătălie împotriva Cîmpeniului nu se dase încă și de stingerea pîrjolului revărsat din munți peste cîmpia Ardealului nici pomeneală. Pregătiri se făcuseră însă foarte mari.

Fuseseră mobilizate trupe imperiale de la Buda, de la Timișoara, de la Cluj, Alba și Sibiu îndreptîndu-se spre inima munților spre Brad, Cîmpeni și Abrud. Fură scoși tot atunci și mitropoliții, episcopii și preoții care să-mbărbăteze trupele imperiale, afurisindu-i pe răsculați : cancelaria de la Sibiu dăduse frîu liber nobilimii să-și facă de cap numai să biruie ; fuseseră aduși și judecătorii, și toate se făcuseră numai ca să termine odată și să nu se mai audă de Horia, Cloșca și Crișan.

Pe de altă parte însă nici moții nu stătuseră cu brațele încrucișate. Se adunaseră în Mihăileni, pe lunca-n care Crișul Alb făcea o mulțime de coturi printre mirișt ile acoperite de brumă, aproape toți bărbații, crișeni buni de luptă de prin preajma Bradului, a Hălmagiului și a Băii de Criș. Nu lipsea aproape nimeni : spătari din Rișca și Rișculița, lemnari de pe munte, olari de pe Tîrnavă, oieri, văcari, geambași de vite și de cai, robi și mai puțin robi, iobagi de tot felul, oameni din toate satele și de pe toate coclaurile, trecuți prin focul atîtor porniri, de care fuseseră-n stare pînă atunci, biruitori și înfrînți. Toți se strînseseră acolo cu mic cu mare, cu slab cu tare, să puie umărul, să nu se lase și să dea peste cap cătanele diavolești, slugile iadului, tîlhari care mînjiseră uniforma în care ei la-nceput își puseseră atîta nădejde. N-ar fi putut nimeni crede că tocmai hainele pe care toți voiseră să le-mbrace cîndva îi îmbrăcau acum pe cei pe care trebuiau să-i stîrpească.

Se făcuse undeva, ceva ! De bună seamă că se făcuse, de ajunseseră toți să vadă cum făgăduința cea bună a-mpăratului devenise minciună.

Oastea răsculaților era condusă de Crișan și de Micula Bibartu, căpitan din partea locului, care cunoștea terenul ca nimeni altul. Oamenii-i erau așezați în așa fel încît să poată face față oricărui atac venit dinspre Brad sau eventual de peste munți, dinspre Alba. Pregătirile cele mai aspre se făcuseră însă la gîndul înfruntării armatei colonelului Kray care plecase dinspre Deva spre Brad. Era o armată regulată, formată din patru sute de grăniceri, cu care trebuiau să se bată și lupta părea cu atît mai grea, cu cît din ea făceau parte și frați aduși de prin Bistrița și de prin Făgăraș.

Cu toate acestea nici Crișan, nici popa Silvan și nici Micula nu se speriară și nu dădură de loc înapoi. Își organizară forțele pe trei valuri lăsînd și o „surpriză" în dosul dealurilor dinspre Curechiu.

În primul val erau pușcașii, în al doilea, bătăușii cu bîte, care trebuiau să intervină cînd s-ar fi făcut gol în rîndurile dușmanilor sau cînd ar fi atacat cavaleria și-n ultimul, niște călăreți mai dibaci, înarmați cu săbii al căror rost însă, din pricina numărului scăzut de cai pe care-l aveau, era mai mult de îmbărbătare decît de susținere. Grosul armatei îl făceau însă bîtașii de ale căror strigăte și înfățișare ar fi fugit oricine. Erau îmbrăcați atît de felurit și de pestriț încît, văzuți din depărtare, păreau mai degrabă haită de fiare pornite să prade, decît oameni. Cojoace cu lîna-ntoarsă, căciuli de oaie, țundre dubite, opinci de mistreț legate peste obiele cu fir de lînă-mpletit, și-o căutătură la toți de credeai că sînt anume coborîți din codru pentru tăiat și spînzurat. Din gură și de pe nări, răsuflarea le ieșea abur, iar chiciura care se pusese pe mustăți, pe căciuli, sprîncene și cojoace îi făcuse s-arate precum copacii fulguiți de primele abureli ale iernii.

Mulți băteau din opinci, așteptînd cu nerăbdare să se arunce asupra cătanelor cu aceeași poftă cu care, dac-ar fi ajuns cătane-n hainele împăratului, s-ar fi aruncat asupra domnilor de primprejur.

Cele mai avansate cete fuseseră plasate între Criş şi drum, şi-ntre drum şi dealurile-nconjurătoare pe sub care trecea apa şerpuind. Era drumul pe care se coborau căruţele cu ciubere spre cîmpie şi pe care aceleaşi căruţe porneau cu bucate cînd ciuberele reuşiseră să fie vîndute. Îl cunoşteau toţi, ca-n palmă, după cum bine cunoşteau şi lumea aceea a Mihăilenilor dimpreună cu tot cîmpul, în care le aşteptase pe cătane să dea odată cu ele marea bătălie.

Horia, e adevărat, nu miza pe ea nu ştiu cît, dar pentru Crişan ea-nsemna revanşa, care trebuia neapărat dată; pentru înfrîngerea de la Deva, cînd, dezamăgiţi cu totul de gestul armatelor imperiale, fuseseră obligaţi pentru prima dată să dea bir cu fugiţii. Şi Doamne, ce-ar mai fi însemnat atunci victoria împotriva cetăţii ! Dar timpul trecuse şi iată că prilejul se ivise pentru a doua oară, netrebuind cu nici un chip scăpat.

Crişan îşi stabilise cartierul general pe colina de lîngă pod, ca să se poată repezi la nevoie cu rezervele de bîtaşi într-ajutorul celor dovediţi, supraveghind în luptă desfăşurarea tuturor cetelor. Popa Silvan şedea şi el mereu pe-aproape, cu o coadă de prapure-n mînă, gata s-oprească orice din mers. Îşi suflecase sutana ca să nu-l stînjenească-n luptă şi, cu barba-n vînt, aducînd mai degrabă a nor dezlănţuit în boholt decît a om, nu l-ar fi putut opri din năvalnica-i pornire nici chiar afurisenia mitropolitului pe care, de cînd îl văzuse de partea cui trecuse, nu mai dădea doi bani. Cu orice episcop s-ar fi luat la-ntrecere-n tălmăcirea sfintelor porunci, interdicţii şi-ndemnuri, dovedindu-l de rea credinţă pe oricare-n faţa mulţimilor, dacă acesta ar fi fost de partea domnilor stăpîni.

Se ivise-n Mesteacăn răsărind ca buruiana de ogradă ; crescuse ca un tufiş bătut şi păscut de toate relele, şi trăise drept ca ţandăra rămasă stingherită după trăsnirea copacului. Nu-l încovoiase nimeni în nici o parte, înfruntînd pieziş toate potrivniciile. Nu dăduse niciodată-napoi decît în faţa păcatului, şi-atunci doar pentru a-şi face vînt, ca să-l ia şi mai zdravăn pe dracu' de coarne. Nu recunoştea nici o poruncă venită dinafară-i, nici de la Crişan chiar, dacă-n lăuntru nu-i suna lui cum trebuie.

Se-mpotrivise oricui văzuse că nu-i de bună credință și pentru Dumnezeul lui sau pentru cei amărîți și-ar fi dat și viața. Pe nimeni nu-l iubea însă pe lume ca pe Hristos, în care vedea pururi chipul celor obidiți, și pentru nimeni n-ar fi sărit în foc ca pentru Crișan. Omul acesta era pentru el întruchiparea răzbunării firii copleșită de toate ponoasele. Bîta lui Dumnezeu pentru cei ce-i nesocotiseră sau răstălmăciseră poruncile și reazămul nădejdii tuturor moților obidiți de grofi și de biruri.

Cu el pornise din Mesteacăn, de el fusese pururi nedezlipit și cu el alături voia să moară sau să trăiască pîn-a-și vedea-mplinită cu ochii dreptatea, pentru care amîndoi se sculaseră.

Crișan n-ar fi renunțat nici el la sprijinu-i, cum nu s-ar fi putut lipsi de mîna-i dreaptă-n cioplitul doagelor, și nu l-ar fi dat de lîngă sine nici pentru tot avutul împăratului. Ba mai mult chiar, dac-ar fi fost cu putință, l-ar fi luat cu el și pe drumurile celeilalte lumi să-i arate pe unde s-o ia ca s-ajungă mai repede la coasta Domnului. Oo ! De cîte ori n-ar fi voit el să-i poată striga-ndeaproape : „Hei, Doamne ! cu moții ce-ai de gînd ? !" Și cine oare ar fi fost mai nimerit pentru acest drum decît popa Silvan ? ! Ce călăuză l-ar fi dus mai drept și mai sigur pînă la picioarele lui, punînd chiar și vorba-i cea bună pentru el ? ! Iar în caz de dovedire, pe cine altul s-ar fi putut rezema mai bine cu vorba-i de duh ca pe neogoitul popă Silvan.

Doar din cînd în cînd îl mai întreba : „Și nu-ți pare rău, părinte, c-ai părăsit biserica ?"

— Biserica-i oriunde și Dumnezeu are peste tot nevoie de slujitori ; butucii-mi sînt masă, moțimea turmă-mprejur și cerul boltă deasupra, cu sfîntul Ilie cu tot, paznic făr'de simbrie peste capu-mi, răspundea el rîzînd și pășind mereu înainte.

— Ei ce zici, părinte ? Biruim ori nu de data asta ?

— Oricum biruim, Marcule, dacă dreptatea-i cu noi, și dacă sîntem înfrînți, și dacă-i batem, îi dădu el răspunsul sfînt în doi peri.

— Adică ? păru nedumerit Crișan.

— Adică nu ne-om opri nicicum, și la nevoie i-om urmări și pe ailaltă lume.

— Şi pe ailaltă ? întrebă mirat Crişan.

— Şi, Marcule, îi răspunse rîzînd neogoitul pópă din Mesteacăn, gata oricînd să treacă prin orice pentru el.

*

* *

Cîtă dreptate avusese ! Dar unde era acum şi cu cine avea de furcă pe la răspîntii ? !

— Părinte, părinte ! îl striga el întruna...

*

* *

— No' acuma, părinte ! strigă Crişan, văzînd cum primele detaşamente de grăniceri ale colonelului Kray se iviseră-n cotul drumului ce dădea-n luncă. Era numai ochi şi urechi privindu-şi cetele şi sprîncenele-i se ridicaseră peste pleoape precum creasta cocoşilor în luptă. Popa, deşi-nalt, se-nălţase şi el pe vîrful picioarelor ca să vadă mai bine unde ar fi fost nevoie de ajutorul lui.

La primele rafale ale puşcaşilor lui Crişan, cătanele însă se adăpostiră şi se-mpărţiră-n două : o parte strecurîndu-se pe malul Crişului în sus, iar cealaltă pe sub poala dealului spre podul care-nchidea lunca.

Cu prima parte se războiră bîtaşii, din păcate însă prea neputincioşi cu tot avîntul lor, căci gloanţele-i secerară înainte de-a ajunge să dea cu bîta şi mulţi muriră cu pofta nestinsă a bătăii pe suflet.

Doamne, ce-ar mai fi dat ! Cu tot năduful dezamăgirii şi cu toată pofta răzbunării tuturor nelegiuirilor suferite ! Şapte parc-ar fi vrut să lovească prin fiecare mînă, şi-n dorul fiecăruia parc-ar fi fost alţi şaptezeci şi şapte ai atîtor generaţii strînse, cu ofurile-n grumazi şi cu pornirile aprinse-n suflet.

Dar soarta voi ca şi aceştia, în loc să se răzbune cum trebuie, să s-adauge celor din spatele lor, care şi aşa-i îmboldiseră din urmă ca să răzbească odată la lumină.

Soldaţii de pe firul apei îi împinseseră însă spre pod şi la fel şi aripa de sub deal pe cei ce-i pîndeau de deasupra.

Degeaba se aruncară pădureţii asupra lor cu toate ţipetele jivinelor pe buze, căci răpăitul armelor le-nchise tuturor gura, făcîndu-i să muţească pentru vecie. Nu-i putură dovedi nici chiar puţinii călăreţi de care mai dispunea Crişan şi care pieriră aproape toţi, ţinte prea mari, în crîncena-ncleştare.

Vujdugan şi Lăzăruţ aci-şi găsiră şi ei sfîrşitul, murind însă fie în ultimele lor salturi, fie, dac-apucaseră s-ajungă-n rîndul cătanelor, cu vreo trei de gît. Mare le fu însă multora mirarea cînd îi auziră că şi aceştia vorbesc acelaşi glas ca ei.

Şi-atunci, cine-i împingea pe toţi la moarte şi de ce ? Lăzăruţ din Zdrapţ chiar se-ntrebă cînd văzu că cel ce-l loveşte zice : „na, mă !" — cu ăştia ce-o mai fi oare de-or bolunzit [1] să ne omoare ? !

Nu mai ajunse însă să-şi răspundă, pentru că un glonţ îi sfărîmă capul.

Iar cei ce atacau se grăbeau şi ei, fiindcă moartea nu cruţa pe nimeni, scăpînd întotdeauna cel ce lovea primul.

Ţăndură, cînd se văzu că mai rămăsese doar cu o mînă de oameni împrejur, se repezi spre o casă din capul unei văioage, ca să reziste acolo cu ultîmele gloanţe.

Crişan şi popa Silvan trimiseseră şi ei după ajutoare pe la Blăjeni ; cătanele lui Kray îi înghesuiră însă mai înainte ca acestea să se ivească pe dealuri. Atunci intrară în luptă rezervele şi surprizele ţărăneşti de după creste, dar ce se putea face cînd la orice „noutate" din jurul văii Crişului, Kray scotea alte şi alte cătane ?

— Parcă acuma le-ar face ! izbucni popa Silvan, de izvorăsc aşa fără sfîrşit la porunca nemernicului Kray ; mă duc acolo să dau o mînă de ajutor !

— Stai aici ! abia-l putu potoli Crişan. Să vedem ce-om face după ce ne vin ajutoarele.

— Ce-ajutoare, Marcule, cînd abia au plecat ai noştri să-i cheme ! se-mpotrivi popa, smucindu-se să se avînte-n focul încleştării. Uite colo, nu vezi cum îi omoară pe aceia ? Dumnezeule ! şi iar se smuci, şi Crişan iar îl împiedică spunîndu-i : „Lasă la urmă ! la urmă".

---

[1] înnebunit.

Şi-ntr-adevăr, pînă la urmă, se iviră şi ajutoarele blăjenilor cu cei trimişi de Horia, iar Kray trebui să dea un pas înapoi.

— Pe ei, fraţilor ! izbucni atunci popa Silvan, zvîcnindu-se-n cel mai cumplit avînt din mîna lui Crişan care-l scăpă pentru totdeauna de lîngă sine. La al doilea pas căzu răpus de un glonte rătăcit, sortit însă lui şi numai lui, căci nimeni pînă atunci nu trăsese anume asupră-i.

Şi popa muri-n saltul înainte, neoprindu-se nici măcar o clipă pe pragul dintre cele două lumi ; nici măcar să-şi ia rămas bun de la Crişan, să-i fi călcat pe urme dac-ar fi vrut să-l ajungă. Şi-apoi pînă acolo, sus, mai era încă atîta de mers !

*
* *

Of ! şi mult mai era într-adevăr pînă acolo ! Unde eşti, părinte Silvan ? ! Părinteee, unde eşti ?

*
* *

Dumnezeule ! Fu cît p-aci să cîrtească Crişan cînd îşi văzu „sprijinul" prăbuşindu-se ; nu mai avu însă timp, căci Kray se ivi cu noi forţe din josul apei.

— Doamne, dar ăştia nu se mai gată odată, măi Micula, ia vezi tu ce-i cu Ţăndură şi cu Huluj, că-mi pare că le-o dat foc în casa aceea unde s-ascunseseră, continuă el să-l îndemne pe Micula Bibarţu să vadă şi de soarta celorlalţi.

— Aşa-i, răspunse Micula, repezindu-se-ntr-acolo cu bîta-i ghintuită cu ţinte de aramă şi strigînd întruna : „Nu vă lăsaţi, ai mei ! Nu vă lăsaţi, ai mei !"

Zadarnic însă ; cătanele-i covîrşiseră pe-ai lui şi lipsa de arme le-adusese pieirea.

N-ajunse nici Micula la ei căci Kray îl împuşcă pe drum, văzînd cum îi străluceşte bîta ghintuită în ultimele raze de soare rămase neapuse după Vulcan. [1]

---

[1] munte care străjuie drumul Brad-Abrud.

Căzu însă văzîndu-l pe Ţăndură cu ochii lui cum se repezise din casa-n flăcări strigînd : „Om aprinde şi lumea cealaltă peste voi". Şi parcă şi ultimul „scîrţiit" al lui Huluj îl auzi sărind de pe acoperiş în flăcări.

Numai Ionii puşcaşul rămase pînă la ultimul glonţ, ascuns după tufa din care trăsese de fiecare dată-n plin. Din nefericire însă cînd se ivi şi Kray în bătaia puştii lui, oţelele ţăcăniră sec. Iarba de puşcă nu mai luă foc şi alta nu mai avea.

— Ptiu ! îşi scuipă el atunci în sîn, vrînd s-o şi ia la sănătoasa. Se opri însă şi porni numai după ce se lăsă seara cînd cătanele nu-l mai văzură încotro o apucă.

— A avut zile, ce să-i faci ! Altminteri — poate — dacă nu de alta, ar fi apucat-o şi el pe calea laptelui cu ai noştri-nainte ; aşa...

Şi Ionii, nedumerit, dădea întruna din umeri neştiind în ce să mai creadă.

Crişan, plecînd şi el capul cînd acoperişul de paie al ultimei case-n care se adăpostiseră ai lui se prăbuşi, suspină adînc şi, simţind că ceva se rupe-ntr-nsul, o luă razna pornind să-l întîlnească pe popa Silvan, sau poate chiar să-l ajungă din urmă.

*

* *

În seara aceleiaşi zile, în casa din Zdrapţ unde-şi stabilise comandamentul colonelul Kray, bîta şi straiţa lui Micula Bibarţu atîrnau pe un perete. Straiţa era de plotog [1] de gligan, iar bîta de corn cu toate gătelile cuvenite unei căpetenii de ceată, care nu fusese niciodată lipsit de mîndria de a spune că el şi numai el, din neamul lui, izbutise să se ridice pînă la încrederea deplină a lui Crişan.

Colonelul le privea obosit în timp ce adjutantul său nu se putu împiedica să nu spuie :

— Şi cînd te gîndeşti că numai cu astea...

— Darmite să fi avut şi puşti, îi luă colonelul vorba din gură, întrerupîndu-şi însă brusc gîndul.

[1] petec de piele.

Adjutantul era doar din Bistrița și l-ar mai fi putut stîrni să spună încă cine știe ce dacă nu s-ar fi oprit la timp.

* * *

Tot spre Brad, în aceeași seară răcoroasă de toamnă cu lună plină, se-ntorceau și cele douăzeci și nouă de care cu doamnele nobile dezrobite din mîna răsculaților, care n-avuseseră nici măcar vreme să le boteze sau să le cunune cu vreun țăran. Erau de fapt doamnele și fiicele nobililor din valea Crișului Alb, pe care ei le prinseseră și pe care le ținuseră zălog așteptînd sfîrșitul bătăliilor. Nu era castel din această parte din care Crișan să nu fi avut pe cineva prizonier, așteptînd ca soarta de pe urmă să-i hărăzească un drum sau altul.

Într-un car însă, o doamnă de la domeniul din Zdrapț îi spunea unei alteia de la Ribița :

— Strașnic s-au mai bătut ; mai ceva decît Kray !

— Păcat însă că soarta noastră-i să fim întotdeauna cu cei mai tari, îi răspunse cealaltă, nu fără o tainică urmă de regret în glas, lăsîndu-se apoi furată de gînduri.

* * *

Cei ce mai rămăseseră din ceata lui Crișan, vreo doi sau trei răzleți, scăpați întîmplător de la moarte, neștiind încotro s-o apuce, luară tot drumul Cîmpenilor unde nădăjduiau să-l găsească pe Horia ca să-i spuie ce păți-seră și cum ajunseseră de scăpaseră din crîncena-ncleș-tare de la Mihăileni. Pînă la urmă îl găsiră totuși și-i spuseră, iar el îi asculta înnegurat. Ce avea să mai fie cu ei ? Să-i lase la vatră ? Să-i mai ție cu ai lui ? Sau să nu-i bage-n seamă așa puțini cît mai rămăseseră ?

— Și acum ce vreți să mai faceți ? îi întrebă el.

— Păi ce să facem ? Mai departe cu ceilalți ! îi răspun-seră ei dînd nedumeriți din umeri.

Și Horia-i lăsă să facă ce voiră.

Cu ceilalți oameni ai lui, pe care și-i păstrase de prima dată, de la-mpărțitul oastei, începu însă și el ultima luptă. Oastea colonelului Schulz trebuia ori înfrîntă, ori lăsată stăpînă pe orașul Cîmpeni. Altminteri nu se putea.

— Îi vezi ? îi arătă el lui Chivără, de pe colina de la marginea Cîmpurilor, soldații lui Schulz care veneau în sus. pe Arieș, dinspre Bistra.

— Îi văd și cred că acum îți dai și tu seamă, Horio, din porunca cui fac ceea ce fac ? îi răspunse Chivără nescăpînd ultimul prilej de a-și trezi prietenul din „sfînta-i amăgire".

Horia însă nu răspunse nimic, dînd în schimb semnul pornirii la atac cu același *Tut ihr das* în gînd cu care pornise, la început.

Ca și armatei lui Crișan, oastei lui Horia i se întîmplă însă același lucru. Superioritatea armelor de foc și covîrșitorul număr al cătanelor o dovediră, oricît se străduí ea să nu se lase.

Nu pieriră însă toți, ca la Mihăileni, pentru că Horia dădu semnul de retragere înainte de a se fi sfîrșit lupta.

În clipa însă cînd încetă focul, Chivără Roșie, cavalerul cu coif de oțel, se opri lîngă el, îi strînse mîna și dispăru în aceeași pădure din care se și ivise fără a spune nici încotro merge, nici unde va ajunge.

Atîta doar zise :

— Plec acum, Horio ! E vremea ! Și dus fu pentru totdeauna.

Înconjurat de ai săi, Horia plecă și el atunci capul și cu jumătate de glas le spuse :

— Mai e o scăpare totuși, fraților ! Atunci frunțile tuturor se descrețiră, sprîncenele li se arcuiră peste măsură și ochii fiecăruia se căscară-nspre el. În suflete prinse din nou să le-ncolțească nădejdea :

— Care ? parcă-ntrebau chipurile celor ce-l ascultau.

— Să mai ajung încă o dată la Viena, le spuse el, strecurîndu-le din nou îndoiala-n oase odată cu pomenirea capitalei.

Iar la-mpăratul ? Oare nu cătanele lui îi seceraseră ?

— Dar cum pînă atunci mai este mult, își continuă el firul întrerupt al gîndirii, și altceva mai bun n-avem

de făcut, zic că fiecare ar trebui să ne retragem prin cotloanele noastre pînă la primăvară. Şi-atunci...

— Dar tu ? îl întrebară zeci de glasuri.

— Eu voi rămîne singur, le răspunse el ; voi însă faceţi ce vă spun eu.

— Şi Cloşca ? Crişan ? Ei ce-or să facă ? mai întrebară nişte bărdaşi din Albac.

— Şi ei ca mine ; tot singuri, cu-aceeaşi soartă ! le răspunse Horia.

*
* *

Dar iată c-aci nu-s cu mine ; aci-s singur şi nu-l mai găsesc nici pe popa Silvan. Of, Doamne, Horio-n ce hal am mai ajuns ! Şi poate că tu m-ai fi putut ajuta. Tu, da, desigur, dar... Dar Horia nu-l auzea şi chiar dacă l-ar fi auzit, în el nu mai putea pătrunde.

Ajunsese însă cu mîna la capătul nojiţelor şi cu puterile bine strînse la-nceputul unui drum, pe care nici el nu mai ştia încotro duce.

Undeva avea totuşi să ducă, iar capătul lui nu era nicidecum să fie în mîna vrăjmaşului. Nu, asta în nici un caz. Aşa pornise şi aşa trebuia neapărat să se-ntîmple. Doar şi-o spusese de atîtea ori cu glasul tare, şi lui, şi părintelui Silvan, şi chiar lui Horia.

*
* *

Cînd însă colonelul Kray se sfătui cu pădurarul Meltzer, în biroul lui din Abrud, cum să-i prindă pe cei trei conducători ai răscoalei din Munţii Apuseni, într-o altă parte a imperiului, la Viena, doi funcţionari comentau acelaşi eveniment în colţul unei străzi pe baza celor scrise în „Wiener Zeitung".

— Ştii că a luat sfîrşit ! zise cel ce ţinea ziarul în mînă.

— Da, am auzit, răspunse celălalt, dar spune-mi exact ce scrie-n gazetă !

— Aici zice aşa, îi spuse atunci posesorul ziarului citindu-i paragraful, că „Din ultimele rapoarte sosite la

cancelaria imperiului, din Transilvania se anunță constatîndu-se că românii din Zarand și Hunedoara, după ce-au fost convinși de rătăcirea în care se află, s-au întors acasă fără vărsare de sînge, și, recunoscîndu-și greșeala, dau acum toți o mînă de ajutor la prinderea celor trei căpetenii ale răscoalei."

* * *

— Dar cum zici c-ar fi mai bine să procedăm ? îl iscodi mai departe Kray pe Meltzer. În orice caz dumneata cunoști mai bine pădurile decît mine...

— Nu-i bine să vă omorîți căutîndu-i dumneavoastră, îi răspunse pădurarul ; mai bine puneți și aici pe capul lor o recompensă de cîteva mii de fiorini cum au făcut și cei din jurul Devei, colonelul Ballo, mi se pare ; și asta va face mai mult decît o armată pornită după ei să-i prindă. Banul e ochiul cel mai ager ; vede și-n cele mai întunecate văgăuni.

— Ai dreptate, zîmbi Kray, metoda-i veche ; uitasem de ea ; și ca să nu fim și noi mai prejos, zic c-ar fi destul trei mii !

— Trei mii de galbeni ? izbucni pădurarul. Dar asta-i cît toată averea Abrudului !

— Eu atîta propun, repetă Kray, în timp ce ochii pădurarului nu se mai putură închide de bucurie.

Și pe la toate răspîntiile din Munții Apuseni fu așezată apoi tabla cu anunțul oficial în care se spunea că :

„Majestatea sa imperială acordă 3000 de galbeni celui care-i va prinde pe Horia, Cloșca și Crișan vii și-i va preda autorităților".

* * *

Pînă a nu apuca însă a se ivi pe la răspîntii tabla cu anunțul galbenilor oferiți drept răsplată pentru prinderea lui Horia, Cloșca și Crișan, într-o noapte la ușa casei părintelui Florea, din Buningene, se auzi o bătaie ușoară și un glas mai mult șoptind :

— Părinte, părinte !

Părintele, care tocmai citea Apocalipsul, cînd auzi vocea, își scoase ochelarii legați cu ață pe după urechi și se-ndreptă spre ușă să deschidă.

Nu-ntrebă însă cine era cel ce-l strigase pentru că nu se temea niciodată nici de tîlhari, nici de diavoli și nici de cei ce ar fi vrut să-l omoare.

— De la mine n-ar avea nimeni ce jefui, fiindcă eu i-aș da oricui orice mi-ar cere ; iar dacă nu mi-ar cere, cu atît mai bine ; și-ar lua omul singur ceea ce ar vrea, își zicea deseori părintele rîzînd de propria-i sărăcie.

Și-ntr-adevăr era atît de sărac și atît de singur încît pe oricine i-ar fi intrat în casă l-ar fi primit ca pe Sfîntul Petru, dîndu-și și cămașa pentru el.

Cu mîncările nu se omora, nici chiar la praznicele mari cînd dădea dezlegare tuturor ; el gustînd doar de ici, de colo în numele odihnei sufletelor celor morți. De băut — doar apă de izvor, iar drept veșminte n-avea pe trupu-i slab decît una și aceeași sutană, pe care nu știa nimeni s-o fi schimbat vreodată cu altă haină. Doar cînd o spăla și-o cîrpea. Atunci însă s-ascundea-n cămăruța-i de lemn și ca să nu fie văzut de nimeni, își alunga afară, cu toată părerea de rău, chiar și pisoiul.

La trup era uscat ca iasca și ușor ca fulgul ; mulți bănuindu-l chiar c-ar pluti pe iarbă sau că după moarte, în caz că s-ar întîmpla și asta vreodată, deși era greu de crezut, nici n-ar putrezi. Șugubății spuneau din această pricină cînd venea vorba despre el : „Da, părintele Florea, ierte-l Dumnezeu de-o muri vreodată !"

El însă nu se supăra niciodată de nimic și cînd se mișca, se mișca într-adevăr așa de ușor, încît nimeni nu și-ar fi dat seama că trece vreo făptură primprejur. Veghea mai tot timpul, gata fiind însă și să plece din lumea asta la chemarea celui ce socotea el că-i dăduse sufletul, dar și să zăbovească-ntr-însa atît cît ar mai fi fost nevoie de el printre muritori. Nu se codea într-adevăr de la nimic ceea ce credea c-ar fi fost de cuviință să facă sau ar fi trebuit să-mplinească, mergînd pînă-a trăi-n vremea posturilor lungi numai cu rădăcini și umblînd iarna, pe drumurile troienite, printre fiarele pădurii, ca măgarul printre oi. Nu s-atingea însă nimeni de el, mirîndu-se pînă și dobitoacele și fiarele de chipu-i blînd.

În fața lui, cînd deschise, în noapte, se ivi Horia. . .

— Dumnezeu cu tine ! îi zise el făcîndu-i semnul crucii deasupra și poftindu-l să intre.

— Mulțumesc, părinte, dar nu mi-e de zăbovit cum nu-i e diavolului a se odihni.

— Totuși, totuși, stai oleacă și spune-mi ce te-a adus acum pe la noi prin Buningine, îl întrebă popa Florea, deloc surprins de ivirea-i neașteptată.

— Ce să spun, părinte ? Că ne-a înșelat împăratul. Asta toată lumea o știe și-a simțit-o. Io însă mă-ntreb de ce nu ne-o ajutat Dumnezeu ? Sau poate... nici n-o fi, doamne iartă-mă, se gîndi el să se-ndoiască și cu glas tare, codindu-se însă să-și rostească gîndul înaintea celui pe care toți îl credeau în pragul sfințeniei.

— Ei da, te-ntrebi bine, îl îmboldi părintele ca și cum ar fi vrut să-l aprobe în ceea ce gîndea și nu spunea, c-așa m-am întrebat și eu de multe ori, pînă mi-a venit în minte soarta lui Hristos. Oare nu-l putea scăpa măcar pe El Dumnezeu-Tatăl de la chinuri, de la judecată și de la tot ce-a urmat ? Și l-ar fi putut, de bună seamă, dacă era Dumnezeu ; dar de ce n-a făcut-o oare ? Nu-i era fiu ? Să nu se fi-nduioșat de ceea ce-L aștepta ?... și totuși, L-a lăsat să se-ntîmple ceea ce bine știm cu toții. De ce ? El știe ; și apoi dacă Fiul Lui nu s-a plîns de asta, deși de-ntrebat s-a-ntrebat și El o dată de ce L-a părăsit, zic s-așteptăm răspunsul tot de sus.

— Așa-i, îl aprobă Horia, dar vezi, omul se-ntreabă totuși. Să fie oare nedrept Dumnezeu ? Atunci în ce să mai sperăm ? În împărăție ? Nici atît ! Poate-n noi, dar sîntem atît de slabi, părinte !

— Ei vezi ? Vezi că te apropii de adevăr ! Așa, așa, ușurel, cugetă și ai să ajungi unde trebuie, că-Dumnezeu nu-i nici drept, nici nedrept, ci numai înțeles în deosebite feluri de oameni.

— Dar atunci, totuși, cum să pricepem de ce am fost înfrînți ? insistă iar Horia.

— Știu eu, Horio, poate că Dumnezeu, cunoscînd că mai putem încă răbda, a lăsat ca sălbăticia acestor împilători să fie tocită numai prin noi. Au, nu, gresia moale toceşte oțelul briciului ?

— N-ar fi drept, părinte, dac-ar fi așa.

— Așa se pare, Horio, deși, răul ca să se-ndrepte fără ca să piară cel stăpînit de el, e nevoie de unul care să-l rabde fără să cricnească orice-ar veni asupra-i.

— Oricum ar fi, părinte, dar mie unuia, zău, că nu-mi vine să mă dau prins în mîinile lor.

— Nici n-ar trebui, omule ! Ferească Dumnezeu de un așa gînd, căci fiecare trebuie să lupte pînă-n ultima clipă pentru viața lui, iar socotelile sorții las'să se-mplinească de la sine.

— Atunci așa am să și fac, zise Horia, privind cam piezîș spre icoana din casa popii, în care încă se mai putea desluși, prin fumul vremii, prinderea nu știu cui.

— Știu însă că tare-i greu să-ți duci singur crucea pe drumul ăsta, mai adăugă popa cu milă, gîndindu-se la ceea ce-l aștepta pe Horia, întrevăzîndu-i poate chiar sfîrșitul.

— Mai ales cînd ești om ca mine, completă Horia.

— Poate însă n-o fi drumul așa de lung ; sau poate că te-o mai ajuta și pe tine, fiule..., continuă părintele să-l mîngîie.

— Oricum o fi, e greu, tare greu, părinte ; simt asta, cum simt că răsuflu și drumul meu e lung, iar puterile-mi sînt slabe, încheie Horia ieșind în noapte.

*
* *

Și cît o mai fi putut oare Horia ? Să fi scăpat de ceea ce eu n-am putut scăpa ? Dar poate că el și-neacă strigoii în altceva. Ce însă l-ar mai putea scăpa ?... Că totuși, nu-l văd astîmpărîndu-se. Dar ce oare ?... Ce nu fac eu ? Să se mai încreadă oare-ntr-însul și numai într-însul ?... Of, Doamne, ce n-aș da să știu !

*
* *

În a treia zi de Crăciun din anul acela, șapte gornici în frunte cu Nuțu Măties și Ștefan Trifu, după o căutare de aproape o săptămînă, dădură în pădurea Scorocetului peste niște urme de om, proaspăt făcute pe o zăpadă

căzută și ea nu mai mult de o noapte. Erau de-a binelea în hotarul Bihorului dinspre Oradea.

— Ia veniți-ncoa, măi ! își strigă Nuțu ortacii cînd le văzu... Ce-or fi astea ?

— Ce să fie, îi răspunse Trifu, urme de om par ; să vedem însă unde duc, că poate dăm peste vînatul tătanelor.

Așa-i numeau ei pe cei fugăriți de autoritățile care le făgăduiseră trei mii de galbeni pentru prinderea lor : vînatul cătanelor. De fapt așa le spusese și pădurarul Meltzer din Abrud, promițîndu-le pe deasupra, tot din ordinul domnului Kray, și scoaterea din robie, în caz că i-ar fi prins, și pămînt după poftă ; iar astea s-ar fi împlinit mult mai sigur și mai iute decît le făgăduise însuși Horia c-o va face.

Robia și pămîntul ! erau cuvinte atît de mari pentru iobagi, încît, pentru scăparea de primul și pentru dobîndirea celui de-al doilea, unii ar fi făcut orice.

— Ce-ar fi, măi Nuțule, una ca asta, să le umflăm banii, să ne scoată din robie și să ne dea și pămînt cît ne-ar trebui, îi zise Trifu. Nici nu ne-ar mai păsa de domni !

— Da, că parcă nu tot de ei am ține, îi răspunse Nuțu. Ia, mai bine așteaptă să facem treaba și-apoi om vedea noi ; uită-te numa-ncotro duc urmele, că văd că se-ndreaptă spre izvor, continuă el.

— Mă, ia uitați-vă-ncolo, că-i nu știu care dup-un brad, izbucni atunci Onu, fratele lui Nuțu. Și mi se pare că vine cu nu știu ce-n mînă-ncoa ; 'i un cart [1] ; ia ascundeți-vă pînă-i în dreptul nostru să sărim pe el.

Și ceata celor șapte s-ascunse care pe unde, așteptînd ca omul cu cartul să le vie mai la-ndemînă.

Cînd fu însă în dreptul lor, îl recunoscură : era Cloșca-n carne și oase !

— Pe el, mă ! s-auzi atunci izbucnind dintr-o tufă Trifu care-i și sări în spate. Apoi într-o clipă îl ajutară și ceilalți, dîndu-i frînghii să-l lege.

— Ce-i cu tine aici ? îl întrebă Trifu după ce-l văzu făcut cobză.

[1] cofă.

Cloșca tăcu.

— Nu vrei să spui ? se oțărî Andrei la el, vrînd să-l și lovească cu patul puștii.

— Lasă-l, mă, că i-om merge pe urme și-om vedea acolo și de unde vine, și cu cine-i, interveni atunci Simion.

— Că bine zici, Simioane, aprobă Nuțu. Hai, acuma umflați-l și-napoi cu el de unde a venit, că trebuie să dăm noi acolo și peste ceilalți !

Legat fedeleș și purtat pe umeri ca un butuc de Simion și de Andrei, Cloșca se gîndea tot timpul cît de rău făcuse că ieșise s-aducă apă ; și-l sfătuise doar Horia și chiar îl rugase să stea locului. El nu, și nu, că doar nu umblă nimeni pe vremea asta prin pădure. Dar pesemne c-așa-i fusese sortit să cadă el întîi în mîna tîlharilor și pe urmele lui, s-ajungă și la Horia. Doamne, ce năpastă ! Măcar de-ar ști Horia să fugă sau s-ascundă ce mai avea la el. Poate că i-o auzi totuși venind și i-o trece prin minte să nu stea locului ; ar fi fost prea mare nenorocirea să-l ia așa, ca din oală. Nu, nu, asta nu trebuia să se-ntîmple cu nici un chip. Dar să strige nu mai putea c-avea călușul în gură ; să se smucească și să fugă, nici atît, atunci ce mai avea de făcut ? S-aștepte doar s-ajungă la coliba de sub bradul răsturnat de vînt ; Doamne, asta nu !

Și ceata gornicilor se apropie ducîndu-se pe urmele pașilor, pîn'ce dădu de rădăcinile unui brad răsturnat de vînt. Din dosul lui se-nălța doar o dîră de fum.

— Aici-s ! exclamă Nuțu. Iar Simion și Andrei zvîrlîră de pe umeri povara care icni.

— Acum, voi înconjurați coliba, iar eu am să sar de sus, de pe rădăcinile bradului, drept în gura ei, continuă Nuțu.

Cît ai bate dîn palme, apoi, coliba fu-nconjurată de gornici iar Nuțu-i sări lui Horia drept în față.

— Bună sara !

— Bună, Nuțule, dar ce cauți pe-aici așa-n zori de zi ?

— Vînat pentru cătane, Horio, numai că n-am prea putut prinde nimic ; am înghețat de frig și-am vrea să ne mai încălzim o țîră [1] ; putem ?

[1] puțin.

— Da, cum să nu ; duceți-vă numai mai aproape de foc ; și dîndu-se și el mai la o parte de pe un trunchi de brad răsturnat lîngă vatră, le făcu loc la toți.

Doi se așezară atunci în dreapta lui, doi în stînga iar Nuțu mai la o parte. Simion și Andrei rămaseseră afară să-l păzească pe Cloșca.

— Ia spuneți-mi, întrebă Horia, ce e mai nou prin sat ? Ce se mai aude ?

— Ce să se mai audă, Horio, îi răspunse Ștefan Trifu, oamenii-s nemulțumiți de cătanele ce-au umplut satele. Te caută ca pe aur și-ar da nu știu ce, numai să te prindă. Trei mii de galbeni sînt puși pe capul tău, pe lîngă scoaterea din robie a celui ce te-ar da prins și pe lîngă darea de pămînt cît i-ar trebui celui ce-ar face una ca asta. Altfel, oamenii de-abia mai pot sufla de atîtea biruri cîte le-au căzut pe cap.

— Să vie numai primăvara, Trifule, și-apoi ne-om scutura noi de ei, ca ursu de brumă, îi răspunse Horia.

— Ba să nu mai vie, Horio, că ș-așa ne-or picat destule pe cap ; și zicînd astea Ștefan și Nuțu se aruncară primii asupra lui dînd să-l lege ca pe Cloșca. Nu izbutiră însă ușor, cu tot ajutorul dat și de ceilalți, pentru că Horia se apăra nu numai cu spaima morții lui, ci și a celor pe care i-ar fi mai putut atrage după dînsul. Ba chiar mai reuși să scoată din chimir niște hîrțoage pe care le avea asupra lui, aruncîndu-le în foc, înainte ca Nuțu să mai poată băga mîna după ele ca să le smulgă pieirii.

Afară, Cloșca legat fedeleș se gîndea la cei șase copii ai lui rămași pe uliță, în timp ce Simion și Andrei se și vedeau slobozi lucrînd tot pămîntul primit.

Răzbit însă pînă la urmă de cei ce-l înconjuraseră, Horia se pomeni și el legat fedeleș, c-un căluș în gură și-atîrnat ca și Cloșca, pe-un par ca să fie duși, aidoma cerbilor împușcați, drept vînat pentru cătanele care-i așteptau la Cîmpeni, Abrud și Alba.

Nuțu și Ștefan îl duceau pe Horia, iar Simion și Andrei pe Cloșca, ceilalți păzindu-i pe de lături pentru ca nu cumva să mai pățească ce pățiseră cei ce-l prinseseră pe Horia cînd îl scăpase Ionuț Dandea.

Dar Ionuț era acum mort, iar de scăpat cine să-l mai scape cînd doar el, Horia, le dăduse tuturor poruncă să se ascundă care pe unde-o putea pînă la primăvară ?

Soarta crudă și temerile aveau să li se-mplinească, și lui, și lui Cloșca, și poate chiar și lui Crișan, pe care însă de cînd auzise că fusese bătut la Mihăileni, nu-l mai văzuse nici cît măcar să-i spună ce și cum fusese acolo. Dar ce să mai faci împotriva unei morți, spre dărîmarea căreia făcuseră totul ? Nici lui Cloșca nu mai avea ce-i spune, decît doar atît : Să-i mai atragă încă o dată luarea aminte că avusese dreptate atunci cînd îl oprise să se ducă după apă la izvor. Ce, n-ar fi avut destulă nea în jur ? Sau ar fi murit de sete ? Dar la ce bun să-i mai zică și astea acum, cînd și așa temerile i se-mpliniseră și amîndoi zăceau fără putință de-a glăsui unul cu celălalt, legați pe cîte o bîtă cu picioarele-n sus ca jivinele răpuse.? ! N-ar mai fi avut nici un rost.

Și tăcerea se așternu peste toți, și peste prinși, și peste gornicii norocoși, cum s-așternuse prima nea peste frunzele căzute sub fulgi.

La Cîmpeni, îi primiră pădurarul Meltzer împreună cu coloneii Kray și Schulz, care porunciră numaidecît ca „fiarele" să fie dezlegate și readuse, pe loc, în stare de oameni.

Dezlegați de pe bîte, și lăsați din nou pe două picioare, fură înlănțuiți apoi mai cu grijă decît cei mai temuți tîlhari și puși îndată pe drumul Abrudului.

Cînd trecură prin Cărpiniș, lui Cloșca i se umeziră ochii. Se gîndea la tot ce lăsa-n urmă neogoit, la nevastă și la copii, care aveau de-acum înainte să cerșească pentru ca să aibă ce mînca. Dar nu-i zise nici o vorbă lui Horia, care mergea alături de el mai „mut" ca oricînd.

La intrarea-n Abrud, o mulțime de oameni îi așteptau să-i vadă. Vestea că fuseseră prinși le mergea înainte mai iute decît pașii.

Văzîndu-i cum arătau și-n ce hal ajunseseră înlănțuiți, țăranul Ion Popa Crișănuț, cum stătea cocoțat pe-un gard, neputînd răbda, izbucni :

— Iată-l pe Craiul munților și-n mîinile păginilor ; o să-l mînce acuma fript !

— Ba mîncați-l voi, că-i al vostru ! răspunse înciudată femeia unui jandarm de lîngă el.

— D-apăi las' că pentru asta o să pățiți voi ce n-a pățit nimeni, continuă Ion Crișănuț, în timp ce soldații, puși de pază pe margini, se năpustiră asupra lui.

Noaptea dormiră înlănțuiți în pivnița unei case mai trainice de lîngă birtul cel mare. Nici o clipă însă Horia nu-i băgă vină lui Cloșca că nu-l ascultase, dar nici Cloșca nu scoase vreo vorbă, în care să fi-ncercat să-și mărturisească părerea de rău care-l rodea. Stătură astfel toată noaptea ca doi bolovani, legați unul de altul și simțindu-și bătăile inimilor care zvîcneau la fel.

Gemeau adînc și unul, și celălalt, nevrînd prin nici o vorbă însă să-și dea frîu liber gîndurilor, care-i măcinau pe dinăuntru. Atîta doar mai știa fiecare că de acu încolo trebuie să tacă mormînt, orice s-ar fi întîmplat, dacă nu voiau s-atragă după ei zeci și sute de alți și alți inși sortiți unei pieiri atît de ticăloase.

Pentru asta însă n-aveau nevoie de vorbe, iar glasul trebuia să li se stingă cu totul de pe buze. Și zorile așa-i prinseră, cu hotărîrea aceasta tăcută-n suflet, pornind din nou spre Alba, ca spre sfîrșitul vieții lor.

Ca să le fie drumul mai ușor și vremea să le treacă mai iute, paznicii îi puseseră lui Horia o cunună de spini pe cap, lovindu-l din cînd în cînd cu bîtele și zicîndu-i :

— Voiai să-i scapi pe alții și-acum nu te mai poți apăra nici pe tine însuți, Dumnezeule al moților ! Sau drept cine te credeai tu atunci ?

Horia însă tăcea, iar Cloșca văzîndu-i că se apropiau de el să-l lovească, se băga între bîtele și trupul fratelui său.

— Ți-e milă ? Ți-e milă de Hristos ? îl întrebau jandarmii în bătaie de joc.

— Și de voi, și de el, le răspunse o dată Cloșca primind pe spinare ciomegile fără a crîcni o iotă ; ba, mai mult chiar, simți în sinea lui o ușurare pentru călcarea sfatului de a nu fi ieșit după apă cînd s-ascundea în colibă.

Și așa, prin Zlatna și prin toate satele pînă-n Alba, în văzul tuturor celor strînși cu sila sau de bună voie,

ca să vadă și să nu uite, dacă s-ar fi putut, în vecii vecilor, nici ei, nici copiii și nici strănepoții lor, ce soartă-i aștepta pe cei ce voiau să-i dezrobească.

Cînd ajunseră-n Alba Iulia și intrară-n cetate, venind dinspre munți, Horia ridică privirea-n sus. Pe frontispiciul porții de intrare cu însemnele puterii imperiale, armele și acvila cu două capete, mai scria încă vizibil:

Dominus adiutor...

— Ce te holbezi, mă, așa sus ?! Nu vezi ce scrie acolo ? îi mai atrase atenția unul dintre cei ce-l păzeau.

— Ce scrie ? îl întrebă senin Horia.

— Că cei ce intră pe aici cu capul în sus, ies cu picioarele-nainte, îi răspunse paznicul îmbrîncindu-l să țină aproape.

„De cine să țină aproape ?" se întrebă Cloșca-n sinea lui, intrînd și el pe aceeași poartă-n cetate. „Aproape de toți cei care i-o luaseră-nainte și aproape de toți cei ce aveau să-i urmeze", își răspunse dup-aceea tot el, în momentul cînd erau gata să fie despărțiți pentru a fi puși fiecare într-o celulă aparte.

Și Horia fu pus singur deasupra porții dinspre răsărit, iar Cloșca tocmai deasupra celei pe sub care intraseră. Mai lipsea doar Crișan care încă nu fusese prins.

* * *

— Ce-or fi făcînd ei oare acum ?

— Și-ai vrea să știi, se juca cineva în gînd cu el întrebîndu-l mereu.

— Ce-aș mai avea să le spun ?

— Nimic ? Nimic ?

— Să fie tot cum au fost.

— Numai atît ?

— Numa'.

— De ce ?

— Pentru că bine am făcut ce-am făcut !

* * *

Pînă cînd într-o zi de cîşlegi, în satul Mogoş, aceeaşi mulţime, care-l întîmpinase cu cîtăva vreme înainte strigîndu-i : „Bine ai venit", se repezi asupra lui cu toată furia, gîndindu-se la cît din cei trei mii de galbeni puşi pe capul lui Horia i-ar fi revenit pentru prinderea lui Crişan.

Era atunci ca un cerşetor în zdrenţe pe care numai ochiul aurului îl putuse descoperi.

Şi doar unul îl văzuse, pentru ca după aceea toţi să se arunce asupra lui cu setea şi dorul de scăpare din robie în gît. Ba, fiecare apoi se şi căzni să pună mîna pe el, ca să nu-şi poată băga de vină după aceea că-l scăpase din palmă la-mpărţeala aurului.

— Bine, Pătrule ! mai apucă el să-i zică unuia pe care-l recunoscuse, şi tu ?... Dar de ce oare mai încerca să-i amintească ceea ce fuseseră ?

— Ptiu, satano ! se lepădă atunci Pătru, ortacul lui, de el, în timp ce cocoşii vesteau în sat schimbarea vremii.

— Tată ! îi strigă tot atunci şi copilul pe care i-l smulseră din mînă.

— De acum înainte rămîi cu mă-ta ! i-o tăie el scurt.

— Şi noi cu legea, îi răspunse anapoda unul din gloată, în timp ce ceilalţi nu mai ştiau cum să-l lege şi cîte noduri să-i mai facă frînghiei ca nu cumva să le scape din mînă.

Era pentru ei cea din urmă-ncercare a ieşirii din robie.

* * *

Îi vedea pe toţi atît de clar, mai ales pe cei carenainte i se descoperiseră, plecîndu-se pînă la pămînt, cînd le trecea prin faţă. Aceia se descopereau şi acum, cu aceeaşi uşurinţă, şi-n faţa celor ce-l escortau spre Alba.

— Să fie oare gloata aşa cum se spune ? ! se-ntrebă el mereu în timp ce ecoul dintr-însul îi răspundea întruna :

— Aceeaşi, aceeaşi din totdeauna, strigîndu-ţi azi „osana" şi mîine „răstigneşte-l".

— Dar oare ştiu ce fac ?

— Nu, dar așa-i de veacuri, îi răspunse dintr-însul cel care-l cunoștea mai bine ca oricare altul.

— Doamne ! și n-o să se mai trezească oare ?

* * *

Pentru fapta lor însă, așa cum fusese scris pe tabla de la răspîntii, toți cei care contribuiseră la prinderea lui Horia, Cloșca și Crișan, își primiră galbenii pe care și-i împărțiră-ntre dînșii. La urmă nu fu însă nici unul mulțumit, pentru că fiecare zicea că dacă n-ar fi fost el... n-ar fi putut pune mîna atît de ușor pe ei sau în nici un caz ajunge pînă la Alba ca să primească răsplata făgăduită. Unde mai pui că Nuțu Mățieș și Ștefan Trifu, cu toți ai lor care-i prinseseră pe Cloșca și pe Horia în crîngul Scorocetului fuseseră scoși din robie, în timp ce celor din Mogoș abia că li se reduseseră birurile la jumătate ; Crișan fusese singur, iar numărul mogoșenilor întrecuse orice așteptare.

Nu se putu apoi bucura de răsplata aurului și a ieșirii din robie nici Vesalina, mama Mățieșilor, a lui Nuțu și Onu, care-ncercînd să facă pită din făină cumpărată cu banii feciorilor ei, după ce-o coapse și-o frînse, dînd să le-o-mpartă la masă, văzu cum din ea se scurseră trei stropi de sînge.

— Ce ai, mamă ? o-ntrebară băieții strînși cu tot neamul în casă ca să-și sărbătorească ieșirea din robie.

— Sînge ! Sînge ! izbucni ea, rupînd-o la fugă sub icoană.

— Care sînge, mamă ? încercară s-o liniștească nurorile, trăgînd-o de sub icoană la masă. Că doar împreună am frămîntat-o și am copt-o ! ?

— Nu știu, maică, le răspunse ea cu ochii și mai căscați de mirare văzînd picăturile scurgîndu-se încă din dărăburile rupte ; dar sîngerează, sîngerează, maică !

— Cum să sîngereze, mamă, cînd noi toți o vedem mai albă ca oricînd ; și uite, noi cu zece ochi ne uităm la ea, nu ca tine, cu doi ? încercară ei s-o dumirească mestecînd chiar în gură bucățile din care chipurile ar fi văzut ea picurînd sînge.

Iar femeia, în loc să se liniștească de tot, văzîndu-i cum mănîncă acum pită albă la masă, se pierdu de-a binelea cu firea și căzu jos fără simțire.

— Săraca mama ! spusără atunci nurorile cu cea mai puțină părere de rău în glas.

— Dumnezeu s-o ierte, că de mult eam avea ea vedenii, o pomeni și Nuțu.

— Și s-o odihnească ! adăugă Onu care fugi să-l cheme pe popa.

— Păcat că tocmai acum, cînd s-ar fi deschis și pentru voi altă viață, ea v-a părăsit, ținu să-și aducă în cele din urmă și Trifu părerea, încercînd în felul său, prin asta, să-i mîngîie, pentru că nu-l uitaseră nici pe el de la ospăț.

* * *

A doua zi după ce fuseseră aduși în cetate prizonierii, contele Iancovici și colonelul Papilla își începură ancheta. Fiecare anchetat era ținut singur și adus spre interogatoriu în birourile contelui și ale colonelului sub o escortă care nu le scotea decît lanțurile de la mîini la intrarea și ieșirea din birou.

Cea mai mare curiozitate o vădi însă contele Iancovici față de Horia, pe care, de cum sosi, dimineața, în biroul lui de anchetă, dădu ordin să-l cheme ca să-l cunoască.

Și garda i-l aduse numaidecît, zornăindu-i lanțurile pe tot lungul coridoarelor.

Cînd se deschise apoi ușa și Horia-și făcu apariția-n prag, contele rămase uluit de aspectu-i pădureț, găsindu-l însă foarte pitoresc și chiar interesant. Era îmbrăcat cu cioareci și-ncălțat în opinci cu gurgoi [1] înalte, bine legate de picioare cu nojițe pe obiele sure. Pe trup purta o cămașă de cînepă despicată la gît și legată c-un șnur negru, iar pe deasupra cojoc și o țundră [2] albă, moțească, bine dubită, din care se vedeau mițele curgînd ca lîna de pe oaie.

[1] vîrfuri.
[2] suman.

— Bună ziua, spuse Horia intrînd şi dîndu-şi jos din cap căciula neagră. Pletele-i se revărsară atunci pe umeri şi contele Iancovici, privindu-l în rama uşii ca-ntr-un tablou, hotărî, pe loc, să-i şi facă portretul pe pînză, înainte de a fi sortit pieirii. Îi şi văzuse dealtfel sfîrşitul trupului şi i-l şi gîndise, nu fără a-i lăsa însă această urmă în ochii urmaşilor.

— Bună ziua, îi răspunse contele Iancovici, dumneata cum te numeşti ?

— Ursu Nicola, răspunse scurt Horia.

— Numai atît ?

— Ba nu, mi se mai spune şi Horia.

— De ce ?

— Pentru că ştiu zice din fluier, adică hori cum se mai spune pe la noi, pe la petreceri.

— Şi-a fost mare petrecere acuma-n munţii de unde vii ?

— Petrecere, domnule ? ! Poate pacoste.

— Pacoste ? ! Păi despre ce pacoste-i vorba ?

— Despre ceea ce s-a dezlănţuit peste noi.

— Hm, n-am auzit despre aşa ceva, ştiam doar c-au luat foc castelele unor nobili !

— Ascultaţi, domnule judecător, sau ce-ţi fi dumneavoastră de vă faceţi că nu ştiţi nimic de ceea ce ne doare pe noi...

— Nu ştiu, chiar că nu ştiu, şi de aceea am şi venit aici ca să aflu şi să-i ascult pe toţi ce-mi spun.

— Apăi atunci aflaţi de la mine că de la-mpărăţie n-ar fi trebuit să trimită cătanele-mpotriva noastră pentru plîngerile pe care le-am făcut ; că doar înălţimii sale, împăratului de la Viena, i s-au spus de atîtea ori cum stau lucrurile, începu Horia prudent să-i dea o explicaţie.

— Cine i-a spus ?

— D-apăi noi toţi, că uite numai eu am fost pentru asta de trei ori la-nălţimea sa.

— Dumneata ? !... Şi ? !

— Şi-nălţimea sa tot ne-a luat hîrtiile şi tot ne-a făgăduit îndreptarea lucrurilor, pînă cînd ne-am pomenit cu cătanele peste noi ca să ne-asuprească şi mai rău.

— Dar dumneata cum ai ajuns aici ? insistă contele făcîndu-se mai departe că nu ştie nimic de arestarea lui.

— Io, cum am ajuns, domnule judecător ? de asta vă miraţi ? Păi cum s-ajung, cum mă vedeţi, în lanţuri, iar pînă la Cîmpeni şi mai rău.

— În lanţuri ! ? Dar de ce te-au legat aşa ? se păru că-ntreabă contele şi mai curios, făcîndu-se c-abia atunci îi observă lanţurile.

— Păi asta nimeni nu mi-o spus-o pînă acum, domnule judecător, răspunse Horia, hotărît să se oprească cu vorba la această explicaţie, şi numai la ea.

— Bine, atunci întoarce-te de unde ai venit, c-o să aflu eu pînă mîine.

— Să mă-ntorc, unde ? Acasă ? întrebă, chipurile, nedumerit şi zîmbind amar, Horia.

— Cei ce te-au adus, dacă zici că n-ai venit singur la mine, ştiu ei unde să te ducă.

— Atunci, ziua bună, domnule ! încheie Horia discuţia dînd să iasă însoţit de paznici, pe care contele Iancovici îi chemase c-o bătaie de palme să-l ia.

Iar cînd ieşi pe uşă contele Iancovici privindu-l lung din spate îşi spuse : „Cred că ăsta-mi va da de lucru !"

Şi-ntr-adevăr, pînă la 24 februarie al anului următor, patruzeci de zile cît dură ancheta, contele Iancovici nu află de la Horia, din cele 119 întrebări cîte-i puse, decît acelaşi lucru pe care-l aflase-n prima zi : „Că el nu ştie nimic din cele întîmplate decît că s-a văzut prins pentru c-a făcut plîngeri la-mpărăţie şi pentru c-a fost de trei ori acolo ca să stea de vorbă cu-mpăratul". La confruntări o ţinu de asemenea morţiş că nu ştie nimic din ceea ce spun ceilalţi şi nici că i-ar fi cunoscut pe careva dintre cei puşi dinainte-i. Iar cînd contele Iancovici îi spuse, de la obraz, că minte, tot de la obraz îi răspunse şi Horia că astea-i sînt răspunsurile la întrebările care i se pun, necunoscînd nimic din ceea ce ei ar fi vrut să ştie.

* * *

— De la acest Horia, îi spuse contele Iancovici, colonelului Papilla, n-am putut afla decît cum îl cheamă şi de ce i se spune Horia. Încolo, despre răscoala ţăranilor mi-a spus că nu ştie nimic, decît c-ar fi auzit şi el că

unii țărani s-ar fi răsculat pe valea Crișului Alb și, impilați de biruri, ar fi dat foc unor domenii. C-ar fi participat însă la răscoală, nici poveste. Atîta doar că pe el l-ar fi prins niște gornici pentru c-ar fi fost la Viena cu plîngeri la maiestatea sa.

— Dar la confruntările cu martorii vii ai faptelor sale ?

— A spus că nu-i cunoaște și că dac-aceia-l cunosc, e datorită faptului că el a umblat mult prin țară, cu scînduri și ciubere.

— Dacă l-am tortura ?

— Asta în nici un caz, colonele ; doar nu sîntem sălbatici. Dealtfel, ordinele maiestății sale au fost extrem de severe în acest sens ; întrebări și răspunsuri ; atîta doar și nimic mai mult. Un judecător inteligent știe însă să se descurce și numai cu aceste instrumente de investigație.

— Da, dar cu acestea, conte, nici eu n-am putut scoate de la Ion Oargă, zis Cloșca, decît ceea ce ați scos și dumneavoastră de la Horia. La fel mi-a spus și mie iobagul acesta înrăit, că nu cunoaște pe nimeni și nici nu știe de ce a fost adus aici decît c-a fost prins în hotarul Oradiei, pentru că-l însoțea pe Horia la tăiatul lemnelor în pădure.

— E firesc și clar că nu vor să-și recunoască vina, colonele, dar ea e atît de limpede, încît pentru stabilirea ei n-avem nevoie decît de depozițiile și declarațiile martorilor. Iar din aceștia avem o sumedenie, să-i tot anchetăm. Mie unuia însă, mi-e foarte clar ce-au făcut : S-au răsculat pentru că domnii nobili, de pe aici, au întrecut orice măsură atît în stabilirea obligațiilor iobăgești, cît și în nerespectarea propriilor lor legi. Ce vrei mai mult decît cele văzute de amîndoi pe valea Mureșului, cînd veneam spre Alba Iulia ! Și-nchipuie-ți ce s-o mai fi întîmplat fără ca noi să știm, atît înainte, cît și după răscoală ! Dar ce altceva putem face decît să-naintăm rapoarte cît mai detaliate înaltei curți imperiale, pentru edificarea completă a augustului nostru suveran în ceea ce privește starea supușilor săi, din această parte a Transilvaniei ! ?

— Și intervențiile cancelariei de la Sibiu ?

— Nu am ţinut şi nu voi ţine seamă de ele. Dealtfel, i-am spus contelui Brukenthal că vreau să fiu liniştit în timpul acestei anchete.

— Dar cu presiunile nobililor ce facem ?

— Nu le băgăm în seamă, colonele. Dealtfel eu am şi dat ordinul ca nici să nu-mi mai fie aduse la cunoştinţă. Cît despre ceea ce mi se insinuează, prin alte mijloace, de către domnii nobili, nici nu vreau să aud. De aceea nu l-am ascultat nici pe baronul Preisz, necum pe contele Eszterházy sau pe fiara de Ladislau Ballo, aşa că nici să nu le mai pomeneşti numele. Aici, eu sînt instanţa supremă şi n-am să dau seamă de ceea ce fac decît augustului suveran.

Şi-ntr-adevăr, din dările de seamă ulterioare şi din rapoartele înaintate curţii de la Viena de către contele Anton Iancovici, reieşea limpede că întreaga răscoală din ţara moţilor avusese patru cauze principale :

1. Oprimarea peste măsură a iobagilor de către nobili.
2. Interdicţiile militare de înrolare-n armată a ţăranilor moţi.
3. Neglijenţa guvernului transilvănean de la Sibiu de a lua măsuri la timp, pentru ameliorarea sau înlăturarea nemulţumirilor.
4. Obscurantismul poporului de jos, în materie de morală şi religie.

Erau dealtfel şi concluziile întregii sale anchete şi ale unor îndelungi discuţii cu colonelul Papilla, pe baza materialelor obţinute după cercetările de fiecare zi şi după audierea martorilor. Din aceleaşi concluzii se impuneau însă şi remediile pe care toţ cei doi judecători le formulaseră destul de lapidar într-alt raport pe care-l adresaseră curţii. Era, de fapt, o sugestie fondată pe alte trei sute optzeci şi cinci de acte constatatoare anterioare, privind diversele momente ale activităţii lor din Banat şi Transilvania, şi care prevedea : 1. Introducerea şi aplicarea severă a unui regulament funciar general ; 2. Interzicerea oricărei abateri, oricare ar fi fost ea, de la acest regulament ; 3. Interdicţia oricărei conscripţii militare date altfel decît în baza unui ordin special al maiestăţii

sale imperiale, precum și instruirea organelor militare de a proceda numai de comun acord cu administrația civilă ; 4. Separarea justiției militare de cea a provinciilor ; 5. În caz de primejdie, cererea ajutorului militar formulată de comitete să fie satisfăcută pe loc ; 6. Crearea de școli naționale, pînă atunci aproape inexistente la românii de aici, iar pentru instruirea clerului neunit (ortodox), foarte ignorant dealtfel, crearea unui seminar ; și, în fine, 7. Strîngerea cătunelor răzlețe în sate compacte, pentru ca populația lor să poată deveni socială.

Mai rămăsese însă un singur punct neclarificat, și cu acesta încă nedistrus germenele unei vagi neliniști pentru amîndoi anchetatorii imperiali : Ce se-ntîmplase cu cea de-a treia căpetenie a răscoalei, cu George Marcu din Vaca, zis și Crișan, de care toți prinșii, în afara lui Horia și a lui Cloșca, vorbeau înfiorați.

Să fi dispărut fără urmă ? Să nu fi fost încă prins ? Să fi murit ? Sau să fi fost încă pe picior de război, pregătind altă răscoală pe undeva prin munți ?

Nu se știa nimic de soarta lui și toți orășenii vorbeau de el ca de cel mai fioros om, pe care-l putuseră pomeni.

Se zvonise printre ei că bea numai sînge de om, în loc de apă, că mîncă-n fiecare zi cîte un nobil și că se culcă noapte de noapte cu femeile celor pe care-i omoară sau îi ia prizonieri de cu ziua. Nu se auzea nimic de bine la adresa lui prin burguri decît c-ar avea prin preajmă și un popă, dar care nici acela n-ar fi popă, ci însuși diavolul în persoană, întruchipat sub o atare formă pentru a-i duce și mai mult, și mai departe pe țărani în ispită ca să dărîme orașele, să dea foc domeniilor și să distrugă tot ce-i nobil pe lumea asta.

Despre chipul lui Crișan se mai spunea că n-ar avea nimic omenesc într-însul, că-i ca o fiară cu cap cînd de lup, cînd de urs, c-ar avea gheare, nu mîini, și-n loc de picioare, copite despicate, semnul neîndoielnic al îndrăcirii sale fără leac, iar pe trup, nepurtînd veșminte, numai un fel de păr care-l învăluie ca o blană, neștiind niciodată ce-i frigul sau căldura.

Așa ajunseseră veștile despre Crișan la urechile contelui Iancovici și ale colonelului Papilla, închipuindu-și-l chiar și ei nu într-un fel prea deosebit de cum reieșea din zvonurile și datele mai exacte furnizate de anchetă.

* * *

În după-amiaza zilei de 2 februarie 1875, ofițerul de gardă îl anunță pe contele Iancovici că colonelul Kray îi cere audiență.

— Să poftească, deși mă-ntreb ce-o mai fi vrînd și ăsta, că doar și-a îndeplinit misiunea, zise puțin iritat contele Iancovici.

— Poate vreun favor sau vreo intervenție, opină colonelul Papilla.

— Și-ntr-un caz, și-n altul, voi termina repede cu el, hotărî contele Iancovici.

— Cele mai respectuoase omagii, domnilor ! li se adresă atunci colonelul Kray, intrînd radios pe ușă.

Contele Iancovici, văzîndu-l atît de vesel, era gata să-i spună : „Colonele, cît mai scurt cu putință, pentru că am treabă și flecărelile mă scot din sărite". N-apucă însă să-și exprime gîndul că-n aceeași clipă, colonelul Kray, cu tonul celui mai sigur om din lume, îi și anunță că cea de-a treia căpetenie, fiorosul Crișan, fusese, în sfîrșit, prins dis-de-dimineață, la Mogoș, și depus într-o celulă de lîngă cazarma corpului de gardă a cetății.

— E-n ordine ? mai întrebă el încă o dată, frecîndu-și bucuros palmele.

Cum era și firesc, la o veste atît de neașteptată, contele Iancovici nu-și mai putu pune în aplicare gîndul, ci ridicîndu-și nasul din mapa cu hîrtii de pe birou, după ce-și mai scoase și ochelarii de aur de pe nas, exclamă :

— Daa ? Putem și noi să-l vedem ?

— E la ordinele dumneavoastră, și numai ale dumneavoastră de acum înainte, îi răspunse insinuant și nu fără o urmă de ironie colonelul Kray, punîndu-i totodată pe masă și plicul cu actele însoțitoare ale faimoasei sale capturi : procese verbale de luări în primire, precum și

propunerea acordării recompensei făgăduite celor ce-l prinseseră.

— Perfect, interveni atunci colonelul Papilla în urma reacției întîrziate a contelui. Mai aveți ceva ?

— Da, răspunse colonelul Kray ; pentru că al lui a fost ultimul mare grup de răsculați cu care m-am bătut la Mihăileni, cer ca și recompensa pentru prinderea sa să fie achitată tot prin mine celor în drept. O merită pe deplin. A fost un sat întreg.

— Un sat întreg contra unui singur om ? Dar asta-i prea de tot. Să fie adus atunci numaidecît aici, ca să-l văd și eu, înainte de a face vreo minune sau de a dispărea fără urmă, cum se zvonește prin burg c-ar fi cu putință. Cît despre recompensă, în limitele legale, ea va fi distribuită chiar azi beneficiarilor. Vezi dumneata, colonele Papilla, dacă-s făcute toate formele legale, îl rugă el pe aghiotantul său să-l ajute, ca să scape cît mai repede de prezența lui Kray.

— Numaidecît, conte, îi răspunse prompt Papilla, asigurîndu-l în același timp că totul va fi pus la punct, în cel mai scurt timp, pentru ca și colonelul Kray să fie pe deplin satisfăcut.

— Deci, colonele Kray, va trebui atunci să mai treceți și pe la casierie, conchise contele Iancovici, arătîndu-i discret ușa, fără a se ridica cîtuși de puțin de la birou.

Și colonelul Kray, înclinîndu-se reverențios, ieși zîmbind cu hîrtiile avizate în mînă, pentru a-și putea încasa aurul răsplății făgăduite. Simțise că nu-l putea înghiți contele Iancovici, dar s-așteptase la asta și voise să-i arate că tot nobilimea fusese aceea care își rezolvase problemele, restabilind ordinea și spulberînd închipuirile nefaste din mintea orășenilor speriați. Crișan nu mai era o problemă ; Crișan fusese și el prins ca orice tîlhar și pus în lanțuri la Bălgrad.

* * *

Cînd Crișan le fu adus înainte, contele Iancovici și colonelul Papilla se așteptau să le intre pe ușă o fiară. Se sculaseră-n picioare, se-ndepărtaseră-n colțul opus

uşii, şi-l rugaseră pe comandantul gărzii să stea tot timpul alături de ei, în birou, cît avea să dureze prima întrevedere.

Mare le fu însă surprinderea cînd văzură intrînd pe uşă nu o fiară, ci un om ca toţi oamenii, şi mai asemănător la chip ca oricare altul cu Horia.

Avea şi aceleaşi veşminte : opinci, cioareci, nojiţe ceva mai strînse şi mai lungi, cămaşa tot din cînepă şi tot despicată la gît, cojoc de oaie şi o ţundră sură pe umeri, ţinută cu mîna ca să nu-i pice. Pletele le avea mai scurte, dar barba mai stufoasă decît a lui Horia, iar mustăţile mai negre şi mai într-aripate decît ale lui Cloşca. Ochii însă, adumbriţi de sprîncene ca de două streaşini, se-nfigeau ca pumnalul în privirea oricui îi sta-nainte.

De cum intră pe uşă, văzînd că cei ce-l chemaseră se-nghesuiseră-ntr-un colţ, se opri locului. Avea lanţuri şi la mîini şi la picioare dar le ţinea-ntr-aşa fel încît parc-atît aştepta să-i poruncească cineva să le rupă.

— Scoateţi-i lanţurile de la mîini ! porunci contele Iancovici de cum îl văzu oprindu-se locului.

— Dar, domnule conte... vru să atragă atenţia şeful gărzii.

— Scoateţi-i-le pe loc, căpitane ! Doar am spus că nu pot sta de vorbă cu oameni reduşi la starea de animalitate. Ce dracu ! Doar nu trăim în pădure !

Garda, care nu se depărtase prea mult de el, i le scoase atunci, rămînînd însă la o distanţă convenabilă de uşă.

— Şi-acum lăsaţi-ne singuri, vă rugăm, i se adresă el gărzii şi comandantului. Apoi către colonelul Papilla : Oferă-i omului acestuia un scaun !

Colonelul sări ca ars să-i execute ordinul, întinzîndu-i lui Crişan un scaun masiv de stejar.

— Poftim, ia loc ! îl invită apoi contele Iancovici. Dumneata eşti ?...

— George Marcu, din Vaca, domnule, răspunse tuşind Crişan în timp ce dădu să se şi aşeze, măsurînd cu ochii încăperea. N-ar fi stat în aşa ceva de bună voie nici dacă l-ar fi făcut primar la Alba. Camera avea ceva din încăperile castelului din Ribiţa, în care mai fusese nu de mult şi-n care însă, din păcate, rămăsese prea puţin, atunci cu asediul. Nu-i plăceau deloc bolţile încăperii aidoma

unor aripi de liliac ; nici stîlpii masivi care le sprijineau, cu toate gătelile lor de piatră, și nici ferestrele alungite, pe care abia s-ar fi putut strecura un om mai subțire. Doar soba mare din colț îi aducea aminte de vatra lui din Vaca, dar numai ca gură și foc, căci de formă nici pomeneală. De asta, da, s-ar fi apropiat, căci i-ar mai fi încălzit sufletul, dar de cei doi care stăteau înainte, subțiri ca doi huluji [1], nici gînd ; păreau, mai degrabă, două arătări stinghere care nu știau ce să facă nici cu ei, nici cu ce aveau împrejur ; i-ar fi luat pe amîndoi, pe unul într-o mînă și pe celălalt în cealaltă și s-ar fi jucat cu ei, punîndu-i față în față ca pe doi pui de urs.

Întorcîndu-și apoi capul ca să vadă ce mai are pe pereți, zări-ntr-un colț un portret al împăratului, iar în dreptul biroului, de care se apropia cu pași mărunți contele, un crucifix negru, pe care stătea răstignit Hristos.

„Săracu de tine ! îi veni lui Crișan să-i spuie. Unde te-au mai spînzurat ! Ar fi putut să te pună mai lîngă sobă așa gol cum ești. Dar pesemne că nici ție nu-ți mai pasă de ei după cum nici mie", se mai gîndi el, compătimitor, la adresa Dumnezeului răstignit.

Biroul de lemn de stejar masiv îl impresionă însă mai mult ca orice. „Asta, da, lucrare !" își zise el în sinea lui cunoscînd prețul și greutatea meșteșugului unei atari mese, pe care stăteau mormane de hîrțoage, care de care mai bine ticluite, mai bine scrise și mai strînse la mijloc în scoarțe cernite. Penele de gîscă-i plăcură și ele cum stăteau în călimările așezate de o parte și de alta a biroului, gata, gata parcă să-și ia zborul de acolo cu tot ceea ce ar fi putut atrage după dînsele. Biblioteca, în schimb, îl lăsă rece. Cotoarele cărților scrise cu slove nemțești aurii îl lăsară indiferent, trecîndu-și ochii peste ele ca pe niște doage-nșirate-n pereții unui ciubăr gol. Nu-i spuneau mai mult decît un cart împestrițat din tîrgul Găinii [2], iar cei ce zăboveau cu nasu' prin ele, niște pierde-vreme, care nu știau pe ce lume sînt ; probă Molnar Piuaru din Sibiu, cu care trataseră armistițiul din Valea Bradu-

[1] coceni de porumb.
[2] tîrgul tradițional de fete, de pe muntele Găina.

lui ; doctor cu atîta știință de carte și să nu știe de partea cui era dreptatea ! Mai bine atuncea fără cărți strîmbe și cu mintea dreaptă !

Iar scaunul în care se așeză părea destul de țeapăn, parcă tot atît de țeapăn ca și ușa masivă de gorun care i se-nchisese-n urmă. Îl chiar încercă, înainte de a sta de-a binelea în el, proptindu-i-se-n brățare cu amîndouă mîinile, căci spătar nu avea. Și mobila grea, de lemn, rezistă fără-a scîrții măcar sub povara omenească, pe care-o purta.

De pardoseală îi era însă puțin cam teamă să nu lunece pe ea. și de aceea își tîrîse picioarele înlănțuite, cînd intrase în cameră, în loc să pășească mai îndesat cu ele. Cît despre luciu, ăsta-i plăcea totuși, gîndindu-se că la o adică și-ar fi putut face mustața într-însul. N-ar mai fi putut însă scuipa-n voie pe el ca pe vatra-i de lut de-acasă ; dar de, cu domnii și cu cele domnești trebuie altfel să te porți, măcar că mulți ar fi meritat să-i scuipi și-n obraz, necum pe locul pe care călcau.

— Și-așa, dumneata ești Crișan ! îl trezi din gîndurile lui glasul contelui Iancovici, care-ntre timp se și așezase la biroul din fața lui.

— Da, domnule. Crișan, Crișan din Vaca, așa mi se mai spune.

— Buun ! Atunci ia spune-ne dumneata ce-ai făcut de-ai ajuns aici ?

— Apăi, domnule, credeți că am ajuns aici de bună voie ?

— Păi cum altfel ? întrebă contele zîmbind.

— Cum mă vedeți : prins și pus în lanțuri, ca urșii.

— Dar văd că ești om ca toți oamenii, vorbești, umbli, ne spui...

— Ce să vă spun, domnule ?... întrebă Crișan sărind înciudat de la locu-i.

— Ce-ai făcut, numai ce ai făcut, încercă contele Iancovici să-l domolească puțin.

— Ce-am făcut ! Ce-am făcut io ? se-ntrebă mirat Crișan.

— Numai atît, omule, că noi pe asta punem preț, nu pe cele auzite din gura altora.

— Apăi, domnilor, ce-am avut io de spus o auzit toată lumea, și de acum încolo numai cu Dumnezeu oi mai sta de vorbă și cu mine însumi.

— Care lume, omule ? insistă contele Iancovici. Mărturisește-ne și nouă, că doar de aceea te-am adus aici !

— Apăi, domnilor, dacă dumneavoastră de asta m-ați adus aici și eu vă spun verde-n obraz că degeaba ați făcut-o ; io, ce-am avut de spus, am spus, cînd n-am mai avut încotro, mai mult cu ăsta. Și ridicînd pumnul drept în sus, li-l arătă, masiv și greoi ca o măciucă.

— Dar limbă și gură dumneata n-ai avut, că văd că acum le-ntrebuințezi destul de bine ?

— Numai pentru cei ce-au avut și ei urechi, domnilor.

— Păi de astea avem și noi, așa c-o să te auzim !

— Degeaba ! Acum e prea tîrziu ! N-aș mai avea de ce să-mi răcesc gura ; și la ce bun ? Să trăncănim doar ca babele, verzi și uscate, despre toate cele cîte au fost ?

— Lasă asta, c-aici nu sîntem nici la gard, nici în piață și nici printre babe, ca să vorbim verzi și uscate, și-apoi nici dumneata n-ai să ne spui numai ce vrei !

— Adică ? se ridică puțin înciudat de pe scaun Crișan.

— Adică, aici ești chemat să dai socoteală și să ne spui, pe rînd, tot ce-ai făcut.

— Iar ce-am făcut ?! Păi nu v-am spus odată ? Ce-ați auzit și-ați văzut !

— Nu așa, omule, că dacă te-nfurii n-o să putem ajunge la nici o-nțelegere ! Uite, acum te trimitem din nou în celulă să te liniștești, c-ai făcut drum lung pînă-n Alba și cred că nu ți-a fost nici prea bine. O să avem însă grijă să ai aici tot ce-ți trebuie : și apă, și mîncare, și pe ce te odihni, iar lanțuri n-o să porți decît la picioare, fiindcă așa-i regulamentul. Mîine însă o să te chemăm iar să stăm de vorbă dis-de-dimineață.

Crișan îi sfredelea cu privirea pe amîndoi. Nu-i venea să creadă însă c-ajunsese să depindă de niște făpturi atît de sfrijite. Fusese nevoie doar de-o singură bătaie din palme a unuia — și chiar a celui mai slab dintre ei — ca să apară garda și să-l înlănțuie din nou. De ce oare nu-i strivise-nainte de a se da orice poruncă ? Nu-i

venise, pur și simplu, sau poate nici nu-i trecuse prin minte ? Se știa doar atît de stăpîn pe sine. Și-apoi parcă i se strecurase și o curiozitate de copil în suflet. Ce-ar fi fost, totuși, dacă și-așa fusese prins, să se mai joace cu aceste arătări, cu aceste păpuși ale-mpăratului, pe care de mult tot ar fi vrut el să le scarmene ? Ar fi avut acum prilejul să le spună ce nu spusese nimănui.

— No' bine, fie dară, și cum doriți dumneavoastră, căzu el de acord cu cei doi, după ce-i sfredeli însă îndeajuns cu privirea, amintindu-și totodată și de vremea cînd, tînăr fiind la domeniul din Ribița, stătuse-ntr-o zi de vorbă cu domnul cel bătrîn, iar fiul acestuia îi spunea, lovindu-l peste gură, că nu știe vorbi cu domnii. Ei bine, acum ajunsese să-nvețe și avea să le vorbească cum nu le vorbise nici Horia. Mai rămînea însă să vadă cum va-ncepe.

Și cînd ofițerul de gardă-l anunță pe contele Iancovici că lanțurile-i erau puse arestatului, Crișan privindu-le ca pe niște jucării și mirîndu-se că-n ele era aidoma unui cocoș împoivănat [1] ca să nu sară în ograda vecinului, făcu primul pas către ușă.

— La revedere, Marcule ! îi răsună în urechi, odată cu primul zornăit al lanțurilor făcut de propriii-i pași, și salutul ușor ironic al colonelului Papilla.

În loc de răspuns, Crișan se opri și-ntoarse ochii spre el. Ce vroise să spuie cu asta ? Că doar numai popa Silvan îl striga pe nume !

* * *

— E totuși formidabil omul ăsta. Nu degeaba s-au țesut atîtea-n jurul lui, exclamă Papilla după ce ușa masivă de stejar a biroului fu închisă în urma lui Crișan. Ne-a pironit tot timpul cu privirea de parc-am fi fost niște gîngănii de pe frasinii bisericilor lor.

— Mda, conchise numai cu o jumătate de glas contele Iancovici. E însă cel mai interesant dintre toți, deși Horia și Cloșca sînt mult mai impunători. Cît despre acesta din urmă nu cred să fi fost în stare să omoare ; probă ati-

[1] împiedecat.

tudinea lui față de cei din Baia de Criș, cum dealtfel ne-o mărturisește însuși călugărul franciscan, care a fost atunci de față, deduse în continuare contele.

— Totuși, conte, nici Horia și nici Cloșca, ci acest George Marcu, sau Crișan cum i se mai spune, ne va rezerva cele mai mari surprize. L-am simțit după glas și după felul în care ne-a privit tot timpul. Unde mai pui că de la intenția, mărturisită dealtfel, de a nu scoate o vorbă, a ajuns să lege chiar discuția pe care a avut-o cu noi. Și-apoi, promisiunea pentru mîine. Drept să spun, sînt foarte curios unde vom ajunge cu el, și ar merita, zic eu, să suspendăm pentru aceasta orice anchetă cu ceilalți. Dealtfel Horia și Cloșca ne interesează prea puțin de-acum înainte.

— Numai de n-ar fi în dauna noastră surprizele, colonele Papilla !

— Vă gîndiți la vreo evadare ?

— Știu eu ?! Nu prea, deși...

— De asta sînt mai sigur ca de orice că nu se va întîmpla, vreun atac însă... ?

— Nu de atac e vorba ; intuiția mă duce pe altă pistă și surpriza mă tem să nu ne vină dintr-o cu totul altă parte.

— Păi ce-ar mai putea surveni ? Un ordin special de grațiere excepțională ? Dar cine să-l dea, cînd dumnea-voastră sînteți aici instanța supremă ; sau poate vreo răpire ?

— Slăbește-mă, colonele, cu astfel de supoziții ; nu mă gîndesc deloc la primejdii, ți-am spus, doar, ci numai la surprize.

— Atunci nu vă mai înțeleg, conte !!

— Las', colonele, c-om vedea noi mîine, încheie contele discuția ridicîndu-se de la birou, în timp ce-și împătura-ntr-o mapă un mănunchi de hîrtii.

* * *

Mergînd pe gangul lung cu bolți gotice spre celula ce i se hărăzise lîngă cazarma corpului de gardă, Crișan își făcu planul de bătălie : O să vadă ce o să-l întrebe și mai ales cum, iar cînd îi va veni bine le va spune atunci

ceea ce ar fi vrut să-i spuie și-mpăratului și contelui Brukenthal, și lui Molnar, și lui Kray, și tuturor celor cărora ar fi dorit încă din copilărie să le spună atîtea și nu le spusese. Ei da, le va spune verde-n obraz, și fără de nici o rușine sau îndoială în glas. Chiar și lui Horia-i spusese de multe ori cum să vorbească sau cum ar fi vrut el să vorbească-n fața-mpăratului.. Dar ce ? Parcă-l ascultase cineva ? Dimpotrivă, zisese că el, Crișan, nu se pricepe decît să dea cu bîta-n baltă, și-atîta tot. Dar, Doamne, bine ar fi fost dacă-n loc să umble la Viena, i-ar fi plesnit încă de atunci pe domnii nobili, ca să nu se mai fi ridicat de jos ! Și așa tot acolo se ajunsese, și-atunci de ce să n-o fi făcut mai de mult ? Ar fi fost în orice caz mai puține umilințe și poate și-un alt sfîrșit. Dar de !

Ajunsese-n celulă și garda-i închise ușa-n urmă, trîntind-o cu toată puterea. Smuls atunci din încîlcita tramă a gîndurilor lui, începu iar să-și dea seama-n ce cotlon și-n ce stare se află. O vizuină ca de urs, cu ferestrele zăbrelite zdravăn, cu o bancă de piatră, crescută parcă din podea, c-un butuc alături și-n jur c-un zid din care fiecare cărămidă parcă-l împungea. De ciudă puse mîna pe un colț mai ieșit din perete și-l rupse. Vru apoi să zvîrle cu el în tavan, dar se opri văzîndu-l cum se strînge deasupra-i ca o gheară ; atunci pe fereastră, dar la ce bun ? L-ar fi crezut nebun, și nu era de loc.

Îl lăsă totuși din mînă împingîndu-l cu piciorul, în dosul băncii de piatră.

Ușa scîrțîi apoi din nou și șeful gărzii, intrînd, îi întinse o strachină cu mîncare. O luă dar nici nu se atinse de ea măcar că aburul cărnii dintr-însa îi umplu nările.

— Și aici ai apă ! îi mai întinse aceeași mînă care-i dăduse mîncarea și o cofă cu apă. Era grea cofa, și veche. Cine știe de cine, și de cînd, era lucrată ? se mai gîndi el, așezînd-o cu grijă în dosul ușii.

— Iar aici, completă șeful gărzii, ai și un ciubăr pentru nevoile dumneatale ; și cu piciorul, de pe coridor, îi împinse-n celulă ciubărul deschis, din care ieșea un miros iute ca de var nestins.

Ușa celulei i se închise apoi din nou în nas, lăsîndu-l înaintea ochilor c-un zăbranic, prin care doar gîndul putea străbate.

— Poc ! o lovi el atunci cu pumnul, făcînd să răsune întreg coridorul.

Șeful gărzii se sperie și alergă din nou să vadă ce se-ntîmplase.

— Nimic, domnule, nimic, îi răspunse el posac cînd fu-ntrebat de ce lovise ușa. Așa mi-a venit mie, să dau, și-am dat.

Comandantul gărzii se retrase atunci speriat ; numai de nu i-ar veni vreodată să-l lovească la fel și pe el. Să fiți cu ochii-n patru, le recomandă el celor din gardă, căci cu ăsta nu-i de glumit. Și ca să fie și mai sigur că va fi bine păzit, după ce ieși după gang, ceru printr-un raport special ca-n corpul de pază al acestui sector să fie repartizați numai soldați zdraveni și curajoși.

Celula-n care rămăsese Crișan începea să-l strîngă din ce în ce mai tare, iar tavanul să-l apese pe cap ca o piuă. Se mai uită atunci bufnind în sus, scuipă-n jos, pe pardoseala de cărămidă, și strîngîndu-se bine în țundra-i de lînă, se așeză pe bancă cu ochii țintă la ușă. O zări o clipă, masivă și țeapănă ca un stei, apoi închise ochii să nu mai vadă nimic.

Și-ntr-adevăr, o clipă după aceea nu mai văzu nimic din ceea ce era-mprejurul lui, pentru ca apoi amintirile să-l năpădească precum furnicile. Veneau roiuri, roiuri peste el, fiecare prefăcîndu-i-se dinainte în ceea ce fusese aidoma în fața lui, cîndva, undeva.

Revăzu astfel dealurile, cîmpurile și toate locurile pe unde fusese, amestecîndu-i-se toate dinainte ca la-nceputul lumii sau poate ca la sfîrșitul ei, iar din ele ieșindu-i în față prietenii, neamurile, cunoscuții, dușmanii și străinii, potop, potop, unii după alții, învăluindu-l, vorbindu-i, cîntîndu-i, strigîndu-i, binecuvîntîndu-l, alungîndu-l sau numai privindu-l, privindu-l cu o mie de înțelesuri, fără însă a-i spune nimeni măcar o vorbă bună.

„No ! Nu așa ! Pe rînd !" își spuse el trezindu-se și-ncercînd să facă puțină rînduială în harababura ce se-nvolburase-nainte-i.

Celula era însă aceeaşi în juru-i : goală, rece, indiferentă şi neînduplecată cu orice intenţie de evadare. Şi totuşi nu era el, George Marcu, unul făcut să stea-n „coteţ", după cum nu era tunetul făcut să bubuie-n oală. Trebuiau sparte zidurile, trebuiau călcate străjile şi trebuia din nou să zvîcnească liber cu orice preţ şi prin orice. Dar ce mai avea pentru aceasta, decît gîndurile şi vrerea ?!

Zbură într-o clipă cu gîndul pînă la Vaca, apoi la Brad, la Baia de Criş, la Blăjeni, la Deva, şi peste tot unde voi, sculînd însă în urmă droaia de chipuri şi amintiri cu care nu ştia ce să mai facă. Îi vedea clar pe fiecare, cum fuseseră alături de el şi cum, privindu-l sau împuindu-i urechile cu ţipetele, vorbele sau rîsetele lor, îl întrebau cîte ceva, aşteptînd totul de la el. Şi el, unul, să le răspundă tuturor şi să facă ceva pentru toţi ! Îi era cu neputinţă ; sau nu, putea face ceva : îi putea vedea, revedea, asculta, mîngîia sau blestema după plac, căci în sinea lui nimeni nu i se mai putea împotrivi ; şi-ncepu s-o ia de la-nceput din copilărie, de cînd abia se ştia. Şi le ştia parcă de atunci, de cînd voise s-ajungă la nişte cireşe-ntr-un cireş în care nu se putea sui. Îl ajutase totuşi un copil mai mare şi se suise pînă la urmă, şi chiar apucase un smoc de cireşe roşii, dar nu de tot ; ba şi gustase din ele, cînd, deodată uitînd pesemne unde era, zdup ! Căzu. Doamne ! Cerul i se răsturnă atunci în priviri, înăuntru-i vîjîi ceva, apoi nu mai simţi nimic, şi-apoi iar ceva, ca după aceea să i se aşeze totul înainte cum trebuie. Nici o poftă de cireşe însă nu-l mai chinuia ; nu, asta-i trecuse atunci, dar veniseră altele şi altele. Îşi aminti apoi de paza unor raţe, a unor pui de găină, să nu-i ducă uliul, apoi de porci ; de cum se jucase cu copiii în fel şi chip pe valea pe care păşteau dobitoacele : de-a mîştra [1], de-a strigoii, de-a una şi fuga, de-a domnii şi ţăranii, şi de-a cîte... şi mai cîte.

Veni apoi vremea cioplitului care-ncepu cu cumpărarea unei brişti din tîrgul Bradului, în care de cînd tot jinduia el s-ajungă. I-a adusese moşul lui din partea mamei, şi i-o dăduse ascuţită gata, arătîndu-i cum să cio-

[1] un fel de ţurcă.

plească pe-o bîtă de alun, cum să facă doage, cercuri şi sărăriţe şi cum să le-ncarce-n desagi, să meargă cu ele prin ţară şi să trige : „hai la ciubere ! hai la carturi ! hai la gioabee şi sărăriţe ! haida !"

Cioplise şi el apoi atîtea, şi-atîtea, şi-nvăţase şi altele : cum să tragă un ferăstrău, cum să ţie toporul în mînă, plugul de coarne, şi mai tîrziu, cum să cosească.

Se văzu hîrjonindu-se cu ceilalţi fraţi pe lîngă blidul cu mămăligă cu lapte, grăbindu-se s-apuce fiecare să dea peste cap cît mai multe linguri ; şi chiar cum se bătuseră de atîtea ori cu lingurile de lemn, lovindu-se-n frunte cu ele ; văzu, retrăi şi-i păru chiar rău cînd cel mai mic dintre ei plînse. Nu-l putură potoli pînă nu-i făgăduiră un cuib de mierlă după care umblase el în primăvara aceea pînă-şi rupsese o pereche de cioareci, şi gata-gata şi opincile, dacă n-ar mai fi fost şi vreme să poată merge desculţ.

Le era greu alor lui pentru c-aveau opt guri de hrănit şi cu-ale lor zece, iar cu bătrîni cu tot doisprezece. Nu s-ajungea niciodată pita, iar mălaiul abia că ţinea pînă-n postul Paştilor. Dup-aceea urzici, lobodă, ştevie, poame uscate şi post, post lung, cu mazăre, seminţe şi nici un strop de unsoare pe limbă.

Degeaba veneau apoi Paştele cu toate dezlegările, căci cîţi mai aveau cu ce-şi potoli foamea, mai ales cînd anafora popii şi paştele, din ziua întîia a marii sărbători, îţi deschidea o aşa poftă de pită ? De-abia era mălai de ros pentru zilele acelea şi cîte-o frîntură de colac din ce mai rămînea de la popă. Noroc că ouăle roşii-i mai scoteau pe părinţi din impas, făcîndu-i pe copii să mai uite cu ele de foame.

Şi-apoi, venea vremea cositului, a strînsului de fîn şi-a culesului de cireşe şi mulţi se uscau pe picioare de lipsuri, dar strîngeau, strîngeau, căci frica de foametea iernii le dădea puteri să strîngă şi ceea ce nici n-ar fi răsărit, numai să strîngă, să strîngă, cît mai mult.

Şi-n urma lui mai răsăriseră vreo doi ; şi de asta-şi amintea. Nu se dumirise însă la-nceput de unde apucase să-i ţie mama lui în braţe, dar se pomenise că-i adusese la masă pe rînd, de cum se putuseră ţine pe picioare. Şi nu se-nălţa bine unul, pînă ce altul îi lua locul la sînul

mamei, trăgînd-o de catrinţă. Apoi încă o lingură şi înc-un blid la masa mică şi rotundă de lîngă vatră, iar în unghet [1] şi mai mare-nghesuială printre ceilalţi fraţi. Spre primăvară, cei mai mărişori plecau cu tata cu ciubere şi cu cercuri prin ţară, întorcîndu-se de acolo abia-nspre toamnă cu caii cu saci-n spate, mai plini sau mai goi de grăunţe, dar cu mintea îmbuibată de toate minunile văzute prin tîrguri, pe la răspîntii, prin oraşe şi prin sate. Toată iarna aveau ce povesti. Şi cei mici se minunau, cei mai mărişori se-ndoiau, iar ceilalţi nu credeau pînă aveau şi ei să vadă şi să povestească altor fraţi mai mici ceea ce nici lor nu le venea să creadă.

Şi el fusese luat o dată de tatăl lui în tîrgul Bradului şi-l văzuse de atunci mereu neschimbat în faţa ochilor minţii lui. Se speriase la-nceput de cîtă lume era adunată acolo, dar se dedase apoi treptat, treptat, cu ea, văzînd că-ntr-însa sînt aceiaşi oameni pe care-i văzuse şi la Vaca. Numai că unii îmbrăcaţi altfel, şi despre aceia tatăl lui îi spusese că-s tîrgoveţi sau domni, şi că vorbeau mai altminteri decît cei din Vaca, de nu-i poate înţelege decît popa. Şi nu uita cum îl văzuse pe unul mîncînd vişle, băgînd într-însul ca-ntr-un cuptor şi cîrnaţii şi pita pînă cînd căzuse jos gîfîind de-atîta săturare. Şi mai văzuse-n tîrg şi orbeţi [2], care se tîrau prin praf tînguindu-se şi strigîndu-şi nenorocirea. Aşa-nvăţase el ce-i mila, văzîndu-l pe tatăl lui scoţînd din chimir un bănuţ cu gaură la mijloc şi întinzîndu-i-l celui ce se tîra pe jos.

— De pomana sufletului ! zisese atunci tatăl său, mergînd mai departe şi trecînd apoi pe lîngă nişte şetrii cu turtă dulce şi cu bomboane colorate, despre care tot el îi spusese că „d'astea numai tîrgoveţii şi domnii mîncă", pruncilor din sate nefiindu-le îngăduit decît mălaiul, şi numai la tîrg cîte un coc [3] de pită mai albă. Îi văzură apoi şi pe cei ce vindeau în alte şetrii fel de fel de mărgele, coase, topoare, bricege, opinci şi hamuri pentru cai, cumpărate doar de cei bogaţi săracilor fiindu-le dat doar să se uite şi să ofteze. Şi căruţe felurite văzuse-n tîrg, ca cociile

[1] loc de dormit după cuptor.
[2] schilozi.
[3] pîinişoară.

lor din sat, cu ierneu și cu roți mai mici în față, apoi altele ceva mai sprintene, numai cu cîte trei sau patru inși stînd în ele, pe scaune, ca la masă ; și apoi altele, și mai și, ca niște dulapuri, cu ferestre chiar, în dosul cărora se vedeau capete de oameni.

Sînt hincere [1] în care numai grofi se preumblă ! îi spusese tatăl lui văzîndu-l cum se holbează după dînsele. Așa-nțelesese el de prima dată ce sînt grofii și domnii din tîrg, care stăteau, cu iarnă, cu vară, în niște case așezate cînd înghesuit, unele-ntr-altele, cînd mai slobod, unele peste altele, de nu te puteai uita la coperișul lor fără să-ți pice căciula din cap, atît de sus erau.

Și o casă cu o măciucă ghintuită-n vîrf văzu, despre care i se spusese că-i biserică domnească, înțelegînd el prin aceasta că Dumnezeu le-a dat domnilor, în loc de sfinți păzitori, numai bîte, măciuci și jandarmi.

Ulițele-i plăcuseră însă cel mai mult, c-aveau piatră pe ele, pe-alocuri fiind și podite, de nu-ți intra piciorul în noroi, ca la Vaca, sau ca-n Ribița. Păcat însă că din tîrg nu s-alesese cu mare lucru decît c-un coc de pită și cu zeci de pofte și doruri, pe care n-avuse prilejul nici cînd să și le mai împlinească.

Cu cartea însă fusese mai greu decît cu cioplitul, că-l luase crîsnicul de la biserică să-i arate și să-l învețe semnele din ceasloave, gîndaci picați în cel mai încurcat păienjeniș. Nu-i fusese ușor, dar nici crîsnicul nu-l slăbise, și-apoi nici popa, pînă ce nu-nvățăz-buchea cum trebuie.

Odată-nvățat să citească, urmă scrisul, muncă și bătaie de cap și mai grea, dar care trecu și-aceea, nu destul de ușor. Era însă altfel pe lume dacă-nvățase să scrie și să citească și dac-ar fi știut și slova nemțească, și mai și ! Așa se alese numai cu știrea de carte și cu faima că putea să scrie și cărți [2], plîngeri sau rugări, pe la cănțălăriile domnești din Baia de Criș, din Arad sau Abrud. Și fiindcă loc nu mai prea aveau pentru toți în casă, crescînd și ceilalți și tot înmulțindu-se, pe el îl luase un neam de-al lui de suflet, un unchi, frate de-al mamei sale,

[1] landouri.
[2] scrisori.

şi-l înfiase la Cărpiniş, unde-i cunoscuse pentru pricina dată pe Horia şi pe Cloşca. Dar lui nu-i plăcuse să stea mult acolo, că se sfădise cu popa şi-ntr-o zi îl părăsise-n altar, să rămîie singur şi să se descurce cum poate.

Întors la Vaca nu-i fu uşor, dar răzbi, şi pînă la urmă nu se lăsă şi-şi încropi şi o casă, luîndu-şi-o apoi de nevastă, la tîrgul Găinii, pe Lena, pe care o ştia din Cărpiniş. Nu-i spuse multe, decît c-o întrebase dacă vrea să-i fie nevastă, şi ea-i răspunsese rîzînd şi dînd din cap, că da, şi de-atunci aşa şi-i fusese ; doar c-o mai duse pe la popa din Vaca să-i cunune, şi-atîta tot. Dup-aceea urmară pruncii, dintre care unul muri la născare, altul mai tîrziu, iar altul rămase-n viaţă, spre mîngîierea Lenei, ca să aibă şi ea cu cine sta acasă, cînd el pleca prin ţară.

Şi drumurile lui, ce multe şi lungi mai fuseseră ! O luase de mic copil prin ţară, la-nceput cu tatăl lui, cu cercuri şi cu ciubere, şi cu unelte-n desagi, apoi c-un cal fără căruţă, pe toate coclaurile şi pe toate potecile munţilor, pînă hăt, în cîmpie ; după-aceea, c-un cal şi-o căruţă, mai departe, tot mai departe, pîn-ce făcură rost de doi cai, pe care, cînd erau gata-gata să se ridice din sărăcie, trebuiră să-i vîndă că nu mai aveau cu ce-i ţine, tatăl său căzînd la greu beteşug. Şi-ncolo nevoile se ţinuseră lanţ de ei pînă la plecarea lui spre Cărpiniş, iar după venire tot aşa. Norocul însă fusese că mai apucase să lucreze la domeniul din Ribiţa, pînă ce, murind domnul cel bătrîn, urmaşii se uitară la el ca la un gunoi în ochi, alungîndu-l cît colo. Dar bătrînul domn îl iubise pentru că era drept şi lucrător, deşi se mai ciorovăiau ei din cînd în cînd. Feciorul lui însă, care-şi adusese muiere din Pesta, nu-l mai putuse suferi, mai ales văzîndu-l cum ţinea parte cînd unuia, cînd altuia dintre cei cu care lucra pămîntul. După aceea se iscă duşmănie mare-ntre el şi cei din Baia de Criş, căci dîndu-l în judecată pe domn pentru că nu voise să-i plătească ce i se cuvenea, pierdu procesul cu dreptatea-n mînă.

Îi fusese de-ajuns atunci, să vadă cum stăteau lucrurile, că se dumiri pentru o viaţă-ntreagă, ce-i judecata stăpî-

nirii, nemaifiind pentru aceasta nevoie să mai meargă, ca Horia, de trei ori la Viena. Se jurase după aceea să nu se mai țină decît de buclucuri, pe care să le facă domnilor ticluind rugări, plîngeri și arătări [1] împotriva lor, pînă cînd, văzînd că și acestea-s zadarnice, se hotărî s-o ia altfel, cu pumnul, cu sapa sau cu bîta.

În clipa aceea ușa se deschise și șeful gărzii îl anunță să se scoale pentru că se făcuse ziuă și-i adusese altă mîncare.

Crișan însă-l privi cu chipul omului venit din altă lume, nebăgînd în seamă nimic din ceea ce i se spunea și auzea ; atîta doar că se-ndreptă de pe banca-i de piatră, dîndu-și seamă că-ntr-adevăr se făcuse ziuă. Mîncarea însă nu-l interesă de loc și cea de-a doua strachină se așeză plină, după ușă, lîngă cea de cu o zi înainte. Cîteva ceasuri după aceea nu-l mai tulbură nimeni, iar el privi liniștit în urmă ca și cum s-ar fi uitat noaptea pe cer.

La ceasurile opt și jumătate ușa se deschise însă din nou, și-n ea apăru garda. Lanțurile-i fură iar scoase și-nsoțit de escortă se-ndreptă cu pași siguri spre biroul de anchetă, unde avea să-i înfrunte pe cei doi sfrijiți cu care-și pusese-n gînd să se „joace", ca pisica cu șoarecele, cît o putea mai mult și-o fi în stare.

* * *

De cum deschise ușa biroului, contele Iancovici și colonelul Papilla îl salutară atît de cordial încît ai fi zis că l-ar fi chemat nu să-l ancheteze, ci să se-ntrețină cu el în nu știu ce chestiune importantă privind bunul mers al treburilor imperiale.

Ajunseseră la concluzia că trebuiau să-nceapă discuția cu el ca și cum s-ar fi întîlnit undeva prin vreun tîrg și l-ar fi întrebat de cîte toate ; el începînd apoi să le spună pe-ndelete cum stăteau lucrurile pe la Vaca, pe la Baia de Criș și prin cine știe ce alte locuri.

[1] declarații.

Aveau de gînd să-i pună amîndoi întrebări, pe rînd, ca şi cum ar fi fost într-adevăr unul mai curios decît celălalt, să afle ce se-ntîmplase prin munţi cu ţăranii. Şi cînd le-ar fi răspuns, se-nţeleseseră că numai grefierul să scrie în colţ, pe tăcute, el văzîndu-şi mai departe de treburile lui, iar ei de ale lor şi ascultînd tot ce-avea să-i iasă din suflet.

— Bună dimineaţa ! le răspunse el, privindu-i însă ca pe două rîme, care se zvîrcoleau degeaba.

— Ia loc, rugămu-te, îi spuse contele Iancovici încercînd neputincios să-i împingă scaunul de stejar în faţă.

— Mulţam ! îi răspunse Crişan, întinzînd mîna după el, şi săltîndu-l ca pe un ciubăr, ca să-l pună unde trebuie.

— Pentru noi e cam greu, pentru dumneata văd că-i o jucărie, îi spuse contele rîzînd.

— Greu că-i de gorun, după cîte mi se pare, îi răspunse Crişan, uitîndu-se mai atent la fibra mînerelor frecate şi despuiate ici şi colo de lacul care le acoperea.

— Ei, cum ai petrecut noaptea-n cetatea în care noi ne ducem tot amarul zilelor ? îl întrebă prefăcut dar foarte nerăbdător să-nceapă odată, colonelul Papilla.

— Ca jderu-n cursă, domnilor, şi pe deasupra năpădit de gînduri, le răspunse Crişan.

— Dar ce fel de gînduri ai, de nu-ţi dau pace să te odihneşti ? îl întrebă de data asta contele Iancovici.

— Gînduri, domnilor, gînduri din pruncie şi din tinereţe, ehei ! Cîte nu-i trec omului prin minte ! Iaca numai cîte-am păţit cît eram prunc la Vaca ; şi dacă le-aş înşira nu mi-ar ajunge vremea : paza oilor, a vacilor, strînsul fînului, tăiatul lemnelor, făcutul doagelor, alesul cercurilor, adusul lor, înjghebarea vaselor, pusul pe cal, dusul, tîrguielile, venitul...

— Bine, bine, opreşte-te acum că nu asta ne interesează pe noi, interveni zădărnicindu-l din desfăşurarea-i care n-avea parcă să se mai sfîrşească, colonelul Papilla.

Contele îl privi dojenitor pe colonel, reţinîndu-se însă să-i facă vizibil vreo observaţie. Ar fi trebuit la-nceput să-l lase să se desfăşoare cum voia el şi apoi să-l restrîngă

încet, încet la cercul interesului lor. Era însă prea tîrziu, colonelul intervenise.

— Dar ce vă interesează atunci pe dumneavoastră ? îi întrebă parcă-nciudat Crișan.

— Tot ce-ai făcut dumneata, omule ! interveni contele Iancovici. Continuă numai cum ai început !

— Păi atunci de ce nu m-ați lăsat să vorbesc ?

— Din greșeală ; știi cum sînt militarii ! Și dumnealui e militar, îi spuse contele arătîndu-i-l c-un gest, făcut mai mult cu capul, pe colonelul Papilla.

— Daa ! Dar atunci de ce nu-mbracă și dînsul haina militară ? Ori îi e rușine cu ea ? Deși chiar c-ar putea să-i și fie, după cîte au mînjit-o. Și-n mintea lui Crișan se mai ivi o întrebare : Ce vicleșug o mai fi și ăsta de nu arată fiecare ce-i ?

— Păi, uite dumneata, nu te mira de asta, îi răspunse colonelul Papilla ; că știi cum e cu haina militară, o-mbracă la-nceput mai mult tinerii care vor să aibă-n ce străluci. Dar noi ăștia mai bătrîni, ce interes mai avem să strălucim ?

— Da, dar să lăsăm uniformele, colonele, și să-l ascultăm pe omul ăsta, că nu degeaba a făcut atîta drum pînă la noi.

„Svîrcolire-v-ați ca păstrăvii pe uscat ! dacă ziceți voi c-am venit eu singur aici", se gîndi Crișan în sinea lui. „Dar dacă vorbă vreți, vorbă s-aveți". Și-ncepu s-o ia de la-nceput cu amintirile, plăcîndu-i chiar și lui să se simtă furat de firul unor povești în care putea spune orice.

Așa, o zi, două, trei, pînă într-a patra, cînd Crișan încă nu trecuse cu povestea de vîrsta prunciei, contele își pierdu răbdarea, oprindu-l însă destul de delicat : „Văd omule că dumneata ai amintiri nesfîrșite, dar totodată mai văd că ai și o ținere de minte cum la puțini mi-a fost dat să-ntîlnesc. Nu cumva ai vrea să treci mai repede peste astea și s-ajungem...

— S-ajung unde ? se-nciudă atunci Crișan.

— La fărădelegile dumitale, de pildă, îi răspunse contele, tot atît de liniștit ca pînă atunci, dar privindu-l drept între ochi.

— La fărădelegile mele ? se prefăcu că se-ntreabă mirat Crișan, dar de ce nu le-ați ascultat întîi pe ale dumneavoastră ? Ale dumneavoastră, da ! Nu vă mirați. Oare nu v-am povestit ce-au făcut cu noi domnii nobili de la Ribița sau de la Baia de Criș, care, una-două, nu știau alta decît să ne puie-n obezi, să ne bată cu joarda și să ne afume cu piparcă ? Oare ați uitat ce v-am spus ieri din cele pățite-n pruncie ?

— De atunci ai fost neastîmpărat și-ai călcat legea, interveni încă zîmbitor colonelul Papilla.

— Eu legea ? Ea m-a călcat pe mine, că cei care au făcut-o au făcut-o strîmbă de la-nceput.

— Îți dai seama ce vorbești, omule ? îl întrebă atunci aprins de-a binelea contele Iancovici.

— Cum să nu-mi dau seama, domnule, că doar nu mi-am pierdut mințile ?

— Dar atunci de ce vorbești așa despre legi ? Vrei să ne jignești ?

— Dacă vă simțiți jigniți, n-aveți decît, dar pesemne că știți și dumneavoastră ce știți despre aceste legi ale bunului plac ?

— Cum ai zis ? Ale bunului plac ? izbucni contele. Legile se fac după bunul plac al cuiva ?

— Fără îndoială ! răspunse rîzînd Crișan, numai că, din păcate, nu după bunul nostru plac, al țăranilor, ci al dumneavoastră, al domnilor nobili.

— Legi după bunul plac va să zică ! continuă și mai furios contele, indentificîndu-se parcă, în orgoliul lui, tot mai mult cu justiția.

— Da ! Da ! Iar cînd bunul plac al tinerelor vlăstare domnești nu s-a potrivit cu cel al părinților, atunci domnișorii le-au călcat și pe acestea-n picioare, dacă vreți să știți și n-ați știut-o pînă acum ! Că parcă și d-asta spuneați la-nceput că vreți să aflați ! Nu ?

— Dumneata, omule, insulți justiția cu nerușinare ! se răsti contele Iancovici ; sau crezi că ea e o joacă la-ndemîna oricui ?

— La-ndemîna oricui nu, dar de partea celui mai tare fără nici-o-ndoială c-a fost totdeauna, domnule judecător ; au nu ? Sau poate că n-oi fi știind eu ce-i aia ?

— Justiția-i dreptatea însăși ! interveni atunci prompt colonelul Papilla.

— Aaa ! Dreptatea ?! Păi dacă-i așa, e și mai și ; că-n ceasloavele și scripturile pe care mi-am aruncat ochii pe cînd eram cu popa din Cărpiniș, acest cuvînt însemna un lucru înfricoșător ; iar dreptatea Dumnezeului lui Moise era de-a dreptul de temut. Popa chiar zicea, dar pesemne că el o fi fost tare păcătos. Milă și nu dreptate vreau Doamne, iar de blestemele lui Vasilie cel Mare nu s-ar fi apropiat nici picat cu ceară.

— De cine nu s-ar fi apropiat ? întrebă cuprins de curiozitate spontană colonelul Papilla.

— De slujbele Sfîntului Vasilie cel Mare, am zis ; adică de rostirea unor rugăciuni care înseamnă chemarea dreptății lui Dumnezeu pe pămînt, pentru că dacă aceasta se coboară din ceruri cerută de cineva, atunci ea-l lovește mai întîi pe cel ce-a nedreptățit, întorcîndu-se după aceea și asupra celui ce a cerut-o, ca să vadă dacă acesta este curat sau nu. Iar de nu — oricum muritorii de rînd sînt întotdeauna și păcătoși — pedeapsa care-i vine asupra este tot atît de aspră ca și cea căzută peste cel peste care a fost cerută de la-nceput ; așa că, vedeți dumneavoastră, asta nu-i glumă sau joacă și eu nici cînd n-am crezut așa ceva.

— Da, văd că ești mai viclean decît pari și știi chiar mai multe decît spui ; dar o să le scoatem noi pe toate, din dumneata, n-ai nici o grijă ! Și mai ales mă interesează întîlnirea din Valea Turcului de lîngă Ponor ; știți voi, acolo unde v-ați întîlnit toți trei și v-ați făcut unii pe alții conducători, hotărînd să răspîndiți pîrjolul în tot principatul, izbucni iar contele Iancovici, ridicîndu-se de la birou și-ncercînd să se apropie de scaunul lui.

Crișan îi privea cu compătimire puținătatea trupului și, mai mult ca să vadă ce face, cînd fu la doi-trei pași de el, se mișcă brusc în scaun și tuși înfundat.

Contele tresări atunci și, gîndindu-se că este mai prudent să păstreze distanța, se retrase la birou. Colo-

nelul Papilla se ridicase şi el de la locul lui, iar grefierul din colţul în care scria, c-un ochi privea hîrtia, iar cu celălalt uşa.

„Ia uită-te cine vrea să scoată tainele din mine şi mai ales povestea aceea de la Ponor pe care am avut slăbiciunea nu ştiu cum dracu, să le-o zvîrl în obraz la Abrud. Dar nu, tocmai aceea n-o s-o mai afle de la mine. Aşa să ştii şi tu Horia, şi-n nici un caz să nu te mai temi de asta, îşi zise atunci Crişan în sinea lui ; cînd ei nemernicii se sperie şi de tusea mea. Ce nevolnici mi-a mai fost dat să-ntîlnesc !

— Dar în numele acestei dreptăţi, pe care ne-ai pomenit-o aici, dumneata îţi dai seama ce-ai făcut ? continuă contele.

— În nici un caz n-am pomenit-o eu întîi şi nici n-am cerut-o peste cineva ; dar dacă dumneavoastră o tot aduceţi în vorbă, eu v-am răspuns ajutîndu-vă să-nţelegeţi de ce şi ea i-a călcat în picioare pe cei ce n-au respectat-o.

— Adică ? întrebă contele Iancovici.

— Adică cei ce au venit peste noi, întîi poate ca oaspeţi, apoi punîndu-ne piciorul în grumaz şi făcîndu-se după aceea stăpîni, fără voia noastră, pe locul şi pe tot ce-am avut.

— Dar de unde ştii dumneata c-a fost aşa ?

— Păi doar n-or fi răsărit domnii nobili de pe butuci, ca bureţii, şi nici n-or fi picat de-a gata grofi din cer ?!

— Dar dumneata, omule, ştii ce presupune un titlu de nobleţe ? îl întrebă furios şi lezat în propria-i mîndrie, contele Iancovici.

— Bine de tot, domnule judecător, că doar nu degeaba am trăit printre ei.

— Da ? ! Atunci spune-ne şi nouă.

— Păi ce să vă spun eu dumneavoastră, decît că asta-i ca un fel de însemnare dată acelor care nu s-au sfiit cîndva, de mult, să pună piciorul în grumazul altora, făcîndu-şi-i slugi în urma dreptului celui mai tare sau a vreunei bătălii cîştigate.

— Nu zău ?! exclamă contele şi mai indignat ; şi numai atît ?

— Nu numai atît ; dar ce contează mai departe ştiinţa de carte a unor oameni ca aceştia, dacă au uitat după aceea ce-au fost şi de unde au pornit ? Să-şi ascundă, aşa, doar gîndurile cu ea ? Trecutul ? Şi să-şi acopere cu vorbe mîrşăviile ? Vedeţi ? Şi dumneavoastră ziceţi justiţie în loc de dreptate, de dreptatea aceea de la început, de aceea care nu-i a nimănui decît poate a lui Dumnezeu, şi care coboară firesc peste toţi deopotrivă, lovindu-l aspru mai întîi pe cel ce a călcat-o fără să-şi aducă aminte de ea.

— Şi voi cum aţi călcat-o ? Ştiind sau neştiind de ea ? întrebă zîmbind contele.

— Noi, domnule judecător, n-am călcat-o nicicum. Noi doar le-am adus aminte celor ce-au călcat-o cum c-au călcat-o.

— Şi cum asta ? ucigînd, furînd, violînd şi dînd foc ? continuă contele, enervat peste măsură, apropiindu-se de el în timp ce-i enumera categoriile fărădelegilor pe degete.

— No, păi dacă dumneavoastră mi le-nşiraţi pe degete ! apăi tot pe degete am să vă dau şi eu răspunsurile, zise Crişan îndreptîndu-se bine în scaun şi privindu-i pe cei doi drept în ochi.

— Omoruri aţi zis ? Păi cine pe cine a vrut să omoare-n tîi ? Eu pe subprefectul de la Baia de Criş, pe contele Hallmagy sau pe şleahta celor din Aciua, cu care ne-am bătut la Curechiu şi la Baia de Criş ? Sau ei pe mine domnule judecător ?! Ca s-o luăm numai de aici şi să nu-i mai punem la socoteală şi pe cei ucişi de domnii noştri stăpîni legali, cum ziceţi dumneavoastră, prin temniţele comitatului şi prin cele de la Seghedin. Care pe care l-a omorît, atunci după dreptate sau legal cum ziceţi dumneavoastră ?

— N-avea însă dumneata nici o grijă că cel ce a ridicat sabia, de sabie va pieri ; sau asta mi se pare c-au uitat să v-o spuie preoţii dumneavoastră ? i-o reteză scurt contele.

— D-apăi popii noştri ne-au spus multe, şi-au uitat şi mai multe să ne zică, numai că noi mai ştim că cel ce a ridicat-o primul va fi cel mai tăiat de ea.

— Lasă, nu fi îngrijorat dumneata de asta, mai bine continuă-ţi socoteala pe degete, cum ai început-o, şi treci mai departe la furt, îl îndemnă colonelul Papilla.

— Hm ! zîmbi atunci amar Crişan, dînd chiar să scuipe, dar se reţinu. Apăi dacă-i vorba de furt, nu ştiu, zău, care de la care au luat, lăsîndu-i pruncii muritori de foame şi cerşetori pe drumuri ! Noi de la domnii nobili sau domnii nobili de la noi, iobagii ? Şi, şi-aci i-o vorbă : să nu legi gura boului care treieră ! Or cine pe cine nu l-a lăsat să se sature cînd a lucrat în ogorul lui ? Noi pe domnii nobili, sau domnii nobili pe noi, sărîntocii ?

— Dar cine v-a adus la sapă de lemn ? Nobilii sau neghiobia şi tembelismul de care aţi dat dovadă tot timpul ? răspunse contele.

— În orice caz nu noi pe noi, ci cei care au venit peste noi.

— Bine, asta mi-e limpede, dar violurile ? Sau nu ştii ce-s astea ? Şi incendiile ?

— Ba da, dar iertat să-mi fie că, dacă s-au întîmplat şi d-astea, ce să vă spun aici decît tot vorba veche, potrivit căreia dacă femeia nu vrea, nici dracu n-o poate sili ; şi nu ştiu zău, care pe care s-au poftit mai mult ! Cît despre focuri, ele au mistuit doar ce-a fost pieritor şi nimeni n-a tras vreun folos de pe urma lor.

— Mda ! Ce zici, colonele Papilla, de modul în care inculpatul nostru ştie să-şi justifice fărădelegile ?

— E extrem de ingenios şi de abil, domnule conte, nu degeaba a fost căpetenia cea mai neastîmpărată-n răscoală şi nu degeaba i-a dat cel mai mult de furcă colonelului Kray. Închipuiţi-vă ce-ar fi fost dac-ar fi pierdut armata imperială bătălia de la Mihăileni ? Cîţi alţi soldaţi ar mai fi trebuit să piară după aceea, ca să restabilească din nou echilibrul de forţe ?! De fapt, tot datorită lui a-nceput şi răscoala. Gîndiţi-vă numai la ce stratagemă a recurs ca să-i atragă pe ţărani în cursă :

înrolarea în regimentul imperial din Alba Iulia ! Ce frumos sună : soldat într-un regiment de gardă !

— Ei da ! Şi iată-l c-a ajuns singur la Alba ! Sau poate c-o mai fi avînd şi ajutoare primprejur ? Aşa-i, căpitane ? N-auzi ? îl mai sîcîi ironic contele, dîndu-i în acelaşi timp şi tîrcoale, ca să-l privească din toate părţile.

Crişan se-nţepenise însă bine-n scaun şi chiar îşi lăsase puţin capul între umeri ca şi cum s-ar fi pregătit să treacă printr-o căpiţă de fîn. Tăcea şi închisese ochii ca să-i audă parcă mai bine pe cei doi ce spuneau. Cu coatele se sprijinea însă zdravăn pe amîndouă stinghiile scaunului, în timp ce picioarele-i stăteau întinse dedesubt, ca nişte resorturi gata să se destindă oricînd într-un salt.

— Apăi de, domnilor, acum că v-am picat în gheare vă dă mîna să mă-ncolţiţi, că de, eu sînt unul iar dumneavoastră o cănţălarie-ntreagă ; dar aş fi vrut să vă văd pe cîmpul de bătaie, continuă Crişan după ce mai tuşi o dată.

— L-am trimis acolo pe Kray, nu ţi-a ajuns ?

— Din păcate n-a scos capul la lumină nici cît să-l ochesc, îi răspunse Crişan.

— Păi dacă fără să se arate măcar te-a bătut, ce-ar fi fost dacă ai fi şi dat piept cu el ? Cred că nici nu mai aveam cu cine sta acum de vorbă.

— De ce nu s-a arătat atunci dacă i-a dat mîna ? Aşa, după război, mulţi se laudă.

— Ce-ar fi să i-l aducem acum în faţă, colonele ? i se adresă contele lui Papilla.

— L-aş vedea şi eu măcar o dată cum arată la chip, că doar de bătut n-o să ne mai batem aici, eu în lanţuri şi el cu sabia, răspunse Crişan.

— Fii liniştit, că noi nu ne batem cu oamenii în lanţuri sau cu neputincioşii, cum ai făcut dumneata.

— Nu, că dumneavoastră v-aţi bătut cu oamenii zdraveni numai după ce i-aţi pus în obezi sau i-aţi spînzurat.

— Dumneata mai ai curajul să vorbeşti de spînzurători ? Dumneata care ai ucis, tăiat şi spînzurat la drumul mare ?

— No, da, domnilor, eu, le răspunse Crișan încruntat, ridicîndu-se totodată și-n picioare ; dar ați putea măcar să-mi spuneți pe cine anume am tăiat, spînzurat sau ars eu ? Pe Stoianovici, pe care l-am prins la Hălmagiu și căruia i-am dat drumul după ce-am părăsit localitatea ? pe Schulz ? pe Adamovici ? pe Molnar ? Sau pe care alții ?

— Dar contele Hallmagy cum a pierit ? Dar cu Kristsory ce-ai făcut ? sau cu domnii Bethlen, Hallaky, Apafy, Horvat, Teller, Arany, Telleky și cu atîția alții despre care ai să dai seama, cum te-ai purtat ?

— Apăi cum a trebuit, așa m-am purtat ! Să-l fi lăsat dară pe contele Hallmagy să mă omoare cînd m-a atacat noaptea pe la spate ? sau pe Kristsory cu care m-am bătut deschis ? Cît despre ceilalți să nu mai vorbim ; încă nu și-au primit pedeapsa pe care o meritau, după ce mi-au măcelărit într-o singură noapte un sat întreg. Păcat c-au mai scăpat totuși cîțiva de furia sătenilor încinși ! încheie el, așezîndu-se din nou pe scaun și văzîndu-se parcă-n Tîrnavă în noaptea aceea de pomină.

— Bine, bine, las-că p-astea o să le vedem noi pe-ndelete cum au fost, și pe altele de altminteri, dar deocamdată să-ți stabilim acuma vina, în general : organizarea de bandă, crime, violuri, incendii și jefuiri de persoane. Da ? îl întrebă odată contele privindu-l în ochi.

Crișan nu-i răspunse nici da nici ba, minunîndu-se de ce-i ieșea din gură.

— De acestea toate ești acuzat numai în principiu. Pe noi însă, ne interesează acum ce-ai să ne spui despre fiecare-n parte ? reluă contele Iancovici discuția, revenind între timp și el la locul lui de la birou, și privindu-l chiar curios ce avea să le mai spună.

— Apăi văd domnilor că iar trebuie s-o luăm de la-nceput, și nu știu de ce ? răspunse Crișan cu năduf în suflet schimbîndu-și totodată și poziția de pe scaun. Pesemne însă că ori dumneavoastră vă lipsește ceva ca să-nțelegeți, ori n-am eu darul vorbirii ca să vă fac să pricepeți niște lucruri mai limpezi decît lumina zilei ?

Îmi pomeniriți aici de organizare de bandă ! ? Păi bandă de tîlhari sînt cei ce se scoală să fugă-n cătănie cînd nu mai au cum o scoate la capăt cu nobilii lor stăpîni ? Și-apoi, io i-am strîns cînd ei clocoteau de atîta amar de vreme ca mustu-n ciubere ? Aa ! că m-au ales pe mine s-aibă cine scrie și vorbi-n numele lor cu domnii ? asta da ; dar ce-s ei vinovați dacă nu știu carte sau io că știu fiindcă m-o-nvățat crîstnicul și popa ?

— Și-ncolo, nimic ? dar spre Alba cine i-a-ndreptat ? îl întrebă contele.

— Păi cine altcineva să-i îndrepte decît vrerea lor de a se face cătane ?! și dacă regimentul imperial era aici ? că-ncolo drumul doar îl știau pînă la Alba !

— Și de crimele pe care le-au comis ei în drum, cine răspunde ?

— Crime ! mereu îmi sunați cuvîntul ăsta-n urechi ; dar pe cine oare-am omorît noi dintre cei care-nainte nu ne-au amenințat ei cu moartea?

— Amenințarea-i una și fapta-i alta !

— Păi da ! atunci să-i fi lăsat să ne omoare și-acum i-ați fi judecat pe ei aici, nu ? Domnule judecător ! Mă faceți să mă-ndoiesc de puterea dumneavoastră de judecată !

Cînd auzi punîndu-i-se-n cumpănă puterea de judecată contele Iancovici începu din nou să se-nfurie simțind, deși se stăpînea încă destul de bine, cum i se urcă sîngele-n obraz.

— Crima rămîne crimă, omule, și legea-l pedepsește pe cel ce a făcut-o, nu pe cel ce a intenționat-o ! Iar eu de aceea sînt pus aici ca s-o aplic, îi răspunse contele ridicîndu-se în picioare.

„Parcă seamănă c-un popîndău sau c-un iepure sculat pe mirișe să vadă ce-i în jur", își spuse în sinea lui Crișan, privindu-l pe sub sprîncene.

— Dar nu vă impacientați, conte ! interveni Papilla ; omul are încă o mulțime de spus ; uite, de pildă, despre jafuri, incendii ! Atîtea castele doar au luat foc !

— Jafuri, ați zis ? păi astea nu le sînt în fire, domnilor judecători, celor ce nu știu ce-nseamnă mătasea,

oglinda, canapeaua sau perna de puf ; acestea-s doar lucruri doritoare de slugi şi de cei ce le-au deprins folosinţa prin molipsire de la stăpîni.

— Dar inventarul viu al castelelor prădate : vitele, caii ?

— Păi dobitoacele au luat-o-ncotro au simţit că le e mai bine, iar ceea ce s-a stricat înăuntru, s-a stricat numai în luptă ; întrebaţi-l dealtfel pe domnul Kray, ce-a mai găsit el la Mihăileni, din casele pe care le-a aprins peste oamenii mei ?

— Dar celelalte incendii ? Lunca ? Criştiorul ? Brănişca ? şi alte multe pe care noi încă nu le ştim exact.

— Păi dacă dumneavoastră nu le ştiţi, eu cu atît mai mult n-am avut de unde să aflu de ele, pentru că n-a venit nimeni la mine să-mi spună : Am aprins cutare sau cutare castel ; iar ce-a ars a fost bun ars.

— Da ? Bun ars ?

— Păi da, că de ! cei ce au scos scîntei o viaţă-ntreagă trebuiau să s-aştepte odată şi odată-la pîrjol ; altfel, cum dară ?

— Bine, omul lui Dumnezeu ! văd că-n general ştii să te descurci, să-ţi motivezi, să explici şi să justifici tot ce-ai făcut, dar să vedem de-acum încolo, pe-ndelete, cu nume, date şi locuri, şi cu toate amănuntele întreaga desfăşurare a acestui „pîrjol", cum parcă-l numişi mai înainte. Ne interesează apoi mai ales numele şi starea căpitanilor pe care i-aţi avut sub porunci, precum şi toate legăturile cu cei de peste graniţele muntoase. Trebuie să vă fi bizuit voi şi pe alte făgăduinţe sau ajutoare. Nu se poate altfel. Dar asta-ncepînd de mîine, că astăzi sîntem sfîrşiţi şi noi şi dumneata de cîte ne-am zis unul altuia. De mîine însă o să-ncepem milităreşte şi pe-ndelete ! Ai înţeles ? Gardaa !

Şi contele bătu din palme chemîndu-şi iar garda, în timp ce cu ochii se uita fix la Crişan.

Crişan îl auzea şi-l privea şi el, neputîndu-se însă deloc dumiri cine-i dăduse omului acestuia atîta putere şi mai ales dreptul să-i spună că mîine îi va întoarce sufletul pe dos, descusîndu-i-l pe-ndelete, fir cu fir ? Dar

nu, asta n-o va îngădui în nici un caz ! măcar că încă nu-şi deşertase tot veninul de pe inimă. Şi totuşi, un fior îl străbătu pînă-n măduva oaselor. Era o stare pe care n-o mai simţise niciodată. Să-i fi fost frică ? Dar de cine ? Cînd socoteală pentru faptele lui n-avea să-şi mai dea decît sieşi şi lui Dumnezeu ?

— Aşadar, ne-am înţeles ! şi cu toate amănuntele şi numele celor ce-au participat alături de dumneata la răscoală, repetă contele Iancovici. Să te gîndeşti bine, altfel va trebui să-i scoatem pe toţi din dumneata cu acul. Ai înţeles ?

— Din mine ? Pe toţi ! Şi-ncă cu acul ! No' vrerea-şi s-o mai văd şi pe asta domnilor nobili ! răspunse Crişan, ridicîndu-se totodată-n picioare ca să-ntîmpine garda.

Contele Iancovici şi colonelul Papilla îl priveau însă ca pe-o victimă pentru care nu mai exista nici o scăpare.

— Şi totuşi, conte, cu acest om nu ne va fi de loc uşor ! continuă colonelul Papilla după ce iar rămăseseră singuri în birou.

— De ce ? Fiindcă-l vezi atît de mare, colonele ? Sau crezi cumva că nu există remedii şi pentru dimensiunile astea ?

— În afară de torturi, nu văd altele.

— Aşteaptă atunci pînă mîine şi-ţi voi dovedi cum va începe să se destrame.

— Mda, deşi pînă mîine se mai pot întîmpla încă o mulţime de lucruri, domnule conte, îi răspunse colonelul, gîndindu-se la ceva ce nu mai voi să-i spună.

* * *

Crişan se pomeni din nou în celula din care pornise şi-n care-l zvîrliseră ca pe un butuc, lîngă o bancă de piatră, pe care ziua n-avea voie să se-ntindă. De fapt îl interesa prea puţin somnul la o răspîntie-n care se afla : pentru hodină ar fi avut, la urma urmei, trunchiul de pe care se ridicase, dar nici asta nu-l rodea aşa cum îl roseseră gîndurile a tot ceea ce i se-ntîmplase, încă din

pruncie și pînă cînd îl zvîrliseră, după ultima anchetă, în vizuina în care se afla. Se opri o clipă.

Și totuși aci-și depănase toată viața, încăpîndu-i toate pe lîngă el și-ntr-însul de parc-ar fi fost platul[1] celui mai mare tîrg. Iar încăperea-n care sta, din cenușie, cum i se părusе la-nceput, i se lumina-n jur lăsîndu-l tot mai limpezit față-n față cu sine. Era ca-ntr-o chilie în care tot ce era, era de ajuns ; nimic prisosindu-i, nimic mai trebuindu-i. Se vedea pe sine-n toate și toate se răsfrîngeau în el, de parc-ar fi fost vasiliscul[2] de care atîta auzise prin pruncie. Vedea răsfrînt în sine chiar și propriu-i chip, ca un fel de icoană mută căreia nici nu se putea închina, dar de la care nici nu putuse întoarce privirea. Se vedea atît de bine-ntr-însul, mai bine ca-n oglinda oricărei ape din care băuse, și se putea cufunda-n el, tot așa de ușor cum se cufundase și-n undele izvoarelor. Nu se dumirea însă cum era cu putință aceasta, și totuși își trăia din plin propria-i cufundare în adîncuri. Se privea drept în ochi și se-ntreba ce-ar mai fi avut de făcut în fața a ceea ce-l aștepta, cînd sute de mîini i se-ntinseră atunci înainte și mii de glasuri îi răsunau în urechi : NU.

Nu știa ce se-ntîmplase și nici ce să le răspundă, pînă cînd îi recunoscu și-i văzu pe cei ce-l năpădiseră de peste tot, ca furnicile, neținînd seamă de vreo margine, nici de vreun loc, sau de vreme, ci toate deodată, unele peste altele, unele lîngă altele, unele-ntr-altele și toate-ntr-însul și el în toate. Erau glasuri, mîini, chipuri și ochi de copii, de femei, de bărbați și de bătrîni, care toate i se-ntindeau-nainte, rugîndu-l să nu-i spună, să nu-i pomenească și nici să și-i mai amintească vreodată în fața tocătorii judecătorilor.

Simțea apoi cum i se destrăma sufletul, ieșindu-i din el, în fața unor ochi, care singuri mai rămăseseră să privească tot ce-ar fi vrut și n-ar fi vrut, tot ce știuseră și tot ce uitaseră, întinsuri și cuprinsuri, bune și rele, chi-

[1] piața.
[2] șarpele mitic care putea vedea prin orice.

puri, arătări, căderi şi suişuri, mişcări în toate felurile şi nimic cu astîmpăr.

Nedumeririle cugetului, luminate nu de lumina soarelui şi nici de cea a minţii, ci din ceva ce venea din el şi prin el, îi cădeau peste inimă, şi prin ea, ca printr-un ciur, strecurîndu-i-se de toată zgura prisosurilor. I se pustiise sufletul şi i se despicau dinainte toate îndrituirile pe care altă dată se bizuise atît de mult. Se deşira într-însul totul, de la capăt, spre undeva unde trebuia să fie începutul şi sfîrşitul, urzeală întinsă într-un război la care nimeni n-avea să mai ţeasă cum ţesuse el şi-n care nici el n-ar mai fi ştiut ce să-nnoade ! Şi totuşi, firele-n care se destrămase se-ntindeau mai departe, spre capătul a ceva ce-l atrăgea întruna ; un rost poate, un alt rost de care nu-şi dădea seama, dar spre care se simţea mereu împins. Şi-un fir de tort lăuntric i se răsucea altfel în jurul sufletului, sau parcă al inimii, din care-naînte pornise destrămarea, ca pe o sucală de-a cărei noimă n-avea însă nici o ştire. Şi văzu-i lăuntric îi trecea peste vreri, cum i-ar fi trecut privirea vie peste un darac, prin care nu mai avea a i se descîlci fuiorul nici unei pofte. Îşi răsturnase totul în sine ca-ntr-o găoace în care ceea ce dădea peste margini revenea apoi asupră-i, împingîndu-i cuprinsul dincolo de orice simţire.

Şi Doamne ! Ce nesfîrşit îşi fusese sieşi fără a şti cîtuşi de puţin cît se poate întinde. Se-mpletiseră toate-n tr-însul, pentru ca apoi tot ele să se destrame, lăsînd fiecărei scame de gînd libertatea de a i se aşeza oriunde-n suflet.

Se scuturâ apoi, revenindu-şi în fire şi alungîndu-şi parcă toate nălucirile, toate întruchipările şi tot ce simţise, părîndu-i-se aievea într-o trăire cum nici n-ar fi bănuit c-ar fi putut să aibă. Dup-aceea o luă iar de la început, pe firul unor gînduri frecate de arcuşul tuturor întrebărilor : trebuia ori nu trebuia să mai vorbească cu cei doi judecători ? Strigoi atît de îndepărtaţi în gînd dar bîntuindu-l mai furioşi ca oricine. I se destrămase şi amestecase totul pe dinăuntru, în jurul aceştor două

făpturi, în jurul acestor două duhuri puse veşnic peste orice, ca două semne de-ntrebare. Şi mai ales ultimele lor vorbe : „acum du-te, şi mîine o vom lua-o de la capăt, milităreşte şi pe-ndelete, cu toate numele şi cu toate amănuntele celor ce au participat alături de dumneata la răscoală".

S-o ia, aşadar, de la-nceput ! Asta ar fi însemnat să spună cum se-ntîlniseră cu Horia şi cu Cloşca la Ţebea, ce se-nţeleseseră şi juraseră, cum se văzuse cu oamenii sub podul de pe Criş, în tîrgul Bradului ; cine fuseseră aceia ? Ce spuseseră ? Pe cine mai vestiseră ? şi cum se adunaseră în biserica din Mesteacăn, cum porniseră cu popa Silvan, împinşi de vrerea tuturor de a se face cătane la Alba ca să puie odată mîna pe puşti ! şi-apoi tot ce se petrecuse la Curechiu ; la Criştior, cu Kristsory ; în biserica din Brad ; după-aceea măcelul de la Tîrnavă, întîlnirea cu Cloşca la Baia de Criş, şi cu Horia, la Blăjeni ; pornind apoi spre Abrud, moartea protopopului Şuluţiu, cucerirea oraşului, apoi ultimatumul de la Deva, înfrîngerea de la cetate, dup-aceea armistiţiul de la Valea Bradului, pe care el însă nu-l voise-n nici un chip ; şi din nou reluarea luptelor şi a hărţuielilor pînă la cea din urmă, de la Mihăileni ; şi totul cu de-amănuntul, cum fusese şi cum îl retrăise de o mie de ori. Dar nu ! În nici un caz, nu ! Ar fi fost cea mai cumplită înfrîngere pentru el, mai cumplită decît cea de la Deva şi Mihăileni, mai cumplită decît oricare alta pe care ar fi putut-o trăi. Cum ar mai fi putut apoi da ochii în sufletul lui cu copiii celor care mai rămăseseră-n viaţă şi ale căror chipuri îi reveneau mereu înainte rugîndu-l să nu le spună numele părinţilor în faţa judecătorilor ? Ce-ar fi avut să le spună : că n-avusese-ncotro ? Că nu mai putuse răbda ce avea să vină peste dînsul ? L-ar fi blestemat toţi, în vecii vecilor, cu vii, cu morţi, şi-apoi ce-ar fi zis şi popa Silvan, sau Cloşca, sau Horia ? Oh ! Pe unde-ţi mai fi şi voi, fraţilor !

Pe de altă parte, cui să spună el ce-a fost, cum a fost şi-ar fi vrut să fie ? Unor strigoi ? Unor arătări îmbrăcate-n haine cernite preumblîndu-i-se pe dinaintea gînduri-

lor ca să-l întoarcă pe dos ? Să le spună lor tot ce fusese, ca să-i înfioare ? Dar pe cine să-nfiori cînd, și-așa, și ei poate muriseră de mult ? Să-i uimească cu ceea ce făcuse ? Dar ce i-ar mai fi putut uimi ? Sau cu ce i-ar mai fi putut scoate dintr-ale lor, cînd nu mai era nimic de scos dintr-înșii ? Să le arate ce nu văzuseră ? Să le spună ce nu bănuiseră ? Ar fi-nsemnat să-i descopere pe cei ce se ascunseseră ca să mai poată trăi ; ori asta nu, nu, cu nici un chip, orice s-ar fi întîmplat, chiar cerul de s-ar fi prăbușit peste dînsul.

Dar victimele ! Să le pomenească cu sete că le trimisese pe lumea cealaltă ? Cui i-ar fi făcut necaz ? Judecătorilor ? Ce puțin ar fi-nsemnat însă necazul lor, pe lîngă bucuria de a fi aflat cum și cu cine am făcut toate astea !

Să mai fi-ncercat apoi, trecînd peste orice, să le spună totul, totul, de-a fir în păr ; cum puseseră la cale răscoala cu Horia și Cloșca, cum se desfășurase și cu cine, și la urmă să le rîdă în nas : ei uite asta a fost, dac-ați vrut să știți ! Și de-acum puteți să-mi faceți orice, nu-mi pasă ! ?

Da, dar dacă nici lor nu le-ar fi păsat de toată sfidarea lui ? Dacă-n loc să se sinchisească s-ar fi bucurat din toată inima că nu le-a dat nici o bătaie de cap, văzîndu-și mai departe, liniștiți, de planurile lor, urmărind, arestînd și osîndind apoi tot ce fusese pomenit de el ? Oo ! ce l-ar mai blestema, atunci, toți muribunzii ! Mai tare decît cei pe care-i auzise cu urechile inimii răcnind pe la răscruci, pe roată, în țeapă sau pe ruguri. Și-apoi copiii lor, și copiii copiilor lor, ca și toți cei ce i-ar auzi povestea-n vecii veciilor ! ? ! ?...

Să moară apoi și stors de ceea ce voiseră dușmanii să scoată de la el și după-aceea să fie strucit ca un gîndac ?! Spart ca o curcubătă, tăiat, înțepat sau spînzurat ? ! Oo, nu! Bucuria dușmanilor ar fi fost prea mare și golul dintr-însul prea pustiu ! N-ar fi putut pocni nici măcar ca o bășică de porc răsuflată, ca să-i sperie cel puțin ; ș-apoi, cine l-ar mai fi așteptat la marginea gropii ? Horia ? Cloșca ? Silvan ? Hei, fraților ! Unde-ți fi de nu m-auziți ?

îi striga el în gînd, fără ca nimeni, nici măcar propriu-i ecou, să-i mai poată răspunde.

Să-i fie atît de larg necuprinsul ? să n-aibă nici un stei de care să i se poată poticni strigarea ? ! Doamne, unde-ajunsese ! şi ce-i trecea prin minte ! să le facă pe toate, şi-ntr-un fel, şi-n altul ? şi-apoi, de unde-l cuprinsese iar frica, spaima şi groaza ? De cine se teme oare ? De roată ? De paloş ? De ţeapă ? De rug ? sau de spînzurătoare ?

Cu roata l-ar fi tăiat bucăţi, bucăţi, pînă la inimă, sau pînă n-ar mai fi putut striga. Se şi vedea-ntins pe jos şi legat în funii şi roata-i căzîndu-i pe fiecare mădular, o dată, de două ori, de trei ori pînă să scoată dintr-însul ce ? Vaiete ? Sufletul ? Ei bine, pînă la urmă l-ar fi dat, dar în nici un caz în mîinile lor. Au, Rista nu murise ? ! nu tot în mîinile lor ? Sau nu, el ar fi fost bine să le arunce torţa-n pulberărie şi s-o pornească cu ei cu tot în văzduh, ca-n dorinţa sau visul lui. Sau cel pe care-l trăseseră soldaţii lui Ballo-n ţeapă, la Alba ! Murise sfîşiind văzduhul cu răcnetele lui, dar o sfîrşise şi el căci numai o dată putuse omul muri.

Cu paloşul, ar fi fost mai simplu, l-ar fi tăiat ca pe un pepene şi gata ! Ar fi sărit seminţele poate dintr-însul, şi capul cît colo, dar ce-ar mai fi rămas din el ar fi tăcut pentru vecie, iar sîngele l-ar fi înghiţit pămîntul.

Pe rug s-ar fi înăbuşit cu fum înainte de a-l fi atins flăcările, şi-n spuza rămasă cine i-ar mai fi putut găsi gîndurile sau urma lor ? În spînzurătoare l-ar fi ciugulit corbii ; dar mai bine ei, decît părerile de rău.

Şi-atunci de cine se temea ? De moarte ? Odată tot trebuie să moară ! De felurile morţii ? Într-un fel tot trebuie s-o sfîrşească. De ceea ce se-ntindea după ? Dar asta cine mai ştie ce-i, dacă numai în prag şi tot ce-avusese-n-tr-însul s-amesteca, se destrăma, iar se-nnoda împrăştiindu-se apoi ca să-i vie din nou cu furie şi putere şi mai mare asupră-i. Şi totuşi, de asta se temea, de ceea ce-i umplea auzul şi văzul în marea trecere spre dincolo ?

Dar să nu treacă atunci ? Ar mai fi putut ? Ţinea asta oare numai de el ? Şi dacă trebuia neapărat, de ce

să n-o fi făcut mai iute ? Ar fi însemnat că fuge de ceea ce şi-aşa avea să se-ntîmple ? Că-i slab ? Dar nu de asta o făcea ; o făcea ca să tacă. Cine-i dăduse însă dreptul să-şi ia singur ceea ce singur nu-şi putuse da ? Să fi tăcut atunci şi fără să-şi ia ceea ce şi aşa voiau alţii să-i ieie ? Să fi tăcut, dar oare era cu putinţă ? Ce zici, părinte Silvan ? Taci ! Da, îţi convine pentru c-ai plecat cînd ai vrut şi-ai făcut întotdeauna numai ceea ce a fost bine. Horia, tu m-auzi ? Sau poate şi tu te lupţi cu aceleaşi gînduri ? Cloşca ! I-ai iertat doar pe cei din biserica de la Baia de Criş şi mie nu-mi zici nimic ? ! Dar ce te-ntreb eu oare pe tine, cînd îi avea cine ştie ce pe cap ? !

Pe cine atuncea, dară, mi-a mai rămas să-l strig ? Pe mama ? Pe tata ? Prea demult îs plecaţi din lumea asta şi poate că m-au şi uitat. Şi-apoi ce-or şti ei din ceea ce numai eu am păţit ?

Pe morţi atunci ? dar ei m-au bîntuit cu-ntrebări, la care ce-am ştiut să răspund ? Prietenii mi-au surîs lăsîndu-mă să mă descurc cum ştiu, părîndu-le poate şi bine că nu-s în locul meu sau, cine, cine mai ştie... ? Duşmanii morţi m-aşteaptă cu nerăbdare să le fiu deopotrivă. Şi-atunci ? Atunci ce va fi ? Dar de-ar fi odată ! Să-l mai întreb eu pe Hallmagy în faţa lui Dumnezeu de ce a vrut să mă omoare ? Pe Kristsory de ce a fugit de mine ? şi pe domnii de la Tîrnavă dacă le place unde am ajuns după ce mi-au înjumătăţit satul ? Oo, cîte aş mai avea să le spun ! Numai de m-ar auzi şi Dumnezeu cît am să strig la cer. Dar tace şi El. De ce taci Doamne, şi nu-mi dai nici un semn ? Sau poate c-am avut semne destule cît era popa Silvan prin preajmă-mi. Da ! Îmi aduc aminte, el spunea multe ; dar ce din ceea ce spunea el mi-ar putea folosi acum ? Aa'! Ştiu ! Să Te rog întruna să nu mă părăseşti. Atunci, bine ! Vino ! Uite, Te rog ! Da, şi ce gînd îmi trece acum prin minte : că Tu ai socotit păcat de neiertat luarea propriei vieţi.

E adevărat, aşa-i, dar ce-ai face Tu-n locu-mi dacă Ţi-ar fi spus şi Ţie judecătorii ce mi-au spus mie ? Sau poate că Tu ai fi făcut altfel ; poate că li Te-ai fi împotrivit cum nu m-am împotrivit eu, ca Horia, poate, care

nu s-o fi temut de nimic, sau cine știe... Dar eu nu sînt Tu ! Iar Tu ai avea dreptate să-mi spui că nici Tu nu ești eu ; și așa-i ; fiecăruia îi este dat ceea ce-i a lui. Da, dar mie mi-e greu și poate Tu m-ai putea ajuta. Ori eu mă pregătesc să Ți-o dau Ție ; uite așa-ncet, cum pot ; cum am făcut și-nainte cînd i-am luat-o-nainte lui Horia, și cum mi-e la-ndemînă, căci dacă nu Ți-aș da-o, m-ar sili să vorbesc, să spun, să spun tot ce a fost și pe toți cei ce m-au însoțit. Ori, asta-i moartea lor, și-atunci de ce să nu fie numai a mea ? De ce să nu le iau locul cînd și-așa trebuie să-l dau pe-al meu ?

Uite, îți dau înapoi ce mi-ai dat, ba chiar cu povara-ndrăznelilor, pentru că n-am fost om de nimic. Oo ! de mi-ai primi darul !

Și ca să izbutească sigur, se culcă pe lespezile din dosul ușii, continuînd să-și răsucească și mai cu putere nojițele din jurul grumazului, cu o cărămidă pe care o legase la celălalt capăt.

Ceva-l opri după aceea. Să fi fost frica, neputința, vreo aripă de înger, sau Însuși Dumnezeu ? Dar chipurile celor ce s-ascundeau în dosul numelor cerute de judecători îl rugară mai departe să tacă. Și ca să fie sigur, atunci, că nu va mai vorbi, nu se opri din strînsoare decît ca să se-așeze mai bine.

I se iviră atunci dinainte dușmanii. Cum mai rîdeau ! Și dracii copilăriei deopotrivă cu ei ; apoi toți pe care-i uitase i se-ntruchipară-nainte-i din nimicul uitării, revenindu-i în gînd cu tot ce fuseseră și păţiseră și ei, apoi prietenii ; unii mai triști, iar alții mai veseli, și popa Silvan. Hei, prietene, părintee ! și popa se opri din trecerea pe dinainte-i întorcînd capu-napoi, mirat ? Dar numai atît, sau parcă nu, îi mai făcu un semn ; să vie oare după el ? poate ; da, asta ; desigur asta, căci fusese ca atunci cînd îi scăpase din mînă în Mihăileni. Dar și-atunci ca și acum, mai prinde-l dacă poți ! sau poate că așa i se păruse. Voi merge însă ; fie ce-o fi ! și nu mă voi opri, poate că-l voi putea ajunge și atunci va vorbi el pentru mine-n fața lui Dumnezeu.

Se pomeni apoi în biserica din Mesteacăn, trecîndu-i sfinții prin priviri, tot așa tăcuți ca-n ziua pornirii, în-

afara Sfîntului Ilie care plecase de la locul lui departe, cu carul prin ceruri ; apoi pajiștile din Vaca, tîrgul de pe Găina din ziua cînd o luase pe Lena, popa din Cărpiniș, crîșnicul care-l învățase să citească și care se tot chinuia parcă să-i deschidă dinainte o carte ; casa-n care venise pe lume, pustie însă toată — și căreia-i dete totuși tîrcoale — reumplîndu-se apoi încet, încet, cu frații lui, cei mai mari întîi, așa cum și veniseră pe lume, mezinii, dup-aceea se văzu și pe sine, apoi pe cei mai mici, chiar și pe cei ce muriseră înainte de a-i cunoaște el cum arătau : nici prin gînd nu i-ar fi trecut c-ar fi putut arăta așa — și-n cele din urmă părinții : mai întîi, tatăl său grăbit ca-ntotdeauna și-apoi mama sa îngrijorată, foarte îngrijorată — de ce oare ? de moartea cui mai mult ? de-a lui poate ? Nimeni însă nu-i spunea nimic și nici el nu mai avea vreme să zăbovească. Ieși apoi afară. Era primăvară ca atunci cum fusese cînd i se spusese că venise pe lume ! Prin cîmp, se juca chiar prin iarbă, trecu-ntr-un salt sprinten gardul, urcă pe-o coastă, coborî, urcă alta-n fugă și obosi ; îi era greu dar se opintea totuși, apoi se-nseră din ce în ce tot mai tare. Niște păsări întîrziate trecură pe cer și-apoi i se ivi dinainte prima stea. Poate că era a lui ; sau nu ; sau da ; sau... fie a cui o fi, pe cer se mai iviseră și altele și-o cale luminoasă, luminoasă de tot, i se-ntindea-nainte, dar mai era pînă la ea un pas ; uf ? Calea laptelui ! ce netedă-i ! și sigur duce unde trebuie. Încă un pas ; dar ce prăpastie neagră era dedesubt ! Trebuia însă cu orice chip s-o treacă. Își aminti de-o funie cu care-i dusese-un porșor[1] de fîn lui Ioniță-ntr-o Doagă cînd plecaseră odată cu ciubere pe țară. De-ar fi avut-o ! Și iată-l pe Ioniță că-i făcea semn cu ea de-acolo, de la capătul căii laptelui, să sară că i-o va-ntinde.

Sări !

Și dup-aceea...

. . . . . .

[1] grămadă.

După aceea, la 4 februarie 1785, peste cadavrul lui Crișan, care se sugrumase cu nojițele de la opinci, răsucindu-le singur în jurul grumazului cu o cărămidă, juriul format din contele Anton Iancovici, colonelul Papilla, contele Brukenthal și alți înalți demnitari, citi sentința :

...Să i se taie capul, iar trupul să i se-mpartă-n patru părți care să fie-mprăștiate apoi : o parte la Abrud, o parte la Bucium, alta la Brad, ultima la Mihăileni, și capul la Cărpiniș...

Ocișor la 29 Aug. 1975

Lei 6